

T.C.
İSTANBUL YENİ YÜZYIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI



STRATEJİK DİYALOG PLAN ÇERÇEVESİNDE KIBRIS SORUNU: ÇATIŞMA
ANALİZİ Mİ ÇÖZÜM ÖNERİSİ Mİ?

DOKTORA TEZİ

Burak ERCOŞKUN

161302089

İSTANBUL, HAZİRAN 2020

T.C.
İSTANBUL YENİ YÜZYIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI



**STRATEJİK DİYALOG PLAN ÇERÇEVESİNDE KIBRIS SORUNU: ÇATIŞMA
ANALİZİ Mİ ÇÖZÜM ÖNERİSİ Mİ?**

DOKTORA TEZİ

BURAK ERCOŞKUN

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Emrah KONURALP

İSTANBUL, HAZİRAN 2020



T.C.

**İSTANBUL YENİ YÜZYIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
DOKTORA PROGRAMI**

ETİK BEYAN

İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

01/06/2020

Adı-Soyadı
Burak ERÇOŞKUN

İmzası

ÖNSÖZ

Barış ve çatışma çalışmaları, şiddet içeren ya da şiddet içermeyen davranışları ve sosyal çatışmalar da dahil olmak üzere çatışmalara katılan yapısal mekanizmaları tanımlayan ve analiz eden bir sosyal bilim alanıdır. Bugün dünyadaki çatışmaların birçok farklı yönünü analiz etmek için bilgi ve analitik becerilere ihtiyaç duyulmaktadır. Çatışmayı anlama aracı olan çatışma analizi, bir çatışmanın kökeninde yer alan nedenleri, çatışmaya dahil olan aktörleri ve barış sürecini etkileyen dinamikleri anlama, planlama ve stratejiler geliştirme aşamalarından oluşan sistematik bir incelemedir. Çatışma analizi sonucunda elde edilen bulgular ise o çatışmaya nasıl müdahale edilmesi gerektiğinin tespiti açısından önemlidir. Nitekim günümüzde artık amaç sadece çatışmaların analizi değil, aynı zamanda çatışmaların barışçıl çözümünü sağlayacak çok disiplinli yaklaşımların üretilmesi, tartışılması ve uygulanmasıdır. Yarım asırdır sayısız girişime rağmen Kıbrıs sorununda müspet bir sonuca ulaşamamış olması da bu araştırmanın ardındaki motivasyon olmuştur.

Çalışmam boyunca planlanmasında, araştırılmasında, yürütülmesinde ve nihayetinde oluşumunda ilgi ve desteğini esirgemeyen, bıkmadan, usanmadan bitmek tükenmek bilmeyen sorularıma sabırla ve samimiyetle cevap veren, engin bilgi ve tecrübesinden günün her saatinde yararlanabilmemi sağlayan tez danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Emrah KONURALP'e sonsuz teşekkürlerimi iletmeyi bir borç biliyorum.

Tezimi hazırlarken varlığından feyz aldığım, hem hayat hem de akademik planlar konusunda yol göstericiliği, tavsiyeleri ve sınırsız desteğiyle motive olmamı sağlayan çok değerli hocam Sayın Prof. Dr. İ. Yaşar HACISALİHOĞLU'na şükranlarımı sunuyorum.

Tez izleme sürecinde farklı bakış açısı kazanmama yardımcı olan Sayın Doç. Dr. Mehmet BARDAKÇI ve Sayın Dr. Öğr. Üyesi Dikran M. ZENGİNKUZUCU'ya ayrıca teşekkürlerimi sunarım. Son olarak yoğun hazırlık aşamasında her daim cesaret ve manevi destek sağlayan değerli mesai arkadaşlarım Suna ŞAHİN, Muhammed PARLAK, Hande ÖZEK, Özlem GÖNÜL, Vuslat Merve KUMCU ile Theodor-Heuss-Akademie arşivine ulaşmamda desteğini esirgemeyen Verena Schweickhard ve sorularıma içtenlikle cevap veren Dr. Rolf Freier'a ayrıca teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışmamı bugünlere gelmeme ve bu gururu yaşamama vesile olan aileme ithaf ediyorum.

Burak ERCOŞKUN

İSTANBUL, 2020

İÇİNDEKİLER

| | |
|---|------------|
| ÖNSÖZ | i |
| İÇİNDEKİLER | ii |
| TABLolar LİSTESİ | iv |
| ŞEKİLLER LİSTESİ | v |
| KISALTMALAR LİSTESİ | vi |
| ÖZET | viii |
| ABSTRACT | ix |
| GİRİŞ | 1 |
| 1. ÇATIŞMAYA İLİŞKİN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE | 12 |
| 1.1. ÇATIŞMAYI TANIMLAMA | 16 |
| 1.2. ÇATIŞMA UNSURLARI | 20 |
| 1.3. ÇATIŞMA ALANLARI | 35 |
| 1.3.1. Sosyal | 42 |
| 1.3.2. Siyasal | 46 |
| 1.3.3. Ekonomik | 51 |
| 1.3.4. Kültürel | 60 |
| 1.4. ÇATIŞMA SÜRECİNİN EVRELERİ | 67 |
| 2. ANALİZ, YAKLAŞIM VE MÜDAHALE | 76 |
| 2.1. ÇATIŞMA ANALİZİNİN GENEL ÇERÇEVESİ VE KULLANILAN GRAFİK | |
| ARAÇLAR | 78 |
| 2.2. ÇATIŞMA YAKLAŞIM VE MÜDAHALE YÖNTEMLERİ | 98 |
| 2.2.1. Çatışma Önleme | 102 |
| 2.2.2. Çatışma Çözümü | 103 |
| 2.2.3. Çatışma Yönetimi | 103 |
| 2.2.4. Çatışma Dönüşümü | 105 |
| 2.3. ULUSLARARASI UYUŞMAZLIKLARIN BARIŞÇI ÇÖZÜM YOLLARI | 107 |
| 2.4. ÇATIŞMA SÜRECİNDE ETKİLİ OLAN AKTÖRLER | 113 |
| 2.5. STRATEJİK DİYALOG PLAN | 125 |
| 3. STRATEJİK DİYALOG PLAN PERSPEKTİFİNDE KIBRIS SORUNU | 134 |
| 3.1. SORUNU TANIMLAMA | 140 |
| 3.1.1. Arka-plan Analizi | 141 |
| 3.1.2. Mevcut Durum Analizi | 182 |

| | |
|---|-----|
| 3.1.3. İtici/Yönlendirici Güçlerin Etkisi | 212 |
| 3.2. AKTÖR ANALİZİ | 219 |
| 3.2.1. Aktör/Koalisyon SWOT Analizi..... | 220 |
| 3.2.2. Seçilmiş Aktör / Koalisyon Aktivite Analizi..... | 225 |
| 3.3. STRATEJİ OLUŞTURMA | 233 |
| 3.3.1. Diyalogun Stratejik Hedefleri | 233 |
| 3.3.2. Stratejik Konu ve Öneriler | 236 |
| SONUÇ | 244 |
| KAYNAKÇA | 250 |
| ÖZGEÇMİŞ | 280 |



TABLÖLAR LİSTESİ

| | |
|---|-----|
| Tablo 1: HIİK – Çatışma Yoğunluğu..... | 74 |
| Tablo 2: Çatışma Analizi Süreci | 79 |
| Tablo 3: Çatışma Analizi Sürecinin Yürütülmesi | 80 |
| Tablo 4: Örnek Konu Matrisi..... | 85 |
| Tablo 5: Çatışma Paradigmaları..... | 101 |
| Tablo 6: Çatışma yaklaşımlarının karşılaştırılması..... | 106 |
| Tablo 7: Çatışma Yönetimi Yaklaşımı Bağlamında Diyalog Projelerinin Rolü | 129 |
| Tablo 8: Stratejik Diyalog Plan Çerçeve Öğeleri..... | 130 |
| Tablo 9: Kıbrıs'ta Tarafların Müzakere Konularına Bakış Açılıarı | 211 |
| Tablo 10: Kuzey Kıbrıs Türk Yönetiminin Makroekonomik Göstergeleri..... | 217 |
| Tablo 11: Güney Kıbrıs'ın Rum Yönetiminin Makroekonomik Göstergeleri | 217 |
| Tablo 12: SWOT Analizi (Kıbrıs Rum Tarafı) | 224 |
| Tablo 13: SWOT Analizi (Kıbrıs Türk Tarafı)..... | 224 |

ŞEKİLLER LİSTESİ

| | |
|--|-----|
| Şekil 1: Çatışmaların Alan – Unsur İlişkisi | 41 |
| Şekil 2: Çatışma Türleri..... | 68 |
| Şekil 3: Galtung’un Şiddet Üçgeni Modeli | 69 |
| Şekil 4: Mitchell’in Basit Çatışma Yapısı | 70 |
| Şekil 5: Lund’un Çatışma Döngüsü..... | 72 |
| Şekil 6: Brahm’ın Çatışma Aşamaları | 73 |
| Şekil 7: Pfetsch’in Çatışma Döngüsü ve İşleme Yöntemleri..... | 74 |
| Şekil 8: Çatışma Analizi Seviyeleri..... | 78 |
| Şekil 9: Çatışma Analizi Diyagramı | 81 |
| Şekil 10: Örnek Zaman Çizelgesi (Kıbrıs) | 82 |
| Şekil 11: Örnek Çatışma Alanı ve Coğrafi Haritalama (Endonezya)..... | 83 |
| Şekil 12: Glasl’ın Çatışma Eskalasyon Aşamaları | 84 |
| Şekil 13: Örnek Buzdağı Modeli | 86 |
| Şekil 14: Çatışma Seviyeleri..... | 87 |
| Şekil 15: Örnek Çatışma Ağacı | 88 |
| Şekil 16: Örnek Çatışma Sütunları | 89 |
| Şekil 17: Örnek Çatışma Tabakası (Meksika)..... | 90 |
| Şekil 18: Galtung’un ABC (Çatışma) Üçgeni Modeli..... | 91 |
| Şekil 19: Lederach’ın Çatışma Piramidi..... | 92 |
| Şekil 20: Örnek Paydaş Matrisi | 93 |
| Şekil 21: Örnek Paydaş Haritalaması | 94 |
| Şekil 22: Örnek Sorunlar Sinerjiler Diyagramı | 95 |
| Şekil 23: Örnek Bağlayıcılar ve Bölücüler..... | 96 |
| Şekil 24: Örnek Güç Alanı | 96 |
| Şekil 25: Örnek Barış Profili Matrisi..... | 97 |
| Şekil 26: Çatışma Yönetimi Skalasını | 105 |
| Şekil 27: Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözüm Yolları..... | 108 |
| Şekil 28: Arabuluculuk Sürecinde Sonucu Etkileyen Faktörler | 110 |
| Şekil 29: Çatışma sürecinde etkili olan aktörler | 115 |
| Şekil 30: Birleşmiş Milletler Barış Operasyonları | 118 |
| Şekil 31: Diyalog Süreçlerinde İşbirliği Düzeyleri | 127 |
| Şekil 32: Kıbrıs Çatışma Aşamaları..... | 183 |
| Şekil 33: 1974 sonrası Kıbrıs’taki durum..... | 184 |
| Şekil 34: Kıbrıs Çevresindeki İhtilafli Deniz Alanları | 219 |
| Şekil 35: Çatışma Piramidinde Aktör Düzeylerine Göre Kulvarlar ve Dış Açılımlar..... | 234 |
| Şekil 36: Çok-Yönlü Diplomasi Modeli..... | 235 |

KISALTMALAR LİSTESİ

| | |
|---------------|--|
| AAD | Avrupa Adalet Divanı |
| AB | Avrupa Birliği |
| ABD | Amerika Birleşik Devletleri |
| AGİT | Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı |
| AGSP | Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası |
| AİHM | Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi |
| AİHS | Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi |
| AKEL | Emekçi Halkın İlerici Partisi |
| ATAD | Avrupa Topluluğu Adalet Divanı |
| BM | Birleşmiş Milletler |
| CEPS | Avrupa Politikaları Araştırma Merkezi |
| CIS | Bağımsız Devletler Topluluğu |
| ECOWAS | Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu |
| EOKA | Ethniki Organosis Kypriou Agoniston |
| GKRY | Güney Kıbrıs Rum Yönetimi |
| GSYİH | Gayrisafi Yurt İçi Hasıla |
| HIİK | Heilderberg Uluslararası Çatışma Araştırmaları Enstitüsü |
| IPCC | Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli |
| KATAK | Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu |
| KKTC | Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti |
| KTFD | Kıbrıs Türk Federe Devleti |
| M.Ö | Milattan Önce |
| M.S | Milattan Sonra |
| MEB | Münhasır Ekonomik Bölge |
| NATO | Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü |
| OAS | Amerikan Devletleri Örgütü |
| OAU | Afrika Birliği Örgütü |

| | |
|----------------|---|
| ODGP | Ortak Dışışleri ve Güvenlik Politikası |
| PRIO | Oslo Barış Araştırmaları Enstitüsü |
| SSCB | Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği |
| STK | Sivil Toplum Kuruluğu |
| TDK | Türk Dil Kurumu |
| TMT | Türk Mukavemet Teşkilatı |
| TPAO | Türk Petrolleri Anonim Ortaklığı |
| TSK | Türk Silahlı Kuvvetleri |
| UAD | Uluslararası Adalet Divanı |
| UNEP | Birleşmiş Milletler Çevre Programı |
| UNFICYP | Birleşmiş Milletler Kıbrıs Barış Gücü |
| UNHCR | Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü |
| UNSSC | Birleşmiş Milletler Sistem Personeli Koleji |

ÖZET

STRATEJİK DİYALOG PLAN ÇERÇEVESİNDE KIBRIS SORUNU: ÇATIŞMA ANALİZİ Mİ ÇÖZÜM ÖNERİSİ Mİ?

Çatışma, çok boyutlu bir karakterin yaygın sosyal sürecidir. Bir ilişkide iki veya daha fazla taraf arasındaki hedeflerin veya değerlerin uyumsuzluğu olarak tanımlanır, birbirlerini kontrol etme girişimleri ve birbirlerine karşı antagonistik duygular ile birleştirilir. Her türlü insan ilişkisinde ve tüm sosyal ortamlarda insanlar arasında çatışma oluşur. Nitekim insanoğlu tarih boyunca uluslararası krizlerden iç savaşlara kadar farklı türdeki çatışmalara tanık olurken olumsuz etkilerine de maruz kalmıştır. Bu noktada uluslararası ilişkiler disiplinin ortaya çıkışının temel nedenlerinden biri toplumlar arası ilişkilerin neden çatışmacı olduğunu sorgulamaktır. Amaç, çatışmayı çözümlenmek ve insanoğlunun yüzyıllar boyu çektiği acıları niceliksel ve niteliksel yöntemlerle irdeleyerek barışa giden yolu aramaya çalışmaktır. Çatışma tek başına ne iyi ne de kötüdür. Ancak çatışmanın ele alınma şekli yapıcı veya yıkıcı olup olmadığını belirler. Çatışma düzeyi ne olursa olsun var olan uyumsuzluklarla başa çıkmak için farklı yaklaşımlar vardır. Hangi yaklaşımın benimsenmesi gerektiği ise çatışma analizi sonucunda elde edilen bulgulara göre belirlenir. Zira her çatışma süreci, dinamiği, etkisi ve şiddeti ile farklıdır ve kendi özelinde değerlendirilmelidir. Doğru çatışma analizinin olmaması, şiddeti önlemek için kaçırılan fırsatlara veya yanlışlıkla çatışmayı tetikleyen veya şiddetlendiren kötü tasarlanmış müdahalelere yol açabilir. Bu nedenle, üretken sonuçları en üst düzeye çıkarmak ve yıkıcı olanları en aza indirmek için temel çatışma süreçlerini anlamak önemlidir. Bu hedefe ulaşmak ve doğru politik çözümleri bulmak için bilgi kritik bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla sadece çatışmaların doğası, zorlukları, dinamikler açısından özgüllükleri ve altta yatan nedenlerinin tanınmasıyla ilgili derin ve doğru bir anlayışla, yeterli ve etkili yanıtlar vermek mümkündür. Çatışma analizi çalışmaları bu konuda geniş bir teorik ve ampirik literatür üretmiştir. Bu bağlamda çalışmanın iki amacı bulunmaktadır. Birincisi Kıbrıs sorununun kapsamlı bir şekilde analiz edilmesidir. İkinci amaç ise çalışmada tercih edilen modelin çatışma analizinin ötesinde bir barış projesi olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğini tespit etmektir.

Burak ERCOŞKUN, 2020

Anahtar Kelimeler: Çatışma, Çatışma Analizi, Stratejik Diyalog Plan, Kıbrıs Sorunu, Çatışma Dönüşümü

ABSTRACT

CYPRUS PROBLEM IN THE STRATEGIC DIALOGUE PLAN FRAMEWORK: CONFLICT ANALYSIS OR SOLUTION PROPOSAL?

Conflict is a pervasive social process of a multidimensional character. It is defined as the mismatch of goals or values between two or more parties in a relationship and is combined with attempts to control each other and antagonistic feelings towards each other. Conflict occurs between people in all kinds of human relationships and in all social settings. As a matter of fact, throughout the history, humankind witnessed different types of conflicts, from international crises to civil wars, while also suffering from negative effects. At this point, one of the main reasons for the emergence of international relations discipline is to question why inter-communal relations are confrontational. The aim is to resolve conflict and try to search for the path to peace by examining the suffering of human beings for centuries by quantitative and qualitative methods. Conflict by itself is neither good nor bad. However, the manner in which conflict is handled determines whether it is constructive or destructive. Regardless of the level of conflict, there are different approaches to deal with existing incompatibilities. Because every conflict process is different with its dynamics, effect and severity and should be evaluated on its own. The absence of accurate conflict analysis could lead to missed opportunities to prevent violence or to poorly designed interventions that inadvertently trigger or exacerbate conflict. Therefore, it is important to understand basic conflict processes to maximize productive results and minimize destructive ones. In order to attain this goal and find the right political solutions, knowledge plays a critical role. Therefore, it is possible to give adequate and effective answers only with a deep and accurate understanding of the nature of the conflicts, their difficulties, their specificity in terms of dynamics and the recognition of their underlying causes. Conflict analysis studies have produced a vast theoretical and empirical literature on the subject. In this context, the study has two objectives. The first is the comprehensive analysis of the Cyprus problem. The second aim is to determine whether the preferred model in the study can be evaluated as a peace project beyond conflict analysis.

Burak ERÇOŞKUN, 2020

Keywords: Conflict, conflict analysis, Strategic Dialogue Plan, The Cyprus Problem, Conflict Transformation

GİRİŞ

“21. yüzyılın başında olduğumuz bu dönemde, insanlık olarak acilen öğrenmemiz ve geliştirmemiz gereken en önemli kabiliyetlerden biri, savaşa ve şiddete dair zihniyetimizi, düşünce tarzımızı radikal bir şekilde değiştirmek; bireysel, toplumsal, yerel, ulusal ve uluslararası olmak üzere her bağlamda ve her düzeyde sorunların, uyuşmazlıkların ve çatışmaların yapıcı ve barışçı araçlarla çözülmesi yollarını bilimsel ve çok-disiplinli yöntemlerle öğrenmek ve öğretmek olmalıdır”.

Havva KÖK ARSLAN, 2018: 1x

Sosyal bilimlerdeki çoğu kavram gibi farklı anlamları bünyesinde barındıran “çatışma”, en genel ifadeyle iki veya daha fazla kişi ya da grup arasında çeşitli nedenlerden kaynaklanan anlaşmazlık durumu olarak tanımlanabilir. Anlam çeşitliliğinin ortaya çıkması; çatışma kavramının uluslararası ilişkilerden siyaset bilimine, uluslararası hukuktan sosyoloji ve psikoloji gibi birçok alanda yer edinmesiyle ilgilidir. Aynı zamanda neredeyse her akademik disiplinin çatışmaları anlamada kullandığı farklı teorik yaklaşımı vardır. Örneğin, ekonomistler oyun teorisi ve karar vermeye odaklanmakta, psikologlar kişilerarası çatışmaları araştırmakta, sosyologlar statü ve sınıf çatışmalarını incelemekte, siyaset bilimciler ise ülke içi ve uluslararası çatışmalar üzerine yoğunlaşmaktadır. Anlam çeşitliliği ve teorik yaklaşımlardaki farklılıklar sebebiyle çatışma literatürünü bir bütün olarak ele almak hemen hemen imkânsız olmakla birlikte disiplinler arasında “çatışma nedenleri” konusunda bir uzlaşıya varıldığı da söylenebilir.

İnsanlık tarihi boyunca bireylerin, grupların, toplumların çeşitli nedenlerden dolayı çatışmalar yaşadığı bilinmektedir. Değişen konjonktürle birlikte özellikle son yarım asırda insanoğlu, tüm dünyada farklı türdeki çatışmaların yaşanmasına tanık olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Uluslararası krizlerden iç savaşlara kadar birçok çatışmanın yaşandığı dünyada milyonlarca insanın hayatı, maruz kaldığı şiddetten etkilenirken bu durum toplumların iyileşmesi ve gelişmesi için de ciddi bir tehlike yaratmaktadır. Çatışmalar adı altında toplanan olaylar birbirinden farklı, bağımsız ve dinamik olgulardır. Diğer bir ifadeyle her çatışma; süreci, dinamiği, etkisi ve şiddeti ile özeldir. Bunun yanı sıra çatışmalardan bazıları, tarafların olumlu tutum sergilemeleri halinde toplumda yapıcı ilerlemelere katkıda bulunabilmektedir. Bazı çatışmalar ise varlıklarını toplumu derinden etkileyen eylemlerle sürdürmekte ve

toplumda kutuplaşmalara yol açarak uzlaşmayı zorlaştırmaktadır. Uluslararası arenada kendini gösteren pek çok çatışma bulunmaktadır. Bunlardan bazıları devletlerin kendi sınırlarında yaşanan iç çatışmalar iken bazıları da devletlerarası arası yaşanan sınır ötesi çatışmalardır. Küreselleşmenin etkisiyle birlikte her iki çatışma türü de sadece kendi bölgesini değil, bütün ülkeleri etkisi altına alabilecek global bir tehdit potansiyeli taşıırken günümüzde artan şiddet ve terörizmin de temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu çatışmalar uluslararası sisteme daha fazla zarar vermeden önce ele alınmalı, en iyi şekilde nasıl yönetilebileceğine dair stratejiler geliştirilmelidir (Bercovitch, 2003: 6). Şu bilinmelidir ki, her çatışma başlangıç, yükselme ve bitiş süreçlerine sahiptir. Yükselme dönemi sona erdiğinde en karmaşık olanlar da dahil olmak üzere tüm çatışmalar sürecin yorgunluğu ve dayanma gücünün tükenmesiyle etkili bir barış süreci arayışına girecektir (Deutsch, Coleman ve Marcus, 2011: 557). Barış süreci kavramları olarak da anılan ve geleneksel hukuk ile çözülemeyen sorunlara alternatif çözüm metotları sunabilen çatışmalarda yaklaşım ve müdahale yöntemleri bu noktada insanların bir arada yaşayabilmesi için gerekli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Çatışma ve şiddet kavramlarından yola çıkarak barışı ele almak, kurgulamak, ilkeler ve normlar üretmek ve bunların uygulanabilirliğini ve sürdürülebilirliğini tartışmak yaygın bir gelenektir. İşte bu nokta “kimin için ve kiminle barış” temel sorunsal olarak ortaya çıkmaktadır. Barışı sadece egemen ve siyasal birimler için değil, halklar, toplumlar, sosyal gruplar ve bireyler için de tartışmak gerekmektedir (Büyükkakıncı, 2018: 5).

Çatışma ve barış ile ilgili bilimsel çalışmalar, 20. yüzyılda iki dünya savaşının yaşanması ile başlamıştır. Tarihsel gelişimi; 1950’li yıllarda ortaya çıkan, 1960 ile 1970’li yıllarda inşa edilen, 1990 sonrası dönemde de yeniden inşa edilen çatışma ve barış araştırmaları, günümüzde çatışmaların analizini yaparken farklı alanlardan yararlanarak disiplinler arası bir yaklaşım olarak literatürdeki yerini almaktadır (Andrews ve Tjosvold, 1983: 223-228). Artık çalışmaların çıkış noktası çatışma, şiddet ve savaştan ziyade, barış ve barışa ulaşmanın yolları, çatışmaların barışçı çözümü olabilecek disiplinler arası ve çok-disiplinli yaklaşımların üretilmesi, tartışılması ve uygulanması olmuştur. Araştırmalarda “barış inşası”, “çatışma çözümü”, “çatışma yönetimi” gibi benzer içeriklere sahip farklı adlandırmaların yer

aldığı ve bu çalışmada “çatışmalarda yaklaşım ve müdahale yöntemleri” olarak adlandırılan bu kavramlar; çatışmaların nasıl yönetileceği ve çözüleceğine dair politikaları ele almakta, çatışmaların sona erdirilmesi amacıyla uygulanacak yöntemleri içermekte ve çatışmaların nedenlerini araştırarak bunların ortadan kaldırılmasını amaçlamaktadır. Çatışma analizi ve barış çalışmaları literatüründen yararlanarak özellikle uluslararası çatışmalara odaklanan bu çalışmanın ortaya koymayı amaçladığı veriler günlük hayatı etkileyecek öneme sahiptir. Konunun politika yapıcılar kadar çatışmalardan etkilenen toplumları da ilgilendirdiği göz önünde bulundurulduğunda çatışmalarda yaklaşım ve müdahale yöntemlerinin pratikle güçlü bağlantı içerisinde olduğu görülür. Bu açıdan barış ve çatışma araştırmaları, akademik bir çalışma konusu olmasının yanı sıra doğrudan pratiği etkileyici bir alan olduğu için çok yönlü olarak nitelendirilebilir ve akademisyenin elde ettiği bulgularla aktif politikayı en dolaysız şekilde etkileyebileceği alanlardan biri olarak ortaya çıkar. Bir teori olarak gelişmemiş olmasına rağmen çatışma yaklaşım ve müdahale yöntemlerinin bu etkisi, bu çalışmanın model seçiminde belirleyici olmuştur.

Çalışmanın örnekleme alanı olan Kıbrıs, coğrafi kaynaklarda büyük bir ada, siyasi haritalarda kayıp bir nokta, uluslararası raporlarda sonu gelmez bir sorunun adıdır. Kıbrıs, Akdeniz’in üçüncü büyük adası olmakla beraber daha eski zamanlarda Hititlere, Mısırlılara, Asurlulara, Fenikelilere, Romalıları ve Bizans’a yurt olmuş bir tarih sahnesidir. Kıbrıs’a hükmeden son büyük imparatorluk 1571’de adayı Venediklilerden alan Osmanlı Devleti olmuştur. Kıbrıs’ın ilk Türk nüfusu da 307 yıl süren bu Osmanlı hakimiyetindeki dönemde adaya yerleşmiştir (Gürel, 1995: 80). Hem Kıbrıslı Rumların¹ hem de Kıbrıslı Türklerin hayli eski bir tarihe dayanan adadaki mevcudiyeti nedeniyle her iki topluluk tarafından da kamusal söylemde ve tarih kitaplarında Kıbrıs’ın ulusal karakterine yönelik iddialar uzun süredir dile getirilmektedir.

¹ Rum kavramı, tarihte ilk olarak Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan ve Roma yurttaşı haklarına sahip olan halk için kullanılmıştır. Farklı etnisiteye sahip bireylerden oluşan ve Latince konuşan bu halkın ilerleyen süreçte Yunanca’yı benimsemesi ve Müslümanların çoğunluğu oluşturduğu yerlerde yaşamaları nedeniyle bu kelime, Yunanistan dışında Müslüman ülkelerde oturan Yunan asıllı kimseleri ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır. Bakınız: Türk Dil Kurumu, 2005, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.1665.

1878'e gelindiğinde Rusların Ayastefanos Antlaşması ile sağladığı üstünlüğü ortadan kaldırmaya çalışan Osmanlı Devleti'nin İngilizlerle iş birliği yolunu seçmesi, Kıbrıs tarihinde de bir dönüm noktası olmuştur. Kars, Ardahan ve Batum'u geri almak için destek sözü karşılığında Kıbrıs, Osmanlılar tarafından İngiltere'ye kiralanmıştır (Özersay, 2002: 2). Böylelikle adada Osmanlı mülkiyeti sürse de yönetim tamamen İngilizlere geçmiştir.

Birinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde Osmanlının Almanların yanında saf tutması, Kıbrıs'ta da dengeleri değiştirmiştir. Bu doğrultuda 1914 yılında İngilizler adayı tek taraflı ilhak ettiğini açıklamıştır (Toluner, 1977: 13). 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması gereğince de Türkiye, Britanya'nın ilhakını kabul etmek zorunda kalmıştır. Ancak antlaşmada yer alan 16. madde adanın statüsünde meydana gelecek değişikliklerde Türkiye'yi de söz sahibi yapmıştır (Göktuğ, 1990: 34). Lozan Antlaşması'yla birlikte Kıbrıs'ın Rum ve Türk nüfusu da sömürge halk durumuna düşmüştür. Rumların "Enosis"² hayalleri de İngiliz bayrağı altındaki bu dönemde filizlenmiştir. Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlama amaçlı Enosis isyanları 1931'de başlamış, kilisenin desteğiyle büyümüştür (Yellice, 2012: 22).

1950'de kilise, adayı Yunanistan'a bağlamak için sadece Rum halkının katıldığı bir referandum düzenlemiştir. 1954 yılına gelindiğinde ise Yunanistan Birleşmiş Milletlere (BM) başvurarak Kıbrıs Rumları için self-determinasyon hakkının kullanılmasını talep etmiştir (Armaoğlu, 1963: 530). BM tarafından bu talep reddedilince ve diplomatik kapılar kapanınca Rumlar, önce İngilizleri sonra Türkleri adadan çıkarmak ve Yunanistan ile birleşmek amacıyla 1955'te EOKA'yı (*Ethniki Organosis Kiprion Ağoniston*, Kıbrıslı Savaşçıların Milli Örgütü) kurmuştur (Denktaş, 1988: 22). Kıbrıslı Rumların hedefi Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması, bu doğrultuda sloganları Enosis, siyasi liderleri Başpiskopos Makarios, askeri liderleri Grivas, gizli örgütleri de EOKA olmuştur. Hedefine ulaşmak için ilk başlarda adanın yönetimini elinde bulunduran İngilizler ile mücadeleye giren Kıbrıslı Rumlar, daha sonraları İngilizlerin "böl ve yönet" politikası sonucu adadaki toplumların

² Rumların ve Yunanların Ada'yı Yunanistan'a bağlama amacı olarak özetlenebilir. Konu hakkında daha fazla bilgi için bakınız: Göktürk, T.B., 2008, Rumların Kıbrıs'taki Enosis İsteklerinin Şiddete Dönüşmesi: 1931 İsyanı; Öncesi ve Sonrası, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*.

ayrışmasıyla Enosis'e karşı çıkan Türklerle de karşı karşıya gelmiştir (Göktepe ve Bilgiç, 2014: 148). Nitekim 1 Nisan 1955'te Kıbrıslı Rum ve Türk toplumları arasında çatışmalar başlamıştır. Bu süreçte Türkiye'nin genel düşüncesi, İngiltere'nin Kıbrıs'tan ayrılması durumunda adanın asıl sahibi olan Kıbrıs halkına bırakılması şeklinde olmuştur. Türkiye, yaklaşım olarak da Yunanistan ile var olan dengeleri bozmamak ve İngiltere'yi rahatsız etmemek için işin içine pek girmemiştir.

1955 yılında Londra'da Kıbrıs'ın geleceğinin tartışıldığı konferansa İngiltere'nin ilk kez Türkiye'yi davet etmesi bir taraftan Türkiye'nin adada hak sahibi olduğunu göstermiş, diğer taraftan EOKA'nın Türk toplumunu da düşman olarak görmesi ve silahını Türklere çevirmesine yol açmıştır. 1955 yılından itibaren Türkiye de Kıbrıs konusunda daha duyarlı bir politika izlemeye başlamıştır. (Aktuğ, 1990: 53). Bu gelişmeler neticesinde adadaki Türkler tarafından 1958'de Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) kurulmuştur (Akkurt, 1999: 38). Kıbrıs Rumlarının Enosis isteğine Türkler "Taksim"³ talebiyle karşı çıkmıştır. İlgili tarafların katılımıyla 1959'da Zürih ve Londra Antlaşmaları imzalanmıştır. Benimsenen formül Enosis ya da Taksim değil, adanın bağımsızlığı olmuştur. Kıbrıs böylelikle iki toplumun ortak egemenliğine ve yönetimine dayalı bir cumhuriyete dönüşmüştür (Göktepe, 2009: 385).

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla adadaki İngiliz hakimiyeti sona ermiş, 1878'de Kıbrıs'tan ayrılan Türk askeri 650 kişiyle adaya geri dönmüştür. Buna karşılık 950 kişiyle Yunan askeri de adaya çıkmıştır. Taze Cumhuriyetin ilk Cumhurbaşkanı Makarios, yardımcısı ise Fazıl Küçük olmuştur. Makarios, Türklerin 1960 Antlaşmaları çerçevelerinde fazla hak elde ettiklerini iddia etmiş, anayasanın⁴ 13 maddesinde değişiklik yapmak istemiş ancak bu değişiklikleri Türkiye kabul etmeyince 1960 Antlaşmalarını tek taraflı geçersiz saymıştır (Erol, 2015: 297-298).

³ Rumlar ve Yunanların Enosis isteğine karşı Kıbrıs sorununun çözümüne yönelik 1948'de Türk kamuoyunun, 1954'te de Türk hükümetinin gündemine gelen ve Türkiye'nin 1956-1959 yılları arasında resmi siyaset olarak benimsediği görüştür. Konu hakkında daha fazla bilgi için bakınız: Balıkcıoğlu, E., 2016b, Taksim Tezi Bağlamında Kıbrıs (1954-1960), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

⁴ 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası metni için bakınız: http://www.prio-cyprus-displacement.net/images/users/1/1960_Republic_of_Cyprus_Constitution-TR.pdf

Böylelikle “AKRİTAS”⁵ adı verilen plan çerçevesinde Kıbrıs’ta hala çözülemeyen düğümün ilk ilmiği 1963’te atılmıştır. Ada’da bulunan iki toplum arasındaki çatışmalar katliamlar noktasına ulaşmış, EOKA tarafından Kıbrıs Helen Cumhuriyeti ilan edilmiş, 1974’teki Türk müdahalesine giden süreç ortaya çıkmıştır (Aksaygın, 2000: 47).

Dönemin Türkiye Başbakanı olan Bülent Ecevit ilk olarak diplomatik yollara başvurarak Garantörlük Antlaşması uyarınca İngiltere’yi ortak eyleme davet etmiştir. Yapılan görüşmelerden sonuç alınamayınca Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) tarafından sınırlı bir müdahale planlanmış, bu doğrultuda 20 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs’a “Barış Harekâtı” adı verilen operasyon düzenlenmiştir. Harekâtın başlamasından iki gün sonra 22 Temmuz 1974’te ateşkes ilan edilmiştir. Cenevre Konferansı düzenlenmiş olmasına rağmen görüşmeler sırasında Kıbrıs’ta Türklere karşı saldırıların sürmesi ve Rum tarafının Birinci Cenevre Konferansı kararlarına uymaması üzerine 14 Ağustos 1974’te İkinci Barış Harekâtı başlatılmıştır. Bu müdahalede Türk ordusu iki gün içinde adanın %37’ini kontrol altına alarak operasyonu sona erdirmiştir (Çay, 1989: 101). Güvenlik Konseyi kararıyla ateşkes sağlansa da ateşkes hattının kesin çizgileri bir anlaşmayla netlik kazanmamıştır. Türk ve Rum hatları arasında kalan alan ara bölge kabul edilerek BM Barış Gücü (UNFICYP) kontrolüne bırakılmıştır. Uluslararası kalıcı ve demokratik bir çözüm üzerinde uzlaşılammıştır. Bunun üzerine adada bulunun Türk topluluğunca 13 Şubat 1975’te Kıbrıs Türk Federe Devleti⁶ kurulmuştur (Milliyet, 14 Şubat, 1975: 1).

BM Genel Sekreteri arabuluculuğunda toplum liderleri arasında müzakereler gerçekleşse de bir sonuç alınamamış, 15 Kasım 1983 tarihinde Kıbrıs Türk Federe Devleti Meclisi, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin kurulduğunu ilan etmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 1984: 75). Bu gelişme karşısında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kuruluşuna ilişkin antlaşma ile Garanti Antlaşmasını ihlal ettiği ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin

⁵ Konu hakkında daha fazla bilgi için bakınız: Gazioglu, A.C., 2003, Kıbrıs’ta Cumhuriyet Yılları ve Ortaklığın Sonu (1960-1964), Lefkoşa: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi.

⁶ 13 Şubat 1975 tarihli Kıbrıs Türk Federe Devleti Kuruluş Bildirgesi için bakınız: <https://kktcb.org/tr/belgeler/kibris-sorunu/1963-1983>

uluslararası hukuka aykırı kuvvet kullanma yoluyla kurulduğu gerekçesiyle ilanın geçersiz olduğunu belirtmiş, bu doğrultuda Türk tarafının kararından vazgeçmesini istemiştir (Hasgüler, 2009: 178).

Kıbrıs sorunu; adada bulunan iki toplumun çatışmalarıyla başlamış, üçüncü tarafların konuya müdahil olmasıyla uluslararası bir boyut kazanmıştır. Yaşanan çatışma hem çatışan her iki grup hem de uluslararası toplum tarafından çok farklı şekillerde yorumlanmış, sorunun çözümüne ilişkin müzakereler yapılmış olsa da başarı sağlanamamıştır. Araştırmada Kıbrıs sorunu, çatışmalarda analiz, yaklaşım ve müdahale yöntemleri kapsamında geçmişten günümüze kadar tüm yönleriyle ele alınacak, bugüne kadar çözüm adına yapılanlar incelenerek neden başarısız oldukları tespit edilecek, mevcut durum ortaya konarak yapılması gerekenler bilimsel zeminde tartışılacaktır.

Kıbrıs sorunuyla ilgili daha önce çok sayıda akademik çalışma yapılmış olsa da konunun çatışmalarda yaklaşım ve müdahale yöntemlerinin bütüncül yaklaşımıyla ele alınması göz ardı edilmiştir. Çoğu analiz, devlete veya bölgesel güç mücadelesine odaklanan varsayımlara dayanmaktadır. Örneğin Yunan araştırmacılar analizlerine İkinci Dünya Savaşı sonrası dekolonizasyon (sömürgeciliğin çöküşü) süreci ile başlama ve Yunanistan ile Kıbrıslı Rumların Avrupa Birliği (AB) stratejileri arasındaki bağları incelemeye meyilliyken, Türk araştırmacılar argümanlarını Kıbrıs'ın stratejik konumuna odaklama eğilimindedir. Ayrıca her iki taraf da Kıbrıs sorununu stratejik güç dengesi ve Türkiye-Yunanistan ilişkileri açısından analiz etmektedir.

Kıbrıs sorunu ile ilgili önceki literatüre bakıldığında araştırmacıların farklı yaklaşımlarının olduğu görülmektedir. Örneğin Sönmezoğlu (1991), Moran (1998), Bölükbaşı (2001) ve Tuncer (2005) Kıbrıs sorununu özellikle Soğuk Savaş döneminin temel ilgi alanı olan güvenlik yaklaşımı açısından ele almaktadır. Talmon (2001), Özersay (2002), Arım (2002) ve Necatigil (2006) ise sorunun altında yatan sebep olarak “Kıbrıs Cumhuriyeti”ni kuran anlaşmaları görmekte ve yasal açıdan değerlendirme yapmaktadır. Üçüncü bir yaklaşım olarak Camp (1980), Calothchos

(1998), Stavrinides (1999), Kızılyürek (2002) ve Hasgüler (2007) Türk ve Yunan milliyetçiliği arasındaki mücadeleye odaklanmaktadır. Belirtilen bu üç farklı yaklaşım da Kıbrıs sorununu devletlerarası ilişkiler açısından değerlendirmektedir. Sorunun sadece sosyo-ekonomik ve kültürel yönlerini ihmal etmemekle kalmamakta, sosyal, ekonomik ve politik aktörlerin oynadığı rolleri de (Kıbrıs sorununa ilişkin fikirlerini, dönüşümlerini ve etkilerini) görmezden gelmemektedir. Statik ve devlet merkezli yaklaşımlarla karakterize edilen klasik uluslararası ilişkiler teorileri; devleti toplumsal ilişkilere, kurumlara, üretim biçimlerine, fikirlere, ideolojilere ve sivil toplumun rolüne yeterli önem vermediği için devletteki ve uluslararası sistemdeki değişiklikleri açıklamakta güçlük çekebilmektedir. Hiç kuşkusuz, klasik uluslararası ilişkiler teorilerindeki eksikliklere rağmen bu çalışmalar Kıbrıs sorunuyla ilgili literatüre değerli katkılar sağlamıştır.

Dördüncü yaklaşım olarak Brewin (2000), Kramer (2001) ve Türkeş (2007) temel olarak Soğuk Savaş döneminin hemen sonrasında, özellikle Kıbrıslı Rumların AB üyeliği başvurusundan kaynaklanan uluslararası arenadaki dönüşümlerin ardından ortaya çıkan Kıbrıs-AB ilişkileri ve Avrupa Birliği'nin Kıbrıs Sorununa etkisi üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu çalışmaların ortak paydası, Kıbrıs sorununun çözümünün tüm adanın AB'ye entegrasyonunda yattığı inancı taşımasıdır. Kısacası, Annan Planı'nın kendisi gibi, bu çalışmalar Avrupa entegrasyon sürecinin dinamikleriyle bir çözüm aramaktadır. Bu çerçevede, AB içindeki yeni devlet yapılarının ya da Belçika ve İsviçre'dekilere benzeyen güç paylaşımına dayanan federal bir siyasi sistemin Kıbrıs sorununun çözümünde etkili olabileceği öne sürülmektedir.

Son olarak beşinci yaklaşımda ise Polyviou (1980), Richmond (1998), Fisher (2001) ve Eralp ve Beriker (2005) tarafından Kıbrıs sorunu "çatışma çözme" için önemli bir test alanı olarak görülmekte ve genellikle sorunu çözmek için çatışma çözme tekniklerini uygulamak amaçlanmaktadır. Önceki çalışma grupları gibi, bu çalışmalar da Kıbrıs sorununa devlet merkezli bir bakış açısıyla değerlendirmektedir. 1963'ten itibaren BM'nin sonraki yıllarda ise AB'nin çatışma çözme girişimlerinin başarısızlığı göz önüne alındığında, Kıbrıs sorununun yalnızca devletler arası

ilişkilere değinilerek çözülemeyecek kadar karmaşık olduğu açıktır. Bu bağlamda çalışmada, çatışmalarda analiz, yaklaşım ve müdahale perspektifi önceki çalışmalara göre daha kapsayıcı bir şekilde temel teorik yaklaşımların sorgulanması, Kıbrıs sorununun çözümüne ilişkin bugüne kadar uygulanan politikaların yakın zamanda gelişim gösteren ve disiplinler-arası bir yaklaşım olan çatışma ve barış araştırmaları kapsamında incelenerek analiz edilmesi, sonuçlarının ortaya konulması ve bu sayede uluslararası çatışma ve barış çalışmaları literatürüne katkı sunulmaya çalışılması amacı taşımaktadır. Tarafları yargılama amacı taşımayan bu çalışmada hedef, barış ve çatışma araştırmaları perspektifiyle Kıbrıs sorununun ele alınışına yeni bir bakış açısı kazandırmaktır.

Çalışmada seçilmiş olan analiz modeli çerçevesinde tarihsel süreç dikkate alınarak Kıbrıs sorununa ilişkin sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel alanda çatışmaları ortaya çıkaran kök sebeplerin tespiti diğer bir ifadeyle de nedensel analiz, çatışmayı etkileyen diğer unsurların incelendiği itici/yönlendirici güçler ya da çevre analizi, çatışmanın halihazırda hangi noktada olduğunu gösteren mevcut durum analizi, aktörlerin pozisyonlarını, devamlılıklarını, değişimlerini ve eğilimlerini anlamaya çalışan aktör analizi, çeşitli algılamalar ve politikalar üzerine geliştirilen stratejiler, çözüm analizleri ve sonuçları ele alınacaktır. Literatür taramasının yanı sıra karar alıcıların yaklaşımlarını içeren metinler, çözüm süreci için yapılan anlaşma belgeleri gibi birincil kaynaklar da kullanılacaktır. Çalışmanın ilk bölümünde çatışmanın doğasına ve temel öğelerine değinilecek, ikinci bölümünde çatışmalarda analiz, yaklaşım ve müdahale yöntemleri ele alınacak, ardından çalışmanın esas boyutunu oluşturan Kıbrıs sorunu etrafıca incelenecektir.

Çatışma ve barış araştırmaları, uluslararası ilişkiler alanında kendine yeni yer bulmaya başlamıştır. Bununla birlikte uluslararası ilişkilerde barışın kalıcı hale getirilmesi için önemi giderek artan disiplinler-arası bir yaklaşımdır (Akyeşilmen, 2014: 19). Çalışmada, çatışma ve barış araştırmaları alanında çalışmalar yapan kuramcıların çalışmalarından yararlanılarak çatışmalarda analiz, yaklaşım ve müdahale yöntemlerinin pratikte yaptığı katkılar anlaşılmaya çalışılacaktır.

Çatışmayı anlamak, çözmek için gereken en önemli unsurlardan biridir. Bunun için de çeşitli analizler yapılmalıdır. Konu ile ilgili kullanılacak pek çok analiz çeşidi bulunmaktadır. Bazen bir çatışma için birden fazla analiz kullanmak gerekebilir. Çatışma analizleri farklı biçimlerde olabilmekte, ayrıca her çatışmanın kendi özelinde değerlendirilmesi gerekliliğinden yola çıkarak farklı çatışma nedenlerinin, dinamiklerinin, taraf ve aktörlerinin değerlendirilmesinden oluşabilmektedir. Bu çalışmada, çatışma analiz modelleri içinden diğerlerine göre daha kapsayıcı olan *Stratejik-Diyalog Plan* uygulanmaya çalışılacaktır. Bu seçimin yapılmasının nedeni söz konusu analiz modelinin uzun vadeli yapıcı diyaloglar içeren planlar olarak formüle edilebilir olması ve diyalog teknikleri ile strateji planlama unsurlarını kullanarak diyalog temelli kazan-kazan dinamiklerini ortaya koymayı amaç edinmesidir. Sadece çatışmaların analizini içermeyen bu model, belirlenen stratejilerin uygulamaya geçmesiyle birlikte bir barış projesi hüviyeti kazanabilmektedir.

“*Stratejik-Diyalog Plan Çerçevesinde Kıbrıs Sorunu: Çatışma Analizi mi Çözüm Önerisi mi?*” başlıklı bu çalışma, konunun belirtilen amaçları doğrultusunda üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde toplumlararası ilişkilerin neden çatışmacı olduğunu sorgulayabilmek için gerekli olan kavramsal boyut ve kuramsal çerçeve, çatışma kavramı, unsurları, alanları, düzeyleri ve evreleri olarak ele alınacaktır. İkinci bölümde, çatışmanın nedenlerini anlarken sadece çatışmayı çözmek değil aynı zamanda çatışmadan nasıl sakınılacağını da öğrenmek gerekir düşüncesinden hareketle çatışma analiz süreci ile yaklaşım ve müdahale yöntemlerine yer verilecektir. Ayrıca bu bölümde Kıbrıs sorunu özelinde, çalışmanın temel yapıtaşını oluşturan *Stratejik-Diyalog Plan* incelenecektir. Üçüncü bölümde söz konusu perspektifte Kıbrıs sorunu; çatışmanın tarihsel boyutunu da dikkate alarak sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel nedenleri, mevcut durumu, yönlendirici güçlerin etkisi ve aktör analizi alt başlıklarıyla araştırılacak, Kıbrıs sorununun çözümü adına başlangıçtan günümüze kadar yapılan uygulamalar ortaya konulacak, bu çalışmaların neden kalıcı ve sürdürülebilir barışı tesis edemediği belirlenecektir. Sonuç bölümünde de elde edilen bulgular analiz edilecek ve çalışmanın kapsamlı bir

Çatışma analizi olarak mı yoksa çözüm önerisi olarak mı değerlendirileceği tartışılacaktır.



1. ÇATIŞMAYA İLİŞKİN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

“Çatışma kaçınılmazdır, ancak savaş isteğe bağlıdır”.
Max LUCADO

Habil ile Kabil kavgası, Otuz Yıl Savaşı, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı, İsrail-Filistin meselesi, Soğuk Savaş, nükleer silah anlaşmazlığı ve sıradan bir sokak kavgası ortak bir noktada kesişmektedir. Sayılan bu olayların hepsi türü, şiddet ile ilişkisi ve yoğunluk derecesi farklı düzeylerde olan birer çatışma örneğini teşkil eder (Akyeşilmen, 2014: 18). Belli bir kalıba sığdırılıp tanımlanması pek mümkün olmayan çatışma kavramının başlangıcı, sayılan örneklerden de anlaşılacağı üzere insanlık tarihiyle özdeştir ve muhtemelen sonu hiç gelmeyecektir (Jeong, 2008: 3).

Uluslararası ilişkiler alanında en yaygın kabul gören tanımlamalardan biri Galtung’un barış kavramıdır. Galtung’a göre kişisel şiddetin ve savaşın olmaması *negatif barış*, yapısal şiddetin (sosyal adaletsizliğin) olmaması *pozitif barış* şeklinde ifade edilmektedir. Öte yandan, şiddetin tanımını ise insanlara bedensel ve zihinsel potansiyellerinin gerisinde kalmaları için uygulanan etkiler şeklinde ifade etmekte ve şiddet konusunda ekonomik yetersizliklerden savaşımlara, ideolojik baskılardan tehditlere kadar çok geniş kapsamlı bir çerçeve çizmektedir (Galtung, 1969: 167-173). Negatif ve pozitif barış, aynı zamanda Galtung’un ilk kez 1976 yılında ele aldığı *barış inşası* kavramının temelini oluşturmaktadır. Galtung’a göre yapısal şiddetin yarattığı sorunlar ortadan kaldırıldıktan sonra barış inşa edilmeli, dolayısıyla negatif barış değil pozitif barış hedeflenmelidir (Galtung, 1976: 297-298). Böylelikle çatışmaların önlenmesi ya da çözümü yerine şiddetin sona erdirilmesini öne çıkartarak kalıcı ve sürdürülebilir barış inşası için dayanak noktası oluşturmaktadır. Buradan hareketle genel kanı, çatışma deyince ilk akla gelenin savaş ve şiddet gibi olumsuz durumlar olduğu yönündedir. Bu yargının oluşmasının en önemli nedeni her çatışmanın temelinde birbirleriyle uzlaşmayan en az iki çelişkili amacın var olmasıdır. Bir çatışmada taraflar ve tarafların amaçları vardır. Bu amaçlar olumlu ya da olumsuz olabilir veya peşinden koşmaya degecek kadar önemli yahut göz ardı edilecek kadar önemsiz olabilir. İster bireyin kendi içinde ister farklı bünyeler arasında olsun, amaçların olduğu yerde er ya da geç çelişkiler, çatışmalar ortaya çıkacaktır. Bu bağlamda bazı amaçların da diğerleri üzerinde önceliği vardır. Temel

ihtiyaçlar olarak adlandırılabilir bu amaçlar hayatta kalma, iyi yaşama, özgürlük ve kimliktir. Temel ihtiyaçlar pazarlığa tabi değildir ve mutlak suretle saygıyla karşılanmalıdır. Zira bireylerin çevresiyle anlamlı bir ilişki kurabilmesi ancak temel ihtiyaçların karşılanmasıyla gerçekleşebilir. Çevre ile kurulan bu ilişki ise bedensel düzeyin yanı sıra duygusal ve ruhsal düzeyde de olabilmektedir (Galtung, 2009: 2-5).

Olumsuz algılamaların dışında, insanoğlunun birey olarak var olduğu ilk andan itibaren, dünyasal yaşamın her anında mevcudiyetini sürdürmüş olan “çatışma” olgusu, insan faaliyetlerinin her düzeyinde yaşanabilmektedir. İnsan hayatının doğal ve ayrılmaz bir parçası olan bu olgu; bireyin kendi iç dünyasındaki biri olumlu biri olumsuz iki düşünce arasında olabileceği gibi, iki birey arasında ya da gruplar, örgütler, topluluklar, toplumlar ve benzerleri arasında da olabilir. Bu bağlamda insanlar her gün değişik düzey ve yoğunlukta farklı farklı çatışmalarla iç içedir; kimilerini çözebilmekte, kimileriyle de birlikte yaşamaktadır. Günümüz dünyasının şekillenmesinde de oldukça önemli bir yere sahip olan çatışmalar, ilk olarak insanların fiziki ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik olarak ortaya çıkmış, zaman içinde ideolojiler, dini farklılıklar, siyasi tutumlar, sosyal eşitsizlikler, etnik etkenler ve savaşma kabiliyetlerinin gelişimiyle değişim ve dönüşüm geçirmiştir (Ak, 2015: 2).

Toplumların kendi içinde ya da devletlerarası düzeyde yaşanan çatışmaların bazıları gelişimin, değişimin katalizörü olma görevini üstlenirken bazıları da tahribatın ve parçalanmanın aracı haline gelebilmektedir. Bu bağlamda özellikle çatışma ve barış çalışmalarlarıyla ilgilenen teorisyenlerce çatışma, mutlak kötü olarak değerlendirilmemektedir; iyi yönetilmesi halinde olumlu, kötü yönetilmesi halinde de olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. İnsanların bir kısmı çatışmanın sürdürülmesi yönünde irade gösterirken, bir kısmı değişik yollarla çatışmaların sona erdirilmesi için çaba sarf etmektedir. Böylelikle teoride ve pratikte birtakım zorluklara rağmen gittikçe dünya toplumuna yararlı bir alan olan çatışma ve barış araştırmaları ortaya çıkmış ve uluslararası ilişkiler disiplininde önemli bir yer teşkil etmeye başlamıştır (Akyeşilmen, 2014: 18).

Küresel Barış Endeksi verileri terörist faaliyetler, Ortadoğu'daki çatışmaların yoğunlaşması, Doğu Avrupa ve Kuzeydoğu Asya'daki bölgesel gerginlikler, artan mülteci sayısı ile Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) yaşanan siyasi gerginlikler nedeniyle özellikle son on yılda çatışmaların artış gösterdiğini ve çatışmaların 2018 yılında küresel ekonomi üzerindeki etkisinin 14,1 trilyon dolar olduğunu ortaya koymaktadır (Global Peace Index, 2019: 2-5). BM Mülteci Örgütü (UNHCR) verileri de 2018 yılı sonu itibariyle dünyada zorla yerinden edilmiş kişi sayısının 70,8 milyon, kendi ülkeleri içinde yerinden edilen kişi sayısının 41,3 milyon, mülteci sayısının 25,9 milyon ve sığınmacı sayısının da 3,5 milyon olduğunu göstermektedir (UNHCR, y.y.).

Her yıl dünya çapında çeşitli seviyelerde 20 ila 40 silahlı çatışma yaşanmaktadır. Bölgesel, etnik, ekonomik, dini ve ideolojik olarak gruplandırılabilir olan bu çatışmalardan bazıları başarıyla yönetilmiştir ancak diğerleri toptan öldürme gibi yıkıcı sonuçlar doğurmuştur. Yakın tarihe bakıldığında Kamboçya'da 1970'lerin ortalarında rejimin radikal ve şiddet politikaları uygulaması bir milyondan fazla insanın ölümüne neden olmuştur. Ruanda'da milis gruplar tarafından gerçekleştirilen eylemler neredeyse bir milyon can kaybına yol açmıştır. Sudan ve Kongo'daki iç savaşlar dört milyon insanın ölümünü içeren en acımasız iç savaşları temsil etmiş ve hem doğrudan hem de dolaylı olarak silahlı savaşlara sebep olmuştur. Bosna-Hersek'te masum Müslüman nüfusun Sırp milis grupları tarafından kitlesel olarak öldürülmesiyle ifade edilen etnik temizlik yaşanmıştır. Çeçenistan'daki savaşlar en korkunç insan hakları ihlallerinden sorumlu olurken, Irak'ta sivil halk terör mağduru olmuştur. ABD işgali ve Saddam Hüseyin rejiminin çöküşünün bir sonucu olarak ortaya çıkan dini, mezhepsel şiddet bu ülkeyi rehin almıştır (Jeong, 2008: 2-3).

Çatışma ve şiddet, insan yaşamının belirgin, doğal ve trajik bir parçası olarak kalsa da bazı çatışmalar çözüm adına başarılı bir şekilde dönüştürülmüştür. Güney Afrika'daki uzun yıllar süren mücadele, hükümet gücünü siyah çoğunluğa aktaran yeni kurumların inşasıyla sona ermiştir. Tüm tarafların hala genel siyasi ilişkileri kabul etmeleri gerekmesine rağmen, Kuzey İrlanda'da on yıllardır süren mezhepsel şiddet durdurulurken diğer taraftan Brexit sürecinin de bu durgunluğu nasıl

etkileyeceğini öngörmek kolay olmayacaktır (Konuralp ve Adaş, 2018). Otuz yıl süren Angola iç savaşı siyasi geçiş sağlanarak 2002 yılında sona ermiştir. Savaşın yıktığı toplumların yeniden inşasının yanı sıra 1990'ların başlarında ve ortalarında El Salvador, Guatemala ve Mozambik'te gerçekleşen müzakereler de bu sürece eşlik etmiştir (Jeong, 2008: 3). Söz konusu bu örnekler ise daha fazla düşmanlıktan kaçınmak ve şiddeti sona erdirmek için çatışmanın dönüştürülebileceğini göstermektedir.

Çatışmayı anlamada hoşnutsuzluk ve düşmanlık kaynaklarını incelemek, rakipler arasındaki evrimleşen ilişkilerin aşamalarını belirlemek, mücadelelerin yükselişini ve şiddetli döngülerini nihai olarak durdurarak farklılıkların barışçıl bir şekilde çözülmesini sağlamak zorunludur. Ölümcül çatışmaların çözülmesi daha uzun sürse bile kontrolsüz şiddetin sonuçları göz önüne alındığında düşmanca ilişkilerin düzenlenmesine ve yönetimine ciddi önem verilmelidir. Her türlü şiddete müdahale yöntemleri, çatışmanın doğasını, nedenlerini ve dinamiklerini anlamakla ilişkilendirilmelidir.

Çatışma, dönüştürülebilir insan etkileşiminin sosyal dinamikleri içindeki karar verme süreçlerini kapsar. Çatışmaya dair yapılacak analiz de çatışmanın nedenlerini ve çatışma sistemleri içindeki ve arasındaki çeşitli unsurların birbirine bağlılığını içermelidir. Araştırmacıların çoğunun sahip olmak istediği şey, birçok çatışma durumuna cevap verebilmek için güvenebilecekleri entelektüel becerilerdir. En önemlisi, bu kapasite her çatışmanın nasıl geliştiğini ve hangi bağlamda olduğunu tam olarak kavramaksızın geliştirilemez. Bu bölümde, çeşitli sosyal ve siyasal sistem seviyelerine gömülen çatışma için psikolojik ve yapısal koşulların etkileri hakkında genel değerlendirme yapmak amaçlanmaktadır. Bu amaç göz önünde bulundurularak çatışmanın ilişkilerini düzenleme ve aşma çabalarından önce ilk olarak çatışmayı tanımlamak sonrasında ise çatışmaların nasıl ortaya çıktığını ve tırmandığını ele almak yerinde olacaktır.

1.1. ÇATIŞMAYI TANIMLAMA

Çatışma, güç dinamiklerini temel alan farklı çıkarlar ve değerler arasındaki rekabetin ısrarcı ve yaygın niteliğini temsil etmektedir. Çatışma deneyimi o kadar temeldir ki, olumsuz etkileri toplum yaşamının birçok yönüne yayılmıştır. Günlük dil alanında da çatışma teriminin olumlu bir tonu yoktur. Genellikle uyumsuzluk, anlaşmazlık veya kavga gibi işlevsel olmayan fenomenler onunla ilişkilendirilir. Bu nedenle, çatışmaların her yerde olmasıyla birlikte, bu konuyla ilgili tartışmaların siyaset biliminde de yer alması şaşırtıcı değildir. Çatışma ve barış araştırmaları, adının bir kısmını bu konuya borçlu olsa da çatışmanın bir terim olarak kesin tanımı üzerindeki anlaşmazlık bugüne kadar sürmektedir (Axt, Milososki ve Schwarz, 2006: 2).

Çatışma kavramını öncelikle terim bazlı ele almak gerekirse, uluslararası ölçekte kabul edilmiş bir tanım olmamakla birlikte, İngilizce literatürde “*conflict*” kelimesi ile ifade edilmektedir. “*Conflict*” kelimesi de çarpışma veya çatışma anlamına gelen Latince “*confligere*” kelimesine dayanır (Singer, 1941: 13). Bunun yanı sıra “*dispute, clash, struggle*” gibi kelimelerin de birbirlerinin yerine kullanıldıklarını görmek mümkündür. Benzer durum kavramın Türkçeye çevrilisinde de geçerlidir. Türkçe literatürde uyuşmazlık, uzlaşmazlık, anlaşmazlık gibi kelimelerin çatışma kavramının yerini aldığına sıklıkla rastlanmaktadır (Ak, 2015: 6-12). Ancak detaylı incelendiğinde uyuşmazlık; bir konuyla ilgili olarak tarafların çıkarlarının çelişmesi ya da fikir ayrılıklarının olması şeklinde tanımlanırken, çatışma; tarafların potansiyel tutum ve durumlarının bağdaşmaması veya gelecekte de bağdaşmayacağına öngörülmesiyle güç, çıkar, kaynaklar ya da değerler üzerinden avantajlı duruma gelme amacındaki grupların aralarındaki rekabetin giderek artması, ayrıca taraflardan en az birinin ilişkilerinin bağdaşmayacak amaçlar üzerinden yürüdüğü inancında olması şeklinde ifade edilmektedir. Bu bağlamda uyuşmazlık genellikle silahlı çatışmanın bir önceki evresi olarak kabul görmektedir (Mengiler, 2005: 17). Diğer bir ifadeyle uyuşmazlıklar, müzakere ve hakemlik gibi geleneksel yöntemlerle çözüme kavuşturulurken çatışmalar için çözüm daha çok analitik yöntemler kullanılarak aranmaktadır (Özçelik, 2020: 49).

Sözlük anlamı bakımından incelendiğinde Türk Dil Kurumu (TDK) çatışmayı; “1) Çatışmak işi, 2) Silahlı büyük kavga, arbede, 3) askerlik, savaş maksadıyla düşmana karşı ilerleyen bir birliğin karşı tarafın keşif ve güvenlik kollarıyla arasındaki ilk silahlı vuruşma”; eğitim kurumları sözlüğünde, “1. Aynı anda ortaya çıkan birbirine karşıt ya da eşit derecede çekici dilek ve isteklerin bireyde yarattığı ruhsal durum, 2. Birbirleriyle uyuşmayan dilek, istek ya da ereklerin yarışmasından ortaya çıkan üzücü ya da kıvanç vermekten uzak bilinç durumu”; ruhbilim terimleri sözlüğünde, “uzlaştırılmayan ve birbirine karşıt olan içtepi, istek ve eğilimlerin canlıyı aynı zamanda ve yaklaşık güçte etkilemesi”; yöntembilim terimleri sözlüğünde de “görüş ve kanıların aykırılığından doğan karşıtlık” şeklinde tanımlamıştır (TDK, y.y.). Görüldüğü üzere çatışma sözcüğü bir taraftan bireyin duygu durumuna atıfta bulunan ifadeler içerirken diğer taraftan toplum içinde görülebilen sosyal bir olgu olarak anılabilmektedir.

Çok boyutlu karmaşık bir yapıya sahip olan çatışmayı, kavramsal anlamı açısından ele almak ise oldukça zordur. Zira çatışma, sadece siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler alanının değil sosyal bilimlerdeki sosyoloji, psikoloji, uluslararası hukuk gibi pek çok bilim dalının kendi penceresinden ele alıp incelediği ve bu bilim dallarındaki akademisyenlerin, uzmanların, düşünürlerin kendi yorumunu da katarak tanımladığı, sürekli değişen ve kendini yenileyen bir konudur. Dolayısıyla tanımlamaya yönelik yapılan her çalışmayı bir girişim olarak nitelendirmek daha doğrudur. Bu alanda çalışan insanlar, çeşitli özelliklerine göre çatışma tanımları geliştirmek için çalışmaya devam etmektedir. Örneğin, bazı tanımlamalar güç, maddi kaynaklar, değerler veya duygular gibi başlıca çatışma nedenlerine dayanarak yapılmaktadır. Bireyler, örgütler veya devletler gibi çatışma taraflarının yapısına dayanan tanımlar da vardır. Söz konusu tanımlar, yeni ortaya çıkan çatışma analizi ve müdahale uygulamalarını hesaba katan çatışma teorileri ile birlikte geliştirilmiştir. Bu bağlamda ifade edilen bilim dallarına göre uzmanların tanımlamalarından örnekler aktarmak gerekirse:

Marshall (1999: 111-112); çatışmayı sosyolojik açıdan ele alıp, “bireylerin veya grupların değer yargılarının, politik ve ekonomik nedenlerinin ayrışması üzerine

yaşadıkları mücadele, kavga, savaş” olarak tanımlamaktadır. Aritzeta, Ayestaran ve Swailes (2005: 160) tarafından yapılan bir diğer tanımlamada çatışma, “aktörler tarafından ortada bir sorun olduğunun kabul edilmesi ve çatışmaya neden olabilecek bir kaynak kıtlığının olması halinde taraflardan birinin karşı tarafı etkilemesi sonucu oluşan durumdur”. Boardman ve Horowitz (1994: 4) çatışmayı “bireyler ve/veya gruplar arasında meydana gelen davranış ve algı farklılığının sosyal çerçevede agresif bir biçimde ifade edilişi” olarak belirtmektedir. Dougherty ve Pfaltzgraff (2001: 189) da “dil, din, etnik, kültür, politik, sosyoekonomik açıdan ortak noktası olan ve tanımlanabilir bir grup insanın bir başka tanımlanabilir gruba karşı, birbirleriyle bağdaşmayan hedefleri olduğu için bilinçli bir karşı çıkma eylemi içinde olmaları” vurgusunu yapar. Bir başka sosyolog Lewis A. Coser (1956: 15) ise çatışmayı “iki veya daha fazla kişi ya da grup arasındaki güç, statü ve değerler için verilen mücadele” olarak tanımlamaktadır.

Psikoloji alanındaki bazı uzmanların tanımlarına bakıldığında, Deutsch Tjosvold (1989: 43) çatışmayı, “bir kişinin müdahale etme, tıkama ya da başka bir yolla bir başkasının davranışını engelleme veya daha az etkili hale getirme süreci” olarak tarif etmektedir. Bartos ve Wehr (2002: 1) çatışmayı, “öğrendiğimiz ve tecrübe ettiğimiz yaşam becerilerinden birisi”, Ashmore, Jussim ve Wilder (2001: 6-7) ise “politik, ekonomik ya da kimliksel olan bağdaşmaz amaç, davranış ve inançların çakışması, ayrışması” olarak açıklamaktadır.

Siyaset bilimi alanındaki düşünürlerin tanımları incelendiğinde de Nye’in çatışmayı; kişiler ya da gruplar arasındaki karşılıklı husumet, Holsti’nin ise hedeflerinin birbirine ters olduğuna inanan iki ya da daha fazla taraf arasında artan doğal bir yarışta, tarafların diğerini nötralize etme, incitme ya da diğerine avantaj sağlama çabaları olarak açıkladıkları görülmektedir (Gün, 2003: 4). Bazı siyaset bilimcilerin çatışma tanımlaması da “değer, güç, statü ve kaynaklar üzerinde hak iddia etmek ve ele geçirmek için rakipleri yok etme ya da kabilesel, etnik, dilsel, kültürel, dinsel, sosyo-ekonomik, siyasal vb. sıfatlar yüklenmiş grupların uyuşmaz amaçlar üzerinden birbirleri ile mücadelesi” şeklindedir (İnat, Duran ve Ataman, 2007: 10-11).

Mitchell (1981: 55); çatışmayı daha ziyade siyasi ve askerî açıdan ele alarak “aktörler arasındaki tavırlar, davranışlar ve durumlardan kaynaklanan mücadele” olarak ifade etmektedir. Pazarcı (2009: 443) da, uluslararası hukuk açısından çatışmanın, uyuşmazlığın bir sonraki evresi kabul edildiğini ve taraflar arasında hak ya da çıkarlara ilişkin karşıt istek ya da görüşlerin varlığından kaynaklanan durumda ortaya çıkan silahlı eylemler için kullanıldığını belirtmektedir.

Çatışma ve barış çalışmaları literatürü açısından çatışma kavramı ele alındığında, Galtung (1958: 24) çatışmayı yapı, tutum ve davranışların birbirini sürekli değiştirdiği ve etkilediği dinamik bir süreç olarak tanımlamaktadır. Mial, Ramsbotham ve Woodhouse (2007: 7) çatışmayı değerler, inançlar ve öz çıkarlar üzerinden verilen kaçınılmaz mücadele, kavga ya da tepkisel ayrışma olarak belirtirken, Jeong’un (2008: 7) çatışma tanımı; “kişiler, gruplar ya da uluslararası düzeyde farklı değerler ve çıkarlar üzerinde rekabeti temsil eden yapısal ve psikolojik faktörlerin etkisiyle yapılan mücadele” şeklindedir. Burton (1997: 9-11) çatışma ve uyuşmazlığın kapsam ve yoğunluk bakımından ayrıldığını aktararak çatışmayı; kişiler, gruplar ya da devletler arası mevcut normlara, ilişkilere ve karar verme kurallarına yönelik verilen mücadele, uyuşmazlığı da henüz şiddete dönüşmemiş, daha kolay çözülebilecek konular olarak tanımlamaktadır. Bir diğer çatışma teorisyeni olan Wallensteen (2002: 16) de en az iki aktörün mevcut kısıtlı kaynaklar kümesine sahip olabilmek için mücadeleye girdikleri toplumsal durumu çatışma olarak değerlendirmektedir. Son olarak Heilderberg Uluslararası Çatışma Araştırmaları Enstitüsü’nün (HIIK) çatışma tanımı da çıkarlarını sürdürmek ve amaçlarına ulaşmak için belirlenen en az iki taraf (örgütlü gruplar, devletler, kuruluşlar) arasındaki bir büyüklükte ve zaman diliminde tanımlanmış ulusal çıkarların uyuşmazlığı şeklindedir (HIIK, 2009: 84).

Belirtilen tanımlardan da anlaşılacağı üzere bir anlaşmazlık durumunun var olması ve bu anlaşmazlığın giderilememesi sonucunda ortaya çıkan uyumsuzluk durumu, ortak paydada buluşmakta ve çatışma kavramının özünü oluşturmaktadır. Çatışmada taraflar birbirleriyle tartışmakta, saldırgan tutumlar sergilemekte ve birbirlerine karşı galip gelmeye çalışmaktadır. Söz konusu durumda devletlerin anlaşmakta ve

uyuşmakta zorlandıkları hedefleri, değerleri, inançları ve ulusal menfaatleri ön plana çıkmaktadır. Anılan bu anlaşmazlık ve uyumsuzluğun aşılması konusunda, tarafların birbirleriyle olan diyaloglarından olumlu sonuç alınamadığından ve gelinen noktadan sonra karşılıklı ikili diyalog ile çözüm odaklı bir sonuca gidilmesi de mümkün olmayacağından üçüncü tarafların konuya dâhil olması gereği doğmaktadır.

Tüm uyuşmazlıklar ya da anlaşmazlıklar elbette çatışma olarak adlandırılmaktadır. Var olan ya da olacağı sezilen uyuşmazlıkların şiddet içeren saldırgan eylemlere dönüşme olasılığının bulunduğu durumlarda çatışma kavramı kullanılmaktadır. Bu anlamda çatışmanın yıkıcı şiddete dönüşme ihtimali nedeniyle olguyu, herhangi bir siyasal anlaşmazlık ya da zıt görüşlerin barışçıl rekabeti şeklinde adlandırmak yanlış bir yaklaşım olacaktır. Bu noktada hemen belirtmekte yarar vardır ki, anılan şiddet kullanımının oluşumu, tarafların şiddet kullanımına eğilimli ve istekli olmaları ile mümkündür. Ayrıca her uyuşmazlığın ve/veya çatışmanın yıkıcı şiddet kullanımıyla sonuçlanmaması kadar doğal olan diğer bir husus da her yıkıcı şiddetin bir çatışma yaratma kapasitesinde olmayacağıdır.

Çatışma kavramını algılayabilmek tek yönlü bir bakış açısıyla olası değildir. Bu nedenle çatışma unsurlarını irdelemek, kavramı anlaşılır kılabilmek bakımından önemlidir. Belirtilen unsurların tümü, bir çatışmada farklı ağırlıklarla kendilerini hissettirmektedir. Bu unsurların birinde oluşan etki, diğerlerini de etkilemekte ve dolayısıyla çatışmanın kendisi de oluşan bu etkiden kaynaklı bir tepkime içine girmektedir. Nihayetinde çatışma ile ilgili çalışmalar yürütülüyorsa ilk yapılması gereken çatışmanın kök nedenlerinin, diğer bir ifadeyle çatışmaya neden olan unsurların ortaya konulmasıdır.

1.2. ÇATIŞMA UNSURLARI

Çatışmalar; maddi çıkarların çatışması, maddi çıkarların eksikliği, kimlik farklılıkları, ideolojik veya manevi bakış açıları, basmakalıp önyargılar, kişilerarası ilişkilerde hayal kırıklıkları veya farklılıkların üstesinden gelmek için bilgi, beceri, deneyim eksiklikleri gibi unsurlar nedeniyle ortaya çıkabilmektedir. Bu bağlamda çatışma türüne bakılmaksızın temel unsurları belirlemek, çatışma faktörlerini

anlamak ve çatışmaları analiz etmeye ve yönetmeye ilişkin ilk adımdır. Ek olarak söz konusu çatışma unsurlarını sınırlandırmak oldukça zordur. Örneğin Galtung (1996: 72), çatışma ve şiddet arasındaki bağlantıyı ateş ve duman benzetmesiyle açıklayıp, ABC ya da çatışma üçgeni olarak adlandırdığı modelde çatışmaların tutumlar, davranışlar ve bağlam çerçevesindeki etkileşimle şekillendiğini aktarıırken bununla yakından bağlantılı olan şiddet üçgeni adını verdiği modelde de şiddeti doğrudan, yapısal ve kültürel olarak ayırmakta, her bir unsurun çatışmaya göre etkenlerinin değişebildiğini belirtmektedir.

Wright, çatışma nedenlerini teknolojik düzey, hukuksal yapı, sosyo-politik örgütlenme ve kültürel sebepler olarak sınıflandırmaktadır. Çatışma nedenleri olarak teknolojik düzey ile askeri teknolojinin vardığı boyutu, hukuksal boyut ile çatışmaların önlenmesi konusundaki yetersizliği, sosyal ve siyasal örgütlenme biçimleri ile çatışmalar üzerindeki tetikleyici rolünü, kültürel sebepler ile de taraflar arasında çatışan fikirleri, ideolojileri ve değerleri kastetmektedir. Ona göre her düzeyde çatışma olasılığı bulunmakla birlikte bilhassa daha önce şiddet barındırmayan dengeyi sağlayan aktörler ve unsurlar ortadan kalktığında ya da mevcut düzenlemelerde bozulmalar söz konusu olduğunda çatışma riski artmaktadır (Wright, 1942: 1284-1295). Vasquez'in çatışmaların nedenlerine yönelik yaptığı değerlendirmede de ulusal kurtuluş/devlet kurma, belirli bir devletten ayrılma/devlet kurma, ulusal birleşme/bütünleşme, devletin bütünlüğünü koruma ve hanedanlık/ardıllık-veraset kategorizasyonu ile topraksal sorunlar ön planda yer almaktadır. İnsan hayatına fizyolojik ve sosyolojik araçlarla yaklaşarak çatışmacı içgüdünün topraksal bağlantısını kurmakta, bunun sosyal ilişkilerle korelasyonlarını tartışmakta ve sınırdaşlık ile etkileşimin çatışmalara etkisini vurgulanmaktadır (Vasquez, 1995: 292-309).

Nihayetinde bir çatışma ele alındığında farklı etkenlerin ya da bileşenlerin de olabileceğini, farklı unsurların birbirini besleyebileceğini, unsurların zaman içinde evrilerek dahil olduğu gruptan çıkabileceğini ve unsurlar arasında keskin ayrımların yapılamayacağını unutmamak gerekir (Şahin, 2013: 35). Çatışmaların tarih, iç yönetim, ekonomik koşullar ve uluslararası ilişkilere dayanan karmaşık nedenleri

olduğundan yola çıkarak, herhangi bir çatışmanın çözümü de kendi spesifikasyonlarına ve anlaşmayı sağlayabilecek olan şartlara uygun olmalıdır. Dolayısıyla çatışma nedenlerini açıkça ortaya koyabilecek bir çerçeve çizilebildiği ölçüde, çatışma kaynaklarını ve buna bağlı olarak da nedenlerini anlamak mümkün olacaktır.

Çatışmalara sebep olan unsurların bazıları bireylerin kontrol alanı dışında kalan yapısal sorunları kapsamaktadır. Söz konusu unsurlar kültürel şiddet, azınlık gruplarının politik süreçlere dahil edilmemeleri, maddi kaynakların adaletsiz dağılımı gibi geniş bir yelpazeyi içerir (Yılmaz, 2006: 16). Özellikle siyasi çatışmalarda ön planda olan bu unsurlar, iktidarın icraatlarından veya sistemden memnun olmayan toplumsal kesimlerden kaynaklandığı gibi bizatihi devlet tarafından da kaynaklanabilmektedir.

Realist düşünür Waltz 1954 yılında yayımlanan *İnsan, Devlet ve Savaş* başlıklı kitabında savaşın nedenlerine yönelik filozoflar arasındaki görüş ayrılıklarını ortaya koymuştur. Bu filozoflardan bazıları savaşın nedeni olarak insan doğasına işaret etmekte, bazıları uluslararası sistemin anarşik yapısına vurgu yapmakta, bazıları ise devletlerin yapısına dikkat çekmektedir (Waltz, 1954: 38-40). Hobbes'un Leviathan'da belirttiği, sonrasında Zartman tarafından geliştirilen devlet otoritesinin eksikliğinden dolayı çatışmaların olacağı varsayımına karşılık "Rejim Teorisi" yaklaşımı da çatışmaların devlet rejimlerinin kolektif kimlik gruplarının haklarını göz ardı etmesinden kaynaklı yaşanacağını iddia etmektedir (Zartman, 1995: 5).

Galtung'un yapısal ve kültürel şiddet olarak tanımladığı bu unsurlar, devlet tarafından başvuru sistemik eylem ve politikaların doğurduğu baskı ve ayrımcı uygulamalar sonucu çatışmalara sebep olmaktadır. Bu minvalde çatışmaları ortaya çıkaran nedenler ise demokratik olmayan ve hakkaniyete dayanmayan siyasi rejimler ya da ayrımcı ve totaliter hükümet politikalarıdır. Küresel ölçekte, bilhassa demokratikleşemeyen ulus-devletin asimilasyon, dışlama ve homojenleştirme politikaları sonucu özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde bu tür çatışmalar sıklıkla görülmüştür (Akyeşilmen, 2014: 23). Doyle (1983: 206) tarafından geliştirilen

“Demokratik Barış Teorisi” de demokrasi ile barış arasındaki ilişkiyi vurgulamakla birlikte bireysel özgürlüğün gelişmesini destekleyen ve liberal demokratik ilkelere sahip devletlerin uluslararası sistemin göreceli olarak daha barışçıl ve yasalara uyan üyeleri oldukları fikrine dayanmaktadır. Buna karşılık bu teoriye yönelik eleştiriler de mevcuttur. Hem Layne (1994: 40-45) hem de Gowa (1999: 10-11) teorinin ampirik verilerle desteklenmediğini, aynı zamanda da teoriyi savunanların liberal demokrat devletin ya da siyasal sistemin tanımını konusunda uzlaşamadıklarını belirtmektedir.

Holsti ise başarısız devletlere Batı tarzı demokratik modelini uyarılama çabalarını sorgulayarak güçlü devlet olmanın önemine vurgu yapmakta, halk egemenliğine dayanan demokratik modelin meşruluğunun tek kaynağı olarak değerlendirilmemesi gerektiğini çünkü Malezya, Singapur, Tayvan gibi ülkelerin Batı tarzı demokrasilerden yoksun olmalarına rağmen barışın sağlanabileceğini gösterdiğini belirtmektedir (Holsti, 1996: 208-209). Diğer taraftan demokratikleşmenin ilk aşamaları, sayısız sosyal grup ve çıkar arasında yoğun bir rekabet ortaya çıkarmaktadır. Birçok geçiş demokrasisi, bu kitlesel siyasi rekabeti etkin bir şekilde düzenlemek için yeterince güçlü ve tutarlı devlet kurumlarına sahip değildir. Bu ülkeler sıklıkla yüksek düzeyde siyasi katılım ile zayıf siyasi kurumlar arasındaki uçurumdan mustarıdır. Bu kurumlar zayıfladığında, milliyetçiliği kışkırtan savaşların demokratikleşmekte olan ülkelerde ortaya çıkma olasılığı artar. Belli bir milliyetçiliğin, bu sebeple iki nedenden ötürü ortaya çıkması muhtemeldir. İlk ve daha genel sebep, siyasi liderlerin milliyetçiliği, etkili siyasi kurumların yokluğunda, ulusal kolektif eylemin ideolojik bir motive edici aracı olarak kullanmaya çalışmasıdır. Demokratikleşmenin sıklıkla savaşçı milliyetçiliği teşvik etmesinin ikinci nedeni, otoriter rejimlerin dağılmasının, askeri bürokrasiler, savaş ve imparatorluktan fayda sağlayan ekonomik aktörler de dahil olmak üzere güçlü çıkarları tehdit etmesidir (Mansfiel ve Snyder, 1996: 299).

Ulus-devletleşmeyle ulusal birliğin ve merkezileşmenin sağlanmaya çalışılması süreci tipik olarak muhalefetle karşılaşmıştır. Devletlerin içindeki sosyal gruplar, daha fazla özerklik, farklı politikalar veya liderler ya da alternatif siyasi ve ekonomik

sistem biçimleri için mücadelelerini sürdürmüştür. Ekonomik eşitsizlik, vatandaşların devlete veya hükümet politikalarına karşı isyanının temel belirleyicisi olarak kabul edilmiştir. Her ne kadar ekonomik eşitsizlik ile politik çatışma arasındaki ilişkiye bilim insanları tarafından büyük önem atfedilmiş olsa da ilişki sorunlu bir durum olmaya devam etmektedir. Teorisyenlerin çoğu, ekonomik eşitsizlik ile siyasi çatışma arasında güçlü bir korelasyon olması gerektiğinin farkında olsa da ilişki hala belirsizliğini korumaktadır. Bununla birlikte politik yapılar ve süreçler ekonomik hoşnutsuzluk kaynakları ile karşılaştırıldığında şiddet içeren siyasi çatışmaların ortaya çıkmasına daha yakındır ve aynı zamanda politik şiddetin belirleyicisidir (Schock, 1996: 98-100).

Marksizm'den anarşizme kadar olan entelektüel geleneklerin 1850'lerde ortaya çıktığı tarihten bugüne yaygın ve nispeten değişmeyen yapısal eşitsizlik anlayışına dayanması uluslararası ilişkiler teorileri kapsamında da bu unsurların önemini göstermektedir. Diğer taraftan barış araştırmaları da temel insani ihtiyaçlar, kültür, ideoloji ve şiddetli eşitsizliğin devlete içkin olup olmadığı sorusu da dahil olmak üzere çeşitli temel alanlarla yapı ve şiddet arasındaki ilişkiyi incelemektedir (Loadenthal, 2019: 72).

Bazı çatışma unsurları da çıkar, ekonomik kaynakların ve iktidarın dağılımı, politik ya da kültürel haklar, kimliksel anlaşmazlıkların veya başka bir ifade ile etnik, ideolojik, dinsel ya da cinsiyet gibi kimliksel taleplerin çatışması gibi konuları kapsamaktadır (Şahin, 2013: 35). Bu bağlamda temel ihtiyaçlar, aktörler/ taraflar, çıkarlar/hedefler, kısıtlı kaynaklar ve kimlik farklılıkları olarak ele alınmalıdır.

Temel İhtiyaçlar: Her birey için ortak ve vazgeçilemez olan, insan hayatının idame edilebilmesi için beslenme, barınma, sağlıklı yaşama gibi temel gereksinimleri kapsayan biyolojik ve fiziksel ihtiyaçların yanı sıra güvenlik, tanınma, aidiyet gibi psikolojik ihtiyaçlar da bu kategoriyi oluşturur. Maslow (1943), insanların bu ihtiyaçlardan yoksun bırakılmasının sonuçlarını modellemiştir. Burton (1979) "İnsan İhtiyaçları Teorisi" ile bu modeli 1970'lerde ve 1980'lerde insan davranışının temel

teorisi olarak geliştirmiştir. Bu teori, insanların istikrarlı toplumları sürdürebilmek için karşılanması gereken temel ihtiyaçlara sahip olduğu gerçeğine dayanmaktadır.

John Burton'ın yanı sıra Kıbrıslı Türk Psikiyatrist Vamık Volkan (2006) da güvenlik, kimlik, tanıma ve gelişme gibi ihtiyaçları karşılamak için her seviyede mücadelenin zorunlu olduğunu belirtmektedir. İnsanlar bu ihtiyaçlarının gerçekleşmesi amacıyla çevrelerini gerekli bir araç olarak kullanma mücadelesi içindedir. Temel ihtiyaçlar için verilen bu mücadele teorik olarak "Engelleme-Saldırđanlık Hipotezi" ile ilişkilidir. Bu ihtiyaçların karşılanmaması konusundaki hayal kırıklığı, saldırganlığa ve ardından çatışmalara yol açmaktadır (Cunningham, 2006: 5). Temel ihtiyaçların karşılanmaması veya tatmin edilememesi halinde insanların yaşam hakkı tehlikeye girmektedir. Var olan sistemin temel ihtiyaçlara cevap verememesi, uzun süreli çatışmaları ortaya çıkarmaktadır. Bu ihtiyaçlar evrenseldir; aynı zamanda bastırılmaz, önüne geçilemez ve pazarlık yapılamaz unsurlardır.

Analiz ve problem çözmenin temeli olarak insan gereksinimlerine yapılan vurgunun diğer bir fonksiyonel onemi toplumların istikrarı ve ilerlemesi ile ilgilidir. Sosyal bir organizasyonun uyumlu olamayacağı bir sosyal sistem içinde etkin bir birim olarak çalışmasını sağlayan bireyin insani ihtiyaçlarıdır (Burton, 1979: 81). Toplumsal uyum ve ilerlemeye katkılar, amaçlarını gerçekleştirmek için toplum tarafından sağlanan fırsatları kullanan bireyler tarafından yapılır. Bu süreçte yeni ihtiyaçlar kazanmakta ve bu ihtiyaçları karşılamak için kapasiteler geliştirmektedir. Bireylerin kendilerini ve faaliyet göstermek zorunda oldukları sosyal koşulları değiştirmeleri de mümkündür. Ancak bu yıkıcı veya yapıcı olabilen sürekli bir değişim süreci gerektirir. Bu sürecin yapıcı hale gelebilmesi için bireyler, sadece kendi iyilikleri için değil, aynı zamanda bir bütün olarak toplum adına da çalışabilmeleri için topluma bir yönelim geliştirmelidir. İhtiyaç teorilerinin de üzerinde ısrarla durduğu gibi, böyle bir oryantasyonun geliştirilmesi ancak temel insan ihtiyaçları karşılandığında mümkündür. Sadece bu zeminde analiz ve problem çözme mümkün hale gelir (Roy, 1990: 126).

Taraflar/Aktörler: Çatışmaya dahil olan aktörlerin belirlenmesi, çatışmayı daha derinlemesine anlamak için yardımcı olmaktadır. Genel olarak, çatışmadaki aktörler çatışma tarafları ve üçüncü taraflar şeklinde iki ana gruba ayrılabilir. Bir çatışma tarafı, etkin bir şekilde çatışmaya katılan, çatışmanın sonuçlarına belirli bir ilgi duyan ve ilişkisindeki amaçlarına ulaşmak için eylemlerde bulunan birey, grup, organizasyon, gayri resmi dernek, topluluk, etnik grup, devlet veya uluslararası kuruluş olabilir. Kişisel olmayan çatışmalar dışında, herhangi bir çatışmada her zaman en az iki çatışma tarafı vardır. Bir çatışma tarafı, çatışmada doğrudan veya dolaylı bir aktör olabilir ve çatışma eyleminde aktif olarak yer almayan destekçileri de bulunabilir. Diğer taraftan, üçüncü taraflar anlaşmazlıkta yer almamaktadır ve tarafsızdır. Bu, üçüncü tarafın çatışmanın sonucu ile değil, yalnızca çatışmayı çözme süreciyle ilgilendiği anlamına gelir. Üçüncü bir taraf, taraflara çatışma yönetimi çabalarında yardımcı olmak için müdahale eder. Bunlar arabulucular, kolaylaştırıcılar, gözlemciler, araştırmacılar, hakemler veya uygulayıcılar olarak sıralanabilir. Öte yandan çatışma taraflarının belirlenmesi karmaşık olabilir. Çatışmalar birçok seviyeden oluşur ve çoğu zaman çatışmanın bir parçası olduklarının farkında bile olmayan birçok aktöre sahiptir (Bajja vd., 2012: 70). Çatışan taraflar dışında bu süreçte yer alabilecek aktörlere çatışmanın ilerleyen bölümlerinde yer verilmiştir (Bakınız: Şekil 2.22).

Çıkarlar/Hedefler: Çıkarlar; bireylerin ve grupların siyasi, ekonomik, mesleki ve sosyal isteklerini ifade eder. Tarafların başarmak için motive oldukları bu istekler çıkarları oluşturur. Birey veya grup için çıkarlar aynı olabilir ancak bu çıkarlar ulusal düzeyde farklılaşır. Her bir tarafın algılanabilir sınırlar olmadan arzuları varsa, davranışları bir rakip pahasına kazancı maksimize etmeye yönlendirilecektir. Başkalarının fedakârlığında maddi çıkarları, statüyü, gücü veya imtiyazı sürdürmek, maddi çatışmanın en net biçimlerinden biridir. Bu bağlamda Tilly ve Bakkash'ın temsilcisi olduğu "Rasyonel Seçim Teorisi" de iktidar, statü, güç gibi amaçlara ulaşmak için bireylerin veya grupların çatışmaları araç olarak kullandığını, bu çatışmalar sonucunda kaybeden tarafların kaybettiklerini yeniden kazanmak, kazananların ise daha fazla kazanmak için çatışmaları devam ettirdiğini iddia etmektedir (Yılmaz, 2006: 86-87). Rekabetçi güdüler, sınırlı bir arazi gibi kıt

kaynakların elde edilmesinde yer aldığında, asıl soru kimin ne alacağı konusunda nasıl karar vereceğidir. Çıkarlar, temel ihtiyaçların aksine geçicidir ve şartlara bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Aynı zamanda kazanma veya kaybetme unsuru taşıyabildiklerinden dolayı çıkarlar pazarlığa konu edilebilir ve onlardan vazgeçilebilir (Jeong, 2008: 26-27).

Çatışma durumlarında hedefler; başlangıçta tarafları birbirleriyle yarışmaya motive eden, arzu edilen gelecekteki koşullar olarak tanımlanabilir. Somut hedefler bölgesel, politik ve ekonomik avantajları içerebilirken, soyut hedefler prestij, onur ve saygı şeklinde sayılabilir. Bu hedeflerin peşinden koşmak belli bir maliyet gerektirir. Hedeflerin öznel önemi, bir tarafın çatışma için yüksek bir bedel ödemeye razı olduğunu gösterir. Çatışmanın geçici niteliği göz önüne alındığında, hedeflerin önemi artan maliyetler ve bunlara ulaşmak için faydaların azalmasıyla değişebilir. Tarafların az ya da çok kabul ettiği hedefleri ortaya çıktıkça, hedefler bir taraf ya da diğer tarafın yaptığı özel taleplere dönüşür. Hedef oluşturma süreci, özellikle de her iki taraf da mücadeledeki gerçek motivasyonlarını ve ilgi alanlarını kolayca belirleyemediğinde, basit veya rasyonel değildir. Uzlaşma alanlarını aramak için temel ve temel olmayan hedeflerin birbirinden ayrılması gerekir. Hedef uyumsuzluğu, çatışan taraflar sadece aynı şeyi aradığında ortaya çıkar. Genel olarak, taraflar maddi nesnelerin azlığı veya istenen koşulları sağlamadaki zorluklar nedeniyle farklı veya beklenmedik bir şeyle karşılaşabilir. Her bir taraf, farklı tercihleri olan çok sayıda hedefe sahip olabilir. Ayrıca bir taraf içindeki heterojen grupların varlığı ve farklı çıkarları, hedef tercihlerinin göreceli karışımlarını üretebilir. Belirli hedeflere yönelik çabalardan uzun vadeli memnuniyetsizlik, rakiplere karşı olumsuz duyguların barındırılmasına neden olur. Sınırlı zaman ve kaynaklarla birlikte diğer önemli endişelerin varlığı, yeni hedeflerin peşinde koşmayı engelleyebilir. Bununla birlikte, hedef hiyerarşilerindeki değişiklikler genellikle yeni tutum ve davranışlarla birlikte görülür (Jeong, 2008: 23-24).

Kısıtlı Kaynaklar: Çevresel kıtlıklar (yenilenebilir kaynakların kıtlığı) ve şiddetli çatışmanın patlaması arasındaki nedensel ilişki karmaşıktır. Çevresel kıtlık; politik, sosyal, ekonomik ve ekolojik bir bağlamda ortaya çıkar ve şiddete neden olan bu

bağlamsal faktörlerin birçoğuyla etkileşime girer. Bu ilişkiyi anlayabilmek için, kıtlıkları, bu kıtlıklardan kaynaklanan sosyal etkileri ve şiddete yönelik hareketleri tanımlayan teorik bir çerçeve çizmek gerekir.

Arazi ve doğal kaynakların yönetimi, günümüzde gelişmekte olan ülkelerin karşılaştığı en kritik zorluklardan biridir. Petrol, gaz, mineraller ve kereste de dahil olmak üzere, yüksek değerli doğal kaynakların kullanılması, dünyadaki şiddetli çatışmaları tetikleyen, yükselten veya sürdüren önemli faktörler arasındadır. Ayrıca, toprak ve su gibi azalan yenilenebilir kaynaklar konusunda rekabet artmaktadır. Bu durum çevresel bozulma, nüfus artışı ve iklim değişikliği ile daha da ağırlaşmaktadır. Arazi ve doğal kaynakların yanlış yönetilmesi, yeni çatışmalara neden olmakta veya mevcut olanların barışçıl çözümünü engellemektedir (FT, 2018: 14). İlk olarak 1798 yılında Malthus tarafından dile getirilen hızlı nüfus artışının sosyal uyumsuzluk kaynağı olduğu ve gelecekte dünya barışını tehdit edeceği tezi, zamanla Choucri, North, Kennedy gibi düşünürlerce geliştirilmiş ve “Nüfus ve Çevresel Baskınlık Teorisi” halini almıştır. Bu teoriye göre; hızlı nüfus artışı ülkelerin nüfus dengelerini bozmakta, göçlere neden olmakta, çevre problemleri ortaya çıkarmakta, azalan kaynaklar üzerinden rekabeti artırmakta ve çatışmalara yol açmaktadır (Yılmaz, 2006: 90-93).

Kimliksel Farklılıklar: Bir grubu diğerine karşı harekete geçirirken, kimlik sınır işlevlerini koruyarak önemli bir rol oynamaktadır. Kimlik, bir grubun çevre ile etkileşimini etkileyen normlar, inançlar, uygulamalar ve geleneklerle ilgilidir. Kimlik oluşumu gruplara göre algısal olarak türdeş hale gelen bir kategorizasyona dayanır. Kimliğe yönelik tehditler, katılmış grup sınırlarının güçlendirilmesiyle bağlantılı olarak yıkıcı çatışma potansiyelini artırmaktadır. Tajfel ve Turner’ın “Sosyal Kimlik Teorisi”, bir kişinin benlik kavramının bir bölümünün o kişinin ait olduğu gruplardan geldiğini açıklar. Bir bireyin sadece kişisel bir benliği yoktur, aynı zamanda bağlı olduğu gruplarla ilişkili çoklu benlikleri ve kimlikleri vardır. Bir kişi, yer aldığı gruplara göre değişen sosyal bağlamlarda farklı davranabilir (Tajfel ve Turner, 1979: 34).

Sömürgecilik sonrası dönemde etnik kimlikle milliyetçiliğin örtüştüğü durumlarda kimlik kullanışlı bir çatışma kaynağına dönüşmez ve kültürel türdeşlik artarken kimlikle milliyet arasında uyumsuzluğun bulunduğu ve kültürel parçalanmanın yaşandığı yerlerde ulusal kimliğin meşruluğu sürekli tartışmaya açılır (Konuralp, 2018: 142). Bu noktada, uyumsuz değer tercihleri veya ilkeleri, kültür ve politikanın çeşitli unsurlarına değinebilir. Bir kimlik tabanı, grup ilişkilerini haklı çıkarmak için ten rengi, din, cinsiyet, dil veya mesleğe olumlu ve olumsuz değer sistemleri yerleştirildiğinde sosyo-politik sonuçlara sahiptir. Azar “Kökleşmiş Sosyal Çatışma Teorisi” ile temel ihtiyaçların psikolojik yönlerine ağırlık vererek kolektif kimlik etrafında şekillenen beklentileri vurgulamakta, etnik kimlikler üzerinden tanımlanan güvenlik, statü, tanınma, siyasi kurumlara adil erişim gibi ihtiyaçların karşılanmaması durumunda uzun süren çatışmalar yaşandığını ve bu çatışmaların devletlerarası olmak yerine devlet içinde gruplar arası olduğunu iddia etmektedir (Ramsbotham, 2005: 112-117). Pek çok bölünmüş toplumda, son derecede öznel siyasi değerlendirmeler çoğu zaman ayrıcalıklı bir statü veya servet vermek ya da engellemek için kullanılan nesnel kategorilerde birleşir (Jeong, 2008: 55).

Kimlik politikaları, etnik kategorilerin yoğun bir mücadelede seferber edilmesinden ayrı tutulmayacak şekilde izole edilmiş bir grup olgusu değildir. Sosyal kategorizasyonun amacı, bir grubun diğerine egemenliğini kabul ettirmede daha yüksek ahlaki bir zemin üretme girişimini içerebilmektedir. Daha yüksek sosyal statü için rekabet çoğu zaman politik bir mücadele yaratır. Bir grubun diğerine göre gayri resmî üstünlüğü, servet ve gücün orantısız dağıtımıyla olası çatışmaların tohumlarını ekmektedir. Kimlik, çatışmanın yoğunlaştırılmasına veya düşmanlıkların yönetimine uyarlanabilir. Çok “*etni*”li toplumların genelinde karşılıklı olarak rekabetçi bir yönelim, etnosentrik tutumları teşvik eden algılanan grup dışı düşmanlıkla ilişkilidir. Ulusal kimlik kolayca kasıtlı manipülasyon için olumsuz bir araca dönüşebilmektedir. Örneğin, aşırı milliyetçi hareketlerin yükselişi soykırımdan veya “etnik temizlikten” sorumludur. Tekrarlanan deneyim, inançların katılaşmasına ve başkalarının algılanmasına yol açar. Kimlik, belirli bir grubun tarihini, haklarını ve iddialarını açıklamak için yaygın anlatılar oluşturmada çok önemli bir rol oynar (Jeong, 2008: 56-57). Şiddete eğilimli ayrımcılığa neden olabilecek kimlik talepleri

vardır. Bunlar; anadili kullanımı, eğitime erişim, ibadet özgürlüğü, ırksal ayrımcılık, toplumsal cinsiyet ve cinsel yönelim, yasal eşitsizlik, ekonomik dışlanmışlık, diğer grupların baskın olduğu polis veya askeri kuvvetlerin baskı altına alınması, kamu yönetimine erişim eksikliği, siyasi temsil ve insan hakları, sınırları aşmakta zorluk şeklinde sıralanabilir (Wallensteen, 2002: 177). Kısacası, 1948 tarihli *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*'nde ve 1966 tarihli *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme* ile *Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi*'nde belirtilen hususların çoğu, karşılanmadığı takdirde çatışmanın tırmanmasında potansiyele sahip unsurlardır.

Uyumsuz hedeflere sahip taraflar arasındaki çeşitli rekabet biçimleri, kısmen öznel karakterle açıklanabilmektedir. Bununla birlikte, herhangi bir olayın, tartışmalı değerler ve güç dengesizlikleri içeren temel bir nesnel durumu yansıtması gerekmektedir. Öte yandan adaletsiz sosyal ve ekonomik ilişkilerin de protesto örgütleri tarafından dikkate alınması söz konusudur. Öncüleri Gurr ve Davis olan "Göreceli Yoksunluk Teorisi" gerçek durum ile beklentiler arasındaki farklardan dolayı insanların mahrumiyet yaşayacağını iddia etmektedir. Bazı sosyologlar göreceli yoksunluk teorisinin insanların neden sosyal hareketlere katıldığını ya da sosyal değişimi savunduğunu açıkladığını belirtmektedir. Bu bağlamda sosyal yaşamın maddi temelleri ve sosyal ilişkilerin psikolojik yönleri davranışsal tepkiler ve etkileşimler üzerinde ana etkiye sahiptir. Birbirlerinin niyetlerine ve davranışsal tepkilerin yorumlarına dayandırılan çatışmanın öznel tarafı, karar vermenin dış dünyadaki gerçek olayların yansımasından uzak olabileceğini ve her zaman rasyonel olmadığını göstermektedir (Jeong, 2008: 9).

Uluslararası ilişkiler teorileri kapsamında Thucydides, Machiavelli, Hobbes ve Morgenthau gibi düşünürlerin temsilcisi olduğu klasik realist görüş de insanın doğası itibariyle karamsar olduğunu ve bu bağlamda çatışmaların insan doğasının bencil, saldırgan ve kendini beğenmiş özelliklerinden kaynaklandığını vurgulamaktadır (Viotti ve Kauppi, 2012: 42-51). Freud; öne sürdüğü "İçgüdüsel Saldırganlık Teorisi" ile bilinçdışı içsel durumların insan davranışlarını şekillendirdiğini, yaşam ve ölüm içgüdüsünün çatışmalara neden olduğunu belirtmektedir (Fromm, 1993: 37).

İnsan türlerinin saldırgan davranış özelliklerini bazı dış olaylara tepki olarak değil, savaşıma ve hükmetmeye yönelik ilkel dürtülerle açıklayan Lorenz (2008: 47) ise organik hayatta kalmayı ve adaptasyon mekanizmasını doğadaki hayvan davranışlarına benzetmekte ve evrimsel sürece atıfta bulunmaktadır.

Psikolojik etkenler çatışmanın tüm yönlerine nüfuz etmektedir. Tarih, algılar ve kimlik; doğası gereği çatışmanın tırmanmasında var olsa da çatışmayı yönetme ve sürdürülebilir bir barışa katkıda bulunma konusuna içkindir. Tarihi kabul etmek, farkındalık yaratmak, empati öğrenmek, meşruiyete uymak ve korkuları tanımak barışı sağlamak için en güçlü araçlardandır. Herhangi bir çatışma analizi, çatışmanın tarihinin öğrenilmesini, şiddetin patlamasına neden olan olayları ve etkileyici faktörlerin belirlenmesini gerektirir. Gruplar veya uluslar birbirleriyle etkileşime girdikçe, zamanla etkileşim kalıpları gelişmektedir. Tekrarlanan deneyimin, inançların ve kendi ile başkalarının algılarının oluşumuna ve katılmasına yol açtığı ifade edilmişti. Bu, iki taraf arasındaki ilişkinin güven ve iş birliğine dayandığı olumlu bir pekiştirici süreç olsa da çatışma hallerinde bu tür süreçler büyük ölçüde olumsuzdur. İki ülke arasında paylaşılan tarih rekabetçi ise ya kaynaklar üzerinden ya da iktidar üzerinden diğer taraf bir tehdit olarak görülmektedir. Geçmişte yaşanan savaşlar kolektif bir tarih, kolektif hafıza da bir nesilden diğerine aktarılan kayıp ve ıstırap yaratmaktadır. Bir tarafın diğerine egemenlik geçmişi olduğunda, güvene ya da iş birliğine çok az bir dayanak vardır. Bu geçmiş deneyimlerin her biri, şimdiki ve gelecekteki etkileşimlerin temelini atmaktadır. Tarih kendi üzerine geliştikçe, bireyler ve toplumlar negatif ötekine karşı harekete geçer ve kısa sürede kendilerini diğerlerine karşı koyduklarına göre tanımlar. Devam eden çatışma veya çatışma tehditleri, savaşın, savunmanın ve muhalefetin çeşitli yönleriyle ifade edilen kazanılmış çıkarların oluşmasına yol açmaktadır. Bu çıkarların her biri çatışmanın sona ermesi, kendi varlığını etkin bir şekilde tehdit ettiği için çatışma dinamiğinin ayrılmaz bir parçası haline gelmektedir (Seymour, 2003: 2).

Uluslararası ve etnik çatışmayı destekleyen psikolojik faktörlerin tartışılması, iki süreç kümesine odaklanır: normatif süreçler ve algısal süreçler. “Normatif” terimi, çatışmayı sürdürmek, onaylamak ve çelişkili davranışlarda bulunmak için beklenti,

destek ve baskı sağlayan sosyal s¼reçleri belirtmek için kullanılmaktadır. “Algısal” terimi ise çatışmayla ilgili bilgilerin, özellikle d¼şmanın ve her bir tarafın çatışmayla ilgili kendi imgesini taşıyan bilgileri yorumlamaya ve düzenlemeye yardımcı olan bilişsel s¼reçlere atıfta bulunmak için kullanılmaktadır. Normatif ve algısal s¼reçler birbiriyle ilişkilidir. Örneğın, bir çatışma ilişkisinde normatif olarak öngör¼len davranış, d¼şmanın imajından büyük ölç¼de etkilenir. Bununla birlikte, bu iki s¼reç kümesi kavramsal olarak ayrılabilir ve sosyal-psikolojik s¼reçlerin tartışımasını organize etmek için uygun bir temel sağlar. Her iki s¼reç kümesinin ortak noktası, değişimin algılanmasını ve ortaya çıkışını engelleyen bir dinamik yaratmalarıdır. Değişen koşullar ve çıkarlara rağmen, yoğun bir çatışmaya karışan taraflar değişimin gerçekte olduğu dereceyi küçümseme eğilimindedir ve daha fazla değişim mümkünken ilişkilerinde değişiklik olasılığını azaltan şekillerde hareket etmektedir (Kelman ve Fisher, 2016: 65). Mutlak somut nedenlerden ziyade daha çok psikolojik kökenli olan unsurlar; duygular, algılar/önyargılar, değerler, tutum ve davranışlar ile iletişim şekilleri ve etkileşim olarak incelenmelidir.

Duygular: Bilim insanları; bireylerin korku, öfke, küçük görme, suçluluk, umut, güven ve sıcaklık gibi dört yüzden fazla duyguya sahip olduğunu, insan gereksinimlerinin duygular üzerinde mantıklı bir şekilde temellendirildiğini ve insanlarda fiziksel organizmanın ya da gelişmekte olan benliğin hayatta kalması için bir tehdit olduğunda olumsuz duyguların tetiklendiğini belirtmektedirler (Sites, 1990: 7). Bu bağlamda duygular ve duygusal gereksinimler, çatışmaları besleyen önemli kaynaklardandır. Taraflar, her zaman gerçekte olmayabilirler ve bu da onların duygularından kaynaklanıyor olabilir. Bu gibi durumlarda duygular; akıllı, mantıklı ve davranışları kontrol etmektedir. 1939 yılında ortaya atılan ve 1960’larda Berkowitz ile formüle edilen “Hayal kırıklığı-Saldırganlık Hipotezi”nin varsayımı da genellikle bir duygu yerine bir olay olarak algılanan hayal kırıklığının, saldırgan davranma veya tepki verme eğilimini arttırdığı yönündedir (Berkowitz, 1989: 59-73). Ayrıca çatışma içindeki tarafların enerjilerine, var olan güçlerine, kendilerine olan inançlarına, azimle savlarına sahip çıkmalarına ve karşılarındakini ikna ederek kendi görüşlerini kabul ettirmelerine yarayacak motivasyonu yaratmaktadır.

Algı/Önyargı: Temel çatışma tanımlarında belirtildiği gibi çatışma; tarafların kendi ihtiyaçları, çıkarları veya endişeleri için bir tehdit algıladıklarında yaşanan anlaşmazlık olarak ifade edilebilmektedir. Bu tanımın anahtar unsurlarından biri, tarafların herhangi bir belirli durum için farklı bir algıya sahip olabileceği fikridir. Duruma verilen yanıtları etkileyen, algısal filtreler oluşturan kültür, etnik köken, cinsiyet, bilgi, önceki deneyimler gibi bir dizi faktörden dolayı bu farklılıklar ortaya çıkabilmektedir. Bu faktörler, içinde çatışma yaşanan algısal filtreler oluşturmaya çalışırlar. Sonuç olarak, çatışmanın yol açtığı tehdit ve ikileme karşı tepkiler, durumun çeşitli anlayışlarını içerir. Bu aynı zamanda birçok çatışmada tarafların birbirlerinin algılarını, ihtiyaçlarını ve duygularını ciddi şekilde yanlış anlayabileceği anlamına gelmektedir. Bu zorluklar ortaya çıkmakta olan anlayışı belirlemekte, çatışma sırasında durumun ezici ve çözülemez hale gelmesine sebep olmaktadır. Böylece potansiyel anlayış, iç görü ve olasılık kritik kaynaklar haline gelirler. Algılanan tehdit ile gerçek tehdit arasında bir fark vardır. Algılanan tehdidin beklenen veya beklendiği anlamına gelir. Bu, tehdidin var olduğu düşünülür, ancak mutlaka ortaya çıkacağı anlamına gelmez. Çatışma durumlarında, insanlar sık sık kendilerinin karşılaştığı tehdit yerine algılanan tehde cevap verirler. Algılanan bir tehditten korkma son derece güçlüdür. Gerçek tehdit konularını anlamak ve bunlarla başa çıkmak için stratejiler geliştirmek, yapıcı bir şekilde çatışmayla baş etmek için esastır. İnsanların davranışları ve hisleri, yaşadıkları tehdit duygusunun gelişimi ile birlikte değişmekte ve böylelikle algılanan tehde karşı cevapları da farklılaşmaktadır (Bajja vd., 2012: 56). Nitekim “Düşman Sistem Teorisi” ile insanların ayrımcılık eğiliminde olduğunu, ötekileştirme yoluna gittikleri ve kendilerine müttefik ile düşman yaratmaya meyilli oldukları ortaya koyulmuştur (Volkan, Julius ve Montville, 1990: 23). Ayrıca düşman ihtiyacı yaklaşımı dışında Volkan (1985), özellikle tarihin bir döneminde etnik grupların yaşadığı travmalar ya da zaferlerin (“seçilmiş travmalar”-“seçilmiş zaferler”) biz ve onlar ayrımının devam etmesine neden olduğunu belirtmektedir.

Değerler: Bir sosyal grubun veya toplumun kendi varlığını, birliğini, işleyişini sağlamak ve sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından kabul gören kendine özgü alışkanlıklar, gelenekler ve inançlar olarak ifade edilen değerler; etnik

özellikleri ile bir topluluğu diğerinden ayırır. Bireylerin ve grupların dünyaya bakış açılarını etkileyen değerler aynı zamanda başkalarına karşı davranış biçimlerini de belirler. Bu bağlamda değerlerin ayrışması çatışma kaynaklarından birini oluşturur. Toplumdan topluma farklılık gösteren, sonradan kazanılan ve zamanla değişebilen değerler bu özellikleriyle evrensel olan ve doğuştan kazanılan temel ihtiyaçlardan ayrılır. Diğer taraftan vazgeçilmezdir ve pazarlık konusu edilemez. Bu yönüyle de temel ihtiyaçlarla benzerlik gösterir (Jeong, 2008: 27-28).

Tutum ve Davranışlar: Tutumlar, çatışmanın altında yatan konuların neler olduğu, kimin yaptığı gibi varsayımları ve öznel fikirleri kapsar. Bununla birlikte tutumlar, dünya görüşü ve değerleri ile ilgili olarak çatışan taraflar arasında büyük ölçüde farklılık gösterir. Diğer taraftan bir çatışmanın en görünür yönü, davranıştır. Davranışlar; çatışma taraflarının aldığı eylemlerdir. Olaylara karşı insanların verdikleri tepkiler oldukça karmaşıktır, bu yüzden davranış olarak adlandırılan eylemler birçok unsurdan oluşur. Farklı insanlar farklı olaylara farklı tepki verirler. Bunlara ek olarak davranışı gerçekleştirmek için bir araya gelen eylemler genellikle söylem, davranış ve fiziksel şiddet olarak üç kategoriye ayrılabilir. Bazen söylenmeyen ya da yapılmayanların (eylemsizlik) davranışın bir parçası olarak kabul edilebileceğini belirtmek önemlidir. Eylemden kaçınmak, muhtemelen farklı sonuçlarla birlikte, bir çatışmanın gelişimi üzerinde eşit derecede önemli bir etkiye sahip olabilir. Ayrıca fiziksel şiddet diğer eylemlerden farklı olarak kabul edilir, çünkü sonuçları çok ciddidir. Şiddet kullanımı çatışmanın karakterini, gelişimini ve sonuçlarını radikal bir şekilde değiştirebilir (Bajja vd., 2012: 78).

İletişim Şekilleri ve Etkileşim: “İletişim” diğer insanlarla etkileşime girme ve mesajı iletme biçimidir. Dolayısıyla hayatın vazgeçilmez ve önemli bir parçasıdır. Kavramın hayati önemi ise her tür iletişimin en uygun şekilde olmasını zorunlu kılmaktadır. Ancak her zaman ve her şekilde mükemmel bir iletişimin gerçekleştirilebildiğini söylemek mümkün olmayabilir. Bu durumda da karmaşa doğmakta ve buna bağlı olarak da çatışma meydana gelmektedir. İsteklerin, düşüncelerin ve çıkarların çatışmadığı durumlarda da iletişim eksikliği ya da bozukluğu nedeniyle çatışma olması anılan nedenlerden kaynaklanmaktadır. Belirtilen şekilde oluşmuş ve belli bir

olgunlaşma sürecini aşmış olan çatışmaların çözümü de bu nedenle her zaman daha güç olmuştur. Karmaşık konular üzerinde iletişim kurmaya çalışmak ve bunu herhangi bir yanlış anlaşılmaya meydan vermeyecek şekilde gerçekleştirmek ne denli zorsa, ideal olarak duygusal baskılardan arınmış bir tarafsızlıkla yapmak da o denli zordur. Üstelik taraflar hiçbir zaman iletişim hatası içinde olabilecekleri ihtimalini düşünmemekte ve kendilerinin ne demek istediklerini mükemmel şekilde ortaya koyduklarına inanmaktadırlar (Gün, 2003: 8-9).

“Etkileşim”, iletişimin gerçekleştiği ortama ilişkin değişken bir özelliktir ve karşılıklı etki fikrini benimsemektedir. Çatışma bilimcileri için önemli olan kavramlar (ilişkiler, güç, diyalog, baskınlık vb.) tek bir hareketle veya tek bir aktörle değil etkileşimle tanımlanır. Bu anlamda, insanlar arasındaki gerçekler ve anlamlar, etkileşimler sırasında karşılıklı hareketlerle ortaya çıkar ve müzakere edilir. Belirli bir etkileşimin nasıl başarıldığından emin olmak, gelecekteki etkileşimlerin düzenlenmesi üzerinde bir etkiye sahip olacaktır, ancak genel kural, etkileşimin amacı ve sonuçları ile ilgili olarak katılımcıların sürekli müzakerelere açık olmasıdır. Etkileşimin oluşturduğu yapı ve çevresi, çatışmaların oluşturduğu ortamı ifade etmektedir. Sonuç olarak, tarafların içinde bulunduğu fiziksel ya da coğrafi konumdan sahip oldukları kaynaklara, karar mekanizmalarının çalışma şekli ve hızından iletişim şekillerine, yasal çerçeveden bilgiye erişime, örgütsel yapılanmalardan siyasi etkilere dek uzanan bir yelpazedeki değişkenlerin tümü ya da birkaçı çatışmanın oluşmasında ve devamında etkili faktörler olarak değerlendirilmektedir (Gün, 2003: 10).

1.3. ÇATIŞMA ALANLARI

Çoğu çatışma değer farklılıkları ve güç eşitsizliklerini içerirken, yanlış algılama ve yanlış iletişim düşmanca ilişkilerin gelişmesinde önemli bir rol oynayabilmektedir. Bir çatışma ekonomik ve diğer maddi kaynaklardan dolayı başlasa da kimlik farklılıkları sebebiyle hızla tırmanarak genişleyebilmektedir. En karmaşık çatışmalarda, kaynakların kullanılabilirliği ve temel insan ihtiyaçları gibi çeşitli konular birbiriyle ilişkilidir.

Çatışmanın maddi sorunları, bir dizi itiraz edilen nesneye (zenginlik, güç ve saygınlık) ve bunların mevcudiyet koşullarına bağlı olabilmektedir. Buna ek olarak, mücadelenin nedenleri, uyumsuz roller ve pozisyonların ötesinde yoksunluk, adaletsizlik, eşitsizlik ve hayal kırıklığı duygularına dayanabilmektedir. Mevcut ilişkilere karşı bir meydan okuma, belirli bir sosyal yapıda çeşitli grupların beklentilerinin karşılanmadığı durumlarda da ortaya çıkabilmektedir. Çeşitli sosyal, ekonomik ve kültürel kaygılar genellikle azınlık gruplarının statüsüyle ilgili siyasi konularla karıştırılır (Ross, 2007: 1). Örneğin, Ruanda'nın bağımsızlığından bu yana Tutsis ve Hutus arasındaki uzun düşmanlık sömürge dönemine kadar süren grup yarışması ile karakterizedir. Tutsis ve Hutus'un siyasi ve askeri elitleri, devlet kurumlarına hükmetmek için şiddetli kampanyalar düzenlemiştir. Sudan, Burundi ve etnik açıdan bölünmüş diğer Afrika ülkelerinde, marjinalleşmiş etnik grupların hoşnutsuzluğu birkaç on yıl boyunca süren iç savaşlarla sonuçlanmıştır. Siyasi şiddet, Ekim ve Kasım 2005'te Fransa'da Müslüman gençlik isyanında olduğu gibi, marjinal grupları birleştirmek için sistemik bir başarısızlığa atfedilebilir.

Tehdit ve cezaya dayalı caydırıcılık stratejileri, ezilen grupların derin kızgınlık birikiminin şiddet için bir çıkış noktası aradığı zaman başarısızdır (Burton, 2001: 28). Korku her zaman insan davranışlarını bastırmamaktadır. Birçok adaletsizlik çatışması; sömürgecilik, etnosentrizm, ırkçılık, yabancı düşmanlığı, cinsiyetçilik veya insan hakları ihlalleri tarihine dayanmaktadır. Her grup gergin bir çıkmazda etkisini en üst düzeye çıkarmak istediğinden, hâkimiyet mücadelesi hızlı çözüme uygun değildir. Şiddetli güç dengesizliğini içeren bir durumda, daha güçlü olan daha az güçlü olanı istismar etmeye veya kötüye kullanmaya eğilimlidir. Göze çarpan gruplar arası ayrımlar, birinin baskın güç tabanını sürdürmenin ya da güçlendirmenin bir aracı olarak işlev görür. Etnik bir çatışmada hiyerarşik ilişkiler, karar verme süreçlerine erişimin reddedilmesi ve iktidarı paylaşan siyasi kurumların reddedilmesi ile kurulmuştur (Jeong, 2008: 15).

Bu örneklerin yanı sıra, kültürel özerklikten ve ekonomik fırsatlardan yoksun bırakılma bir ayaklanmaya neden olabilir. Kosova'da etnik dil eğitiminin önlenmesine yönelik politikaların uygulanması, Arnavutların 1990'ların ortasındaki

isyan hareketlerinden önce hissettikleri ateşleyici konulardan biri olmuştur. Ekonomik ve sosyal fırsatlara eşit olmayan erişim genellikle siyasi katılım eksikliği ile ilişkilidir. Düşmanlık seviyelerinin artmasıyla çok etnik gruptan oluşan Eski Yugoslavya'daki federal hükümetin dağılması ekonomik çöküşü de beraberinde getirmiştir. Kuzey İrlanda'daki on yıllardır süren eski ihtilafların ana sorunları, Katoliklerin Güney İrlanda ile birleşme arzusu ve Protestanların Birleşik Krallık'ta kalma konusundaki ısrarı etrafında dönmüştür. Bu mücadele eğitime, sağlık hizmetlerine, barınma ve mesleklere erişimde bir politik baskınlık ve ekonomik eşitsizlik tarihini yaratmıştır (Jeong, 2008: 16).

Süreç açısından bakıldığında insanlık tarihi, barış vizyonunun aksine, uygarlıkların yükseliş ve çöküşüyle birlikte pek çok şiddetli çatışma ve baskı örneği ile doludur. Silahlar karmaşık hale gelmeden önce şiddet ölçeği yönetilebilmiştir. Düşman doğal ortamlarla karşı karşıya kalan insanoğlu, hayatta kalma ihtiyaçlarını karşılamak için birlikte nasıl yaşayacağını öğrenmek zorunda kalmıştır. Başlangıçta avcılık ve toplayıcılıkla sürdürmeye çalıştığı hayatını bugün çok daha karmaşık süreçler içinde devam ettirmektedir. Bu çabalarıyla, önce ilk insan topluluklarının oluşumundan ilkel düzeyde devlet benzeri örgütlenmelerin ortaya çıkışını sağlamıştır. Ardından bir kralın şahsı ile özdeşleşen mutlakiyetçi devletlerden modern ulus devletlerin ortaya çıkışını mümkün kılmıştır.

Avlanmakta ve toplanmakta olan bir toplumda, bir kişi topluluk serveti üzerinde kontrol kullanmamıştır. Eşitlikçi grup toplumunda az sayıda baskın kalıp vardır. Sosyal egemenliğin yapısı, sömürücü ilişkileri destekleyen bir dizi davranış normuna ve politik yapılara dayanmaktadır. Tabakalı bir toplumda statü, diğerleri tarafından üretilen servet üzerindeki sosyal kontrol kabiliyeti ile çatışmaktadır (Boulding, 1976: 37). Örgütlü şiddet ve tahakküm tarihi, ataerkil yöneticilerin elindeki iktidarın yoğunluğuna dayanan basit geçimlik tarım topluluklarının hiyerarşik sosyal yapılarla değiştirilmesiyle başlamıştır.

Erken Avrupa uygarlıklarında, Yunan şehir devletleri hegemonik rekabetle uğraşıyorlardı ve bu büyük bir şiddet biçimiydi. Ayrıca, Yunan şehir devletlerinin

ittifakı, Akdeniz'in kontrolü için Perslerle savaşımıştır. Çok sayıda askeri fetihten sonra Makedon ve Roma İmparatorluklarının hegemonik gücünün ortaya çıkmasıyla istikrarlı bir düzen getirilmiştir. Orta Çağ döneminde hem Roma Katolik Kilisesi hem de Kutsal Roma İmparatorluğu Avrupa içinde düzeni sürdürmüştür. Ancak, güç ve kâr dürtüleri ile birlikte dini heves Haçlı Seferleri'ne yol açmış, askeri seferler Kudüs'ün Müslümanlarca kontrolüne karşı yönlendirilmiştir. Sonrasında yaşanan Otuz Yıl Savaşı, üç Hristiyan dini öğretisinin Avrupa kıtasında egemenlik için rekabet etme girişiminden kaynaklanmıştır (Jeong, 2000: 24).

Modern uluslararası sistemdeki devletler arasındaki rekabet, mutlak monarşilerin topraklarını ve ekonomi tabanlarını genişletme girişimleriyle güçlenmiştir. Devletlerarası ihtilaf çoğunlukla baskın bir sosyal, politik yapı yaratılmasıyla sonuçlanan sürecin bir parçası ile ilgilidir. Verimli bir modern devlet sistemi kurma projesinin tamamlanmasında bürokrasilere ve ordulara ihtiyaç duyulmuştur. Egemen yargı bölgeleri altındaki nüfus, yeni ortaya çıkmakta olan devletin emellerini yerine getirmek için baskı altına alınmıştır. 18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa'da yaşanan olaylar, milliyetçiliğin yükselişini, ulus-devletin gücünü ve sembollerini pekiştirme çabalarını yansıtmaktadır. Yeni ulusal kimlikler için duyulan özlemler Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları ile sonuçlanmıştır. Siyasi alanı organize etmenin modern biçimi, bölgesel devletler sistemi ve iktidarın belirli sınıflarda yoğunlaşması ile karakterize edilmektedir. Sınıf ilişkilerinin keskin bölünmesi, kapitalist bir gelişim tarzından kaynaklanmaktadır. Kapitalist bir sistemde marjinal sınıf için ekonomik sömürü ve sefil yaşam koşulları kaçınılmaz olarak modern bir sanayi toplumunda eşitliği sağlama mücadelesini getirmektedir. Modern bir toplumda çatışmanın doğası, çok tabakalı sosyal sistemlerin kurulmasıyla daha karmaşık hale gelmiştir. Farklı kültürel sistemler arasındaki etkileşimin biçimleri, Sanayi Devrimi ile bilimsel ve teknolojik gelişmelerin öncülüğünde önemli ölçüde değiştirilmiştir. Rönesans'tan bu yana dünyanın mekânsal ve zamansal patlaması, küresel arenaya baskın bir toplumsal düzen yaymıştır. Teknolojik devrimin gelişinden önce, her uygarlık görece özerk bir sosyal gerçekliğe sahipti ve kendi tarihi yasaları çerçevesinde işletilmekteydi. Avrupa dışı medeniyetlerin işgal yoluyla boyun

eğdirilmesi, sömürgecilik sonrası düzenin altyapısını oluşturmuştur (Wolf, 2010: xiii).

Ayrı ve bir arada var olan kültürel sistemlerin entegrasyonu 20. yüzyılın başlarında tamamlanmıştır. Soykırım ve zulümlerle ilgili uzun süreli anılar bırakan iki dünya savaşı, egemen sömürge güçleri arasındaki çatışmaların yapısal özelliklerini yansıtmaktadır. Soğuk Savaş sonrası düzenin özellikleri, tehdit ve şiddet yoluyla itaat ve tahakküm ilişkilerinin sürdürülmesi açısından öncekilerden bütünüyle farklı değildir. Küreselleşmeden etkilenen bir dünya düzenindeki mevcut dönüşüm, sosyal alan ve zamanda yeniden yapılandırmanın yalnızca belirli bir ifadesidir. Küresel politik ekonominin yapısal değişikliklerinde, yeni maddi koşullar, hâkim olan sosyal epistemoloji ve mekânsal formlarda hem geniş bir dönüşüm ihtiyacı hem de arzuyu uyandırmaktadır. Küresel kapitalizm bugün, daha önce dünyanın birçok yerinde bulunmayan ilişkileri ve değerleri içselleştirmektedir. Eski sosyalist ülkelerin Doğu Avrupa'daki çöküşü, Batı kapitalist toplumunun refah sembollerinin güçlü çekiciliğine atfedilebilir (Jeong, 2000: 24-25).

Çatışma ve baskıyla dolu insanlık tarihinde, siyasal elitlerin arzuları ve hırsları her zaman barış beklentisine ağır basmıştır. Şiddet, baskın bir sosyal düzen yaratan tarihsel bir sürecin parçası olmuştur. Bu bağlamda, hegemonik gücün uzatılmasıyla ilişkili savaşın olmaması, sadece silahların ve elitlerin egemen olduğu bir politik yapının kullanılmasıyla hiyerarşik bir düzenin dayatılmasının bir yansımasıdır. Eşitlikçi sosyal ilişkilerde daha kolay bulunabilen barış için tarihsel koşullar, mevcut siyasi ve ekonomik yapı içerisinde gerçekleşecek bir hayal olarak kalmaktadır. Özgürlük, özerklik ve eşitlik için temel haklara ulaşmak adına uzun mücadeleler yürütülmüştür. Egemenlik ve sömürü, zenginlik ve güç konsantrasyonuna sahip hiyerarşik toplumlarda daha sistematik olmuştur. Sosyal ideoloji, politik ve ekonomik düzen hakkındaki temel değer yargılarını yansıtmaktadır. Düşük statülü sosyal gruplar, doğum, beceri, eğitim veya meslek nedeniyle dezavantajlı pozisyonlara getirilmektedir (Boulding, 1976: 38). Günümüzde de silahlar dünyadaki tüm nüfusu yok etme yeterliğine sahipken, dünyanın birçok yerindeki kitle imha araçları ve yoksulluk düzeyi ile başa çıkmak için yeterli bilgi ve beceri

geliştirilmemiştir. İnsan türünün hayatta kalması, çevre kirliliği ve kaynakların tükenmesiyle ilgili yeni ortaya çıkan kaygılarla daha da tehdit altındadır.

Görüldüğü üzere çatışmaların farklı unsurları olduğu gibi, bu unsurlardan herhangi birinin veya birkaçının bir araya gelerek vücut bulduğu ve çatışmayı ortaya çıkardığı farklı alanlar da mevcuttur. Burada söz konusu unsurlardan bazılarının birden fazla alanda etkisinin olabileceğini, ele alınacak temel alanların çoğaltılabileceğini dolayısıyla da Şekil 1’de yer alan çatışmanın alan-unsur bağlantısının mutlak değerlendirilemeyeceğini ve çatışma nedenlerini analiz ederken bir perspektif ortaya koymaya çalışıldığını hatırlatmak yerinde olacaktır. Zira aynı nedenden ya da örtüşen öğelerden kaynaklanan bir çatışma başka bir alan kapsamında da değerlendirilebilir. Bu bağlamda çatışmaların yaşanabileceği söz konusu alanlar, çatışmanın ortaya çıkmasına neden olan unsurlar ile bağlantılı olarak Şekil 1’de gösterildiği üzere sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel boyutta incelenecektir.

UNSURLAR

- | | |
|---|--|
| <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| <input type="checkbox"/> Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği | <input type="checkbox"/> Sosyal Adalet ve Eşitsizlik |
| <input type="checkbox"/> Toplumsal İletişimin Bozulması | <input type="checkbox"/> Aşiretler/Kabileler Arası Güç Mücadelesi |
| <input type="checkbox"/> Sınıf Çatışması | <input type="checkbox"/> Göç ve Kentsel Sorunlar |
| <input type="checkbox"/> Demokrasi ve Özgürlük Sorunu | <input type="checkbox"/> Çevresel Güvensizliğe Yol Açan Nüfus Artışı |

UNSURLAR

- | | |
|---|--|
| <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| <input type="checkbox"/> Siyasi dışlanma | <input type="checkbox"/> Bağımsızlık Hareketleri |
| <input type="checkbox"/> İktidar Mücadelesi | <input type="checkbox"/> Anayasal Sistem |
| <input type="checkbox"/> Yolsuzluk/Yozlaşma | <input type="checkbox"/> İdeolojik çatışmalar |



UNSURLAR

- | | |
|--|---|
| <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| <input type="checkbox"/> Sömürgecilik | <input type="checkbox"/> Kaynakların Adaletsiz Dağılımı |
| <input type="checkbox"/> Eşitsizlik | <input type="checkbox"/> Kaynakların Haksız Kullanımı |
| <input type="checkbox"/> Ekonomik Dışlanma | <input type="checkbox"/> Doğal Kaynaklarda Azalma |
| <input type="checkbox"/> Yoksulluk | <input type="checkbox"/> Bölgesel (Teritoryal) Çatışmalar |

UNSURLAR

- | | |
|---|---|
| <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| <input type="checkbox"/> Dil | <input type="checkbox"/> Gelenekler |
| <input type="checkbox"/> Din | <input type="checkbox"/> Kolektif Hafıza ve Tarihi Bilinç |
| <input type="checkbox"/> Semboller ve Ritüeller | <input type="checkbox"/> Kimlik |

Şekil 1: Çatışmaların Alan – Unsur İlişkisi

1.3.1. Sosyal

Sosyal bilimlerdeki birçok yaklaşım topluluğa, sosyal bağa, üyelerinin entegrasyonuna ve sosyalleşmesine odaklanmakta ve toplumu, yukarı veya aşağı doğru sosyal hareketlilik olasılığı olan, tabakalı sosyal sınıflardan oluşan bir varlık olarak tanımlayabilmektedir. Bu yaklaşımlar taraflar arasındaki ilişkiyi en aza indirmektedir. Diğer yaklaşımlar ise mücadeleyi sosyal yaşam analizinin merkezine yerleştirir (Wieviorka, 2013: 696).

Her toplumun üyeleri arasında farklılıklar mevcuttur. Bunlardan bazıları cinsiyet, yaş, zekâ gibi biyolojik farklılıklardır. Bazıları ise sosyal alanda ortaya çıkan statü, eğitim, prestij, tutum ve değer, kültürel nitelik gibi ayrışmalardır. Bu ayrımlar insanların buldukları aile, sosyal çevre ve iş ortamında üstlendikleri sorumluluk ve pozisyonlarına göre şekillenmektedir. Kişisel veya toplumsal olarak edinilmiş bu değerlerle oluşan sosyal rol ve vazifelerin ortaya koyduğu ayrışmalar sosyal farklılaşma olarak tanımlanır. Toplum içinde her sosyal birimde farklı alan ve statülerde rol alan insanlar yaptıkları vazife, ortaya koydukları hizmetle bir bütünleşme sağlayarak sosyal sistemi meydana getirmektedir. Bunun yanı sıra rol davranışının dayanağı olan sosyal statü sisteminin hiyerarşik yapısı ve statülere göre şekillenen sosyal mükâfatların farklılaşması sosyal çatışmaya zemin hazırlamaktadır (Kaya, 2000: 196).

Sosyal çatışma, çatışma gruplarının amaçlarının yalnızca istenen değerleri elde etmek değil aynı zamanda rakipleri etkisizleştirmek, yaralamak veya ortadan kaldırmak olan statü, güç ve kıt kaynaklara yönelik değerler veya iddialar üzerindeki bir mücadeledir (Coser, 1967: 232). Sosyal çatışma; sınıf, ırk, din ve topluluk çatışmaları; isyanlar, devrimler, grevler ve sivil bozukluklar, yürüyüşler, gösteriler, protesto toplantıları gibi çok çeşitli sosyal olayları kapsamaktadır (Oberschall, 1978: 291).

Tüm insanların temel ihtiyaçları vardır. Fiziksel olan temel ihtiyaçların dışındaki unsurlar psikolojik alanda kalmaktadır. “İhtiyaç” teorisyeni ve çatışma uzmanı John

Burton, barış müzakereleri yürütülebilmesi için öncelikle ele alınması gereken dört ihtiyaç tanımlamıştır: güvenlik, benlik duygusu olarak tanımlanan kimlik, aile ve toplum ile kişisel tatmin boyutunu ya da başka bir deyişle yaşamın her alanında potansiyeline ulaşma ihtiyacı içeren kişisel gelişim (Burton, 1990: 24). Genellikle, bu ihtiyaçlar doğal olarak toplum yoluyla veya devlet tarafından sağlanan politikalar, kamu malları ve hizmetler yoluyla yerine getirilmektedir. Bununla birlikte, eğer bu ihtiyaçlar yerine getirilmezse, devlet bunları düzgün bir şekilde ele almazsa ya da bir grup bu ihtiyaçların karşılanmadığını ya da bu ihtiyaçlar için bir tehdit algıladığını hissederse şiddet ortaya çıkabilmektedir. Dağıtım sistemine ilişkin herhangi bir adaletsizliğin rasyonel olup olmadığına dair algı, hızla kimlik temelli bir mücadeleye yol açabilmekte ve bu durum diyalektik açgözlülük ve şikayetlerin ötesine uzanmaktadır.

Barış araştırmaları uzmanı Celia Cook-Huffman'a göre, evrensel ihtiyaçlar meselesi aynı zamanda bir hayatta kalma meselesidir, bu yüzden "insanlar onları tatmin etmek için büyük çaba gösterecektir" (Huffman, 2009: 22). Hayatta kalma terimi, örneğin soykırım vakalarında, aşırı şiddetin tamamen veya kısmen belirli bir grubu yok etmeyi amaçladığı anlamına gelebilir; hayatta kalma, yaşlıların kültürlerinin veya dilinin kaybolduğunu düşündüğü veya artık nesilden nesle aktarılamayacağı gibi sembolik anlamlarıyla da anlaşılabilir.

İhtiyaçların yerine getirilmesi sorununun yanı sıra çatışmaların psikolojik boyutunun altını çizmek, özellikle de şiddetin tırmanmasında korkunun ağırlığını analiz etmek gerekmektedir. Korku; tehlike, acı ya da zarar tehdidinin neden olduğu hoş olmayan bir duygudur. Korku, insanların potansiyel bir tehlike tanımlamasını sağlayan doğal ve yaygın bir duygudur. Bununla birlikte, sağlıklı korku (veya koruyucu işlevi olan korku), sağlıklı veya patolojik bir korkuya dönüşerek abartılı ve şiddetli davranışlara yol açabilmektedir. Bu nedenle, temel ihtiyaçların reddedilmesinin yol açtığı toplu korku, insanların yaşamın gereklerini güvenceye alma ve algılanan haksızlığı gidermek için nihai bir girişim olarak şiddetli tepkilere neden olabilmektedir. Ek olarak, şiddet içeren eylemler kitlesel seferberlikle pekiştirilmektedir: silah alan grup büyüdükçe, şiddet nüfusun geri kalanına daha

meşru gözükmekte, bu hızlı bir domino etkisi yaratabilmekte ve büyük çaplı mücadelelere yol açabilmektedir (Doucey, 2011: 4-5).

Kimlik, temel ihtiyaç teorisi tarafından belirlenen en önemli ihtiyaçlardan biridir çünkü sosyal mobilizasyon için oldukça güçlü bir katalizördür. Birçok bilim insanı, çatışma kavramında önemli bir faktör olarak kimlik vurgusunda bulunur. Bu bağlamda politik ve toplumsal zorlukları ele alırken kimliğin üzerinde durulmasının gerekliliği anlaşılmaktadır.

Daniel Rothbart ve Rose Cherubin'e (2009: 66) göre, kimlik ortak bir anlatı dizisine, sembollere ve ortak bir grup farklılığı duygusuna dayanmaktadır. Bu yazarlar için, "kimlik temelli şiddetin nedenleri genellikle kahramanlar grubunun ortak normatif taahhütlerini, grup içi saflık ve grup dışı yardım kavramlarına odaklanan taahhütleri içerir." "Biz" ve "onlar" arasındaki bu ayrım, potansiyel bir toplumsal kırılmayı temsil eder. Bu anlamda, nedensel analiz farklı oyuncular arasında güçlü bir rekabetin ürünü olarak çatışmayı görmektedir. Bununla birlikte, kimliği bir çatışmanın tek nedeni olarak görmek yanıltıcı olacaktır. Sosyal bir yapı ve dinamik bir süreç olarak kabul edilen kimlik, gerçekte ittifaklar, mobilizasyonlar ve manipülasyonlara konu olan değişken bir bileşendir. Bir yandan kimlik, insanların en derin kaygılarını ve en güçlü kolektif korkularını ifade edebilecekleri bir mobilizasyon aracı olan bir katalizördür. Öte yandan ise elitlerin veya savaş ağalarının siyasi amaçlarına ulaşmaları ve eylem araçlarını meşrulaştırmaları için de ideal bir inançtır. Bir nüfusu kimliği kullanarak harekete geçirmek, politik inançlar yoluyla harekete geçmekten çok daha hızlı ve etkilidir (Doucey, 2011: 6-7).

Toplum üyeleri belirli bir durumu çatışma olarak tanımladığında, epistemik çatışma durumu anlayışını genişletmek için bilişsel faaliyetlerde bulunurlar. İlk olarak, stres ve belirsizliğe neden olan çatışma durumunu açıklamaya çalışırlar. Çatışmanın niçin çıktığı, hangi tarafın patlamadan sorumlu olduğu, rakip grup üyelerinin niyetlerinin neler olduğu gibi sorulara cevap bulmaya çalışırlar. Ayrıca, toplum üyeleri çatışma durumuyla başa çıkmayı kolaylaştıran çeşitli inançlar oluşturur. Bu inançlar, çatışma karşısında toplum üyeleri tarafından atılması gereken gerekli adımlarla ilgilidir.

Örneğin, dış tehditle başa çıkabilmek için seferberlik ve birlik inancı gerekmektedir. Bu bilişsel etkinlik, dünyayı anlamlı bir şekilde algılamak için temel insan motivasyonunu yerine getirir; bu sayede olaylar, insanlar veya semboller organize ve sistematik olarak değerlendirilir. Toplum üyeleri yeni çatışma durumuyla ilgili inançlarını oluşturduklarında, çatışmanın anlamlı bir resmine sahip olduklarını, belirsizliklerinin azaldığını ve gelecekte neler olacağını tahmin edebildiklerini ve böylece kaderlerini kontrol edebildiklerini düşünmektedir. Ancak, tanımlanmış bilgi oluşturma süreci genellikle önyargılıdır, çünkü ego savunması veya güvenlik ihtiyaçları gibi güçlü motivasyonlar çatışma durumlarında bilgi işlemenin altında yer alır. Sonuç olarak, toplum üyeleri seçici bilgi işleme ve edinilmiş bilgilerin önyargılı yorumlanması yoluyla çatışma konusundaki inançlarını oluştururlar (Bar-Tal, 2000: 352-353).

“*Modernite ve yabancılaşma*” ile ilgili kuramlar da sosyolojik teoriler içinde ön plana çıkmaktadır. Marx, Durkheim ve E. Fromm gibi isimler tarafından hızlı sanayileşme ve modernleşmenin ortaya koyduğu çelişkili sonuçlar incelenmiştir. Bu bağlamda Marx’a göre sanayileşme insanları kontrol edilemeyen bir yapı içinde küçük birer öge olarak üretim ve emek duygusundan yoksun bırakmış, toplumları da insanlar tarafından üretilen ürünlerden uzaklaştırmıştır. Marx tarafından “*yabancılaşma*” olarak tanımlanan bu durum insanların mutsuz olmasına yol açarken iç dünyalarında yaşanan travmaların hayatlarına yansımaları şiddet ve çatışmayı da beraberinde getirmektedir. Durkheim ve Fromm ise insanlar arasında yüzyıllardan beri var olan psikolojik duvarların Rönesans ve Reform ile başlayan, ardından modernite ile devam eden gelişim süreciyle yıkıldığını, psikolojik güvenlik duygusunun kaybolduğunu, nihayetinde de doğru ve yanlış ayrımı konusunda çelişkiler yaşanarak bağların kopması, kontrol mekanizmalarının zayıflamasıyla insanların mutsuz, zayıf ve endişeli hale geldiklerini belirtmektedir. Bunun sonucunda insanlar madde bağımlılığına ya da ideolojilere veya radikal dinci akımlara yönelebilmekte, güven bunalımından kaçmak için şiddete ve çatışmaya başvurabilmektedir (Yılmaz, 2010: 15-17).

Modernleşmenin çatışmalara yol açacağına dair diğer bir argüman ise kimlik farklılıklarına dayanmaktadır. Bu bağlamda modernleşmeyle birlikte farklı kimlikler, tek bir kimlik inşası ile eritmeye çalışılmakta, kaynaklardan, iktidardan, sosyo-kültürel yaşamdan mahrum edilmekte veya dengesiz şekilde yer almakta, bunun sonucunda ise kaçınılmaz olarak çatışmalar yaşanmaktadır (Çelik, 2009: 167-168).

1.3.2. Siyasal

Siyasal çatışma; bir nüfusun güvenliği, bir bölgenin bütünlüğü veya siyasi, sosyoekonomik ya da kültürel alanda ulusal veya uluslararası bir düzenin sürdürülmesi ile ilgili sosyal sistemler arasındaki uyumsuzluktur (Fixsen vd., 2015: 699). Siyasi çatışma, tüm siyasi sistemlerin merkezinde yer almaktadır. Vatandaşlar, sosyal gruplar, siyasi temsilciler ve siyasi partiler arasında siyasi çatışmalar yaşanabilmektedir. Siyasi çatışma, tüm siyasal sistemlerin önemli bir parçası olmasına rağmen, fenomenin nasıl tanımlanması gerektiği konusunda bir fikir birliği yoktur. Siyasi çatışma araştırmaları, kavramın karmaşık olduğunu ve örneğin siyasi muhalefet ve düşmanca davranış gibi birçok biçimlerde olabileceğini göstermektedir (Skoog, 2015: 2).

Siyasi kurumların politik şiddetin ortaya çıkmasını nasıl etkilediği ve değinilen çatışma unsurları ile nasıl iç içe olduğu konusunda yapılan hem karşılaştırmalı politika hem de çatışma ile ilgili ampirik çalışmalarda çok sayıda araştırmacı tarafından belirli iç politik kurum biçimlerinin toplumsal çatışmaları etkilediği öne sürülmüştür. Diğer taraftan da belirli kurumların veya kurumsal reformların şiddet içeren çatışmaları çözme ihtimalini artırabileceği tartışılmaktadır (Gleditsch ve Hug, 2010: 1).

Siyasi alanda yaşanan çatışmalar genellikle gücün ya da egemenlik haklarının kullanımında oluşan ihlal ve aşırılıktan kaynaklanmaktadır. Belirli bir elit kesimin mutlak siyasi iradenin kazanılmasını veya elde tutulmasını istemesi, aşırı güç kullanımına neden olabilmektedir. Diğer taraftan siyasal kontrolü ele geçirmek için çatışmalar yaşanması da mümkündür. Bunlara ek olarak yasal bir oluşum içinde yer alan bir grubun, mevcut yasal otoriteye karşı giriştiği siyasal eylemler de

olabilmektedir. Bunlar; yönetim şeklinin veya ideolojisinin değiştirilmesi, daha fazla hak talebi, bağımsızlık talepleri gibi birçok nedenden kaynaklanabilmektedir.

Siyasi çatışmanın temelinde devletin kurumsal zayıflığının olduğunu ileri süren yaklaşımlara göre; farklı grup çıkarlarını barışçıl bir şekilde idare edemeyen, grupları koruma garantisini veremeyen veya siyasi katılım için artan talepleri yerine getiremeyen siyasi kurumlar toplumları parçalayabilmektedir. Bu bağlamda Huntington (1965: 405-418), ekonomik ve siyasal gelişme kıyaslaması yaparak toplumsal mobilizasyonun siyasal kurumların gelişiminden hızlı olması durumunda yeni ortaya çıkan toplumsal aktörlerin siyasi düzene katılamadıkları için kendilerini rahatsız hissedeceğini, bunun da isyanlara, askeri darbelere ya da zayıf veya istikrarsız yönetimlere yol açacağını belirtmekte, siyasal istikrarı ön plana çıkartarak kurumsallaşmayı vurgulamaktadır. Mansfield ve Snyder (2007: 163) ise uluslararası toplumun, koşulların olgun olmadığı durumlarda demokratikleşmeyi teşvik etmenin tehlikeleri konusunda gerçekçi olması gerektiğini savunmaktadır. Onlara göre kitlesel seçim politikaları getirildiğinde demokratik kurumlar mevcut değilse, otorite eksikliği varsa veya devlet meşruiyetini sağlayamıyorsa şiddet riski artmaktadır.

Batı toplumlarının tarihi boyunca ulusal otoritelerin asıl kaygısı, temsil ettikleri grupların, arazi sahiplerinin, sanayicilerin ve diğer organize baskı gruplarının çıkarlarının teşvik edilmesi olmuştur. Siyasi kurumlar buna göre evrimleşmiş, rakip ve rekabeti teşvik eden parti siyasi sistemlerine yol açmıştır. Siyasi sistemler de toplumun sadece bazı bölümleri için artan faydalarla meşgul olmuş, reel gelir dağılımı ile sadece politik olarak gerekli olduğu ölçüde ilgilenmiş ve politikaların sosyal ve çevresel gelecek üzerindeki uzun vadeli sonuçlarına çok az dikkat etmiştir. Günümüzde hem ulusal hem de toplumsal düzeyde, özel çıkarlara daha az dikkat edecek ve uzun vadeli toplumsal kaygılara daha fazla dikkat edecek siyasi karar alma süreçlerine artan bir sosyal talep vardır. Çevresel gelecek büyük bir endişe kaynağı olmakta ve kalıtsal karar verme süreçleriyle başa çıkamayacak gibi görünmektedir. Sosyal geleceğin geçmişteki ihmali, çoğu toplumda yüksek düzeyde şiddete, ulusal ve uluslararası tüm düzeylerde çatışmalara yol açmaktadır. Bu toplumsal endişelere rağmen, otoritelerin odağı günümüzde devam etmektedir (Burton, 2001: 24).

Kurumsallaşmamış devletlerde hukukun üstünlüğü, adalet, eşitlik, istikrar ve devamlılıktan söz etmek oldukça güçtür. Bu tür devletler, vatandaşlar arasında ayırım gözetmeksizin objektif bir şekilde işleyen yasal ve idari mekanizmalardan yoksundur. Daha ziyade otoritenin kişiselleştiği ve buna bağlı keyfi uygulamaların ön plana çıktığı bir görüntü sergiler, devlet ile toplum arasında karşılıklı sorumluluk esasına dayalı ilişkiyi ortaya koyamaz ve doğal olarak toplumsal sözleşme olgusu bir anlam ifade etmez (Demir, 2017: 8).

Politik yapılar ve süreçler şiddet içeren siyasi çatışmaların ortaya çıkmasında belirleyicidir. Bunun nedeni, mobilize muhaliflere, devlete ne sebeple olursa olsun meydan okumaları için fırsat sağlayan siyasi süreç ve yapılardaki değişimlerin, toplumsal tabakalaşma sistemindeki değişikliklerden çok daha yaygın olması ve kolektif eylem seviyelerinin yükselmesi ya da düşmesi ile ilgili olmasıdır (Schock, 1996: 99). Devletin kurumsal yapısındaki zayıflığının en önemli göstergelerinden biri, iktidarda olan ve gücü elinde bulunduran erkin, devlet kaynaklarını adil olmayan bir dağılımla bazı kesimleri dışarıda tutarak paylaşması sonucu kaynaklardan faydalanamayan grupların kontrolü ele geçirmek amacıyla mücadeleye girişmesidir. Kendilerinin meşruiyetini ve kaynaklardan pay almanın yolunu iktidarı elinde bulundurmak olarak gören gruplar, kontrolü ele geçirmek amacıyla siyasi desteğine ihtiyaç duyulan toplumu etkilemek ve harekete geçirmek için karşı meşruiyet hareketleri geliştirir (Demir, 2017: 8).

Elit güç mücadeleleri ve siyasi dışlanma, politik çatışmaların nedenlerinden biridir. Sömürgecilik ve kurtuluş mücadeleleri Afrika, Orta Doğu ve Asya'da bölücü, militarize siyaset, güç ve toprak için şiddetli mücadeleler de dahil olmak üzere çeşitli miraslar bırakmıştır. Ayrıca devlet yapılarına ve kaynaklarına herhangi bir lider, grup veya siyasi parti tarafından başkalarını dışlayacak kadar egemen olunması sosyal bölünmeleri de şiddetlendirir (Julius, Scofield ve Gichoya, 2014: 1).

Sosyal sözleşmede bozulma ve yolsuzluk da siyasi alanda çatışmalara neden olabilmektedir. Devletin nasıl yönetildiği, kamu fonlarının ve gelirlerinin nasıl kullanıldığı bir devlet içinde çatışmanın ortaya çıkmasına yol açabilmektedir. Diğer

tarafından militanlığın patlak vermesini siyasi kurum ve kuruluşların başarısızlığından ve sosyal sözleşme ihlallerinden kaynaklandığını öne süren düşünürler de vardır (Julius, Scofield ve Gichoya, 2014: 1).

Siyasi alanda görülen bir başka çatışma ideolojik kaynaklı nedenlerle yaşanmaktadır. Bu bağlamda siyasi alanda ideoloji, uluslararası ilişkilerde görünüşte oldukça farklı iki olguyu ifade etmek için kullanılmaktadır. Birincisi, iç siyasi meşruiyet için bir temel sağlamaktadır. İkinci olarak ise ideoloji, ilgili bir dizi politika reçetesi ile uluslararası siyaset teorisine atıfta bulunmaktadır. Bakıldığında ise bu iki ifade birbirini ile yakından bağlantılıdır. Başka bir deyişle, bir liderin düşüncesini yerel olarak meşrulaştırması, uluslararası politika teorilerini belirlemede tutarlı ve önemli bir rol oynamaktadır. Diğer taraftan dış politika teorisi olarak ideolojinin uluslararası çatışmalarla açık bir bağlantısı mevcuttur; ancak, bu bağlantı ideolojinin içeriğine göre şekillenmektedir. Özellikle, farklı uluslararası ilişkiler teorilerinin bir ülkenin geleceği için farklı etkileri vardır. Burada özetlenen argüman, bir liderin meşrulaştırıcı ideolojisinin, uluslararası siyaset teorisi ile önemli yollarla ilişkilendirilme eğiliminde olması bu ilişkinin devam etmesini beklemek için bir neden sağlar. Ayrıca ideolojik benzerlik ve farkın çatışma olasılığını her iki yönde de etkileyebileceği tartışılmaktadır. Dolayısıyla ideolojik olarak benzer liderler arasındaki anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına rağmen, ortalama olarak farklılıklarını barışçıl bir şekilde daha iyi yönetebilmeleri ihtimali yüksektir (Weisiger, 2011: 2). Bu da ideolojik boyutun öznel bir çatışma unsuru olarak değerlendirilebilmesine yol açar.

Bu konuya bir diğer örnek de Nelson Mandela'nın şiddetli çatışmayı, bir şenlik ateşine benzetmesidir. Odun; kalıcı ekonomik eşitsizlik, benzin; etnik farklılıklar, ateşlemek için gereken kıvılcım da kendi çıkarını düşünen politikacıların sorumsuz eylemleridir. Bu metafor, çatışmayı (maddi yoksunluk, dini veya milliyetçi fanatizm ya da siyasi elitlerin manipülasyonları gibi) tek bir nedene indirgemek isteyenleri uyarmaktadır. Çatışmaya tek bir genel neden arayan herkes, fenomenin özünü kavramaktan ziyade kendi teorik veya ideolojik tercihlerini dayatmaktadır. Bir şenlik ateşi gibi, sadece belirli faktörlerin varlığı değil, aralarındaki belirli bir etkileşim de

şiddetin patlak vermesine yol açmaktadır. Şenlik ateşi metaforu aynı zamanda çatışmanın doğrusal olmayan karakterini de yakalamaktadır. Bir kişi odunu körükleyebilir, benzin dökülebilir ve ısıyı sürekli artırabilir. Bu noktada, yangının olmadığı başka yerde de yangın ortaya çıkar ve hızlıca yayılabilir. Bu yüzden de çatışma, kademeli olarak altta yatan güçlerin ürünü olsa bile ani, öngörülemeyen bir olay olarak ortaya çıkar ve bu devrilme noktasına ulaşıldığında tersine çevirmek kolay değildir (Mock ve Dixon, 2015: 1).

Bir siyasal iktidar mücadelesinin düşünsel altyapısını oluşturması açısından ideoloji, bir grubun ya da toplumun geleceğe ilişkin beklentilerini besleyen ve tüm hedeflerini üzerine inşa ettiği en önemli olgudur. Var olmaya ait bir kavram olması, bir yapının temel taşlarından birini teşkil etmesi ve çatışmaları besleyen düşünsel temelleri oluşturması çatışmaların ideolojik kökenlerinin önemini vurgulamak bakımından önemli unsurlardır. Soğuk Savaş döneminde Komünizm-Marksizm eksenine karşı Liberalizm-Kapitalizm ekseninde şekillenmiş olan çatışmalar, sonrasında farklı bir boyuta taşınmıştır. Günümüzde yoğun olarak yaşanan ve tartışılan çatışmaların temelinde köktenci dinsel hareketlerle aşırı milliyetçi hareketler bulunmaktadır.

İdeolojik nedenler; psikolojik ve duygusal beslenmeyi sağlayan ve hedefe yönelten unsurlar olduğundan çatışma çözümü çok daha zordur. Özellikle de dinsel nitelikli ideolojilerin kutsal bir kimlik taşımaları nedeniyle değiştirilmesi ya da dönüştürülmesi neredeyse imkansızdır (Gün, 2003: 14-15). Bu yüzden çatışmalarla birlikte, kışkırtma koşulları kaldırılmış veya düzeltilmiş olsa bile harekete geçirdikleri fikirler ve duygular şiddetin kendi hayatına girmesine neden olmaktadır. Fikirler zihinlerde var; onlar sadece anlamaya başladığımız şekillerde bilinç ve duygu üreten zihinsel süreç sistemleridir. Bununla birlikte, terimi kullandığımız anlamda çatışma; kimlik, kültür ve kurumlar gibi sosyal sistemleri anlamak isteyen kolektif davranıştır. Genel olarak tanımlanan çatışma, taraflar arasında farklı ilkeler veya çıkarlar hakkındaki uzun süren anlaşmazlık durumunu ifade eder. Söz konusu tarafların ortak olmaları gerekirse de bunlar siyasi çatışmanın incelenmesine odaklanma eğilimindedir ki bu da sosyal gücün kullanımıyla ilgili çatışmadır. İnsanların şiddetli toplumsal çatışmaya nasıl ve niçin katıldığını anlayabilmek için

belirli bir politik ve/veya ekonomik düzeni haklı gösterme veya bunlara itiraz etme adına kullanılan fikir, inanç ve değerler sistemi olarak tanımlanan ideolojiye referans verilmelidir. Gruplara kimlik duygusu vermek, düşmanlık hedeflerini belirlemek, saldırganlığı meşrulaştırmak ve eşgüdüm eylemi mümkün kılmak için ortak inançlar ve duygular gereklidir. Fakat genel olarak, gruplar arası şiddetli çatışmada ideolojinin rolü tam olarak anlaşılammıştır (Mock ve Dixon, 2015: 1).

1.3.3. Ekonomik

Çatışmalar, günümüzde gelişmekte olan ülkelerin ve az gelişmişliğin önemli bir özelliği durumundadır. Her ne kadar çağdaş çatışma; siyasi, etnik veya dini farklılıklar ile ilgili gibi görünse de aslında bu çatışmaların genel olarak ekonomik ve sosyal bir temeli vardır (Brown ve Stewart, 2015: 1).

Çatışma kuramının tarihinde Karl Marx'ın siyaset felsefesinin ve ekonomi-politik eleştirisinin çok önemli ve öncü rolü bulunmaktadır. Marx'a göre toplumsal örgütlenmenin temelinde mülkiyet ve üretim ilişkileri diğer bir ifadeyle ekonomik yapı yer almakta, siyasal ve sosyal yaşam maddi üretim biçimiyle belirlenmekte, bu belirlenim sürecinde sınıf çatışması yaşanmaktadır. Bütün toplumların tarihinde sınıf çatışmalarının olduğunu ifade eden Marx için belirleyici tarihsel özne sınıftır, aynı sınıfta yer alanlar ortak hareket etme eğilimindedir ve farklı sınıflar arasında yaşanan çatışmalar toplumsal örgütlenmeyi etkilemektedir (Marx, 1962: 362-363). Marxistler de bireyler, gruplar ve devletler arasında yaşanan çatışmaların temel nedenini ekonomik yarış olarak açıklamaktadır. Öte yandan Weber, toplumun bir tabakalaşma sistemi içinde kendine özgü hiyerarşik yapısıyla hareket ettiğini belirtir. Ona göre ekonomik boyutuyla sınıf, sosyal boyutuyla statü ve siyasal boyutuyla parti (iktidar) birbirlerini etkilemekte ve çatışmalara sürüklenmektedir (Weber, 2005: 269-270). Dahrendorf ise Marx'ın belirttiği sınıf üzerinden yaşanan ekonomik çatışmalar ile Weber'in aktardığı iktidar, statü ve güç ilişkilerini birleştirerek ekonomik, siyasi ve kültürel olabilen toplumsal konular için toplanan farklı grupların yaşadığı çıkar çatışmasını vurgulamaktadır (Dahrendorf, 1958: 172-182). Statünün devam etmesini isteyen egemen grup ile statüye karşı çıkan grup arasında yaşanan çatışma buna

örnek gösterilebilir. Collins ise Markizm'in sınıf merkeziliğinin ötesine geçerek ve Weber'in statü ve güç mücadelesine yeni bir bakış açısı sunarak çatışmaların kaynağının bazen kültür merkezli, bazen de uğraş ya da refah merkezli veya örgütsel güç merkezli olabileceğine işaret etmektedir (Allan, 2013: 242).

Ekonomik alanda kendini gösteren çatışmaların kökeninde genellikle kaynakların eşitsiz dağılımı yer almaktadır. Bir ülke içinde ekonomik kaynakların kullanımı ve dağılımında belirli grupların ayrıcalıklıya sahip olması ya da diğerlerinin anılan kaynaklardan mahrum bırakılması çatışmalara neden olmaktadır. Teorik ve ampirik olarak dikkate değer ölçüde farklı olan bir literatür, ekonomik eşitsizliğin politik şiddet riskini etkilediği önermesine dayanmaktadır. Önceleri, sosyal devrim ve iç savaş araştırmacıları, ekonomik şikâyetlerin şiddetli seferberliği körükleyen hayal kırıklığına ve hoşnutsuzluğa yol açtığını öne sürmüştür. Örneğin, Davies (1962: 5) devrimlerin, insanların beklentileri ile elde ettikleri arasındaki dayanılmaz bir boşluktan kaynaklandığını savunmaktadır. Gurr (1970: 115), erkeklerin neden isyan ettiğini açıklarken, göreceli yoksunluğa yani kaynaklar ve haklar arasında algılanan bir uyumsuzluk duygusuna vurgu yapmaktadır. Bazı çalışmalar da bireyler ile iç savaş arasında eşitsizlikle ilgili anlamlı bir ilişki bulamamış olmasına rağmen, son zamanlarda yapılan birkaç çalışma, gruplar arasındaki eşitsizliğin isyan riskini arttırdığını doğrulamaktadır (Fjelde ve Østby, 2014: 739).

Eşitsizlik çatışması argümanı üzerine yapılan ampirik araştırmaların çoğu, devlete karşı silahlı isyana odaklanmıştır. Bununla birlikte, eşitsizlik çatışması argümanının kapsamı, devletin şiddete katıldığı durumlarla sınırlı değildir. Yeniden dağıtma veya statüko dağılımının savunulmasında toplu talepler ile ilgili gruplar arası rekabete yol açan şiddetli seferberlik de olabilir. Böylece ekonomik eşitsizlik, devletin doğrudan katılımı olmadan, ortak gruplar arasında silahlı çatışma riskini artırabilmektedir (Fjelde ve Østby, 2014: 740).

Toplu ekonomik şikâyetler ve beklentiler genellikle gruplar arası karşılaştırmalardan kaynaklanmaktadır (Sen, 2008: 5-15). Ekonomik yoksunluk duygularıyla kendi kendini kategorileştirme, bireyleri “biz” ve “onlar” olarak sosyal karşılaştırmalar

yapmaya davet eden etnik kimlikleri (etnik, dini, bölgesel veya diğer toplumsal bağlantılar gibi) sosyal kimlikleriyle bağlantılı hale getirmektedir. Kıt kaynakların dağıtımını konusundaki çelişkili çıkarların, bir grup içindeki kendini tanımlama süreçlerini güçlendirdiği, etnosentrizmi hızlandırdığı ve böylelikle daha fazla karşıt grup dışı davranışlar yarattığı tartışılmaktadır. Kısıtlı kaynakların eşit olmayan dağılımları (ister güç ya da prestij ister servet olsun) ayrıcalıklı ve ayrıcalıklı olmayan gruplar arasında kutuplaşmaya yol açmakta ve gruplar arası çatışmayı yoğunlaştırmaktadır. Böyle durumlarda, kaynakların dağıtımında dezavantajlı olan gruplar hem ortak şikâyetleri hem de ortak bir kimliği paylaşmaktadır. Bu da grup çıkarlarını öne sürmek ve korumak için radikal eylemleri kolaylaştırmaktadır. Ekonomik şikâyetler ve kolektif kimlikler birbirine çok yakın olduğu için hem bireysel hem de grup düzeyinde ekonomik eşitsizlikler kolektif eylem için güçlü bir seferberlik kaynağı sağlamaktadır (Gurr, 1970: 126; Muller, 1985: 47-61).

Antik Çağ'dan modern zamanlara uzanan insanlık tarihinde uluslararası ilişkilerin anlaşmazlık ve çatışmalar temelinde ele aldığı konulardan biri, askeri güç üstünlüğünü elinde bulunduran bir devletin kendi sınırları dışındaki genellikle de deniz aşırı ülkelere güç kullanarak veya başka yollarla girerek hakimiyet kurmasıdır. Yerli halkı siyasi, ekonomik ve kültürel olarak yönlendirerek mevcut yönetim vasıtasıyla ülkenin her türlü yeraltı ve yerüstü zenginliklerine, potansiyeline el koymak suretiyle uygulanan sömürgeciliktir. Hem pratik hem de teorik bir görüş olan sömürgecilik, kapitalist kâr için çabalamayı, aşırı nüfus için valfler olarak sömürgeleri, keşif ruhunu, bilimsel çıkarları ve sosyal-Darwinist ve ırkçı güdülere dayanan dini ve ideolojik dürtüleri içermektedir (Stuchey, 2011: 2). Ancak literatürde emperyalizm ile yakın anlamda kullanılan sömürgeciliğin ortaya çıkmasındaki temel amaç ekonomiktir. Endüstrinin gelişmesi ve üretilen malların satılması gündeme geldiğinde sömürge faaliyetleri hız kazanmıştır. Sömürgeci devletlerin esas hedefi, ekonomik kazanımlar ve diğer ülkelerin zenginliklerini elde etmek olmuştur. Bunun yanı sıra stratejik gerekçeler de Avrupa devletlerini sömürgeciliğe yönlendirmiştir. Bu güçler yeni sömürgeci devletlerin ortaya çıkmasını engellemek, kendi ülkelerinin koloniler üzerindeki hâkimiyetinin kalıcı olmasını sağlamak, değerli maden, hammadde ve her türlü zenginliklerin sevk ve

idaresini devamlı kılmak istemektedir. Bu bağlamda merkantilist anlayışla, kaynakların sömürgeci devlete aktarımının en ekonomik ve verimli bir şekilde sağlanması için lojistiğin anavatan bandırasıyla yapılmasına, ucuz hammadde teminiyle işlenmiş malların ihracatına önem verilmekte ve kendi pazarları sömürgelerin aksine yüksek gümrük duvarlarıyla korunmaktadır.

Öte yandan emperyalist güçlerin hedef olarak seçtikleri ülkedeki kaynakların ekonomik getirilerini kendi kontrolleri altında tutarak ülkelerine aktarmak için bölgedeki dini, mezhepsel ve etnik ayrılıkları körükleyerek ve taraflardan birini örtülü veya açıktan desteklemek suretiyle çatışmalara neden oldukları bilinmektedir. Etno-dini çatışmalarla boğuşan toplulukların çoğu, sömürgecilik ve emperyalizmin etkisiyle travma geçirmektedir. Tarihsel olarak, yerel toplulukları kontrol etmek ve yönetmek için sömürgecilerin stratejileri “bölmek ve yönetmek”, amaçları ise kendilerine sempati besleyen bazı etnik-dinsel toplulukları destekleyen siyasi sistemler kurmak olmuştur. Bu durum, etnik topluluklar arasında düşmanlık yaratmıştır. Bugün, bu toplulukların çoğu maddi, teknik ve bilimsel terimlerle Batı'nın gerisinde kalmaktadır. Bunların çoğu aşırı yoksulluktan, ekonomik yoksunluktan ve küreselleşen ekonomik yapıların baskısından mustarıptır. Ortak bir düşünce, doğal kaynaklarını sömüren ve sömürmeye devam eden sömürgecilerin bu yoksunluk durumundan sorumlu oldukları yönündedir. Bu aynı zamanda kızgınlığı artırmakta ve sıklıkla yabancıları ve/veya etno-dinsel diğerlerini ötekileştirmeye yol açmakta ve düşman imgeleri oluşturmayı kolaylaştırmaktadır (Kadayıfçı-Orellana, 2009: 266-267).

Yoksulluğun, özellikle devlet içi çatışmalar için başlıca risk faktörünü oluşturduğu konusunda geniş bir fikir birliği vardır. 1946-1999 yılları arasındaki çatışma istatistiklerine bakıldığında, kişi başına düşen GSYİH'si 250-600 dolar arasında olan bir ülkenin çatışma yaşama riski %7 iken, bu oran kişi başına düşen GSYİH'si 5000 dolar üzerinde olan ülkelerde %1'in altına düşmektedir (Humphreys ve Varshney, 2004: 9). Yapılan başka bir araştırmada da benzer sonuçlar elde edilmiş, düşük gelirli ve yavaş büyüme oranına sahip ülkelerde 47 iç çatışmanın yaşanmış olduğu ve çatışma yaşanma riskinin yüksek gelirli ülkelere göre daha fazla olduğu tespit

edilmiştir (Collier, 2000: 6). Nitekim Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) 2018 yılında yayımladığı “İnsani Gelişme Endeksleri ve Göstergeleri” raporunda da en az insani gelişime sahip ülkelerde ekonomik krizler ve salgın hastalıklar nedeniyle 1990 yılından bu yana çok sayıda devlet içi çatışma yaşandığı belirtilmiştir (UNDP, 2018: 2-3). Bu, zengin ülkelerin çatışmalara karışmadığını anlamına gelmemektedir. Aslında Fransa, İngiltere ve ABD 1946'dan bu yana savaşta en sık karşılaşılan “ilk on” ülke arasında yer almaktadır. Ancak, fakir ülkelerin aksine, kendi bölgelerinde çatışma nadiren meydana gelmektedir. Ulus ötesi terörizm bu yapıya büyük bir istisna sunmaktadır, fakat bu durum çoğunlukla yurtdışındaki askeri müdahalelere daha doğrudan katılan ülkelerle sınırlı görünmektedir (Le Billon, 2009: 211). Bu noktada cevaplanması gereken iki soru vardır: Zenginlik ve yoksulluk çatışma ile nasıl ilişkilidir? Ülkelerdeki ve ülkeler arasındaki gelir düzeylerinin, büyüme oranlarındaki değişimlerin ve gelir eşitsizliğinin göreceli önemi nedir?

Ekonomik alanda yaşanan çatışmalar küresel ölçekte ele alındığında ve uluslararası düzeyde yaşanan ekonomik krizler ile dünya ekonomisinin gelişim sürecine bakıldığında ülkelerin uyguladıkları serbest ticaret ve korumacılık politikalarının da birbiri ile çatıştığı görülmektedir. Örneğin klasik ekonomik liberalizm ve onun neo-liberal versiyonuna göre serbest ticaret ile ülkeler arasında yoğunlaşan ekonomik ilişkiler karşılıklı bağımlılığı artırmakta, sağlanan faydalarla ortak çıkar algılamaları ortaya çıkmakta, devletlerin refah ve kalkınmasını sağlayarak barışın korunmasına hizmet etmektedir. Diğer taraftan merkantilist düşünceye göre ise uluslararası ticaret hem ekonomik hem de politik sonuçları ile uluslararası çatışma alanı şeklinde algılanmaktadır. Bu savını da ticarete bir devletin mutlak kazancının diğer devletin mutlak kaybına yol açtığı gerekçesine dayandırmaktadır. Ek olarak bu görüşten ortaya çıkan sonuca göre küresel sistem içinde sömürgeciliğin hız kazandığı ortamda siyasi ve askeri gücünü artırmanın aynı zamanda kalıcı hale getirmenin yolu ekonomik güç elde etmektir. Netice olarak sanayileşme sürecinde ilerlemeye çalışan ülkeler ekonomilerinde korumacılığa başvurarak iç piyasayı ve yerli ekonomilerini güçlendirmeye önem vermektedir. Sanayileşmiş, ekonomisi güçlü ülkeler ise serbest piyasa koşullarını öne çıkararak kurumsallaşmış yapıları ile küresel sistemde söz

sahibi olmaktadır (Ünay ve Dilek, 2018: 9). Günümüzde uluslararası ekonomik ve teknolojik rekabetin devlet aktivizmini daha da harekete geçireceği varsayılabilir. Zira uluslararası sistemde giderek konvansiyonel sert çatışmalar ve savaşların yerini ticaret, bilim, sanayi ve teknoloji savaşları almaktadır.

Ekonomik alanda ortaya çıkan çatışmaların bir diğer sebebi çevresel ve kaynaksal faktörlerden kaynaklanmaktadır. Doğal kaynaklar üzerindeki anlaşmazlıklar, tarafların, doğal kaynakların ve ilgili ekosistemlerin yönetimi, mülkiyeti, tahsisi, kullanımını ve korunması konusunda anlaşamadıkları zaman ortaya çıkmaktadır. Çatışmayı yönetmek ve çözmek için mekanizmalar bozulduğunda, çatışma problemleri hale gelebilmekte ve şiddete yol açabilmektedir. Zayıf kurumlara, kırılabilir politik sistemlere ve bölücü toplumsal ilişkilere sahip toplumlar, çatışma ve şiddet döngüsüne çekilebilmektedir. Yenilenebilir kaynakların kıtlığının artması veya yönetim ve/veya sınır aşan nitelikleriyle ilgili şikayetler, mevcut stres faktörlerini yönlendirebilmekte, güçlendirebilmekte veya birleştirebilmekte ve şiddete başvurma kararında rol oynayabilmektedir. Nitekim doğal kaynakların ve çevrenin çatışmalar üzerindeki rolü 2009 Birleşmiş Milletler Çevre Programı (*United Nations Environment Programme*, UNEP) raporunda vurgulanmıştır. Rapordaki ana bulgular şunlardır:

- Son 60 yılda iç savaşların %40'ı doğal kaynaklarla ilişkilendirilebilir; 1990'dan bu yana, doğal kaynaklar tarafından desteklenen veya finanse edilen en az 18 şiddetli çatışma yaşanmıştır.

- Etnik gerilimler, siyasi dışlanma ve kötü yönetim gibi nedenlere kıyasla doğal kaynaklar ve diğer çevresel faktörlerin şiddetli çatışmayla bağlantısı daha görünmez durumdadır. Özellikle, doğal kaynaklara erişim kontrolü veya kazanma rekabeti şiddetli çatışmaların patlak vermesine neden olabilmektedir. Doğal kaynaklar, savaşta finanse etmek için silahlı gruplar tarafından kullanılabilir.

- Şiddetli çatışmalar sırasında çevre çok büyük zarar görmektedir. Kaynaklar imha edilebilir veya bombalar ve diğer düzenlemelerden zarar görebilir. Savaş, popülasyonları, hayatta kalma mücadelesinin kaynak tabanını düşürdüğü kırılabilir

ortamlara zorlayabilir ve doğal kaynakları yönetmek için tasarlanan kurumlar bir savaş sırasında bozulabilir veya kapatılabilir.

- Çevre ve doğal kaynaklar, savaşın hedef aldığı toplumların yeniden inşasında, ekonomik toparlanmanın desteklenmesinde, sürdürülebilir geçim kaynaklarının yaratılmasında, yerinden edilmiş nüfusun yeniden yerleştirilmesinde ve ayrıca diyalog, iş birliği, güven oluşturma için fırsatların sağlanmasında çok önemli rol oynamaktadır (UNEP, 2009: 14-15). Görüldüğü üzere UNEP raporunun ana sonucu, doğal kaynakların bir çatışmanın tüm aşamalarında farklı roller oynayabileceği yönündedir.

Her bir kriz veya çatışma, yerel politikaya, ekonomiye ve tarihe dayalı benzersiz bir dinamik olmasına rağmen önleyici faaliyete ihtiyaç duyduğu açıktır. Etnik, dini veya bölgesel sınırlara dayanan değerli doğal kaynaklardan gelen politize edilmiş gelir dağılımı, iç çatışmanın ana itici gücü olmaktadır. Benzer şekilde su, toprak ve diğer yenilenebilir kaynakların siyasallaştırılmış tahsisi, etnik, ulusal ve diğer bölümlerle ya da sosyal eşitsizliklerle bağlantılı olduğunda büyük şiddete yol açabilen tutarlı bir düşük seviyeli çatışmanın itici gücüdür. Ayrıca çevresel olarak bozulmuş bölgelerden uzaklaşmak ülkeler içindeki ve sınır ötesi kaynaklar arasındaki kıt kaynaklar için artan rekabete neden olabilmektedir. Organize suç da doğal kaynakların ve vahşi yaşamın yasa dışı sömürsü ve ticaretine giderek daha fazla bağlanmaktadır ve bu durum suç şiddeti ve güvensizliğe başka bir faktör eklemektedir (World Bank, 2011: 86).

Şiddetli bir çatışma yaşamamış ülkelerde bile yüksek değerli doğal kaynaklardan elde edilen gelirlerin elitler üzerindeki yozlaştırıcı etkisi, yoğun bir azgelişmişlik, başarısız kurumlar ve zayıf ekonomik büyüme kaynağıdır. Dünya Bankası, son 40 yılda büyük doğal kaynakları olmayan gelişmekte olan ülkelerin, yüksek kaynak donanımına sahip olanlardan iki ila üç kat daha hızlı büyüdüğünü belirtmektedir. Ayrıca, doğal kaynaklara büyük ölçüde bağımlı olan yavaş gelişen düşük gelirli ekonomilerin iç savaşı deneyimleme ihtimalinin de diğerlerine göre daha fazla olduğunu aktarmaktadır (World Bank, 2011: 106).

Dünya Bankası, doğal kaynakları “doğada ortaya çıkan ve su, hava, orman, toprak ve mineraller gibi insanlar için elzem veya faydalı olan malzemeler” olarak tanımlamaktadır. Bu kaynaklar yenilenebilir veya yenilenemez kaynaklardır. Çoğu durumda, ekim alanları, ormanlar ve su gibi kaynaklar doğal süreçlerle zaman içinde yenilenebilir ve aşırı kullanılmazsa süresiz olarak sürdürülebilir. Buna karşılık elmas, mineral ve yağ gibi yenilenemeyen kaynaklar sonlu miktarlarda bulunur ve kaynakları azaldıkça değerleri artmaktadır. Bir ülkenin doğal kaynaklara erişimi genellikle dünya ekonomik sistemindeki servetini ve durumunu belirler. Doğal kaynaklar kavramı geniş olduğundan, doğal kaynakların sınıflandırılması ve tanımları disiplinler arasında değişebilmektedir. Diğer kategorizasyon örnekleri şunlardır: stratejik hammaddeler, enerji kaynakları, biyolojik kaynaklar, gıda kaynakları, toprak kaynakları, mineral kaynakları, toprak kaynakları ve su kaynakları. Tarım, doğal kaynaklarla güçlü bir şekilde bağlantılı olmasına rağmen, büyük ölçüde ekime bağlı olduğu için, genellikle doğal bir kaynak olarak düşünülmemektedir. Ancak, tarıma büyük ölçüde bağımlı olan ekonomiler kesinlikle su ve toprak gibi diğer doğal kaynaklara bağımlıdır (Aall, 2007: 4).

“Kaynak Savaşı” konsepti ile popülerleşen kaynaklar ve çatışmalar arasındaki bağlantılar genellikle üç perspektifte tartışılmaktadır: Jeopolitik, politik ekonomi ve politik ekoloji. Klasik jeopolitik bakış açıları, “kaynak savaşı” kavramını, “kaynak güvenliği” (özellikle de “enerji güvenliği”) konusunda dar ve militarist bir fikir ortaya çıkaran “stratejik kaynaklar” arzı üzerindeki devletlerarası çatışmalarla ilişkilendirmektedir. İkinci bakış açısı, siyaset bilimi ve kalkınma ekonomisi çalışmalarından kaynaklanmaktadır ve savaşlardaki kaynakların öneminin büyük ölçüde kaynak kıtlığı, bolluk veya bağımlılık sorunlarına dayandığı varsayımına dayanmaktadır. Üçüncü bakış açısı ise politik ekoloji ve coğrafyadan gelmektedir. Bağlamsallaştırmayı, çok boyutlu güç ilişkilerini ve kaynakların geniş bir karakteristiğini ve bunların üretim, dolaşım ve tüketim tarzlarını vurgulamaktadır (Le Billon, 2009: 213-218).

Tarihsel olarak, bölge üzerindeki mücadele en yaygın çatışma biçimi olmuştur. Doğal kaynaklar genellikle bu bölgesel mücadelelerin altındadır. Bu kaynaklar

çatışmanın karmaşık dinamiklerini nasıl birleştirmektedir? Bilim insanları doğal kaynakların çatışmadaki rolünü açıklamak için iki görüş belirtmektedir. Bunlardan biri kıtlığa, diğeri ise bolluğa işaret etmektedir. Birinci görüşe göre; hızlı nüfus artışı, çevresel bozulma, kaynakların tükenmesi ve eşitsiz kaynak erişiminin dünyanın en az gelişmiş ülkelerinin çoğunda yoksulluk ve gelir eşitsizliğini arttırmak için bir araya gelmekte ve bu yoksunluklar kolayca isyanlar ve toplumsal çatışma risklerini artırarak şikayetlere dönüşmektedir (Kahl, 2006: 47). İkinci görüşe göre ise kıtlıktan ziyade kaynak bolluğunun çatışma yaratmanın en büyük tehdidi olduğunu iddia etmektedir. Bol miktarda doğal kaynakları olan bazı ülkeler “kaynak laneti” olarak adlandırılan yolsuzluk, ekonomik durgunluk ve gelirlere erişim konusunda şiddetli çatışma yaşandığını tecrübe etmektedir (Aall, 2007: 8-9).

Çevre politikaları uluslararası siyasette büyük önem taşımaktadır. Günümüzde iklim değişikliğine ilişkin büyük endişe, bu gelişmenin keskin bir tezahürüdür. Sonuçta çevresel sorunlarla başa çıkmak doğaya karşı bir mücadeledir. Başarılı bir azaltma ekolojik bir sistemde bir çeşit müdahale gerektirir. İklim değişimini yavaşlatmak veya ortadan kaldırmak için atmosferdeki ozon tabakasının tükenmesini durdurmak veya yeraltı suyu kaynaklarının zarar görmesini önlemek için enstrümantal teknolojinin geliştirilmesi ve uygulanması gerekmektedir. Politika yapıcılar, doğa ile başarılı bir şekilde mücadele etmek için gerekli teknik araçlara erişemezlerse, politik ve çevresel bozulmayı durdurma beyanları boşunadır. Bununla birlikte, ekolojik çatışma aynı zamanda bir insanın insana karşı verdiği mücadeleyi de temsil edebilir. Çevre sorunları büyük ölçüde antropojeniktir. Endüstriyel üretim, tarım, madencilik, ulaşım veya binaların ısıtılması gibi önemli insan faaliyetleri sebebiyle oluşurlar. Bir ülkedeki ekolojik hasar başka bir ülkedeki faaliyetler ve emisyonlardan da kaynaklanabilir. Birçok durumda, çevre sorunları çatışma tohumunu içerir (Sjöstedt, 2009: 225).

En az iki farklı ülkeyi temsil eden aktörlerin çevre konusunda farklı konumlara sahip olması ve bunlardan en az birinin de bu bağlamdaki çıkarlarını korumak veya teşvik etmek için harekete geçmesi durumunda uluslararası bir ekolojik çatışma yaşanır. İki ya da daha fazla ülke arasındaki bir çatışma, örneğin bilimsel bir analiz, katılan

tarafların uluslararası bir çevre sorununa karşı muhalif çıkarları olduğunu ikna edici bir şekilde ortaya koyduğunu gösterse bile çatışma performansının yokluğunda mevcut değildir. Çatışmayı gösteren eylemler, askeri bir operasyondan Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) gibi uluslararası bir kurumda bilimsel bir argüman sunulmasına kadar birçok farklı türde olabilir. Çevresel bir sorunun olumsuz sonuçları genellikle vurgulanmaktadır, çünkü bunlar kıt ve hayati doğal kaynakların dağıtımını içermektedir. Örneğin, İsrail'in su kaynaklarının %25'i Golan Tepelerine erişime bağlıdır. Bu durum, İsrail'in 1967'de Golan Tepelerini işgal etmesinden bu yana neden bu toprakları talep ettiğini açıklamaya yardımcı olmaktadır (Sjöstedt, 2009: 225).

1.3.4. Kültürel

Toplumların geçirdiği değişimlerden etkilenecek farklı anlamlar kazanan kültür kavramı, en genel ifadeyle bir insan topluluğunun, doğal ve toplumsal çevresiyle etkileşim süreci içinde ürettiği maddi ve manevi öğelerin toplam bileşimi olarak tanımlanabilmektedir. Her toplum için farklı düşünce, durum, ideoloji veya olgu için kullanılabilen kültür kavramını Antropolog Kroeber ve Kluckhohn (1952) betimleyici, tarihsel, normatif, psikolojik, yapısal ve genetik olarak altı farklı şekilde tanımlamaktadır. Edles (2006: 6) ise paylaşılan sistemlere, bir grubun yaşam biçimlerine ve seçkin sanatsal faaliyetlere göre üç farklı tanımlamada bulunmaktadır. Bu ifadeler, neden dünyanın farklı yerlerinden insanların bazen birbirlerini anlamakta güçlük çektiklerini ve genellikle farklı topluluklar arasındaki gerilimlerin varlığından sorumlu tutulduklarını açıklamak için kullanılmıştır. Kültür genellikle buzdağına benzetilir. Buzdağının sadece en küçük kısmı görülebilir. Ana kütlesi suyun altında gizlidir. Bu, kültür anlayışı için de geçerlidir. Görünen işaretler sadece en küçük kısmıdır. Diğer birçok özellik, alışkanlık ve günlük hayata devam etmenin yolları görünmez. İnsanların nasıl davrandığını belirleyen kültürün gizli boyutlarıdır. İnsanlar çoğu zaman bu gizli yönlerin veya davranışları üzerindeki etkisinin farkında bile olmazlar (Bajja vd., 2012: 53).

Kültür, kendisini sembollerle ifade ederek aktaran, sistemli bir birikimin sonucunda zaman içinde oluşmuştur ve aynı şekilde oluşmaya da devam etmektedir. Kültür, bir grubun kimliğini belirleyen ve oluşturan en önemli etmendir. Bu anlamda, o grubun hayata bakış açısı, hayatı algılaması, çevresinde gelişen olaylar karşısında geliştirdiği davranış ve tepki kalıpları, sosyal gerçeklikleri algılama şekilleri, bunları yorumlama tarzları ve kendilerini ifade etme biçimleri kültür tarafından şekillendirilmektedir (Gün, 2003: 16). Kültür, genel ve yerel kültür olarak adlandırılan iki tezahürün birleşiminden doğmaktadır. Genel kültür, dikkatini insan davranışının evrensel niteliklerine, “insan doğasına” yönlendirir. Buna karşılık, yerel kültür, oluşturulan, paylaşılan ve iletilen karmaşık anlam sistemlerini (sembollerle, şemalarla ve diğer bilişsel temsil türleriyle kodlanmış olan) ifade eder. Yerel kültür, çeşitliliğe ve farklılığa dayanır. Çağdaş kültür tartışmalarının çoğu, farklılığa odaklanarak yerel duyguyu vurgulamaktadır. Kuşkusuz bu, insanların kültürü genellikle çatışmaya bağladığı anlamdır. Ancak kültürün, özellikle bir çatışmadan çatışmanın çözümüne geçildiğinde, genel ya da evrensel yetenekleri temsil ettiğini hatırlamak önemlidir. Örneğin, tüm insanlar konuşmakta oldukları “yerel” dilden bağımsız olarak, dil ediniminin evrensel veya genel kapasitesine sahiptir. Bazı insanlar birçok farklı dilde akıcılık kazanır. Bu, diller arası çevirinin mümkün olduğu anlamına gelir, çünkü yerel olarak konuşulan diller dil topluluklarını ve konuşmacıları birbirinden ayırabilir. Dil analogisinin ardından, bireylerin yaşamları boyunca birçok dilde farklı akıcılık derecelerine ulaşabildiği gibi (çok dillilik), “çok-kültürlülük” (akıcılık anlamında veya farklı yerel kültürlerde yeterlilik) mümkündür (Avruch, 2002: 4).

Bir deneyim ve bilgi birikimi olan kültürde, aynı olayın farklı gruplar ve toplumlar tarafından farklı algılanmalarla karşılanabileceği ve bunların gruplar ile toplumlar arasında yanlış anlaşılmalara ve algılamalara neden olabileceği kuvvetle muhtemeldir. Zira bireyler çevresinde olan şeyleri oldukları gibi değil, kendi perspektifinden algılamaktayken aynı yansımanın gruplar ve toplumlar için geçerli olmaması da düşünülemez. Bu anlamda çatışmaların oluşması da doğaldır.

Tanım olarak, kültürel sınırlarla ayrılan bireyler veya sosyal gruplar arasında meydana gelen çatışma “kültürlerarası çatışma” olarak kabul edilebilir. Ancak aynı

toplum içinde bile bireyler dil, din, ırk, milliyet gibi özelliklere ya da akrabalık bağına, sosyal sınıflara veya mesleki üyeliklere göre farklı şekillerde örgütlenmiş potansiyel olarak birçok farklı grubun üyeleri olabilmektedirler. Bu grupların her biri kültür için potansiyel bir araçtır ve bu nedenle herhangi bir karmaşık toplum, üst üste gelen ve çoklu grup üyelikleri nedeniyle kendileri “çok kültürlü” olan bireylerden oluşan çeşitli “alt kültürlerden” oluşmaktadır. Bu durum da kültürel sınırlar arasındaki çatışmanın aynı anda birçok farklı seviyede gerçekleşebileceği anlamına gelmektedir (Avruch, 2002: 5). Nitekim Huntington (1996: 43) çok eleştirilen yaklaşımında medeniyetleri kültürel birer varlık olarak ele alarak, gelecekte ülkeler arası uzlaşmaların ya da ihtilafların medeniyetlerin farklı kültürlerden gelmesinden dolayı yaşanacağını, yüzlerce yıllık birikimler sonucu olgunlaşmış kültürler çerçevesinde oluşacak küresel politikanın çeşitli bloklara ayrılacağını iddia etmekte ve açıkça belirtmese de din temelli sınıflandırma yapmaktadır. Bu sınıflandırmaya göre tarihi, ideolojik ve kültürel farklılıklardan dolayı medeniyetler arası çatışmalar yaşanacağını ileri sürmektedir.

Kültürel şiddet; nefret, korku ve şüphe yaratmasıyla diğer şiddet türlerinin kaynağı olarak görülmektedir. Din, ideoloji, sanat, ampirik bilim, “varlığımızın sembolik alanı”na değinirken, olası kültürel şiddet kaynakları olarak gösterilebilir (Galtung, 1996: 196). Daha spesifik olarak, haçlar, hilaller, askeri geçit törenleri, bayraklar, kışkırtıcı konuşmalar ve posterler diğer gruplara ait olanları öldürmek veya onlara zarar vermek için belirli grupları teşvik edebilmektedir. Bu semboller veya olaylar, birçok toplumda kendilerinden olmayan diğer insanlara karşı ayrımcılık yapmak ve engeller oluşturmak için de kullanılmaktadır. Bazı kültürel öğeler, değer gerekçeleri ve araçlarının meşrulaştırılması yoluyla doğrudan ve yapısal şiddete bağlıdır. Örneğin, kültürel yapıyı oluşturan önemli bir faktör olan din, aynı zamanda, toplumsal sınır ve tanımlamaları netleştiren dinamik bir sosyal kimlik unsuru olup geliştirdiği grup kimliği ile topluluklar arasında katı sınırlar çizebilmekte ve hem ulusal hem de uluslararası politikaya etki edebilmektedir. Öte yandan devlet ideolojisi ya da etnik kökenle desteklenen milliyetçilik savaşa neden olabilmektedir veyahut bir kimsenin haklarının sınırlandırılması, baskıcıların dayattığı marjinalleşmenin kültürel ilkelerinden kaynaklanabilmektedir. Otoriterlik ya da

cinsiyete ve ırka dayalı ayrımcılık gibi bazı yapısal şiddet kuralları tipik olarak kültürel normlar tarafından çağrılmamaktadır. Modern bir sanayi toplumunun hiyerarşik sosyal değerlerinde, bazı insanlar sınıfları veya mesleki nitelikleri nedeniyle daha değerlidir. Bu unsurlar mutlaka tüm kültürü temsil etmez, ancak kültürün özel yönleridir. Diğer insanlarla ilgili bilgi ve görüntülerin çarpıtılması bir sosyalleşme süreci ile sağlanır. Hem açık hem de gizli şiddetin kültürel bir katmanı olduğundan, kültürel uygulama iki ana şiddet türüyle ilişkilidir. Kültürel şiddeti en aza indirme, yapısal ve doğrudan şiddette azalma ile birlikte mümkündür (Jeong, 2000: 31).

Sosyal sistem içindeki dinî inanç, değer ve pratiklerin sosyal ve kültürel hayatın bütün üniteleri arasında ilişki ve etkileşim olması, ahlakın en temel yapıtaşı olması, kültürel yapıyı oluşturması ve bir sosyal kimlik unsuru olması, meşrulaştırma kaynağı olması, sosyal ve politik sonuçları olan dini kurum ve topluluklar şeklinde kendini ifade etmesi, kendisine inananlar için bütünleştirici güce sahip olması, inanmayanlar için çatışma unsuru olarak görülmesi, dinin toplumsal işlevleri olarak sayılabilmekte ve yorum ile anlayış farklılıklardan dolayı dini kaynaklı bölünme ve çatışmalara yol açabilmektedir. “Biz” ve “onlar” dikotomisi içinde dini topluluklarla topluluk dışı fertler arasında kesişen dini sınırlar ya da toprak, kaynak, kimlik ve otorite üzerine verilen bir mücadele dini çatışmaların diğer bir nedenidir. Aynı dini sınırlar içinde, farklı menfaatlere sahip grupların rekabeti ya da mezhepsel çatışmalar da dini kaynaklı çatışmalardır. Seküler/laik bir sistemde köktendincilik anlayış da çatışma unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır (Aydınalp, 2010: 192-207).

Devletin kurumsal zayıflığının neden olduğu siyasi alanda ortaya çıkan çatışmaların sebeplerinden bir tanesi olan kimlik eksenli çatışmalar aynı zamanda kültürel alanda da çatışmalar yaşanmasının müsebbibidir. Kimlik, en genel ifadeyle kişinin ne ve kim olduğu, başkalarıyla benzer ve ayırt edici özelliklerinin ne olduğu ya da başkalarını nasıl tanımlandığı ile ilgilidir (Parekh, 2008: 8-9). Kimlik ile ilgili farklı sınıflandırmalar mevcut olsa da Smith, “bireysel (aile, toplumsal cinsiyet, sınıf, bölge, din etnik ve millet) ve kolektif (etnik ve milli bağlar) kimlikler” olarak ikiye ayırmaktadır (Smith, 1999: 20-29). Oldukça kapsamlı ve ayrı bir çalışma konusu

olması nedeniyle bu bölümde herhangi bir ayrıma gidilmemiş ve kimlik eksenli çatışmalar bütüncül olarak ele alınmış ve çatışma alanlarına göre etkileri değerlendirilmiştir.

Milletler, etnik gruplar ve siyasi gruplar arasındaki yoğun çatışma, insanların karşılaştığı en kalıcı ve ölümcül sosyal sorunlardan bazılarını yaratmıştır. Kölelik, fetih, sömürü, savaş, toplu katliam ve soykırım, gruplar arası çatışmanın en aşırı belirtileri arasında yer almaktadır. Bu tür çatışmalar, dün olduğu gibi bugün de insanlığın karşılaştığı bir durum olmaya devam etmektedir. Son yıllarda bilim insanları, gruplar arası düşmanlık ve zarar vermenin sebepleri ve sonuçlarında benlik ve kimliğin rolünü giderek daha fazla vurgulamaktadır. Bunun nedeni, benlik ve kimlik meselelerinin çoklu analiz düzeylerinde ortaya çıkmasıdır: sosyal bağlamda birey, bir toplumdaki gruplar ve dünya milletleri. Toplumsal bağlamda birey düzeyinde, etnik kimlik hem grup içi bağlara hem de diğer gruplara yönelik düşmanlığa neden olabilmektedir. Bir toplum içindeki gruplar düzeyinde sosyal kimlik teorisi ve kendi kendini kategorize etme teorisi, daha yüksek güç ve statü grupları arasında statükoyu destekleme ve gruplar arası rekabet ile toplumlar arasındaki siyasi değişim hareketlerini geliştirme potansiyeli üzerinde durur. Son olarak modern uluslar düzeyinde kimlik, iç azınlıklara karşı devlet şiddeti, etnik grupların merkezi hükümetlere karşı silahlı ayaklanmaları ve uluslararası çatışmalar gibi çeşitli çatışmalara neden olmaktadır (Ashmore, Jussim ve Wilder, 2001: 3).

Kimlik, bir topluluktaki taraftarları birleştiren, başkalarına karşı algıları değiştiren ve grup adına toplu harekete geçmeyi teşvik eden bir bağlam sağlar. Dünyada demokrasi ve hukuk anlamında kabul gören normları devletin kurumsal yapısına uygulayamayan devletler, farklı etnik, dini, siyasi görüşleri taşıyan gruplara barışçıl ve adil bir yaklaşım sergilemekte yetersiz kalmakta, her kesimin talep ve ihtiyaçlarına yönelik çözüm üretmek yerine baskıcı ve yasaklayıcı yöntemlerle çatışmaya zemin hazırlamaktadır. Azınlıkların varlığını inkâr, kimliklerinin tanınmasına engel olma, karar mekanizmalarında yer vermeme, siyasi süreçlerin dışında tutma, sistemli bir şekilde azınlıkların yok sayılması ve baskılanması beraberinde devletin kendisine ve kurumsal yapılarına da güvensizliği ön plana

çıkarmaktadır (Demir, 2017: 9). Öte yandan etnik çatışmaların etkileri sadece devlet sınırları içinde kalmamakta, aynı zamanda uluslararası barışı ve güvenliği tehdit eden bir seviyeye kadar çıkabilmektedir.

Etnik çatışmaların uluslararası siyaset üzerinde çeşitli etkileri mevcuttur. Birincisi, etnik çatışmalarda ayrılıkçı hareketler, devletin varlığının en önemli unsuru olan egemenlik kavramının eleştirilmesinden başlayarak devletlerin parçalanmasına neden olabilmektedir. Bu durum ise, bölgedeki diğer devletlere yansımaktadır (Kaufman, 1996: 163). İkincisi, etnik çatışmaların küresel krizlere ve devletlerarası çatışmalara dönüşme ihtimalidir. Çoğu zaman iç çatışmalar, devletlerarası ilişkilerde “güvenlik sorunu” haline dönüşebilmektedirler, çünkü bir devlette yaşanan etnik çatışmalar, diğer devletlerin iştahını artırmakta ve siyasi zayıflıklarından yararlanarak kendisine “kurtarıcı” rolü biçebilmektedir. Dolayısıyla, etnik çatışmalar, çözüme kavuşmamış sınır anlaşmazlıkları ve ülkesel sorunların tekrarlanma riskini taşımaktadır. Etnik grupların devletlerin sınırları üzerinde karışık ve düzensiz bir şekilde bulunduğu, toplumsal tehditler, gerilimler, uyuşmazlıklar ve anlaşmazlıklar doğurabilmektedirler. Etnik çatışmaların bir diğer etkisi ise, soykırım hareketleri, etnik temizlik ve mülteci sorunları gibi insan hakları ihlalleri ile uluslararası siyasete konu olmasıdır (Kaufman, 1996: 164-168). Etnik çatışmaların bu etkilerinden yola çıkarak devlet içi ve uluslararası çatışmalar arasındaki ayrımın ortadan kalktığını söylemek pek de yanlış olmayacaktır.

Çok eski zamanlardan beri, siyasi ve dini liderler şiddeti haklı çıkarmak ve nüfusları harekete geçirmek için dinin eşsiz gücünden yararlanmışlardır. Başlıca sebepler ve meseleler dini nitelikte olmasa da din, özellikle farklı dini sistemler birbiriyle karşılaştığında, kutsal ile ilgili inanç ve uygulamaların bir sistemi olarak ve onun taraftarlarını birleştiren bir ilişki olduğu zaman önemli bir rol oynamaktadır. Bir toplulukta insanların düşünme, hareket etme ve çıkarların algılanması üzerinde güçlü bir duruşu vardır (Kadayıfçı-Orellana, 2003: 26). Şiddeti ve savaşı meşrulaştırmak için kullanılan dini gelenekler, yüzyıllar boyunca barışı sağlamak ve çatışmaları çözmek için ilham kaynağı olmuştur. Bununla birlikte, günümüzdeki çatışmaların çoğunda (örneğin İsrail-Filistin, Hindistan-Pakistan, Sri Lanka, Irak, Nijerya) din;

şiddeti, hoşgörüsüzlüğü ve nefreti haklı çıkarmak için siyasi ve dini liderler tarafından kullanılmaktadır. Aynı zamanda, dini aktörler ve inanç temelli kuruluşlar diğerleri arasındaki çatışma ilişkilerini dönüştürmek için çatışma çözme ve arabuluculukta daha fazla yer almaktadır. Galtung da şiddet, barış ve din ilişkisi üzerine yürüttüğü tartışmada her dinde farklı şekillerde de olsa sert ve yumuşak unsurların bulunduğunu, sert unsurların şiddet üretebilirken yumuşak unsurların çatışmalarda farklı dinlerde olsun veya olmasın taraflar arasında diyalogu geliştirmede bir araç olarak kullanılabileceğini belirtmektedir (Galtung, 1997: 448-450).

Dini olarak motive edilen şiddetli çatışmaların yeniden canlanması ve dini aktörlerin bu sorunların çözülmesine dahil edilmesi, alanın bu çatışmaların dinamiklerini derinlemesine incelemesini ve onlarla başa çıkabilmek için etkili yaklaşımlar geliştirmesini kaçınılmaz hale getirmektedir. Bu çatışmaların etkili bir şekilde çözülmesi, sürdürülebilir ve uzun süreli bir barış sağlanması için giderek daha belirgin hale gelmekte, çatışma çözme yaklaşımları, ilgili toplulukların dinsel-kültürel geleneklerini göz önünde bulundurmalıdır. Bu nedenle barış ve uyuşmazlık çözümü alanında ortaya çıkan literatür, dinin savaş ya da barış için tarafları harekete geçirme gücünün anlaşılmasının önemini vurgulamaktadır (Kadayıfçı-Orellana, 2009: 264-265).

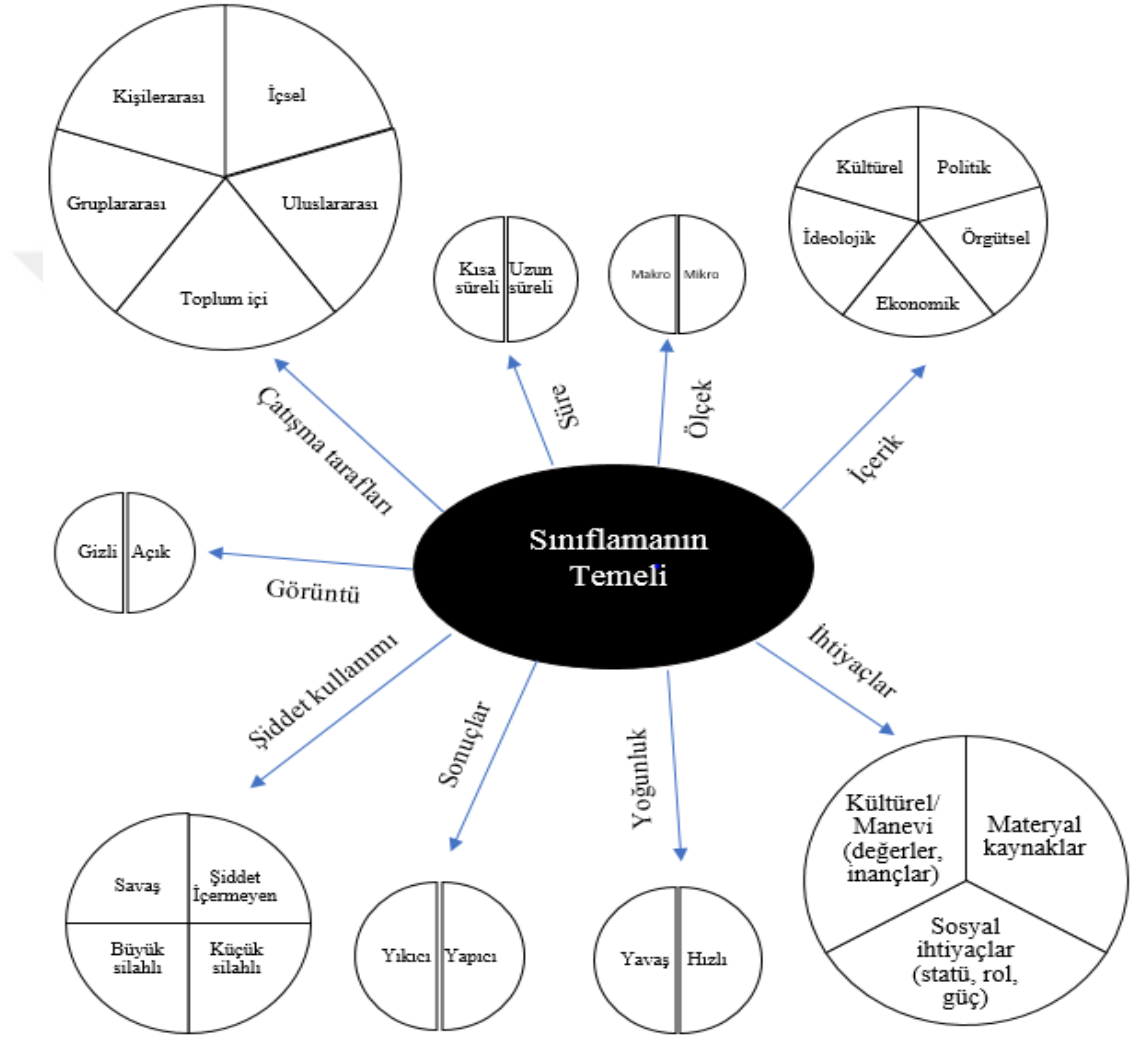
Bir şeye itiraz edildiğinde çatışma ortaya çıkar. Din ile çatışma birleştirildiğinde, tartışmalı olanın ideoloji ya da ahlak (yani inanç) olması beklenebilir. Ancak bu durum her zaman geçerli değildir. Dini çatışma; iktidar, kişilik, mekân, yer ve grup kimliği dahil tartışmalı alanların bir kombinasyonunu içeren daha karmaşık bir fenomen olarak tanımlanır. Bu tartışmalı alanlar politik, sosyal, ekonomik, kültürel ve psikolojik olabilecek etkinleştirici faktörler veya koşullar ile karıştırılmamalıdır. Bu bilgiler ışığında, bir dinin zaman içinde geliştiği ve/veya farklı olanak sağlayan koşullar ortaya çıktıkça, farklı çekişmeli alanların öncelikli olduğu ihtimali unutulmamalıdır. Dini çatışmanın kök nedenleri/sebepleri (tartışmalı olan) ve çatışmanın söylemsel veya anlatısal olarak çerçevelenme şekli arasında bir ayrım yapılmalıdır (Mayer, 2013: 3).

Tarihte din ve mezheplerin temelde karşı karşıya kaldığı çatışma alanı iktidar/yönetim ile halk arasındaki ilişkisi ve hiyerarşidir. Siyasallaşmaktan uzak duramamış kilise ve toplumu temsil ettiğini öne süren burjuvazi arasındaki çatışma örnekleri Avrupa’da yaygın olarak görülmektedir. Vestfalya Antlaşması’yla ulus-devlet modellerinin şekillenmesi ve milliyetçilik faktörünün öne çıkması bağımsız, egemen, seküler iktidar anlayışının gelişmesini beraberinde getirmiştir. Ortadoğu örneğine bakmak gerekirse toplumlar mezhep zemininde birbirleriyle ilişkilerini sürdürmüşler ve din/İslam ekseninde aynı bütünleşmeyi sağlayamamıştır. Bu sebeple Ortadoğu’daki devletler aynı mezhep veya etnik kökene sahip yönetimlerden oluşmuş, ulus-devlet sistemi ve seküler anlayış yönetimlerde yer bulamamıştır. Dolayısıyla tarihi süreç içinde şekillenen yönetim modelleri Avrupa’da kimliklerin ön plana çıktığı sekülerizm doğrultusunda demokratik yönetimlerle gelişirken, Ortadoğu’da birey merkezli demokratik sistemlerin oluşmasına zemin oluşmadığı görülmüştür (Okyar, 2016: 87).

1.4. ÇATIŞMA SÜRECİNİN EVRELERİ

Çatışma sürecinin evrelerine geçmeden önce konunun daha iyi anlaşılabilmesi için üzerinde durulması gereken başlıklar çatışmanın türleri ve yapısıdır. Çatışmaların türlere göre sınıflandırılması, üzerinde çalışılan çatışmanın doğasının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olabilmektedir. Sınıflandırma, müdahale yöntemleri geliştirirken göz önünde bulundurulması gereken konular hakkında rehberlik etmektedir. Ancak, çatışmaları sınıflandırmanın birçok farklı yolu vardır. Bir çatışmaya ad vermek, o çatışmanın doğası hakkında varsayımlarda bulunmak anlamına gelmektedir. Bazı durumlarda, bu tür varsayımlar olumsuz anlamlar da taşımaktadır. Örneğin, iki etnik grup arasında diğer bir deyişle “etnik” olarak sınıflandırılan bir çatışma aynı zamanda dini, politik, sınıfsal veya toplum içi olarak da sınıflandırılabilir. Buradaki tartışmalı soru, sınıflandırmanın neden dini veya siyasi değil etnik olarak tanımlanması gerektiğidir (Bajja vd., 2012: 57). Çatışmalar; basit veya karmaşık, kısa veya uzun süreli, şiddet içeren veya içermeyen nitelikte, çapı bakımından dahili, devletlerarası veya uluslararası boyutta olabilir ve meşruluk bağlamında bazıları yasal ve gerekli görülebilirken bazıları yasalara aykırı ve

gereksiz değerlendirilebilir (Ak, 2015: 32). Sınıflandırma için kullanılan ölçütler değişmektedir. Örneğin, Şekil 2’de farklı açılardan ele alınmış bir çalışma yer almaktadır. Bu türler çatışmaları tanımlamak için faydalı olabilir, ancak çatışmayı yeterince tanımlamak için birçok çatışma ve çeşitli sınıflandırma ölçütlerinin olduğunu unutmamak gerekir.

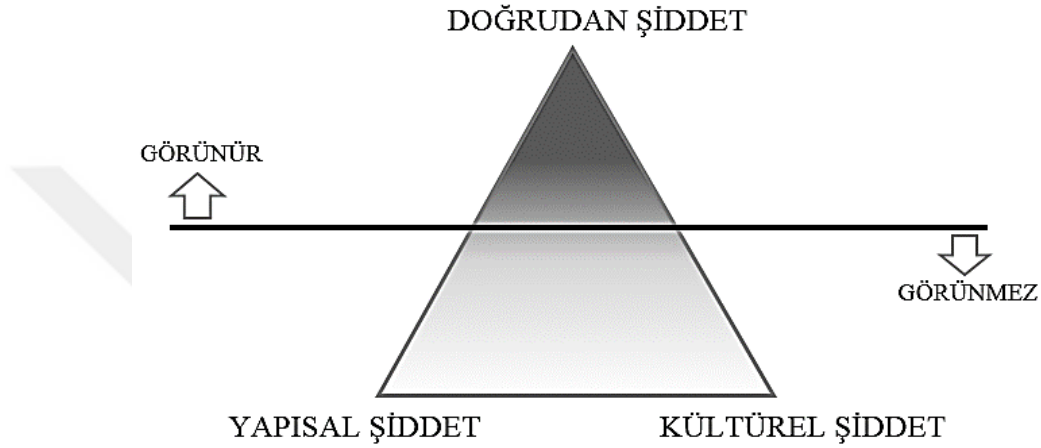


Şekil 2: Çatışma Türleri

Kaynak: Bajja vd., Youth Transforming Conflict, 2012, 57.

Çatışmalar her ne kadar farklı özelliklere sahip olsalar da yapısal anlamda birbirlerine benzerlik göstermektedir. Bu bağlamda çatışmaların yapısını gösteren birtakım öneri ve modeller mevcuttur. Bu bölümde çatışmaların yaşadığı değişimi gösteren modellerin bazılarına yer verilmektedir. Ancak farklı formatlarda çok

sayıda modelin olduğu belirtmek gerekir. Çatışmaların analizinde araç olarak da kullanılabilen bu modellerden biri daha önce atıfta bulunulan ve Galtung tarafından oluşturulan şiddet üçgenidir. Galtung, doğrudan, yapısal ve kültürel şiddet olarak bir döngü içinde ele aldığı çatışma unsurlarının görünür ve görünmez çatışmalara neden olduğunu belirtmektedir (Galtung, 1990: 291-292). Üç şiddet türünün birbiri ile bağlantısı Şekil 3’te gösterilmektedir.

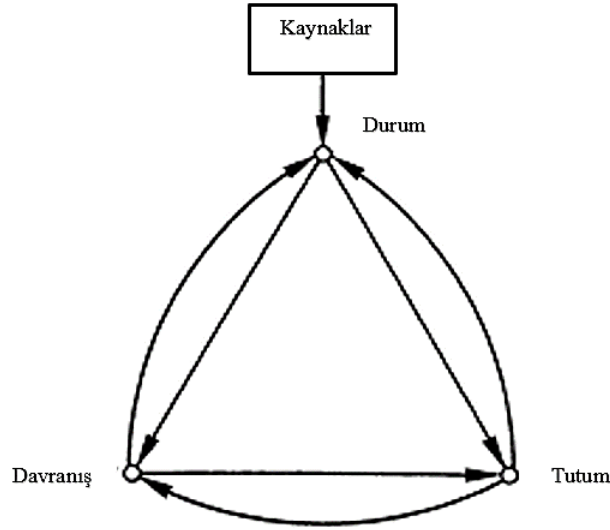


Şekil 3: Galtung'un Şiddet Üçgeni Modeli

Kaynak: Galtung, J., Peace By Peaceful Means, 1996, 72.

Bu çalışmada yer verilen çatışma unsurlarını görüldüğü üzere doğrudan, yapısal ve kültürel şiddet şeklinde ayıran Galtung, yapısal şiddetin kimlik, itibar ve güvenlik ihtiyaçlarının tatminini sağlayan siyasal mekanizmalar, süreçler ve kurumlar tarafından kaynaklandığını, kültürel şiddetin ise taraflarının birbirlerini anlamamalarından ya da yanlış anlamalarından dolayı ortaya çıkan öfke, korku ve nefretten beslendiğini belirtmektedir. Yapısal ve kültürel şiddetin görünmez çatışmaların kaynağı olduğunu ifade eden Galtung'a göre (2004: 18) bu şiddetler doğrudan şiddete dönüşmekte ve görünür hale gelmektedir. Bu bağlamda çatışma yapısal, kültürel ve doğrudan şiddetin birbirlerini etkilediği değişken bir süreçtir. Taraflar arasındaki ilişki yıprandığında veya çıkarlar çeliştiğinde uyumsuzluk ortaya çıkmaktadır. Bu durumda taraflar birbirlerine karşı düşmanca tavırlar sergilemeye başlamakta, çatışma da gelişerek yayılmaktadır. Diğer tarafları da içine çekerek derinleşen çatışma süreci netice olarak ilk baştaki halinden daha karmaşık bir hale gelmiş olmaktadır. Bu da çekirdekteki çatışmayı yönlendirmeyi zorlaştırmaktadır.

Diğer bir model, Galtung'un ABC üçgeni (Şekil 18) ile benzerlik gösteren, çatışmaların yapısını taraflar arasında etkileşime giren ve çatışmayı yaratan tutumlar, davranışlar ve durumlar olarak üç bölüme ayıran Mitchell (1981) tarafından oluşturulmuştur. Daha ziyade askeri ve siyasi çatışmalar için düşünülen bu model aynı zamanda karmaşık bir yapıya sahip olan çatışmaları Şekil 4'teki gibi basit bir hale getirerek açıklamaktadır.



Şekil 4: Mitchell'in Basit Çatışma Yapısı

Kaynak: Mitchell, C.R., The Structure of International Conflict. 1981, s.54.

Modelin temel argümanı bileşenler arasındaki karşılıklı bağımlılıkları ortaya koymaktır. Bir bileşendeki değişimin diğerlerini geri besleme ile etkilediğini belirten Mitchell'e göre (1981: 54-55):

- (a) Durumlar davranışı etkilemektedir (amaçlanan hedeflere bilhassa da önemli hedeflere ulaşamamak, başka bir ifadeyle de hayal kırıklığına uğramak öfke yaratabilmekte, ayrıca bu hedeflere ulaşmak için arzuyu artırabilmektedir).
- (b) Durumlar tutumları etkilemektedir (hedeflere ulaşmadaki beklentilerin gerçekleşmemesi taraflar arasında şüpheyi ve güvensizliği artırabilmektedir).
- (c) Davranış, durumları etkilemektedir (başarı, talepler arttıkça tartışmaya daha fazla sorun getirebilir).

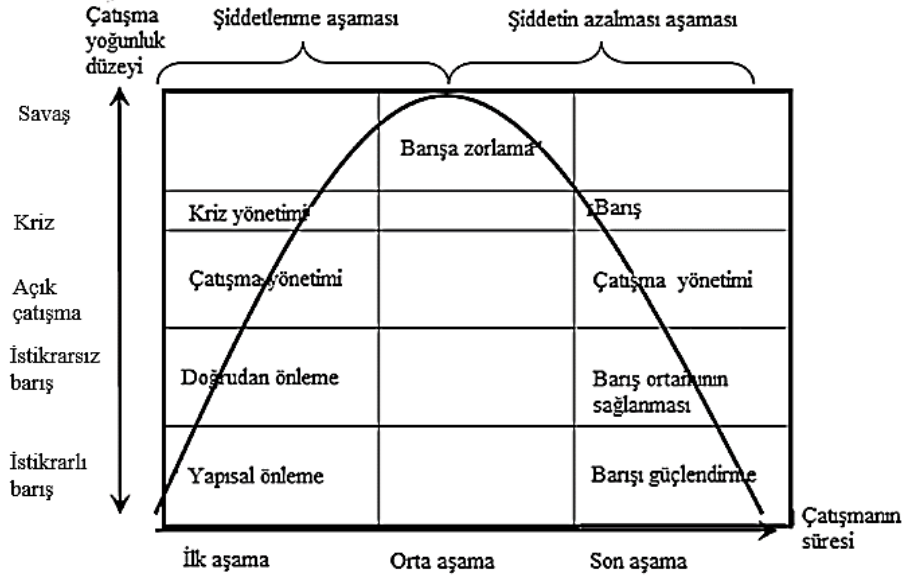
(d) Davranış tutumları etkilemektedir (yıkım öfkeyi artırabilmekte, başarı grup içi dayanışmayı başka bir ifadeyle “biz” duygusunu etkileyebilmektedir).

(e) Tutumlar davranışı etkilemektedir (geleneksel düşmandan dost olmaz anlayışı savunma hazırlıklarını ve acil durum planlarını etkileyebilmektedir).

(f) Tutumlar durumları etkilemektedir (taraflar arasındaki çatışmaların uzaması daha fazla sorun ortaya çıkarabilmektedir).

Çatışmanın çeşitliliği ona karşı hangi yaklaşımların izlenmesi gerektiğini değiştirmektedir. Çatışmalar, birbirleriyle bağlantılı olan çatışma öncesi, çatışma esnası ve çatışma sonrası süreçlerini kapsayan ve bu süreçlerde farklı özellikler gösteren çeşitli aşamalardan oluşur. Başka bir ifadeyle tek düze ve durağan olmaktan ziyade dinamik bir yapıya sahip olan çatışmaların yoğunluk seviyesi, süreç boyunca değişmektedir. Çatışma döngüsünün anlaşılması, çatışmayı önlemek ve yönetmek, stratejilerin ve önlemlerin nasıl, nerede ve ne zaman uygulanacağını belirlemek için gereklidir (Swanström ve Weissmann, 2005: 7). Çatışma döngüsünün aşamaları önemli olduğu gibi, çatışmayı önleme ve yönetme arasındaki ilişki de bir o kadar önemlidir. Kavramlar arasında ayırım yapabilmenin en kolay yolu ise zaman faktörüne odaklanmaktır (Swanström ve Weissmann, 2005: 12). Literatürde çatışmaların süreçlerine ilişkin yaklaşımlar göz önüne alındığında, bu aşamaları açıklamak için seçilen ölçütler ve kullanılan konseptler farklılık göstermektedir. Bu bilgiler ışığında çalışmanın konusu da göz önünde bulundurularak siyasi çatışmalar için oluşturulan çatışma aşamalarının özellikle yoğunluk/zaman perspektifiyle sınıflandırıldığı görülmektedir.

Bu modellerden biri Lund (1996) tarafından oluşturulan ve çatışmaların yoğunluk düzeyleri ile süreleri arasındaki ilişkiyi gösteren çatışma döngüsüdür. Şekil 5’te sunulan model, analizi basitleştirmek için geliştirilen analitik bir yapı olan çatışma döngüsünün ideal bir modelidir.



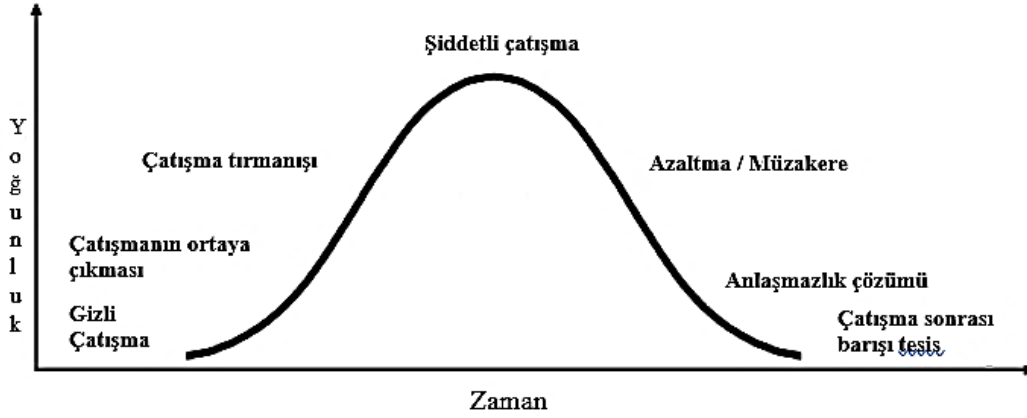
Şekil 5: Lund'un Çatışma Döngüsü

Kaynak: Lund, M.S., Preventing Violent Conflict: A Strategy for Preventive Diplomacy. 1996, s.38.

Çatışma döngüsü modeli toplam dokuz kronolojik aşamada beş çatışma yoğunluğuna (istikrarlı barış, istikrarsız barış, açık çatışma, kriz ve savaş) ayrılmıştır. Bu aşamalar toplumlararası ilişkilerde olabileceği gibi bir toplumun bünyesindeki farklı kesimler arasındaki ilişkiler için de değerlendirilebilmektedir. İstikrarlı barış, taraflar arasındaki gerginliğin düşük olduğu ve bunlar arasında genellikle ekonomik ve çevresel iş birliğinin yanı sıra diğer hassas olmayan konulardaki iş birliğini içeren farklı bağlantı biçimlerinin olduğu bir durumdur. İstikrarsız barış, taraflar arasındaki pozitif havanın yerini gerginliğe bıraktığı ve barışın artık güvence altında olmadığı bir durumdur. Açık bir çatışma, çatışmanın tanımlanması ve tarafların militarize edilmiş seçenekler kabul edilmese bile onunla başa çıkmak için önlemler almasıdır. Kriz aşamasında savaş riski yakındır ve militarize edilmiş seçeneklerin tercih edilme ihtimali yüksektir. Bu safhada taraflar arasında şiddet olabilir, ancak düzenli açık şiddet yoktur. Öte yandan savaş durumunda ise yaygın ve yoğun bir şiddet yaşanmaktadır. Ters parabol şeklindeki çatışma döngüsünde, şiddetin azaltılması aşamasında da sırasıyla savaş, şiddetli kriz, kriz, görünür çatışma ve gizli çatışma yer almaktadır (Swanström ve Weissmann, 2005: 10-11).

Diğer bir model çatışma safhalarını bağlamsal bir çerçeve üzerinden izleme üzerine yoğunlaşan Brahm (2003) tarafından ortaya konulan ve Şekil 6'da gösterilen çatışma

aşamalarıdır. Bunlar sırasıyla; çatışmanın görünmeyen yüzü olan ilk basamak, çatışmanın açıkça ortaya çıkması ve görünür olması, çatışmanın yoğunlaşması, şiddetli çatışma, çatışma yoğunluğunun azalmaya başlaması, anlaşma safhası ve çatışma sonrası barışı kurma safhasıdır. Benzer şekilde, çatışma dönüşüme vurgu yaparak çatışmaların geçirdiği evreleri gösteren kum saati modeli de bulunmaktadır.⁷



Şekil 6: Brahm'ın Çatışma Aşamaları

Kaynak: Brahm, E., Conflict Stages, 2003, <http://www.beyondintractability.org/bi-essay/conflict-stages>.

Bir başka model de çatışma süreci evrelerini çatışmaların yoğunluğuna göre sınıflandıran ve Heidelberg Uluslararası Çatışma Araştırma Enstitüsü tarafından oluşturulan modeldir. 2003 yılından beri kullanılan bu model çatışma aktörleri, önlemleri ve maddeleri gibi analiz birimleri ile coğrafi bölgelere ve belirli zaman aralıklarına göre yaşanan siyasi çatışmalar üzerinde nicel veriler ortaya koymaktadır (HIIK, 2018: 7). Metodolojinin merkezinde, gizli çatışmadan savaşa kadar şiddet içermeyen ve şiddet içeren çatışmanın aşamaları göz önünde bulundurularak beş şiddet aşaması içeren dinamik çatışma modeli yer almaktadır.

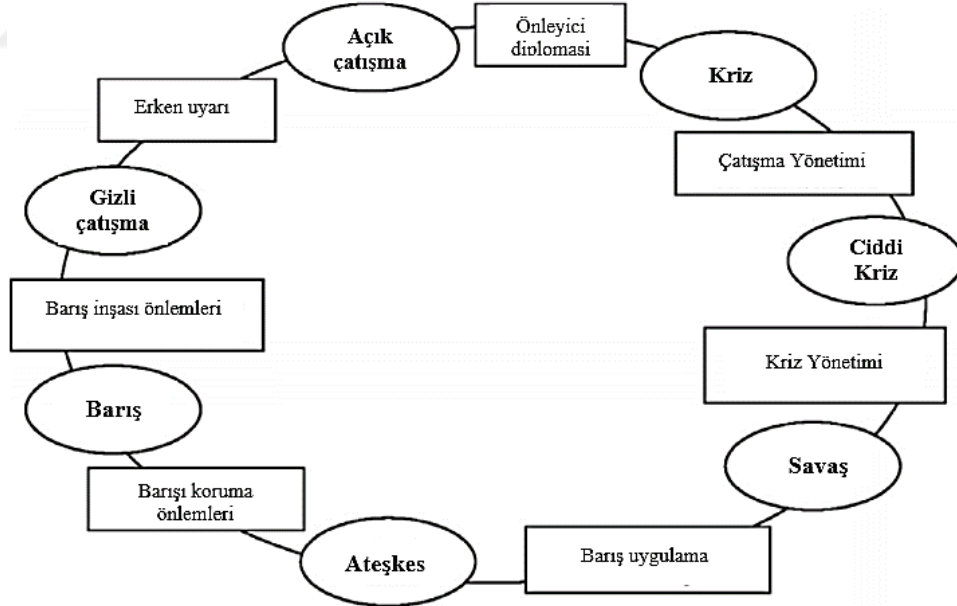
⁷ Söz konusu model hakkında detaylı bilgi almak için bakınız: Ramsbotham, O., Woodhouse, T., and Miall, H., 2007, Contemporary Conflict Resolution, Polity Press: Cambridge.

Tablo 1: HIIK – Çatışma Yoğunluğu

| Şiddet Durumu | Yoğunluk Grubu | Yoğunluk Seviyesi | Yoğunluk İsmi | Tanım |
|---------------|----------------|-------------------|---------------|---|
| Şiddet yok | Düşük | 1 | Gizli Çatışma | Pozisyon farklılıkları, ulusal değerler üzerine karşı tarafla yaşanan çıkar çatışmasıdır. |
| | | 2 | Açık Çatışma | Açık bir çatışma, şiddet içeren kuvvetlerin önündeki tedbirlerin kullanılmasını içerir. Örneğin; sözlü baskı veya yaptırım. |
| Şiddet var | Orta | 3 | Kriz | Taraflardan birinin şiddetli güç kullandığı ecerin durumlardır. |
| | Yüksek | 4 | Şiddetli Kriz | Şiddetli kuvvetin düzenli bir şekilde tekrarlanarak kullanıldığı çatışma türüdür. |
| | | 5 | Savaş | Şiddetli kuvvetin organize ve sistematik bir şekilde belirli bir süreklilikle kullanıldığı bir tür şiddet çatışmasıdır. |

Kaynak: HIIK Conflict Barometer, 2003, s.2.

Bu sınıflandırma, Şekil 7’de gösterildiği üzere Pfetsch’in (1994: 216) çatışma kategorizasyonu kurarken kullandığı temel ölçüt olan tırmanma dinamiği üzerine geliştirilmiştir.



Şekil 7: Pfetsch'in Çatışma Döngüsü ve İşleme Yöntemleri

Kaynak: Pfetsch, F.R., Krieg und Frieden, 2010, s.372.

Bu çatışmalar arasındaki en önemli fark, ilk ikisinin şiddet içermeyen doğasıdır. Kriz, şiddetli kriz ve savaş ise çatışma sırasında şiddet kullanımını içermektedir.

Örneğin; şiddet içermeyen çatışmalar olarak kategorize edilen ilk aşama istikrarlı barışa Türkiye'nin AB üyelik konusu veya İspanya'daki yetki yönetimi sorunu, ikinci aşama olan istikrarsız barışa ise ABD-İran ilişkileri örnek gösterilebilir. Öte yandan şiddet içeren aşamalardan ilki olan kriz için Karabağ Sorunu, şiddetli kriz için Ukrayna-Kırım çatışması, savaş için ise Suriye İç Savaşı örnek teşkil etmektedir (Akyeşilmen, 2015: 45-49). Sonuç olarak, çatışmalar literatürde de yaygın bir şekilde olduğu gibi şiddet içermeyen ve şiddet içeren çatışmalar olarak iki ana kategoriye ayrılabilir. Şu bilinmelidir ki, her şiddetli çatışma, şiddet içermeyen bir evreden geçmektedir. Diğer bir ifadeyle şiddetli çatışmalar, uzun süre şiddetsiz bir şekilde varlığını sürdürmektedirler (Axt vd., 2006: 5). Ek olarak şiddet içermeyen çatışmaların önemli bir özelliği toplumsal değişim ve dönüşümdeki işlevleridir. Dolayısıyla da bu tarz çatışmalara pozitif çatışmalar denilebilmektedir (Akyeşilmen, 2014: 25).

Çatışmalar birkaç şekilde sonuçlanabilir: Birincisi, “kazan-kaybet” (*win-lose*), bir taraf kazanırken diğer tarafın kaybettiği çatışmadır. İkincisi, “kaybet-kaybet” (*lose-lose*) her iki tarafın kaybettiği ve savaş ile sonuçlanan çatışmadır. Üçüncüsü de “kazan-kazan” (*win-win*) her iki tarafın kazandığı ve uzlaşma ile sonuçlanan çatışmadır (Mial vd., 2007: 5). Çatışmalarda analizin, yaklaşım ve müdahale yöntemlerinin önemi de bu noktada ortaya çıkmaktadır.

2. ANALİZ, YAKLAŞIM VE MÜDAHALE

“Uluslararası barışı sağlamanın önemi eski nesillerin büyük adamları tarafından kabul edildi. Ancak zamanımızın teknik ilerlemeleri, bu etik önermeyi bugün medeni insanlık için bir ölüm kalım meselesine dönüştürdü ve barış sorununa çözümde aktif bir rol almayı vicdanlı bir kimse için ahlaki bir görev haline getirdi”.

Albert EINSTEIN, 1984: 43

“Her ne kadar bireylerin içsel dönüşümüyle dünya barışı sağlamaya çalışmak zor olsa da tek yol budur. Barış önce bir birey içinde geliştirilmelidir. Ve inanıyorum ki sevgi, merhamet ve fedakârlık barışın temel dayanağıdır. Bu nitelikler bir birey içinde geliştirildikten sonra, barış ve uyum atmosferi yaratabilir. Bu atmosfer, bireyden ailesine, aileden topluluğa ve nihayetinde tüm dünyaya yayılabilir ve genişletilebilir”.

Thich Nhat HANH, 1991: vii

Uluslararası ilişkilerde karar verme davranışına odaklanarak devletlerarası ilişkileri inceleyen uzun bir araştırma geleneği mevcuttur. 1960’larda ve 1970’lerde birçok uluslararası ilişkiler uzmanı, dış politika yapıcılarının bir kriz veya devletler-arası çatışma durumlarında davranış anlayışını zenginleştirmek için sosyal bilimlerin çeşitli alanlarında geliştirilen kuramsal yaklaşımları benimsemiştir. Uluslararası çatışmayı ortaya koyarken dikkatler; grup dinamikleri, aktör motivasyonları, devletlerarası rekabet ve hükümet kararlarının ötesinde dışsal kısıtlamaların analizine verilmiştir. Bu bağlamda ulusal ve uluslararası politikaların karmaşık ortamında gömülü olan birçok çatışmanın ortaya çıkışı ve dinamikleri hakkında yeni bilgiler için artan bir talep vardır (Jeong, 2008: ix).

Ana akım uluslararası ilişkiler alanındaki bazı kuramcılar tarafından bir çatışma sürecinin yapısal, psikolojik, iletişimsel ve davranışsal yönleri ile ilgili kuramlar geliştirilmiştir. Çatışma araştırmalarında önemli bir çalışma sunabilmek için konu hakkındaki bilgilerin mevcut entelektüel gelenekleri tanıyarak güncel durumunu değerlendirmek gerekmektedir. Buradaki amaç, araştırmacıların etnik ve diğer gruplar arası çatışmalar, uluslararası terörizm ve devletler arası tartışmalar arasında değişen çağdaş çatışma olaylarının analizini başarılı bir şekilde gerçekleştirebilmesine yardımcı olan sağlam, ayrıntılı bir kuramsal taban sağlamaktır. Bunu yaparken, dünyadaki çatışma durumlarını, kaynaklarını ve

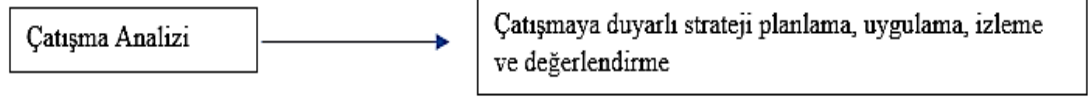
dinamiklerini tam olarak kavramak için gereken çatışma analizi kapsamlı bir şekilde ele alınmalıdır.

Bir çatışmayı etkili bir şekilde ele almak için önce çatışmanın analiz edilmesi ve anlaşılması şarttır. Çeşitli nedenlere ve farklı aktörlere sahip olan çatışmaları yalnızca askeri yöntemler kullanarak çözmek mümkün değildir. Siyasal, sosyal, ekonomik, kültürel ve psikolojik tedbirlerin alınmasının yanı sıra sivil toplum, özel sektör ve devlet-dışı resmi ve gayri resmî aktörlerin katkı sunması da gerekmektedir. Dolayısıyla çatışmaları çözebilmek için tüm boyutları ortaya koymak, çözüme yönelik stratejiler geliştirmek ve bu stratejileri hayata geçirmek üzere yapılması gerekenleri tespit etmek önemlidir (Efegil, 2015: 25). Bu kapsamda çatışma analizi, çatışmanın kökeni ve doğası hakkında daha derinlemesine bir anlayış kazanmak için onun kökenindeki temel sorunları, ana aktörleri, katılan farklı tarafları, sahip oldukları gücü ve etkilerini ortaya çıkaran sistematik bir çerçeve, çözüme yönelik stratejileri geliştiren bir çabadır (Levinger, 2013: 5). Çatışmaları analiz etmek sadece çatışma hakkında bilgi ve kanıt toplamayı değil aynı zamanda toplanan bilgileri yorumlamayı ve değerlendirmeyi de içermektedir (Bajja vd., 2012: 48).

Çağdaş çatışma analizi; çatışmayı önleme, barış inşası, kalkınma iş birliği ve insani yardım gibi çatışmayla ilgili diğer alanların gelişiminden kaynaklanmıştır. Bu anlamda, çatışma analizinin kökeni ve evrimi, onları önlemek ve durumun iyileştirilmesini amaçlayan faaliyetlerin veya dış müdahalelerin istenmeyen ve sapkın etkilerini önlemek için çağdaş çatışmaların doğasını anlama arzusuna dayanmaktadır (Oliva ve Charbonnier, 2016: 18). Doğru bir çatışma analizinin olmayışı, şiddeti önleme fırsatlarının kaçırılmasına ya da istemeden çatışmayı tetikleyen veya şiddetlendiren kötü tasarlanmış müdahalelere yol açabilmektedir (UNDP, 2016a: 2). Diğer taraftan da analiz, çatışma sürekli değiştiği için mücadele sürecinde devam etmesi gereken bir faaliyettir.

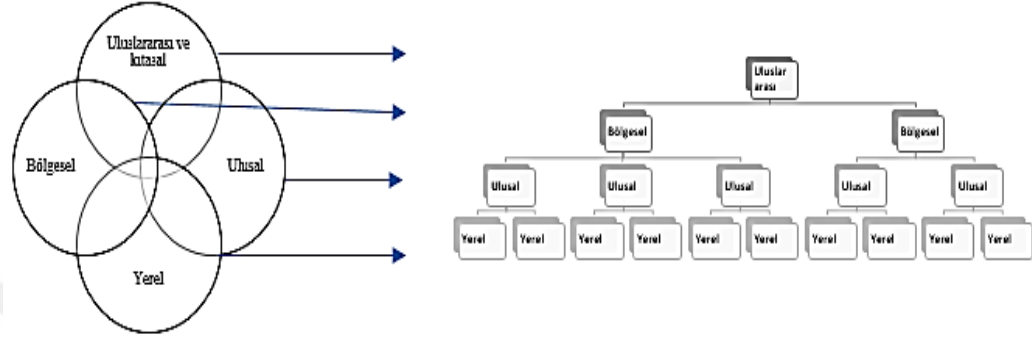
Çatışmaların türlerinin, nedenlerinin, sonuçlarının, bileşenlerinin, aktörlerinin, aşamalarının belirlenmesini sağlayan çatışma analizi Şekil 8’de gösterildiği gibi birbirleriyle ilişkili çeşitli seviyelerde yapılabilmektedir.

Birbiriyle ilişkili çatışma analizi seviyeleri



Entegre çatışma seviyeleri

Entegre strateji, tepki ve etki seviyesi



Şekil 8: Çatışma Analizi Seviyeleri

Kaynak: Conflict-sensitive approaches to development, humanitarian assistance and peacebuilding: A Resource Pack, 2004, s.12.

Çatışma analizi için uygun odağı belirlemek önceliklidir. Zira ulusal düzeydeki sorunlar ve dinamizm, tabandakilerden farklı olabilmektedir. Ancak çatışma analizi düzeyini (örneğin; topluluk, bölge veya ulusal) müdahale düzeyi (örneğin; proje, sektör, politika) ile ilişkilendirirken birbiriyle ilgili diğer çatışma dinamikleri düzeyleriyle de sistematik bağlantılar kurmak gerekmektedir. Bu bağlantılar farklı seviyelerin tümü birbirini etkilediği için önemlidir (Resource Pack, 2004: 12).

2.1. ÇATIŞMA ANALİZİNİN GENEL ÇERÇEVESİ VE KULLANILAN GRAFİK ARAÇLAR

Barış ve çatışma uygulayıcılarına sunulan birçok çatışma analizi metodolojisi, çerçevesi ve modeli bulunmaktadır. Bu kaynak zenginliği, giderek artan bir ihtilaf durumunda müdahalenin ana bileşeni haline gelen soruşturma sürecinin yarattığı büyük ilgiyi yansıtmaktadır. Bununla birlikte, mevcut literatür bir taraftan yalnızca analistlerin kullanabileceği araç ve yöntem türleri ile ilgili rehberlik sunarken diğer taraftan çatışma değerlendirmelerinin pratikte uygulanmasına ilişkin yetersiz yönlendirmelere neden olmaktadır (Oliva ve Charbonnier, 2016: 13). Çeşitli bakış açılarından bir çatışmayı anlamak için analitik araçlar kullanan bir süreç olduğundan dolayı çatışma analizi için tek bir doğru yöntem yoktur. Mevcut yöntemler

çoğunlukla belirli vakalar, koşullar ve yürütülen çatışma analizinin spesifik amaçları için uyarlanmaktadır (Bajja vd., 2012: 49).

Bir çatışma analizinin uygulanması Tablo 2’de gösterildiği üzere genellikle üç aşamada gerçekleşir: birincisi; değerlendirmenin amacını, kapsamını ve beklenen sonucunu tanımlayan temel kararları içeren hazırlık aşamasıdır; ikincisi, bir metodolojinin geliştirildiği ve farklı analitik aşamaların dikkatlice ifade edildiği tasarım ve planlama sürecidir; üçüncü ve son aşama ise değerlendirmenin yapılmasıdır (Oliva ve Charbonnier, 2016: 81).

Tablo 2: Çatışma Analizi Süreci

| ÇATIŞMA ANALİZİ SÜRECİ | | |
|------------------------|------------------------------------|--|
| 1. | Hazırlık | <ul style="list-style-type: none">• Tarama süreci ve bağlamsallaştırma• Amaç tanımı ve beklenen hedefler• Olası risklerin öngörülmesi ve yönetimi |
| 2. | Tasarım süreci ve planlama aşaması | <ul style="list-style-type: none">• Analitik aşamaların planlanması• Metodoloji tasarımı• Güvenlik değerlendirmesi• Lojistik |
| 3. | Değerlendirmenin yapılması | <ul style="list-style-type: none">• Çatışma analizi araçlarının uygulanması• Bulguların gözden geçirilmesi ve sonuçlandırılması• Doğrulama ve yaygınlaştırma |

Kaynak: Oliva ve Charbonnier, Conflict Analysis Handbook: A field and headquarter guide to conflict assessments, 2016, s.81.

Etkili bir çatışma analizi yürütmek için güvenilir analitik araçların geliştirilmesini ve kullanılmasını amaçlayan çerçevelerin yaygınlaştırılmasını gerekmektedir. Bu bağlamda bazı uzmanlar, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası örgütler tarafından kullanılan çatışma analizi çerçeveleri mevcuttur.⁸ Bu çalışmada da Birleşmiş Milletler Sistem Personeli Koleji (UNSSC) tarafından ele alınan çerçeveden yararlanılmakta olup söz konusu çatışma analizi sürecine Tablo 3’te yer verilmektedir.

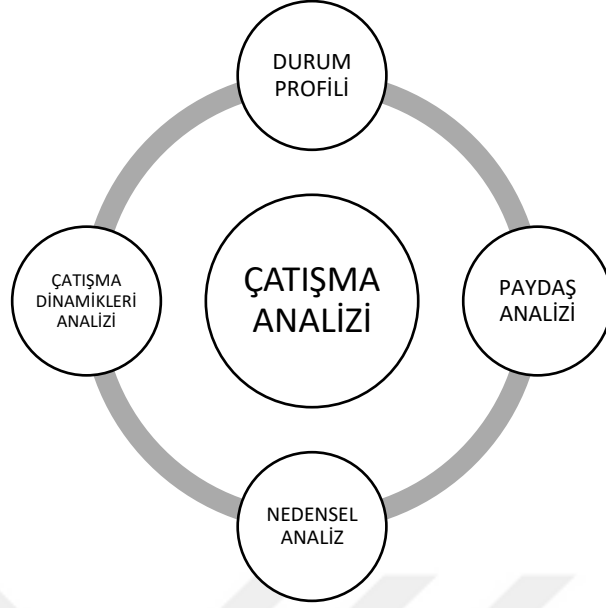
⁸ Farklı çatışma analiz çerçeveleri için bakınız: Leonhardt, M., 2001, Conflict Analysis For Project Planning and Management; Oliva, F. Ve Charbonnier, L., 2016, Conflict Analysis Handbook: A field and headquarter guide to conflict assessments.

Tablo 3: Çatışma Analizi Sürecinin Yürütülmesi

| Analiz Seviyesi | Evre | Araç |
|--------------------------------|---|---------------------------------------|
| Statik Çatışma Analizi | 0. Kaynak taraması | Önceki Analizlerin Gözden Geçirilmesi |
| | | Literatür İncelemesi |
| | 1. Durum profili | Zaman Çizelgesi |
| | | Çatışma Eğrisi |
| | | Çatışma Alanı |
| | | Eskalasyon Aşamaları |
| | | Konu Matrisi |
| | 2. Nedensel analiz | Buzdağı |
| | | Çatışma Seviyeleri |
| | | Çatışma Ağacı |
| | | Sütunlar |
| | 3. Paydaş analizi | Çatışma Tabakası (Soğan) |
| | | ABC Üçgeni |
| Çatışma Piramidi | | |
| Paydaş Matrisi | | |
| Paydaş Haritalaması | | |
| Dinamik Çatışma Analizi | 4. Barış ve Çatışma Dinamikleri Analizi | Sinerji Diyagramı |
| | | Bağlayıcılar ve Bölücüler |
| | | Güç Alanı Analizi |
| | | Barış Profili Matrisi |
| | | Senaryo Oluşturma |

Kaynak: Oliva ve Charbonnier, Conflict Analysis Handbook: A field and headquarter guide to conflict assessments, 2016, s.115.

Her çatışmanın öznel yapısı nedeniyle farklı formatlarda çok sayıda çatışma analizinin oluşturulabileceği gerçeği ile birlikte genel hatlarıyla bir çatışma analizi çerçevesi Şekil 9'daki gibi analitik yapıyı yansıtan dört kategori altında düzenlenmektedir: durum profili, nedensel analiz, paydaş analizi, barış ve çatışma dinamikleri analizi (Oliva ve Charbonnier, 2016: 51).



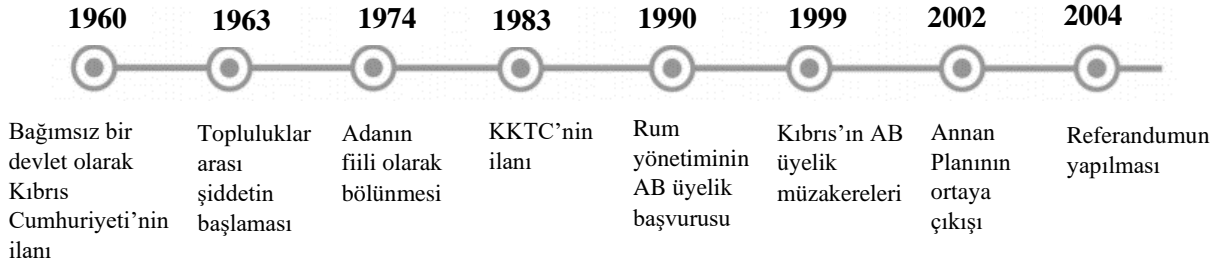
Şekil 9: Çatışma Analizi Diyagramı

Kaynak: Oliva ve Charbonnier, Conflict Analysis Handbook: A field and headquarter guide to conflict assessments, 2016, s.51.

Durum Profili: Çatışma analizi genel olarak belirli bir zamanda çatışmadan etkilenen bir alanda ortaya çıkan tarihsel, politik, ekonomik, güvenlik, sosyo-kültürel ve çevresel bağlamı kısaca özetlemeyi amaçlayan bir durum profili ile başlamaktadır. Durum profili, çatışma alanındaki durumu anlamak için giriş noktasını temsil eden ve bağlamın genel karakteristiğinin yanı sıra çatışmanın da genel bir anlamını sağlayan büyük resme odaklanmaktadır. Bir durum profilinin geliştirilmesi, sonraki aşamalarda çatışmaların daha derinlemesine anlaşılması için gereken ilk bilgi seviyesini oluşturmaktadır (UNDP, 2016b: 54-55). Ülkedeki önemli tarihsel olaylar nelerdir, çatışma geçmişi var mı, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel bağlam nedir, çatışmanın kadınlar, erkekler ve çocuklar üzerinde cinsiyete dayalı etkisi nelerdir, ortaya çıkan siyasi, ekonomik, ekolojik ve sosyal konular nelerdir gibi sorulara cevap aramaktadır. Durum profilinin tespitinde yararlanılan grafik araçlar; zaman çizelgesi, çatışma eğrisi, çatışma alanı ve coğrafi haritalama, çatışma eskalasyon aşamaları ve konu matrisidir.

- Zaman Çizelgesi: Bir analistin bakış açısıyla zamana karşı grafiksel olarak çizilen ve önemli olayları gösteren basit bir araçtır. Şekil 10'daki gibi ölçeğe bağlı olarak, belirli bir çatışmanın hem patlaması hem de evrimi ile ilgili olayların ve koşulların

yıllarını, aylarını veya günlerini içermektedir (Özerdem, 2013: 47). Arabuluculuk ve müzakere süreçlerinde, özellikle tarafların olaylar hakkında hemfikir olmadığı veya birbirlerinin geçmişini bilmediği durumlar için uygun bir araçtır.

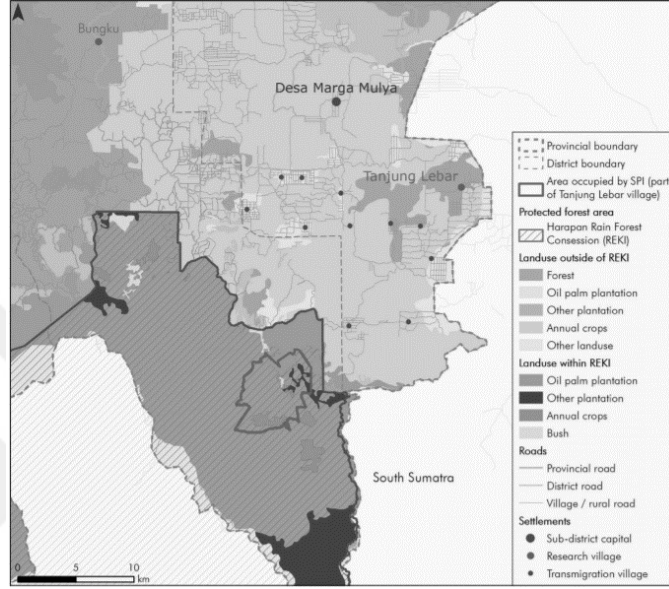


Şekil 10: Örnek Zaman Çizelgesi (Kıbrıs)

- **Çatışma Eğrisi:** Belirli bir süre boyunca çatışmanın seyrini, farklı faaliyet aşamalarını, yoğunluk seviyelerini ve şiddet ölçeklerini diğer bir ifadeyle çatışma aşamaları gösteren bir grafik araçtır (Bakınız Şekil 5). Çatışma eğrisi gerçekliğin sadeleştirilmesini temsil etmektedir. Çatışmalar nadiren tırmanmakta ve doğrusal bir şekilde tırmandırırken birkaç çatışma döngüsü oluşmaktadır. Bu araç çatışmanın zaman içinde nasıl değiştiğini görsel olarak yakalamak ve mevcut durumu çatışmanın genel süreci içinde bulmak için değerlidir. Diğer taraftan çatışmanın gelişiminin arkasındaki nedenler ile eğilimlerini ve kalıplarını etkileyen faktörler hakkında tartışmalar ortaya koyabilmekte, bu sayede çatışmanın gelecekteki olası yönlerinin tahminini kolaylaştırabilmekte, analizin sonraki aşamasında daha tutarlı bir senaryo oluşturma sürecine izin verebilmektedir. Ek olarak, bir çatışma bağlamında faaliyetler planlanırken ya da stratejiler oluştururken çatışma aşamaları arasında ayırım yapmak, uygulayıcıları farklı yoğunluk ve etkileşim düzeyleriyle ilişkili zorlukları ve fırsatları tanıma konusunda destekleyebilmektedir (Oliva ve Charbonnier, 2016: 55).

- **Çatışma Alanı ve Coğrafi Haritalama:** Çatışmanın mekansal analizini destekleyen bir araçtır. Amacı; önemli sınırları, etki alanlarını, iletişim bağlantılarını, doğal kaynakların yerlerini ve şiddet modellerini görsel olarak yakalamak ve kritik faktörleri veya özellikleri çizmektir. Bu faktörlerin önemli bir rol oynadığı göz önüne alındığında, bunların hem iç hem de bölgesel bağlamlar üzerindeki etkilerini tam

olarak belirleyebilmek için kullanılmaktadır (Oliva ve Charbonnier, 2016: 54). Bu yöntem özellikle bölgeler üzerinde mücadele edilen veya doğal kaynaklara erişimdeki çatışmalar için ya da çatışmanın karmaşık bölgesel çıkarımları olduğunda (örneğin, Filistin/İsrail veya Afrika'daki Büyük Göller bölgesi gibi) uygulanmaktadır (Leonhardt, 2001: 58).



Şekil 11: Örnek Çatışma Alanı ve Coğrafi Haritalama (Endonezya)

Kaynak: Hein, J. Ve Faust, H., Reducing Emissions from Deforestation and Forest Degradation, Transnational Conservation and Access to Land in Jambi, Indonesia, 2013, s.21.

- **Çatışma Eskalasyon Aşamaları:** Çatışma dinamiklerini ve özellikle de çatışmaların nasıl tırmandığı ve nasıl azaltılabileceğini anlamının bir başka yolu “merdiven” modelinde önerilmektedir. Friedrich Glasl tarafından geliştirilen bu modele göre; dokuz aşamalı çatışma tırmanışı ölçeğinde belirli bir noktaya ulaşan çatışmalar dış yardım olmadan çözülememektedir. Eğer taraflar buldukları aşamadan haberdarsa, çatışmalarını analiz etme ve çatışma süresince daha iyi tepki verme fırsatına sahip olmaktadır. Glasl, çatışma tırmanışının dokuz aşamasını üç seviyeye ayırmaktadır. Erken aşamalarda (1’den 3’e kadar) kendi kendine yardım mümkündür ve bir uzlaşmanın güvenilir olduğu kabul edilmektedir; orta aşamalar (4 ila 6) genellikle üçüncü taraflarca kolaylaştırma ve arabuluculuğun etkili olduğu tipik durumlar olarak görülmektedir; geç aşamalar (7 ila 9) ise arabulucu çözümler için sınırlıdır ve genellikle zorlu çözümlerin üçüncü bir tarafça uygulanması gereken durumlar ile

karakterize edilmektedir. Azalan merdiven, söz konusu çelişki hakkında tartışmayla başlamakta, kayda değer düşmanlığa geçmekte ve sonunda tarafların birbirlerini yok etmeye çalıştığı bir şiddet aşamasına girmektedir. Bu modele göre, tersine çevrilmeyen herhangi bir ihtilaf hızlanan ve kendi kendini büyüten dinamikleri ile ilerlemekte başka bir deyişle merdiveni inmektedir (Bajja vd., 2012: 80-81).



Şekil 12: Glasl'in Çatışma Eskalasyon Aşamaları

Kaynak: Glasl F., The Process of Conflict Escalation and Roles of Third Parties, 1982, s.124.

- **Konu Matrisi:** Anlık durumu ortaya koymak üzere çatışmayla ilgili bilgileri toplamak ve daha sonra sistematize etmek için tasarlanmış bir araçtır. Mevcut literatürü ve analizi gözden geçirmek için bir temel sağlamaktadır. Bu nedenle, bilgi boşluklarını açıklamaya ve bir ülkenin “temelleri” hakkında ortak bir anlayış oluşturmaya yardımcı olmaktadır. Matris; analize, duruma ilişkin tanımlayıcı bir genel bakış geliştirmeye ilgili alanlarda rehberlik etmektedir (Örneğin; siyasi sistem, sosyal-kültürel yönler, ekonomik konular, komşu ilişkileri gibi). Her çatışmanın benzersizliği göz önüne alındığında, kapsamlı bir genel bakış elde etmek için gereken bilgiler farklılık gösterebilmektedir. Sonuç olarak bu araç ile analitik sürecin kendisinden önce uygun araştırma alanlarının ve özel yol gösterici konuların haritası geliştirilebilmektedir (CDA, 2003: 6-7). İlgili bilgi ve bulgular daha sonra Tablo 4’te gösterildiği üzere özetlenebilmekte veya bir anlatı raporunda kısaca yer alabilmektedir.

Tablo 4: Örnek Konu Matrisi

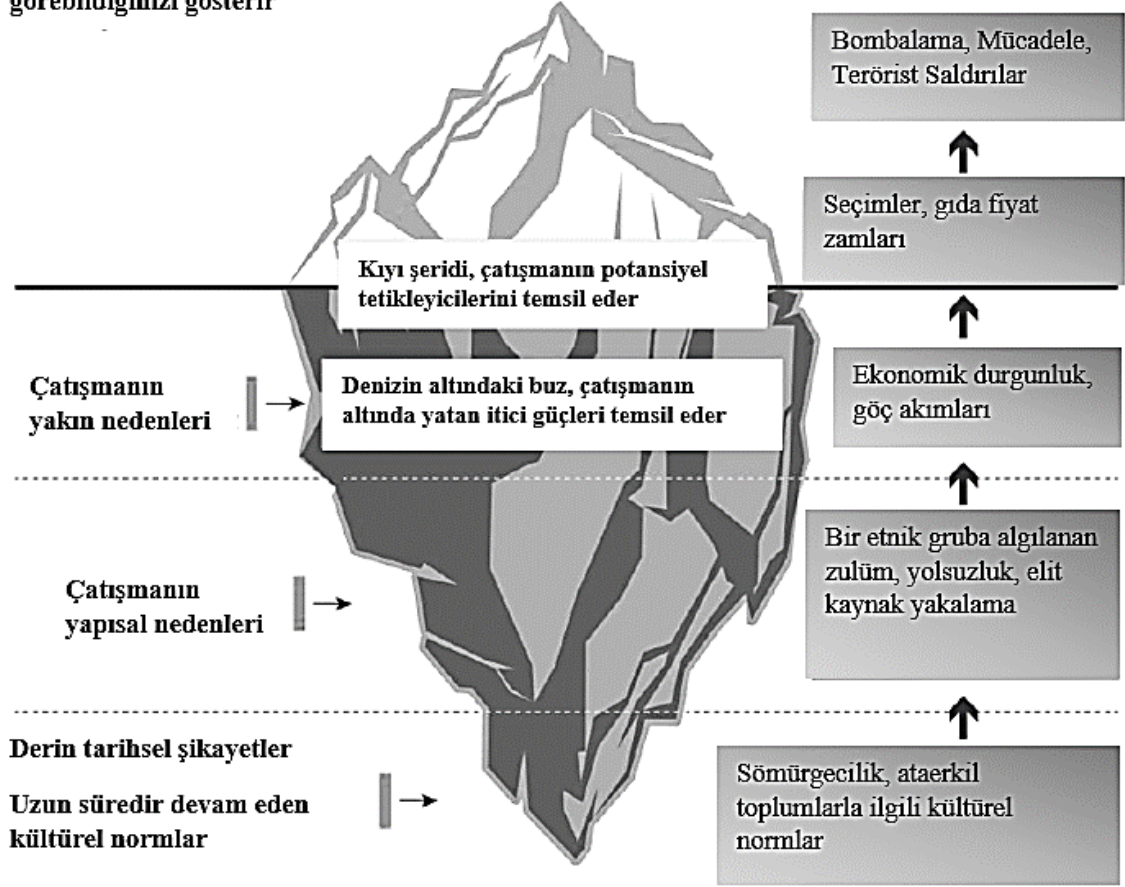
| | Siyasal | Ekonomik | Sosyal |
|---------------------|-------------------------------|-----------------------------------|---------------------------------------|
| Uluslararası | Süper güç çıkarları | Küresel ticaretin etkisi | Köktencilğin yükselişi |
| Bölgesel | Bölgesel komşuların çıkarları | Hammaddelere ilgi | Etnik bağlantılar |
| Ulusal | Yönetim | Organize suçla siyasi bağlantılar | Kuzey-Güney ayrımı |
| Yerel | Yerel elitlerin düşüşü | Genç işsizlik | Yerinden edilmiş kişilerin endişeleri |

Kaynak: Conflict-related Development Analysis (CDA), 2003, s.6.

Nedensel Analiz: Çatışmaların hiçbir zaman tek bir nedeni yoktur. Bu nedenle çatışma analizi, mevcut çatışma nedenlerinin ve potansiyel gerginlik kaynaklarının çok boyutlu bir değerlendirmesini de gerektirmektedir. Nedensel analiz, çatışmanın tezahürlerinin ötesine başka bir deyişle altta yatan faktörlere odaklanmayı amaçlayan sürecin temel bir bileşenidir. Nedensel bir analiz yürütmenin amacı, çatışmaya neden olan veya itici güç etkisi taşıyan faktörleri tanımlamanın yanı sıra bu faktörlerin etki derecesini açıklamaktır. Toplumdaki yapısal dengesizliğe yol açabilecek temel gerilim kaynakları ve altta yatan yapısal nedenler nelerdir, hangi sorunların temel çatışma nedenleri olduğu düşünülebilir, barışı teşvik etmek için hangi faktörler katkıda bulunabilir gibi soruların cevaplanmasını sağlamaktadır (UNDP, 2016b: 59). Nedensel değerlendirme, faktör analizi olarak da adlandırılmaktadır. Analiz sırasında kullanılan grafik araçlar ise buzdağı, çatışma seviyeleri, çatışma ağacı ve çatışma sütunlarıdır.

- **Buzdağı:** Farklı nedensellik seviyelerini gösteren görsel bir modeldir. Buzdağı şeklindeki bu metafor, bir çatışmanın görülebilen nedenleri olduğu gibi görülemeyen kök nedenlere de sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Çatışmanın yalnızca küçük bir kısmının görülebildiği, gizlenmiş ve daha büyük kısmının durumun gelişmesinde gizli bir güç görevi gördüğü ve çatışma üzerindeki girişimleri etkilediği varsayımına dayanmaktadır (UNDP, 2016a: 6). Bu bağlamda Şekil 13'te gösterildiği gibi çatışmanın tetikleyicileri ya da yakın nedenleri gibi görülebilen olanlar üst kısımda, yapısal nedenler gibi her zaman görünür olmayanlar ise alt kısımda yer almaktadır.

Denizin üzerindeki buzdağı çatışmayı görebildiğinizi gösterir

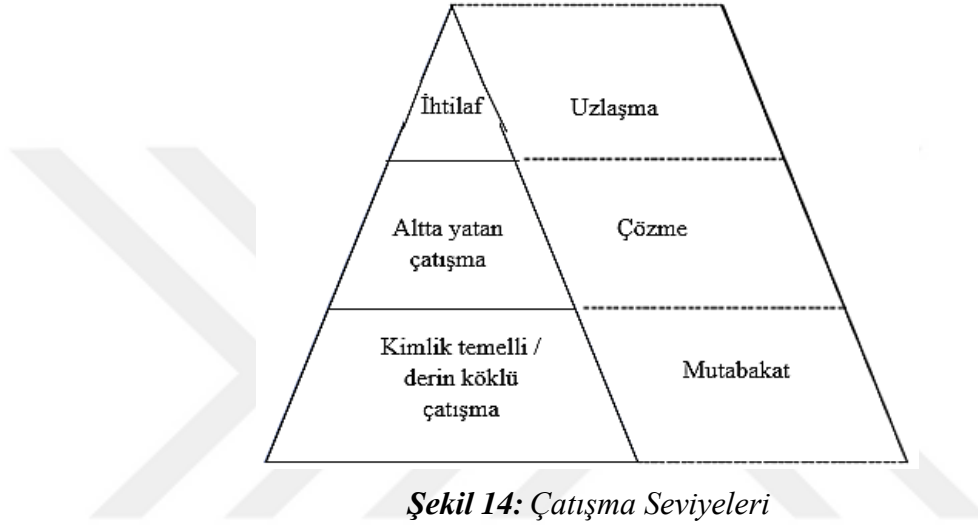


Şekil 13: Örnek Buzdağı Modeli

Kaynak: UNDP, United Nations Conflict Analysis Practice Note, 2016, s.6.

- **Çatışma Seviyeleri:** Çatışmanın derinliğinin analizini sağlayan, mevcut çatışmaların ciddiyetini ve türünü belirlemeye yardımcı olan bir araçtır. Bu model Şekil 14'teki gibi üç çatışma seviyesinden oluşur: anlaşmazlıklar, altta yatan fikir ayrılığı ve kimlik tabanlı/derin köklü çatışma. İlk seviye; bir anlaşmazlığın açık, somut tezahürüdür ve görünüşe göre çatışmanın merkezinde yer alan, genellikle maddi olan, acil meseledir. Belirli bir çatışma bağlamında bulunabilecek ikinci çatışma düzeyi çatışmanın altındadır. Çatışma, mevcut durumu yoğunlaştıran veya şiddetlendiren taraflar arasındaki geçmiş etkileşimlerden veya alınan kararlardan kaynaklanmaktadır. Çatışmanın altında yatan, çözülmemiş anlaşmazlıkların tarihini yansıtmaktadır. Bu tarih kolaylıkla anlaşılabilir olmamaktadır, çünkü katılımcıların kendileri daha karmaşık sosyal veya psikolojik konuları ifade etmekten ziyade belirli somut, ekonomik veya fiziksel bir kayba odaklanmayı ve ifade etmeyi tercih

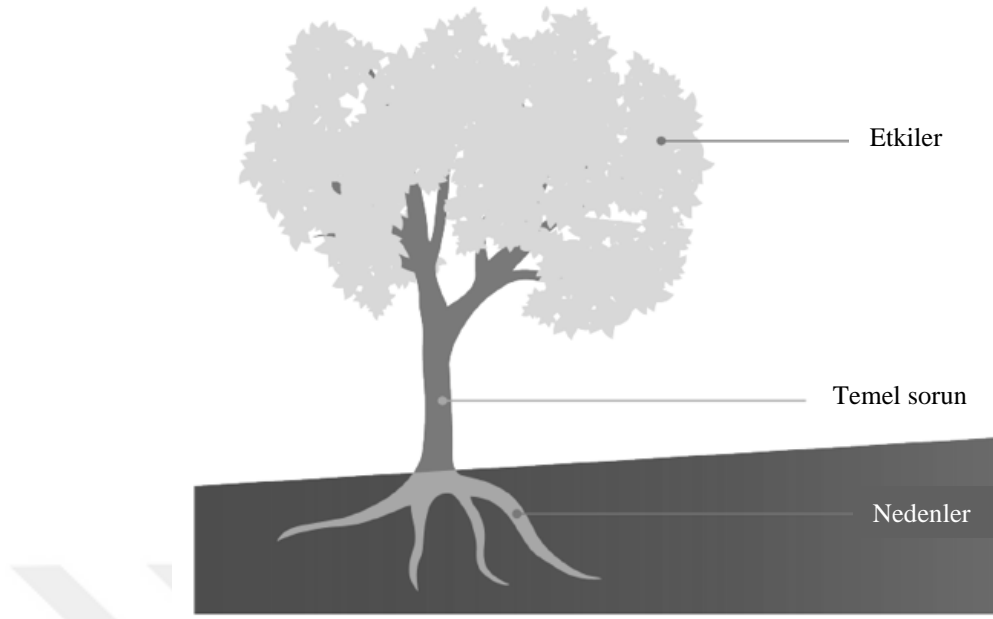
edebilmektedir. Modelin üçüncü seviyesi; çatışmaya katılan taraflardan en az birinin kimliğinin merkezinde bulunan değerler, inançlar veya sosyal-psikolojik ihtiyaçları içermektedir (Madden ve McQuinn, 2014: 100). Sosyal gruplar, kimliklerini tanımlayan belirli bir ahlaki pusulayı miras alırlar; bu, zaman zaman diğer gruplarla çatışabilmekte ya da yeni yasal veya politik durumların ortaya çıkmasıyla tehdit edilebilmektedir. Dini, etnik ve ırksal olarak motive edilmiş düşmanlıklar kimliğe dayalı çatışmanın kendine özgü örnekleridir (Oliva ve Charbonnier, 2016: 61).



Şekil 14: Çatışma Seviyeleri

Kaynak: Madden ve McQuinn, Conservation's blind spot: The case for conflict transformation in wildlife conservation, 2014, s.100.

- **Çatışma Ağacı:** Bu model bir ağaç görüntüsünü kullanarak kilit çatışma faktörlerini belirlemeyi ve sıralamayı amaçlayan grafik araçtır. Sorunun özü, nedenleri, tarafların önemsendiği hususlar, olası sonuçların etkileri gibi konularda bilgi edinme ve tarafların taleplerini sınıflandırma imkânı sunmaktadır. Çatışma Ağacı Şekil 15'teki gibi çatışmanın bir kısmının görülmediğini varsaymaktadır. Bir çatışmanın sebepleri onun kökü olarak kabul edilmektedir. Bunlar yer altındadır ve bu nedenle de ilgililere görünmez. Tarafları ve çevre üzerindeki etkileri ağacın gövdesi temsil etmektedir. Çatışmanın sonuçları ise dallar ve yapraklardır. Bunlar herkes tarafından görülebilmektedir. Çatışma ağacı analiz aracı çatışmanın neden ve sonuçlarına ilişkin tahminlerde bulunulup tartışılabilmesine olanak sağlamaktadır (Mason ve Sandra, 2005: 4).



Şekil 15: Örnek Çatışma Ağacı

Kaynak: Fisher ve diğerleri, Working with Conflict: Skills and Strategies for Action, 2000, s.3.

- Çatışma Sütunları: Gerçek çatışma nedenlerinin dışında, çatışma durumları genellikle bir dizi başka faktör tarafından dengelenebilmekte veya uzatılabilmektedir. Bazı durumlarda bu faktörler sadece çatışmanın bir sonucu olarak ortaya çıkabilirken, bazı durumlarda da çıkarlar söz konusu olabilmekte ve pozisyonların sertleşmesine dayanabilmektedir. Bunlar; orijinal nedenlerinden daha büyük bir etkiye sahip olan ve çatışmayı uzatan ya da ikincil olarak adlandırılan faktörlerdir (Leonhardt, 2001: 71). Çatışma sütunları aracı, çekirdek problemlerin destekleyici faktörlerini belirlemeye yardımcı olabilmekte ve bunların nasıl zayıflatılabileceğini veya değiştirilebileceğini gösterebilmektedir. Bu araç; eşitsizlik, ayrımcılık ve adaletsizlik gibi yapısal sorunları araştırmak için özellikle uygundur (Oliva ve Charbonnier, 2016: 63). Bu faktörleri net bir şekilde göstermek için Şekil 16'daki gibi çatışmayı her iki taraftaki birkaç sütunla desteklenen ters bir üçgen kullanılmaktadır. Üçgeni destekleyen bu sütunlar ikincil çatışma faktörlerini temsil etmektedir.



Şekil 16: Örnek Çatışma Sütunları

Kaynak: Fisher ve diğerleri, Working with Conflict: Skills and Strategies for Action, 2000, s.44.

Paydaş Analizi: Çatışma analizi kapsamında paydaşlar terimi, çatışmaya ortak bir ilgi duyan veya çatışmadan benzer şekilde etkilenen tüm gruplar anlamında kullanılmaktadır. Bu gruplar aynı zamanda bir barış sürecinin en önemli aktörleridir (Leonhardt, 2001: 18). Paydaş analizi; çatışmayı doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen ya da çatışmadan etkilenen paydaşların (insanlar, gruplar, kurumlar) çıkarlarını, pozisyonlarını ve ilişkilerini analiz etmektedir. Sistemik bir paydaş analizi; oyuncuların konumlarını, ilgi alanlarını, ihtiyaçlarını, kapasitelerini, güç kaynaklarını, ittifaklarını veya düşmanlıklarını haritalamayı içermektedir (UNDP, 2016a: 6). Amaç, barışı sağlamak için başlangıç noktaları ve ortaklar bulmaktır. Diğer taraftan paydaşların çatışmaya katılımlarının ardındaki motivasyon hem olumlu hem de olumsuz olabilmektedir. Bu motivasyonların anlaşılması, kimlerle çalışılabileceğinin belirlenmesine ve etkilenen bazı aktörlerin olası olumsuz reaksiyon risklerinin azaltılmasına yardımcı olmaktadır (UNDP, 2016b: 20). Paydaş analizi için kullanılan grafik araçlar; çatışma tabakası, ABC üçgeni, çatışma piramidi, paydaş matrisi ve paydaş haritalamasıdır.

- Çatışma Tabakası (Soğan): Potansiyel düşmanları kendi ihtiyaçları hakkında bilgilendirmek genellikle mevcut güvenlik açıklarını artıran bir risk olarak algılandığından, çatışma tarafları, temel ihtiyaçlarını gizlemeye meyillidir. Bu durum da algıları ve ilişkileri yönlendiren tutumları etkilemektedir. İnsanlar, karşılıklı güven derecesinin yüksek olduğu barışçıl durumlarda, gerçek ihtiyaçları temelinde hareket etme eğilimindeyken, tehdit altında olduklarında eylemler ve davranışlar çıkarlar

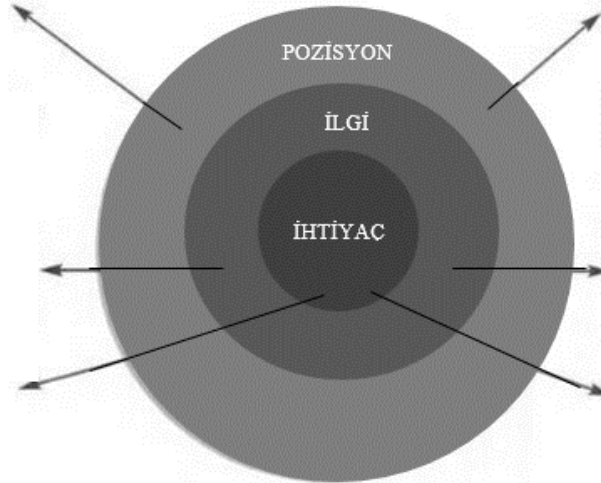
doğrultusundadır ve genellikle gerçek ihtiyaçlarından daha fazla uzaklaşan konumlara güvenmektedir (Leonhardt, 2001: 66). Çatışma tabakası aracı, çatışma taraflarının davranışlarını etkileyen pozisyonları, çıkarları ve ihtiyaçları tespit etmek için görsel bir benzetme kullanmaktadır. Şekil 17’de yer aldığı gibi dışarıdan içeriye doğru her bir paydaşın çıkarlarını ve ihtiyaçlarını gösteren eş merkezli daireler kullanılmaktadır. Pozisyonlar; insanların istediklerini söyleyebildikleri konum, ilgi alanlarını; insanların gerçekten istediği şeyler, ihtiyaçları ise insanların sahip olması gerekenler olarak tanımlanmaktadır (Fisher vd., 2000: 27-28). Bu modelin amacı, bir çatışmada dikkate alınması gereken çok sayıda dinamik ve katman olmasına rağmen, yalnızca yüzeydekilerin ilk başta görülebildiğini grafiksel olarak göstermektir. Bu nedenle, insanların eylemlerini yönlendiren temel ihtiyaçlara ulaşmak için mümkün olduğunca çok katmanın aşılması diğer bir deyişle de “soyulması” gerekmektedir. Bu aracı kullanmak, aynı zamanda gizli, çarpık veya değişen ihtiyaçları içeren uzun süren ve anlaşılmaz çatışmalara yeni bakış açıları getirebilmektedir (Oliva ve Charbonnier, 2016: 65).

KÖYLÜ ÖRGÜTLERİ

Militarizasyona karşı:
Özgür basın talebi, eşit fırsatlar ve suikast ve cezaların soruşturulması

Toprakların yeniden dağıtılması, insan haklarına saygı, diğer sosyal güçlerle ittifaklar ve demokrasi

Toprak, refah ve adalet



PATRONLAR ve ARAZİ SAHİPLERİ

Yıkılmaya karşı:
güvenlik güçleri tarafından korunma ve yerli halkın haklarının reddedilmesi

Politik ve ekonomik kontrol, ucuz el emeğine erişim, belediye ve devlet hükümetiyle ittifaklar kurma

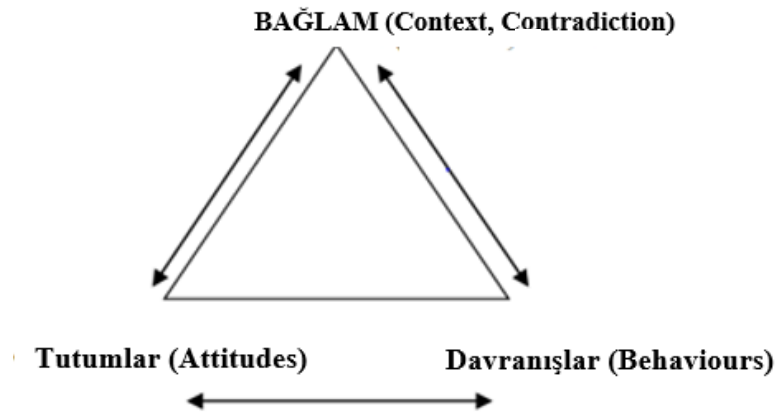
Arazi yanı sıra para

Şekil 17: Örnek Çatışma Tabakası (Meksika)

Kaynak: Fisher ve diğerleri, Working with Conflict: Skills and Strategies for Action, 2000, s.28.

- ABC (Çatışma) Üçgeni: Bir çatışmanın bileşenlerini anlamak, onun aktörlerinin kim olduğunu veya neyin sebep olduğunu anlamak kadar önemlidir. ABC üçgeni, Johan Galtung’un çatışmaların üç ana bileşeni, yani tutum (A), davranış (B) ve

bağlam (C) olduğu öncülüne dayanan, Şekil 18’de gösterilen bir araçtır. Simetrik ve asimetrik çatışmaları kapsayan bu modelde tutum; paydaşların dini ve etnik nefret, iktidarı kaybetme korkusu ve olumsuz önyargılar gibi psikolojik durumlarını ve duygularını ifade etmekte, davranış; olumlu ya da olumsuz olarak gerçekleştirilen eylemleri içermekte, bağlam ise özellikle kıt kaynakların paylaşımı, toprak anlaşmazlığı veya eşit olmayan siyasi temsiliyet gibi siyasi, ekonomik ve sosyal açıdan genel durumu belirtmektedir. Davranış, gözlemlenebilir ve tecrübe edilebilirken tutum ve bağlamın üstü örtülüdür ve ancak çıkarım yapılabilir (Galtung, 1996: 71-72). Bu bileşenler, çatışmayı bir bütün olarak simgeleyen bir üçgenin köşeleri olarak grafiksel olarak temsil edilmektedir. Üç açının her birine odaklanarak çatışmalar başlatılabilmekte, şiddetlendirilebilmekte veya hafifletilebilmektedir. Oklar; tutumların, davranışların ve bağlamın birbirlerine olan karşılıklı etkisini göstermektedir. Bu benzetme, tarafların her birinin çatışmaya bakış açısıyla tutum, davranış ve bağlamla ilgili faktörleri analiz etmeye hizmet edebilmektedir. Araç özellikle başkalarının bakış açılarını göz önünde bulundurmaya, farklı tarafların eylemlerini neyin tetiklediğini ya da kısıtladığını anlamak için tasarlanmıştır (Oliva ve Charbonnier, 2016: 66). Sonuç olarak, ABC Üçgeni, farklı deneyimleri ve endişeleri nedeniyle, paydaşların çatışma ile ilgili farklı bakış açılarını anlamak ve karşılaştırmak için uygundur.



Şekil 18: Galtung'un ABC (Çatışma) Üçgeni Modeli

Kaynak: Galtung, Theories of Conflict, Columbia University, 1958, s.105.

- Çatışma Piramidi: John Paul Lederach (1998) tarafından çatışma yaklaşım ve müdahale yöntemleri kapsamında ele alınan ve seviyeler arasında çizilen ayrıma

dayanan çatışma piramidi; çatışmanın aktörlerini, işgal ettikleri farklı seviyeleri, sahip oldukları güç ve etkilerini belirlemeye yardımcı olan bir modeldir. Bir çatışmanın çeşitli seviyelerini analiz etmek ve stratejik olarak yer alan aktörleri ve kurumları tanımlamak için özellikle uygundur. Aynı zamanda çeşitli seviyeler arasında nasıl yapıcı bağlantılar kurulacağına dair ipuçları sunabilmektedir (Bajja vd., 2012: 71-73). Şekil 19'da görüldüğü üzere üç bölümden oluşan piramidin üst kısmı, çatışma ortamındaki liderliği temsil eden kilit pozisyonlardaki insanlardan oluşmaktadır. Orta kısımda uzun süredir devam eden bir çatışma ortamında liderlik pozisyonlarında görev yapan ancak pozisyonu resmi otoriteye bağlı olmayan kişiler yer almaktadır. Alt kısım ise çoğunluğun oluşturduğu toplumdur.



Şekil 19: Lederach'ın Çatışma Piramidi

Kaynak: Lederach, Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies, 1998, s.39.

- Paydaş Matrisi: Bu araç, paydaşların davranışlarının arkasındaki düşünce ve motivasyonlara genel bir perspektif sunmaktadır. Dahası, çatışma ile ilgili olarak paydaşların farklı çıkarlarını, ihtiyaçlarını ve korkularını kabul etmek için temel sorunu yeniden çerçeveleme ve ortak çözümlerle ilgili tartışmaları teşvik etme girişimlerini destekleyebilmektedir. Matris, paydaşların birkaç önemli yönüne odaklanmaktadır. Bunlar: • Karakteristikler: paydaşları tanımlayan temel özellikler

(tipoloji, boyut, organizasyonel kurulum, organizasyonun niteliği vb.), • Pozisyonlar: temel konulara bakış açıları (resmi talepler, kamu bildirimleri vb.), • Çıkarlar: çatışmaya ilişkin çıkarları ve bu çıkarların çatışmayı nasıl etkileyebileceği, • İhtiyaçlar: kamuya açık taleplerin arkasında yatan temel kaygılar, arzular ve korkular, • Kapasiteler: çatışmayı olumlu ya da olumsuz olarak etkilemek için mevcut kaynaklar ve yetenekler, • Barış gündemleri: barış vizyonu (varsa) ve gelecek planları, şeklindedir (Oliva ve Charbonnier, 2016: 70). Toplanan bilgiler daha sonra ilgili bulguları ve yansımaları kısaca özetleyen Şekil 20'deki gibi bir matrise dahil edilmektedir.

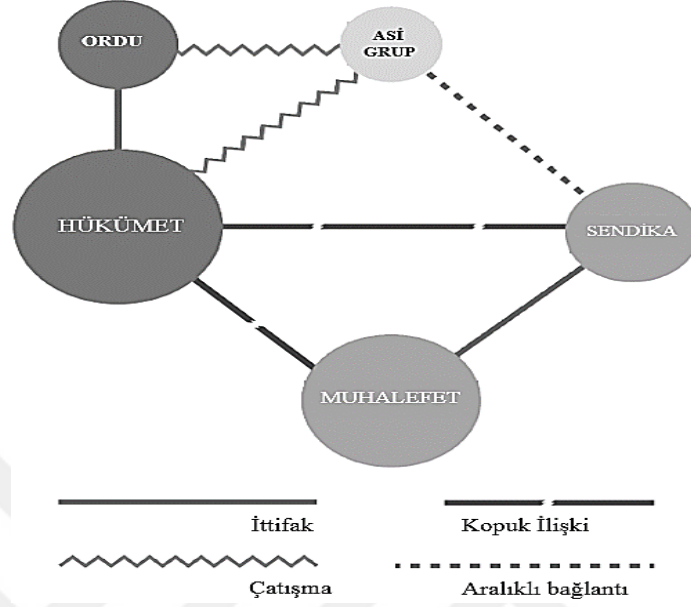
| | Birincil Paydaşlar | İkincil Paydaşlar | Dış Paydaşlar |
|---------------|--------------------|-------------------|---------------|
| Özellikler | | | |
| Pozisyonlar | | | |
| İlgi | | | |
| İhtiyaçlar | | | |
| Kapasite | | | |
| Barış Gündemi | | | |

Şekil 20: Örnek Paydaş Matrisi

Kaynak: Oliva ve Charbonnier, Conflict Analysis Handbook: A field and headquarter guide to conflict assessments, 2016, s.70.

- Paydaş Haritalaması: Bu araç, tarafların birbirleri ile olan bağlantı ve ilişkilerini grafik üzerine yerleştirme imkânı sunan bir tekniktir. Eğer tarafların farklı görüşleri ve talepleri doğru bir biçimde haritalandırılırsa hem çatışma tarafları hem de çatışmaya müdahil olanlar çatışmayı daha iyi analiz edebilme olanağına kavuşabilmektedirler. Dolayısıyla bu araç karşı tarafın algı biçimleri ve davranış kalıpları hakkında bilgi edinmeyi sağlamaktadır. Paydaş haritasının genel amacı; mevcut bağlantıları, bu bağlantıların yapısını başka bir deyişle güç ilişkilerini, ittifak ve müdahale ihtimalleri ile paydaşların çatışmadaki konumlarını grafiksel olarak göstermektir. Bir haritalama alıştırmayı yapmak, aksi halde gözden kaçan bağlantıları ifşa edebilmekte veya bilinmeyen ilişkilere işaret edebilmekte, bu bağlamda çatışmaya farklı bir bakış açısı kazandırabilmektedir (Mason ve Sandra, 2005: 5).

Şekil 21'deki gibi her paydaş bir daire ile temsil edilmektedir ve dairenin büyüklüğü paydaşın gücünü göstermektedir.

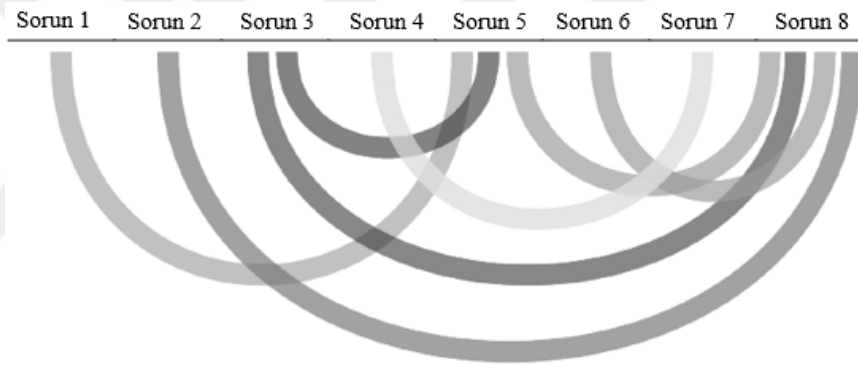


Şekil 21: Örnek Paydaş Haritalaması

Kaynak: Fisher ve diğerleri, Working with Conflict: Skills and Strategies for Action, 2000, s.53.

Bariş ve Çatışma Dinamiği Analizi: Bu analiz; nasıl etkilediklerini ve birbirleriyle nasıl etkileşimde olduklarını anlamak için durum, faktör ve paydaş analizlerini birleştirerek yapılmaktadır. Bariş ve çatışma dinamiği analizi, çatışmaya yol açabilecek veya bariş unsurlarını ve paydaş katılımını destekleyebilecek faktörler arasındaki ilişkiyi tanımlamaya yardımcı olarak çok boyutlu bir çatışma anlayışı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu korelasyonların anlaşılması; çatışmanın artması, azalması veya sabit kalması ihtimalini değerlendirmenin anahtarıdır. Bu nedenle odak nokta, durumun dinamikleri yani belirli süreçler yaratan ya da belirli olay ve faaliyetlere yol açan güçlerdir (UNDP, 2016b: 70). Çatışma tetikleyicilerinin sebepleri ve kilit paydaşları üzerindeki sonuçları nelerdir, çatışmayı yönlendiren ana mekanizmalar ve düşünceler nelerdir, şiddetin ortaya çıkmasında belirli modeller tanımlanabilir mi, çatışma profili, nedenleri ve aktörlerin analizinden ne gibi senaryolar geliştirilebilir, çatışmayı yönetmenin temel kapasiteleri nelerdir gibi sorulara cevap aramaktadır (Oliva ve Charbonnier, 2016: 73). Bariş ve çatışma dinamiği analizi için kullanılan grafik araçlar; sinerji diyagramı, bağlayıcılar ve bölücüler, güç alanı analizi, bariş profili matrisi ve senaryo oluşturmadır.

- Sinerji Diyagramı: Çatışma dinamikleri için etkili analizin özü, nedensel etkileşimin doğasını tanımlamaya odaklanmaktadır. Daha önce açıklandığı gibi çatışmalar, önemi farklı olabilecek bir dizi faktörden kaynaklanmaktadır. Çatışma nedenleri birbirinden bağımsız değildir, çeşitli kombinasyonlarda birbirleriyle etkileşime girmekte ve birbirlerini etkilemektedir. Bu araç çeşitli çatışma faktörlerinin birleşik etkisini anlamak için tespit edilen çatışma nedenlerinin göreceli önemini ve karşılıklı ilişkilerini değerlendirmek üzere kullanılmaktadır. Böylece sorunlar arasında beklenmeyen bağlantıları ortaya çıkarabilmekte ve kapsamlı yanıtlarla ele alınması gereken farklı sorunları kümelendirebilmektedir (Oliva ve Charbonnier, 2016: 73-74). Belirli bir çatışmanın temel konularını tanımlamak ve devam eden etki akışlarını görselleştirmek için oklar çizerek aralarındaki bağlantılar veya sinerjiler Şekil 22'deki gibi basit bir diyagramda gösterilmektedir.

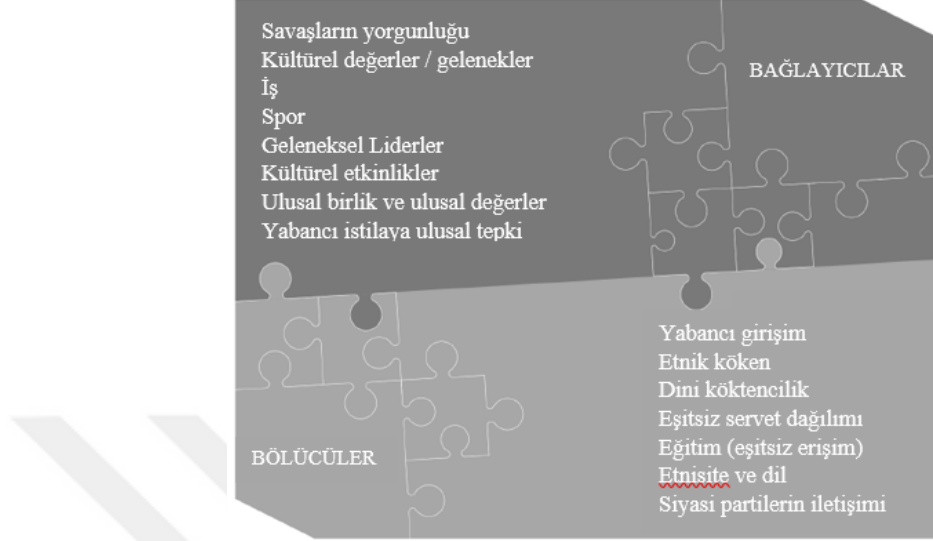


Şekil 22: Örnek Sorunlar Sinerjiler Diyagramı

Kaynak: Oliva ve Charbonnier, Conflict Analysis Handbook: A field and headquarter guide to conflict assessments, 2016, s.73.

- Bağlayıcılar ve Bölücüler: Her çatışmada insanları birbirine bağlayan (bağlayıcılar) ve insanları birbirinden ayıran faktörler (bölücüler) bulunmaktadır. Bu faktörler birçok alanda ortaya çıkabilir: yapılar ve kurumlar, tutumlar ve eylemler, değerler ve ilgi alanları, deneyimler ve semboller (Leonhardt, 2001: 82). Bağlayıcılar farklılıklarına rağmen insanları alt gruplar arasında bir araya getiren veya birbirine bağlayan bir toplum içindeki unsurlardır. Bölücüler ise uzlaşmaya tabi olmayan ve toplumda gerginlik ve bölünme kaynağı olarak hizmet eden unsurlardır. Bağlayıcılar ve bölücüler içeriğe özgüdür ve bir toplumda bağlayıcı unsurlar başka bir yerde bölücü olabilir (örneğin; din ve kimlik gibi). Bağlayıcılar ve bölücüler sabit değildir, aşamalı olarak güçlendirilebilmekte veya zayıflatılabilmekte, böylece ya çatışmayı

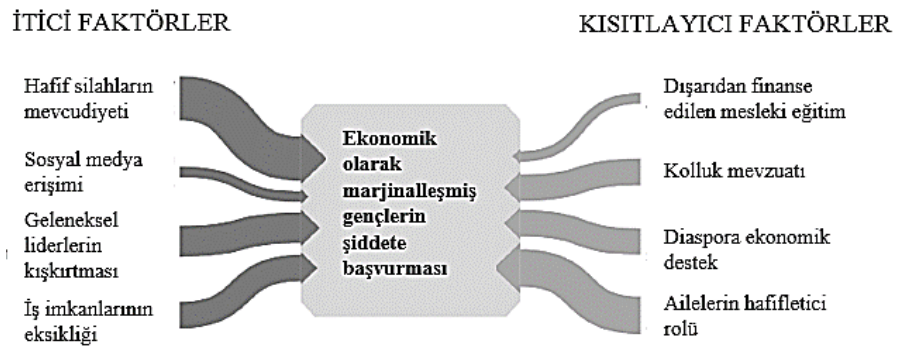
körükleyebilmekte ya da barış içinde birlikte yaşamayı sağlayabilmektedir (Oliva ve Charbonnier, 2016: 75).



Şekil 23: Örnek Bağlayıcılar ve Bölücüler

Kaynak: Oliva ve Charbonnier, Conflict Analysis Handbook: A field and headquarter guide to conflict assessments, 2016, s.75.

- Güç Alanı Analizi: Bağlayıcılar ve bölücüler analizi ile yakından bağlantılı olan bir analizdir. Bu araç, çatışma faktörleri oluşturulduktan sonra farklı güçlerin çatışmayı nasıl etkilediğine dair fikirler sunabilmektedir. Özellikle, hangi kuvvetlerin durumdaki istenen bir değişikliği desteklediğini (yani pozitif/itici faktörler) veya engellediğini (yani negatif/kısıtlayıcı faktörleri) belirlemeye yardımcı olmaktadır. Genel olarak, bu alıştırma, mevcut statükoyu neyin koruduğunu ve çatışmayı neyin kötüleştirebileceğini veya azaltabileceğini anlamının yanı sıra, gelişen çatışma dinamikleri hakkında farkındalığı artırmaktadır (Oliva ve Charbonnier, 2016: 76).



Şekil 24: Örnek Güç Alanı

Kaynak: Fisher ve diğerleri, Working with Conflict: Skills and Strategies for Action, 2000, s.66.

- Barış Profili Matrisi: Her çatışmada şiddet ve güvensizlikle başa çıkmayı amaçlayan veya çatışmanın kendisini hafifletmeye çalışan çabalar ve süreçler vardır. Bir barış profili araştırması, çatışma sorunlarının analizi kadar önemlidir. Çoğu zaman analistlerin ana odağı şiddetin nedenleridir. Burada, belirli bir durumun barış profilini geliştirmek için basit bir yöntem önerilmektedir. Bunu yapmak için bazı unsurları tespit etmek önemlidir. Bu unsurlar: • Devam eden barış çabaları; • Mevcut barış yapıları ve barış için süreçler (barış için altyapılar); • Barış inşa etme boşlukları (barışı sürdürmek için hangi konulara veya kaygılara dikkat edilmeli); • Barışı geliştirme sinerjileri (çeşitli barış çabalarının, faktörlerin, süreçlerin ve yapıların birleşik etkisi ve karşılıklı ilişkileri), şeklinde sıralanabilmektedir (Oliva ve Charbonnier, 2016: 76).

| | Devam eden barış çabaları | Barış için mevcut yapı ve süreçler | Barış inşası boşlukları | Barış inşası sinerjileri |
|-----------------|--|--|--|--|
| Siyasi | Hükümet, ordu ve silahlı gruplar arasında üst düzey görüşmeler | Siyasi diyalog forumu | Kadınların siyasi liderlerinin müzakerelere dahil edilmemesi | Resmi ve gayri resmi siyasi etkiliciler arasındaki daha fazla bağlantı |
| Ekonomik | Madencilik sektörü reformu | Kimberley süreci ve uluslararası kolaylaştırma | Merkezi olmayan yönetim | Dünya Bankasının makroekonomik reformlara desteği |
| Sosyal | — | Yerel düzeyde gayri resmi dayanışma ağları | Sosyal dayanışma | Sosyal uyum gündemi belediye düzeyindeki ekonomik reformlarla ilişkilendirilebilir |
| Kültürel/Kimlik | Kapsayıcı anayasa hazırlık | Kurucu meclis | Yerli halkın haklarının anayasa taslağına dahil edilmesi | Yerel uzlaşma girişimleri ve ulusal politik çabalar |
| Güvenlik | İnceleme altında ateşkes anlaşması | İç barışı izleme | Ateşkes anlaşması müzakerelerine dahil olmayan radikal gruplar | Çocuk rehabilitasyon süreci |
| Diğer | | Geleneksel toprak anlaşmazlığı çözüm mekanizmaları | | |

Şekil 25: Örnek Barış Profili Matrisi

Kaynak: Oliva ve Charbonnier, Conflict Analysis Handbook: A field and headquarter guide to conflict assessments, 2016, s.76.

- Senaryo Oluşturma: Senaryo oluşturma, belirli bir zaman diliminde gelecekteki koşulların varsayım olarak tasvir edilmesini sağlayan bir tekniktir.⁹ Senaryo oluşturma amacı, olası çatışma eğilimlerini daha iyi anlamaktır. Genellikle bir çatışma analizinin son aşaması, bu eğilimleri daha iyi tahmin edebilmek için senaryo oluşturma uygulamalarına dahil olmayı içermektedir. Farklı eğilimler ve olaylarla ilişkili bir dizi senaryo geliştirmek yaygın bir uygulamadır. En az üç senaryo geliştirmek faydalıdır: en iyi durum, en kötü durum ve bir orta durum veya statüko senaryosu (UNDP, 2016b: 78).

Çatışma Analizi; herhangi bir çatışmayı anlamak için stratejiler geliştirmek üzere, farklı yöntemler ve çerçevelerden oluşabilen bir araçtır (Babbitt ve Hampson, 2011: 46). Bu noktada Akyeşilmen'e (Akyeşilmen, 2015: 57) göre çerçevelerin belirli bileşenlerle sınırlandırılmaması, literatürde kabul gören etkili ve verimli bir çerçeveye sahip modelin ortaya çıkmasını engellemekle birlikte, herkes daha fazla önemseydiği veya ilgili olduğu çatışma dinamikleri, nedenleri, aktörleri, konuları ve çevre iklimini göz önünde bulundurarak en uygun çerçeveyi kullanabilir ya da öne çıkardığı kriterleri dikkate alarak yeni bir model geliştirebilir.

2.2. ÇATIŞMA YAKLAŞIM VE MÜDAHALE YÖNTEMLERİ

Hukuk, ekonomi ve politika ile ilgili talep ya da karşı iddialar gibi nedenlerden kaynaklanan devletler arasındaki anlaşmazlıklar, uluslararası ilişkilerin kaçınılmaz bir parçasıdır ve sık sık silahlı çatışmaya yol açmaktadır. İç siyasette ve uluslararası ilişkilerde yaşanan çatışmalara yönelik çözüm yolları üreten yaklaşımlar; geleneksel hukuk dışında alternatif çözüm metotları sunarak dünya barışına önemli katkılar sağlamaktadır. Uluslararası hukukun yaptırımdan yoksun ve bağlayıcılığının da zayıf oluşu, uluslararası arenadaki çatışmaların çözümünde bu yöntemlere başvurmayı bir zorunluluk haline getirmektedir. Yakın zamandaki küreselleşme, demokratikleşme, teknolojik ilerlemeler, küresel ve bölgesel entegrasyon, uluslararası örgütlerin çoğalması ise başta insan hakları gibi konular olmak üzere uluslararası hukukta

⁹ Senaryo oluşturma ile ilgili detaylı bilgi için bakınız: Rhydderch, A., 2009, "Scenario Planning", Foresight Horizon Scanning Centre.

bağlayıcılığı artırmış, dolayısıyla devlet içi meselelerde de bu yöntemler önem kazanmıştır (Bağcı, 2014: 3-4).

Basit bir düşünce farklılığından savaşa kadar geniş bir yelpazeye sahip olan çatışmalar günlük yaşamın ayrılmaz bir parçasıdır ve her zaman üzerinde çalışılması gerekmektedir. Şayet bu yapılmadığı takdirde çatışmalar tırmanır, derinlik kazanır ve taraflar arasındaki yakınlaşma çabaları sonuçsuz kalır. Çatışma seviyesi ne olursa olsun, mevcut uyumsuzluklarla baş etmek için farklı yaklaşım ve müdahale yöntemleri vardır. Çatışma, sergilenen yaklaşım ve müdahale yöntemine bağlı olarak yaratıcı veya yıkıcı sonuçlara neden olabilmektedir. Çatışma müdahalelerini planlamak hassas bir konudur. Bir yandan, eğer doğru bir şekilde düşünülmezse, müdahaleler çatışma sürecinde olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Öte yandan, daha fazla tırmanma ve şiddetten kaçınmak için acil müdahale gerekebilmektedir. Sonuç olarak, müdahalelerin ayrıntılı bir şekilde planlanması için gereken zaman bazen olmayabilir. Bu doğrultuda çalışmanın önceki kısımlarında yer verilen çatışmanın tanımı, nedenleri ve geçirdiği süreçler de dikkate alınarak çatışmalara yaklaşım ve müdahale yöntemlerinin ne olduğunu, ne tür farklılıklar gösterdiğini ve hangi mekanizma ve araçlara ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymak önemlidir (Demir, 2017: 12).

Çatışma ve barış çalışmaları literatüründe, kavramsal ve tarihsel olarak ortaya çıkış süreci ekseninde üzerinde tartışılan bazı önemli kavramlar bulunmaktadır. Bu kavramların tanımlanmasında genel bir uzlaşıdan yoksun olduğunu, aynı terimlerin farklı süreçleri veya farklı terimlerin aynı süreçleri tanımlamasından kaynaklanan bir kavram kargaşası yaşandığını belirtmek gerekir. Örneğin; Andrews ve Tjosvold (1983), Hamad (2005), Nieuwmeijer ve Cloete (2001), Licklider (2008), Posthuma (2005), Kremenyuk (2002), Hoffmann (2005), Munduate ve diğerleri (1999), Axt ve diğerleri (2006) gibi kuramcılar “çatışma yönetimi”ni temel odak noktası kabul ederken, Galtung (2010), Bercovitch ve diğerleri (2009), Wallensteen (2002), Burton (1993), Bar-Tal (2000), Kelman (2010), Babbitt ve Hampson (2011), Siver (2005), Page (2002) ve Reimann (2004) gibi kuramcılar da “çatışma çözümü”nü üst başlık olarak kullanmaktadır. Ek olarak Fenn ve Gameson (1992),

Fetherson (2000), Robbins (1978) ve Sandole (1998) gibi kuramcılar da çatışma yönetimi ve çatışma çözümü gibi kavramları barış inşasının ayrı evreleri olarak kabul etmektedir. Bu kavramlar her ne kadar farklı perspektifler ile ele alınsa ve birbirini takip eden süreçlermiş gibi sunulsa da çoğu zaman iç içedir ve uygulamada böyle bir ayrıma gitmek pek gerçekçi görünmemektedir (Demir, 2017: 14; Akyeşilmen, 2014: 35).

Çatışmaları ele alırken hangi durumda hangi yaklaşımı kullanmalıyız? Nedenleri ve dinamiklerinin analizi tamamlandıktan sonra bir çatışmayla başa çıkmanın en uygun yolu nedir? Bunlar; doğru ya da yanlış cevapların, tariflerin ve siyah-beyaz çözümlerin olmadığı sorulardır. Kuşkusuz, çatışmalara müdahale etmek için yaygın olarak kullanılan farklı yaklaşımlar arasında ayırım yapmak ve belirli bir zamanda ele alınan çatışmanın özel durumu için hangisinin anlamlı olacağına karar vermek zor olabilmektedir. Bu doğrultuda çalışmada, çatışmalarda yaklaşım ve müdahale yöntemleri altında çatışma önleme, çatışma çözümü, çatışma yönetimi ve çatışma dönüşümü alt başlıklarla verilmektedir. Her yaklaşım farklı bir çatışma anlayışı ortaya koymakta ve her biri çatışmayla başa çıkmak için farklı yöntemlerin kullanılmasını gerektirmektedir.

Çatışma yaklaşım ve müdahale yöntemlerinin bağımsız bir araştırma alanı mı yoksa uluslararası ilişkiler disiplininin alt kategorisi olarak mı değerlendirileceği konusunda tartışmalar devam etmektedir. Anlaşmazlık sadece terminoloji ile ilgili değildir. Bu konuyla ilgili farklı görüşler, çatışmanın doğası ve kökenleri hakkındaki genel yaklaşımları ile ayırt edilebilmektedir. Bunlar, çatışma hakkında iki nesli temsil eden paradigmalara ayrılabilir. Birincisi, güç paradigması (1. nesil) olarak bilinen, çatışmanın olumsuz olduğunu ve bu nedenle önlenmesi gerektiğini veya önlenmesi mümkün değilse çözümlenmesini önermektedir. Bu görüşe göre insanın rekabetçi ve saldırgan doğası nedeniyle çatışma yaşanmakta, güç ilişkileri de kimin kazanıp kimin kaybettiğini belirlemektedir. İkincisi ise iş birliği paradigmasıdır (2. nesil). Bu görüş de çatışmayı ne olumlu ne de olumsuz olarak değerlendirmekte, ancak sonuçlarının olumsuz ve/veya olumlu olabileceğini kabul etmektedir. Çatışmalar, karşılanmayan ihtiyaçlardan ve eşitsiz bir avantaj dağıtımından

kaynaklanmaktadır. Olumsuz sonuçlardan kaçınmak için çatışmaların yönetilebileceğini ve iş birliğiyle ilgili tüm taraflar için sorunların olumlu fırsatlara dönüştürülebileceğini öne sürmektedir. Odak noktası, bütün tarafların korku ve ihtiyaçlarını ele alarak tatmin edici uzun vadeli çözümler bulmaktır (Bajja vd., 2012: 98). Tablo 5’te çatışma paradigmasının temel özellikleri ve bunları ayırt eden yönler yer almaktadır.

Tablo 5: Çatışma Paradigmaları

| Güç Paradigması (1. Nesil) | İş birliği Paradigması (2. Nesil) |
|--|---|
| <ul style="list-style-type: none"> • Çatışma negatiftir • Çatışmaların mikro ve makro düzeyi ayrı kabul edilir • İnsanın saldırgan doğası ve kıt kaynaklar çatışmaların başlıca nedenleridir • Taraflar düşmandır • Taraflar arasında iletişim bozulabilir • Odak noktası: pozisyonlar • Kısa vadeli çözümler • Amaç: kazanmak | <ul style="list-style-type: none"> • Çatışma nötrdür • Çatışmaların mikro ve makro seviyeleri ayırt edilemez • Karşılansız ihtiyaçlar ve kaynakların eşit olmayan dağılımı çatışmaların temel nedenleridir • Taraflar ortakdır • Taraflar arasında iletişim kopmaz • Odak noktası korku ve bastırılmış ihtiyaçlar • Uzun vadeli çözümler • Amaç: tarafların ihtiyaçlarını karşılama |

Kaynak: Bajja vd, Youth transforming conflict, 2012, s.99.

Bir çatışmayı ele alırken hangi yaklaşım ve müdahale yönteminin kullanılacağı konusunda çatışma paradigmasının etkisi oldukça fazladır. Örneğin, çatışmanın olumsuz olduğu düşünülüyorsa uygulanacak olan yaklaşım, çatışmanın gerçekleşmesini durdurmaya yönelik olacaktır veya çatışma büyüme ve gelişme için bir fırsat olarak görülüyorsa çatışmanın olumlu potansiyelinin optimizasyonu için bir yöntem tercih edilebilecektir. Bu çalışmada literatürden kaynaklanan kavram kargaşasının önüne geçmek için çatışmanın çeşitli evreleri olduğundan hareketle, her evre için sonuç verecek yöntemlerin farklılıklar göstereceği ve dolayısıyla çatışmaya yaklaşım yöntemlerinin de çatışmanın evrelerine uygun olarak spesifikleştirilmesi gerektiği benimsenmiştir. Bu bağlamda yaklaşımlar; çatışmanın fiziksel şiddete dönüşmeden önceki aşamaları için geliştirilen yöntemler “çatışma önlenmesi”, çatışmanın çözüme kavuşturulması için geliştirilen yöntemler “çatışma çözümü”, çatışmanın şiddete dönüşmesi ile çatışmayı kontrol altında tutmak için geliştirilen

yöntemler “çatışma yönetimi” ve çatışmayı barışa dönüştürmek için geliştirilen yöntemler “çatışma dönüştürme” olarak ifade edilmektedir.

2.2.1. Çatışma Önleme

Çatışmaların şiddetli ve olumsuz olduğu varsayımına dayanmaktadır. Olumsuz oldukları için çatışmalardan kaçınılmalı ve gerçekleşmesi engellenmelidir. Genel olarak çatışmaların önlenmesi; potansiyel olarak şiddet içeren ihtilafların dikkatli bir şekilde izlenmesi, erken uyarı mekanizmalarının oluşturulması, çatışmayı önlemek için planlı koordinasyonun kullanılması ve yerel, bölgesel ve uluslararası düzeylerde önleme mekanizmalarının kurumsallaştırılması için adımlar içermektedir. Başka bir ifadeyle bu evre; erken uyarı ve erken müdahale sistemleri, önleyici diplomasi ve barış diyalogu gibi çatışma önleyici mekanizmaları kapsar (Demir, 2017: 14-17).

Çatışmaları önlemek için aktif önlemler iki türe ayrılabilir: Birincisi, çatışmaların tırmanması için açık bir kapasiteye sahip durumların önlenmesidir. Buna “hafif (yüzeysel) önleme” denir. Çatışmayı önleme uygulayıcıları çatışmanın temel nedeni ile çok fazla ilgilenmez. İlk hedefleri gizli veya soğuk çatışmaların şiddet ortamına tırmanmasını önlemektir. Bu doğrultuda güçlü devletler pozitif-negatif yaptırımlarla ve siyasi politikalar (güç arabuluculuğu, bölgesel toplumsal seferberlik oluşturmak, medyayı etkilemek), ekonomik politikalar (anlaşmalar, finansal yardımlar, olağanüstü yardımlar) ve askeri politikalar (silah ambargosu, silahsızlandırma ve barış inşasını koruma) ile çatışmayı önleyebilirler. İkinci tür “derin önleme” olarak adlandırılır ve temel çıkar çatışmalarını veya ihtiyaçlardaki algılanan uyumsuzlukları da içeren çatışmanın temel nedenlerini ele almayı amaçlar. Siyasal, toplumsal ve ekonomik dönüşümünü sağlayarak iç, bölgesel ve uluslararası iyi yönetimi oluşturmayı kapsar. Uluslararası konferanslar ve anayasal güçlü devlet yönetimini oluşturmak, seçim gözlemciliği ve özgür adil seçim oluşturmak, adil duruşmaları (mahkemeleri) desteklemek, insan hakları ihlallerini gözlemleyip yargı bağımsızlığını desteklemek ve bağımsız medyanın kurulmasını desteklemek derin önlemeye örnek gösterilebilir (Mial vd., 2007: 95). Acil bir krizle başa çıkma tedbirlerini (operasyonel önleme) veya çatışma tırmanmadan önce alınan önlemleri (yapısal önleme) içerebilir. Çatışma önleme karmaşık stratejiler gerektirir. Politik

irade, güçlü liderlik, kaynaklar ve uluslararası iş birliğinin yanı sıra etkili kurumsal yapılara ihtiyaç vardır (Lund, 2009: 287-292). Ayrıca barışın sağlanması ya da barışın korunması amaçlanan çatışma önleme de üçüncü tarafın müdahalesi önemli rol oynamaktadır. Çatışmayı önleme, ancak belirli ve uygun şartlarda mümkündür: Erken ve hızlı uygulama (silahlı çatışmaya geçmeden önce), çatışmayı önleyen aktörler arasında koordinasyonu sağlamak, ülke yönetiminin müsaadesi, müdahale eden taraflardan en az birinin bundan çıkarı olmasıdır (Mial vd., 2007: 106).

2.2.2. Çatışma Çözümü

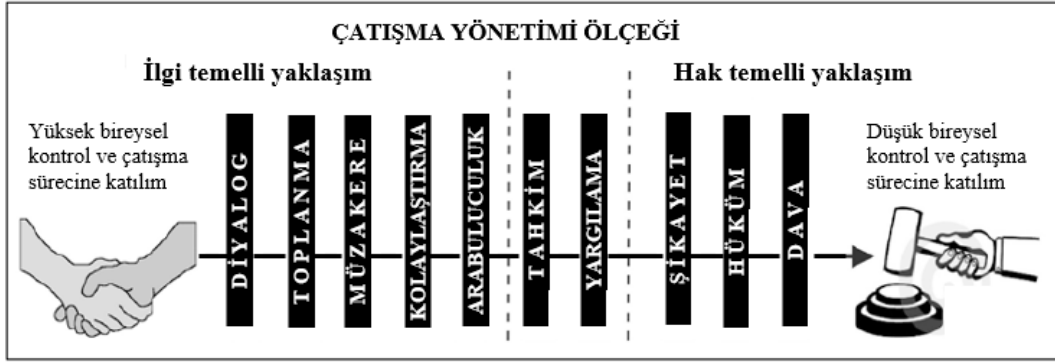
Uyuşmazlık çözümü olarak da adlandırılan, köklü çatışma kaynaklarının ele alındığını ve çözüldüğünü ima eden daha kapsamlı bir terimdir. Bu; davranışların artık şiddetli olmadığı, tutumların artık düşmanca olmadığı ve çatışmanın yapısının değiştiği anlamını taşır (Mial vd., 2007: 24). Çatışma çözümünün amacı, çatışmayı tamamen çözmektir, böylece tarafların tüm ihtiyaçları karşılanır ve çatışma ortadan kalkar. Bunu yapmak için; davranış, çıkar çatışmaları ve altta yatan sorunların hepsi ilgili herkes için kabul edilebilir bir süreç kullanarak karşılıklı tatmin edici bir çözüm arayışıyla derinlemesine ele alınmalıdır. Etkili olması için tüm ihtiyaçların karşılanması gerekir. Çatışma çözümü, başlangıçta çatışan tarafların merkezi uyumsuzluklarını çözen, birbirlerinin devam eden varlığını taraf olarak kabul ettiği ve birbirlerine karşı tüm şiddetli eylemlerini durduracak bir anlaşmaya girdikleri durum olarak ifade edilebilir. Diğer bir ifadeyle barışın müzakere edilmesi sürecidir. Bu yaklaşım, tarafların çatışmayı karşılıklı olarak kabul edilebilir bir şekilde çözmeye istekli olduklarını varsayar. Bu nedenle, herhangi bir tarafın müzakereden ziyade diğer tarafa hükmetmek için yasal otorite ve/veya güç kullanmayı seçebileceği çatışmalara uygulanamaz (Wallensteen, 2002: 8).

2.2.3. Çatışma Yönetimi

Çatışma yönetimi, bir çatışmayı yönetme şeklinin olumsuz ya da olumlu olabileceği fikrine dayanır. Çatışmalar kendi başına nötrdür, ancak rotaları ve sonuçları, olumsuz ve yıkıcı veya olumlu ve üretken olabilen tarafların eylemleri ile belirlenir. Bu nedenle, bu bakış açısı, çatışmalar hakkında hiçbir değer varsayımı yapmaz. Çatışma

yönetimi, bir çatışmanın daha da artmasını önlemek için harekete geçmeyi içerir. Çatışmanın altında yatan köklü ve uzun vadeli sorunları ele almaktan ziyade çatışmanın yayılmasını önleyen çaba ve yöntemleri kapsar. Çatışma yönetimi, bir çatışmanın yoğunluğunu ve bunun sonucunda etkilerini, müdahale, müzakere ve geleneksel diplomatik çabalar gibi çeşitli yöntemlerle ve ayrıca kurumsal mekanizmalar yoluyla kontrol etme yeteneğini içerir (Axt vd., 2006: 15). Bu açıdan bakıldığında çatışma yönetimi, şüpheli soykırımı durdurmak için askeri müdahale biçimini alabilir, başka bir deyişle şiddet içerebilir ya da kök düzeyinde uzun vadeli diyalog projeleri biçimini alabilir yani şiddet içermeyen olabilir. Farklılıkları ortadan kaldırmak amacıyla soykırım, zorla toplu nüfus aktarımı, ayrılma, taksim veya kendi kaderini tayin etme ve asimilasyon; farklılıkları yönetmeye dair olarak ise kontrol, tahkim, federalizm ve ortaklıkçılık bu kapsamdaki metotlar olarak söylenebilir (Gülboy, 2014: 28-29).

Çatışma yönetimi yöntemleri hak temelli veya ilgi alanına dayalı olabilir. Haklara dayalı yaklaşım, bazı yasal veya sözleşmeye bağlı hükümlere göre, çatışma taraflarının bir karar vericiyi haklı olduklarına ikna etmek için rekabet ettikleri resmi bir mekanizmaya dayanmaktadır. Karar genellikle taraflara uygulanır ve çoğu zaman bir ya da her iki taraf da bundan memnun değildir. Öte yandan, ilgi temelli yaklaşım, konularını değil, temel çıkarları açısından sorunlara bakar ve bir sorunun temelinde olabilecek daha derin kaygıları (ihtiyaçlar, arzular, değerler ve korkular) ele alır. Hak temelli yaklaşımın aksine, daha gayri resmidir ve tüm çatışma taraflarının çıkarları, aktif dinleme ve etkili iletişim konularında çatışma yönetimi sağlar. Süreci eldeki soruna bir çözüm bulmak için iş birliğine dayalı bir araştırmaya dönüştürmek üzere tasarlanmıştır. Bazı çalışmalarda çatışma yönetimi tüm yaklaşımları tanımlamak için kullanılmaktadır (Bajja vd., 2012: 99). Bu kavram karmaşasına yol açabilir çünkü çatışma yönetimi aynı zamanda çatışma çalışması içinde farklı tanımlanmış bir yaklaşımdır. Şekil 26'da çatışma yönetiminin şemsiye kavram olarak nasıl anlaşıldığını gösterilmektedir.



Şekil 26: Çatışma Yönetimi Skalası

Kaynak: Bajja vd, Youth transforming conflict, 2012, s.101.

2.2.4. Çatışma Dönüşümü

Çatışma dönüşümü, bireylerin ve toplulukların farklılıklarını kazan-kazan (işbirlikçi) problem çözme yoluyla değiştirmeyi amaçlamaktadır. Yapısal değişim odaklı ve uzun vadeli barışa yönelik çalışmalardan oluşmaktadır. Çatışma, doğası ve tezahürleri değiştiğinden dolayı hiç bitmeyen bir süreçtir (Galtung, 1996: 89-90). Bu nedenle, çatışma dönüşümü, çatışmayı ve aktörlerini uzun vadede barışçıl bir şekilde bir arada yaşamakta olan herkesi güçlendiren anlayış ve becerileri geliştirmek için çoklu seviyelerde yürütmektedir. Çatışma dönüşümü, bir çatışma meydana geldiğinde, onu yaratan olayları, insanları ve ilişkileri değiştirmeyi veya dönüştürmeyi amaçlar. Çatışma dönüşümü; çatışmanın kişisel, yapısal, ilişkisel ve kültürel yönlerinde yapılan değişiklikleri içermektedir. Korku ve güvensizliğin üstesinden gelmek, basmakalıplara hitap etmek, derinlemesine varsayımlar, yanlış algılamalar ve etkili bir şekilde iletişim kurmayı öğrenmek, çatışmadaki taraflar arasındaki ilişkileri yeniden tanımlamak, adalet ve eşitlik tesisine katkıda bulunmak için önemli unsurlardır (Lederach, 2003: 12-13). Galtung tarafından 1998 yılında ortaya konulan çatışma dönüştürme yaklaşımı *transcend* yöntemi olarak ifade edilmekte olup 2000’li yılların başından itibaren popüler hale gelmiştir. Galtung, bu yöntemi bir hastalığın teşhis edilmesi, seyrine ilişkin öngörü ve tedavi sürecini içeren ve teşhis, tıbbi öngörü ve tedavi (*diagnosis-prognosis-therapy*, DPT) şeklinde ifade edilen tıbbi bir yaklaşımdan esinlenerek geliştirmiştir. Bu bağlamda yöntem, çatışmanın kaynağının tespit edilmesi, seyrine ilişkin olası senaryoların ortaya konulması ve şiddetin azaltılması için gerekli müdahalelerin yapılması sürecidir. Bu

yaklaşım bazıları için, en derin seviyedeki çözünürlüğü temsil eder. Diğerleri için, çatışmanın çözümünün ötesinde önemli bir adımdır, çünkü çatışmanın doğasını başka bir yaklaşımdan daha derin bir anlayışla yansıtır ve uzun vadede kalıcı olarak sürdürülebilir olumlu barışa doğru çalışır (Mial vd., 2007: 70).

Tablo 6’da yer alan anahtar göstergelere göre farklı yaklaşımların her birinin kısa bir karşılaştırması sunulmakta ve elde etmek istenilen sonuç türü için hangi yaklaşımın en uygun olduğu gösterilmeye çalışılmaktadır.

Tablo 6: Çatışma yaklaşımlarının karşılaştırılması

| | Çatışma Önleme | Çatışma Çözümü | Çatışma Yönetimi | Çatışma Dönüşümü |
|------------------------|--|--|---|--|
| Anahtar Soru | İstenmeyen bir şeyi nasıl önleriz? | İstenmeyen bir şeyi nasıl sonlandırabiliriz? | Çatışmalarla nasıl başa çıkacağız? | Yıkıcı bir şeyi nasıl bitirir ve istenen bir şeyi nasıl inşa ederiz? |
| Odak | Sorun /sorunlar | Sorun /sorunlar | Sorun / sorunlar ve ilişkiler | Sorun / sorunlar ve ilişkiler |
| Amaç | Silahlı çatışmaların yaşanmasını önlemek | Çatışmayı çözmek ve anlaşmayı başarmak | Etkin seçimlere dayalı çatışmalarla başa çıkmak | Yapıcı değişim süreçlerini teşvik etmek |
| Zaman Aralığı | Kısa dönem | Kısa dönem | Kısa ve uzun dönem | Orta ve uzun dönem |
| Çatışmaya Bakış | Çatışmalar olumsuz | Çatışmalar olumsuz | Çatışmalar tarafsız | Çatışmalar tarafsız |

Kaynak: Lederach J. P. ve Maiese M., Conflict Transformation, 2003, s.30.

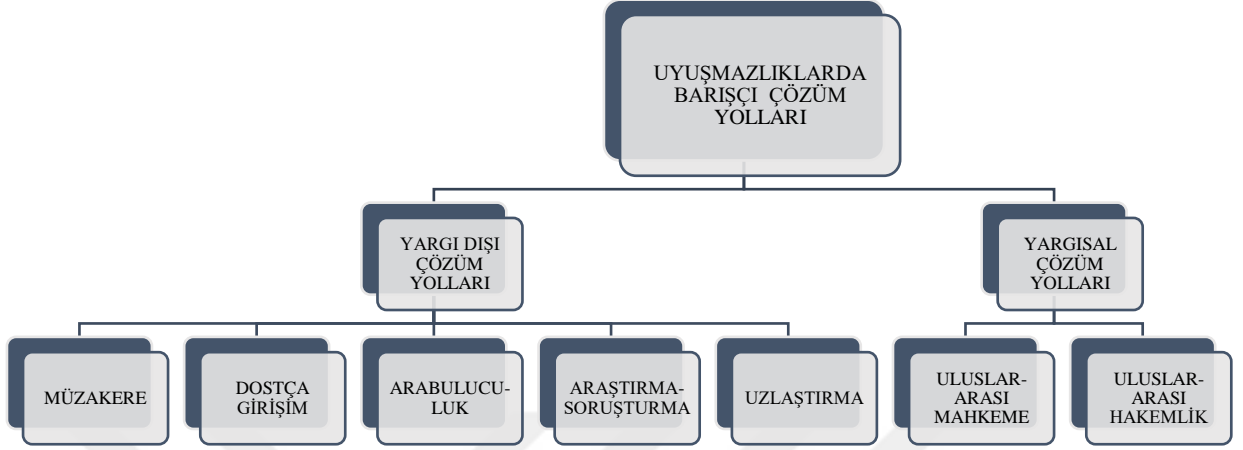
Hangi yaklaşımın daha başarılı olduğu konusunda uzmanlar arasında çok az fikir birliği vardır. Buna rağmen, farklı yaklaşımları bir araya getirmek için bazı girişimlerde bulunulmuştur. Bu yaklaşımlar çatışma ile çalışmak için farklı yöntem veya araçlar olarak da değerlendirilebilir. Bunlar daha sonra çatışmanın farklı aşamalarında uygulanabilir ve çatışmanın farklı yönlerini ve sorunlarını uygun şekilde ele alabilir. Bu açıdan tüm yaklaşımlar önemlidir. Öte yandan belirtilmesi gereken diğer konular da çatışma yaklaşımları sürecindeki barışçı çözüm yolları ile yine bu süreçte yer alan aktörlerdir.

2.3. ULUSLARARASI UYUŞMAZLIKLARIN BARIŞÇI ÇÖZÜM YOLLARI

Tarihsel olarak uluslararası hukuk, uluslararası toplum tarafından dünya barış ve güvenliğinin kurulmasını ve korunmasını sağlamak için bir araç olarak kabul edilmiştir. 1919'da Milletler Cemiyeti ve 1945'te Birleşmiş Milletlerin oluşturulmasında olduğu gibi uluslararası hukukun temel amacı her zaman uluslararası barış ve güvenliğin korunması olmuştur. Devletler arasındaki uyuşmazlıklar çatışmalara yol açabileceğinden bu anlaşmazlıkların çözülmesi barış ve güvenlik açısından önemlidir. Uyuşmazlıkların barışçı çözümü için yöntem ve prosedürler uluslararası hukukta sunulmuştur. Devletler, anlaşmazlıklarının ve farklılıklarının barışçıl çözümüne yönelik çok sayıda çok taraflı anlaşma imzalamışlardır. En önemli anlaşmalar; 1907'de İkinci La Haye Barış Konferansı'nın revize ettiği 1899 La Haye Uluslararası Uyuşmazlıkların Çözümü Konvansiyonu ve 1928 Milletler Cemiyeti'nin himayesinde sonuçlanan Pasifik Uyuşmazlıkların Çözümü Genel Kanunu'dur. Ayrıca 1948 Amerikan Pasifik Antlaşması, 1957 Avrupa Uyuşmazlıkların Çözümü Sözleşmesi ve 1964 Afrika Birliği Örgütü Arabuluculuk ve Tahkim Komisyonu Protokolü gibi bölgesel antlaşmalar da bulunmaktadır (Hamza ve Todorovic, 2017: 11).

Günümüzde uluslararası düzeyde güvenliği sağlama konusunda en başta yer alan otorite Birleşmiş Milletler'dir (Yılmaz, 2017: 372). Nitekim kuruluşun temel amaçlarından biri Şartnamede (Md. 1/1), "barışçıl yollarla, adalet ve uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak, barışın ihlaline yol açabilecek uluslararası anlaşmazlıkların veya durumların düzeltilmesi veya çözülmesi" olarak tanımlanmaktadır. Ardından (Md. 2/3 ve Md. 2/4) bazı istisnalar dışında kuvvet kullanımını yasaklamakta ve tüm üye devletlerin uluslararası anlaşmazlıklarını uluslararası barış ve güvenlik sağlayacak şekilde barışçı yollarla çözmeleri gerektiğini belirtilmektedir. Bu bağlamda BM Şartı'nın 6. Bölümü özelinde 33/1. maddesi, uluslararası hukukta devletler arasındaki uyuşmazlıkların barışçı çözümünün olağan yöntemlerinin bir listesini verir: müzakere, soruşturma, arabuluculuk, uzlaştırma, tahkim, adli uzlaşma, bölgesel kurumlara veya düzenlemelere başvurma ya da kendi seçecekleri barışçı yollar (Malanczuk, 1997:

273). Bu yöntemler Şekil 2.27'deki gibi sınıflandırılabilir: (1) Yargı-dışı (diplomatik) uyuşmazlık çözümü araçları, (2) yargısal (hukuki) uyuşmazlık çözümü araçları.



Şekil 27: Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözüm Yolları

Kaynak: BM Antlaşması (1945) 33.Maddeden esinlenerek oluşturulmuştur.

Bu yöntemlerin her birinin kendine has özellikleri bulunmaktadır ve her biri farklı çatışmalara uygun olabilmektedir (Bercovitch, 2009: 340).

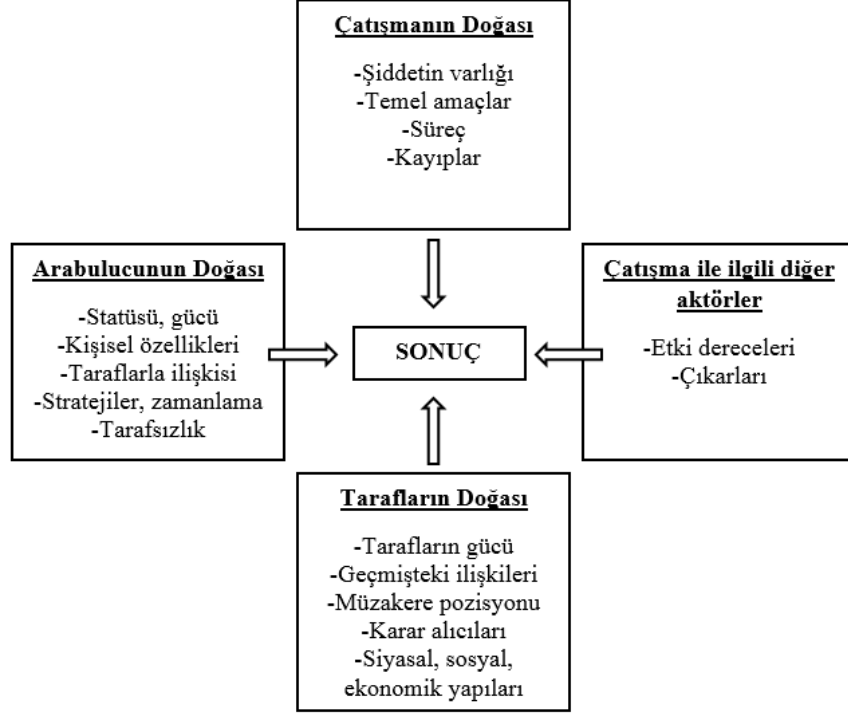
Yargı Dışı (Diplomatik) Çözüm Yolları: Müzakere, dostça girişim, arabuluculuk, araştırma-soruşturma ve uzlaştırma olarak kategorize edilen yargı dışı çözüm yollarının en temel özelliği tarafların rızasına dayalı sonuçlanmasıdır. Başka bir ifadeyle, siyasal iradeye bağlı olarak çözüm bulunan yargı dışı yollar, hukuki dayanağı ve bağlayıcılığı olan yargısal yollardan ayrılmaktadır. Hem yargı dışı hem de yargısal çözüm yollarının ortak özelliği ise bu çözüm yöntemlerine başvuru noktasında tarafların iradesinin asıl olmasıdır (Ak, 2015: 153).

Çatışmalı pozisyonları ortak bir anlaşmaya dahil etme süreci olan “müzakere”, çatışmanın çözümü ile eş anlamlıdır ve çatışmaları önlemenin, yönetmenin, çözmenin ve dönüştürmenin en yaygın yoludur (Zartman, 2009: 322). Bu kapsamda ikili ilişkileri geliştirmek, bölgede barış, güvenlik ve istikrarı sürdürmek amacıyla 2009 yılında imzalanan Türkiye-Ermenistan Protokollerinin öncesinde gerçekleşen görüşmeler, müzakere için örnek gösterilebilmektedir (Lütem, 2015: 259). Ancak şu belirtilmelidir ki müzakere, her zaman uluslararası ihtilafların çözümü için işe

yarayan bir yöntem değildir. Uyuşmazlığa neden olan sorunun çözümüne yardımcı olacak tarafsız bir mekanizmanın bulunmaması, pazarlık noktasında gücü yüksek olan tarafın aşırı iddialarda bulunmasına neden olabilmektedir. Devletler ayrıca bir anlaşmazlığın var olduğunu inkâr edebilir ve çoğu zaman müzakerelere başlamadan önce belirli koşulların yerine getirilmesini isteyebilmektedir. Ayrıca tarafların müzakere sürecine iyi niyetle yaklaşmaları, kilit roller üstlenen aktörlerin müzakere sürecinde yer almaları, tartışma yaratan temel sorunların müzakerelere dahil edilmesi ve müzakerecilerin süreci sürdürme konusunda kararlı olması barış sürecinin başarılı olabilmesi için gereklidir (Darby ve Ginty, 2003: 2). Anlaşmalardaki uyuşmazlık çözümü maddeleri genellikle sadece bir uyuşmazlık çözümü prosedürünün ilk adımı olarak müzakere sağlamakta ve müzakereler belirli bir süre içinde başarısız olursa, anlaşmazlığın arabuluculuk, soruşturma, uzlaşma, tahkim veya yargılama gibi diğer barışçıl çözüm yollarına sunulmasına izin vermektedir (Malanczuk, 1997: 275).

Müzakereler gerçekleşmediğinde veya sonuç alınmadığında üçüncü devletler, uluslararası kuruluşlar ya da çoğu zaman seçkin bir birey, tartışmalı devletlerin anlaşmaya varmasına yardım etmeye çalışabilmektedir. Bu tür yardım iki şekilde olabilir: dostça girişim ve arabuluculuk (Oppenheim, 1952: 6-7). “*Dostça girişim*”; üçüncü bir devletin, anlaşmazlığa taraf devletler arasındaki diyalogu kolaylaştırma, görüşmeler yapmaya ikna etme ve bu amaç doğrultusunda taraflar arasında köprü vazifesi görerek mesaj ve öneri alışverişine aracılık etme faaliyetidir. Taraflar arasında görüşmeler başladıktan sonra dostça girişimin misyonu tamamlanmış sayılmaktadır (Vinogradov, Wouters ve Jones, 2003: 28). İsrail-Filistin çatışmalarında Norveç’in girişimiyle imzalanan Oslo Anlaşması bu kapsamda örnek verilebilir. “*Arabuluculuk*” faaliyetinde ise, bu rolü üstlenen devlet ya da kişi, dostça girişimden farklı olarak kendisi de görüşmelere katılabilmektedir. Gerekli gördüğü takdirde uyuşmazlığın taraflarına uygun gördüğü çözümleri önerebilmektedir. Başarılı olduğunda, arabuluculuk tarafları yumuşatabilmekte, diplomasiyi teşvik edebilmekte ve düşmanlıkların durdurulması, bir barış anlaşması veya tam bir anlaşmazlığın çözülmesi konusunda etkili olabilmektedir (Bercovitch, 2009: 340). Dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan’ın 2004 yılında Kıbrıs müzakerelerinde arabulucu rolünde yer alması verilebilecek en iyi örneklerden biridir. Bu noktada

Şekil 28’de görüldüğü gibi arabuluculuk sürecinde sonucu etkileyen çok sayıda faktörün bulunduğunu belirtmek gerekmektedir.



Şekil 28: Arabuluculuk Sürecinde Sonucu Etkileyen Faktörler

Kaynak: Ertuğrul, S., Kıbrıs Sorunu ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreterlerinin Çözüm Önerileri, 2012, s.62.

Uluslararası hukukta gerçekleri belirlemede kullanılan “*araştırma ve soruşturma*” yöntemi; uluslararası örgütlerde karar alabilmek için gerekli bilgilerin sağlanması, bir anlaşmanın uygulanmasında yükümlülüklerin yerine getirilip getirilmediğinin saptanması ve bir uyuşmazlıkta çözüm bulunması için maddi verilerin ortaya çıkarılması gibi amaçlara yönelik faaliyetlerdir (Partsch, 1981: 61). Birçok uluslararası uyuşmazlık sadece tartışmalı olgusal sorulara yönelmektedir. Dolayısıyla tarafsız bir soruşturma, taraflar arasındaki gerilimi ve anlaşmazlık alanını azaltmanın iyi bir yoludur. Bazı müzakerelerden sonra tartışmalı devletler bazen bir soruşturma yürütmek üzere tarafsız bir organ (çoğunlukla geçici, ancak bazen belirli anlaşmazlık türleri için mutabakata varılarak oluşturulmuş kalıcı bir organdan oluşan) atamayı kabul edebilmektedir. Soruşturmanın amacı, tartışmalı gerçeklerin tarafsız bir şekilde bulunmasını sağlamak ve böylece müzakere edilen bir uzlaşmanın yolunu hazırlamaktır (Malanczuk, 1997: 277). Yine bu bağlamda 2015 yılında Suriye’de

kimyasal silah kullanımı ile ilgili olarak BM bünyesinde kurulan araştırma-soruşturma komisyonu örnek verilebilir.

Yargı dışı çözüm yollarından bir diğeri olan “uzlaşma” yöntemi; Pazarcı'nın (2009: 451) ifadesiyle uyuşmazlığa taraf olan devletlerce çözüme ulaşmak için oluşturulan bir komisyondan ya da organdan öneride bulunmasının talep edilmesidir. Bu çözüm yolu, herhangi bir uyuşmazlığın çözümü için taraflarca, uyuşmazlığı ele alacak daimî ve geçici (*ad hoc*) bir komisyonun kurulmasını ve sonrasında bu komisyonun, uzlaşmazlığın tarafsız bir şekilde incelenmesini yapmasını ve önce komisyonca daha sonra uzlaşmazlık taraflarınca kabul edilebilecek bir anlaşmanın hükümlerini belirlemesini öngörmektedir (Mengiler, 2005: 58). Bu bağlamda araştırma-soruşturma mekanizması ile hakemlik süreci arasında bir yer teşkil etmektedir. BM'nin 1948 tarih ve 194 sayılı kararı ile oluşturulan Filistin Uzlaşma Komisyonu da bu yöntemi içeren bir örnektir (Kaya, 2017: 158).

Yargısal Çözüm Yolları: Uluslararası bir uyuşmazlığın hukuk yoluyla çözülmesi demek, her şeyden önce o konuda hüküm ifade eden uluslararası hukuk kurallarının bulunması, mevcut uluslararası hukuk kurallarına aykırı bir davranışın ortaya çıkması ve bu olaya mevcut uluslararası hukuk kurallarını uygulayacak yargı yerlerinin veya yargı benzeri kurumların olması demektir (Yılmaz, 2017: 345). Bir uluslararası uyuşmazlığın hukuki yollarla çözüme kavuşturulması sırasında genel olarak iki araç kullanılmaktadır: uluslararası mahkeme ve hakemlik. Bu çözüm yollarının ortak özellikleri; bu yöntemlere başvurulabilmesi için tarafların rızasının gerekmesi, bir üçüncü taraf kararıyla sonuçlanması ve tarafları yasal olarak bağlayıcı olmasıdır (Malanczuk, 1997: 281). Diğer bir ifadeyle anlaşmazlığın tarafları yargısal yollara başvurmaları sonucu verilen kararın bağlayıcı nitelikte olduğunun bilincindedir. Dolayısıyla bu yönüyle yargı dışı çözüm yollarından ayrılmaktadır.

“*Uluslararası mahkeme*”, devletler arasında yapılan bir antlaşmayla veya bir uluslararası örgüt kararıyla uyuşmazlıkları hukuka uygun olarak çözmekle görevlendirilen ve kararları bağlayıcı bir organ olarak ifade edilmektedir. Hakemlik mahkemeleri de bu tanımın kapsamı dahilindedir (Pazarcı, 2016: 48). Ancak

uygulamada uluslararası mahkemeler ile hakemlik mahkemeleri arasında birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Bunlardan biri uluslararası hakemlikte üyeler uyuşmazlığa taraf olanlarca seçilirken uluslararası mahkemelerde üyeler önceden belirlenen usuller çerçevesinde uluslararası bir örgüt tarafından belirlenmektedir. Diğer bir fark ise uluslararası hakemlik uygulamasında usule ilişkin kurallar uyuşmazlığa taraf olanlarca belirlenip tarafların ortak kararıyla değiştirilebilirken uluslararası mahkemelerin usul kuralları önceden belirlenip tarafların iradeleri ile değiştirilememektedir. Nihayetinde bu farklar uluslararası mahkemelerin uluslararası hakemliğe kıyasla uyuşmazlık taraflarının iradelerine daha az bağımlı olduğunu ortaya koymaktadır (Pazarıcı, 2009: 41-42). Günümüzde Uluslararası Adalet Divanı (UAD) gibi genel uluslararası hukuk alanında yetkili mahkeme olabildiği gibi uluslararası hukukun belirli uzmanlık alanlarında yetkili olan Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi ve Uluslararası Ceza Mahkemesi gibi uluslararası mahkemeler de bulunmaktadır (Özturanlı, 2014: 30). Ayrıca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) de uluslararası hukukun devlet dışı sükelerine yer veren mahkemelere örnek gösterilebilir.

Uluslararası uyuşmazlıkları çözmeye konusunda yetkili evrensel mahkeme olan Uluslararası Adalet Divanı'nın temel işlevleri; bağlayıcı karar yetkisiyle uluslararası hukuk uyarınca devletler tarafından kendisine sunulan yasal anlaşmazlıkları çözmek ve danışma görüşü verme yetkisiyle uluslararası organ ve kuruluşlar tarafından kendisine bildirilen yasal sorular hakkında tavsiyelerde bulunmaktır (Malanczuk, 1997: 281-282). 2008 yılında Kosova'nın bağımsızlık ilan etmesini kabul etmeyen Sırbistan'ın hukuka aykırılık gerekçesiyle Uluslararası Adalet Divanı'na başvurması ve Divan'ın bağımsızlık ilanının hukuka uygun olduğuna hükmetmesi uluslararası uyuşmazlıkları çözmeye konusunda mahkeme kararına örnektir (Arsava, 2009: 17). 1948 yılındaki Arap-İsrail savaşında BM arabulucusu İsveçli Kont Folke'nin öldürülmesi olayına ilişkin BM'nin ne gibi hukuki yollara başvurabileceğine dair UAD'ndan görüş talep etmesi üzerine BM'nin tazminat davası açabileceği yönünde UAD'nın 1949 yılında vermiş olduğu karar da danışma görüşü verme yetkisi için bir örnek olmaktadır (UAD, 1949).

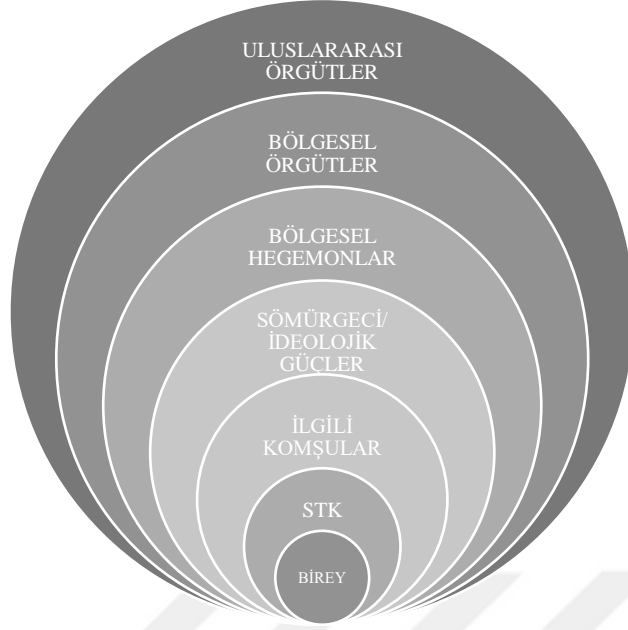
“*Hakemlik*” ise uyuşmazlık taraflarının önüne getirdiği bir sorun ile ilgili karar vermek için tarafsız bir otorite oluşturma fikri olarak belirtilebilmektedir. Diğer bir ifadeyle hakemlik, bir uyuşmazlığın, vereceği karar bağlayıcı olan üçüncü bir kişi veya organa sunulmasını ifade etmektedir. Hakem bir veya birden fazla olabilir, hakem uyuşmazlık ortaya çıkmadan önce veya çıktıktan sonra belirlenebilir, hakem ve hakemlik organı ad hoc olabileceği gibi önceden kurulmuş bir hakemlik, bir ulusal ya da uluslararası yargı organı veya siyasi bir organ olabilir (Pazarcı, 2016: 18-19). Bu bağlamda önceden kurulmuş hakemliğe 1907 La Haye Sözleşmesinde öngörülen Sürekli Hakemlik Mahkemesi, uluslararası bir yargı organı olarak hakemlik görevine ATAD, siyasi bir organ olarak da hakemliğe Lozan Antlaşmasında yer aldığı gibi tarafların anlaşamaması halinde başvurulması öngörülen Milletler Cemiyeti Konseyi örnek gösterilebilir. Ulusal yargı organı olarak hakemlik ise devletler ile yabancı özel hukuk kişileri arasında yapılan sözleşmelerde görülebilmektedir. Hakemler özel olarak seçilmekle birlikte kararını da onu seçen taraflarca belirlenen usûl kuralları çerçevesinde vermektedir. Hakemlik müessesesi; hakem kurulunun seçimi, görev ve yetkilerinin tespiti, hakem kararının yerine getirilmesindeki başarı ve görev sürecindeki görüşmeler ile diplomatik özellik içerirken diğer taraftan hukuka dayalı nihai ve bağlayıcı kararlar ortaya koyarak hukuksal nitelik içermektedir (Shaw, 1991: 653). Tarihsel süreç içinde hakemlik, uluslararası uyuşmazlıkların çözümü için oluşturulan herhangi bir uluslararası mahkemenin olmadığı dönemde anlaşmazlık manzumesini halletmek için ortaya çıkmıştır. Bu yönüyle sürekli yargısal kurumların yaratılmasına da ilham sağlamıştır (Merrills, 1998: 88). Daha ziyade ticari uyuşmazlıklarda ön plana çıkan bu uygulamaya 1996 yılında Eritre-Yemen arasındaki deniz alanlarının sınırlandırılması uyuşmazlığı örnek verilebilir (Kaya, 2017: 159).

2.4. ÇATIŞMA SÜRECİNDE ETKİLİ OLAN AKTÖRLER

Soğuk Savaş sonrası şekillenen ve “yeni dünya düzeni” olarak adlandırılan uluslararası sistemde karşılıklı bağımlılık ve uluslararası entegrasyon ön planda olsa da düzensizlik ve istikrarsızlık devam etmekte, devletler arasındaki çatışma risk boyutları değişmekte ve yeni tehdit odakları ortaya çıkmaktadır. Çatışma olgusunun

içerdiği anlamın değişmesi, çatışmanın kapsam ve sınırlarının genişlemesi ve uluslararası ilişkilerin küreselleşme gibi girdilerle dönüşüm geçirmesi, çatışmaların çözümü konusunda alternatif aktörlerin de rol almasına yol açmaktadır. Bu bağlamda gelecekte dünyanın nasıl olacağı konusunda bazı görüşlere de rastlamak mümkündür. Sınırların olmadığı bir dünya, çatışma halindeki medeniyetler, bir demokrasiler dünyası, Çin yüzyılı, ulus-devletlerin belirleyiciliğinden ziyade uluslararası toplumun egemenliğindeki küresel bir yönetişimin hüküm sürdüğü bir dünya düzeni bunlardan bazılarıdır (Heywood, 2013: 597-613). Çatışmaların doğasının değişmesi ve oluşturduğu etkilerle ulusal ve uluslararası ayırımı ortadan kaldırması, çatışma ile ilgili çalışmaların kapsamını değiştirmektedir. Diğer disiplinlerden beslenmesinin yanı sıra pratikte yaşanan gelişmeler de çatışma yaklaşımlarının uluslararası ilişkiler disipliniinde neredeyse ayrı bir alan kadar zenginleşmesinde etkili olmaktadır. Böylesine geniş bir yelpazede kendisine yer edinen çatışmalarda sadece devletler değil, yerel gruplardan uluslararası sivil toplum kuruluşlarına hatta resmi kimliği olmayan sıradan bireylere kadar yeni aktörlerin etkin olduğu örneklerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır.

Çatışmaların çözümünde etkin olan aktörlere yönelik pek çok çalışma ve bu çalışmalarda farklı sınıflandırmalar görmek mümkündür. Bunlardan birine çalışmanın önceki bölümlerinde yer verilmişti (Bakınız: Şekil 18). Bu bölümde ise Şekil 29'daki gibi uluslararası kuruluşlar (uluslararası ve bölgesel kuruluşlar), devletler (bölgesel hegemonlar, sömürgeci/ideolojik güçler, ilgili komşular) ve devlet-altı aktörler (sivil toplum kuruluşları, bireyler) olarak sınıflandırılmaktadır.



Şekil 29: Çatışma sürecinde etkili olan aktörler

Başta belirli amaçlarla kurulan, değişen konjonktürle genişleyen ve sahip oldukları etki kapasiteleriyle uluslararası sistemde devletlerden sonra en önemli aktörlerden biri haline gelen uluslararası örgütlerin günümüz itibariyle önceliği çatışmaların üstesinden gelmek, uluslararası barış ve güvenliği sağlamaktır (Morgan, 2008: 5). Bu kapsamda BM, üyelik açısından dünya devletlerinin tamamına yakını bünyesinde bulunduran evrensel bir kuruluş olmanın yanı sıra uluslararası barış ve güvenliği (BM Antlaşması'nın 24. maddesinde yer aldığı gibi doğrudan sorumlu organ Güvenlik Konseyi) sağlama konusunda en yetkili otoritedir. Diğer taraftan uluslararası barış ve güvenliğin korunmasıyla ilgili olarak BM Antlaşmasının 52. maddesinde BM'ye yardımcı olmak, örgütün yoğunluğunu azaltmak ve birtakım eksiklikleri gidermek üzere oluşan uluslararası bölgesel örgütlere de yer verilmektedir (Tepebaş, 2007: 89). Yaşanan sorunların farklılığı ve fazlalığı nedeniyle BM'nin iş birliği yaptığı bölgesel örgütlere başta NATO, AGİT ve AB olmak üzere CIS, OAS, OAU ve ECOWAS örnek gösterilebilir.

Çatışmaların barışçıl yol ve yöntemlerle çözülmesi noktasında geleneksel diplomasinin temel yöntemleri olan müzakereler, soruşturma, arabuluculuk ve yatıştırma yöntemlerine, bu araçların yeterli olmadığı durumlarda da tahkim ve hakemlik gibi hukuki yollara başvurulmaktadır. Geleneksel diplomasinin bu temel

yöntemleri dışında, özellikle 1990 sonrası dönemde BM ve AGİT gibi örgütlerin öncülüğünü yaptığı girişimlerle, önleyici diplomasi, güven inşa edici önlemler, taraflar arasında bilgi akışının sağlanması gibi nispeten yeni sayılacak diplomatik girişimlerde de bulunmaktadır. Askeri, ekonomik ve siyasal anlamda çeşitli zorlayıcı önlemler de BM Şartnamesi 7. Bölüm çerçevesinde düzenlenmiş, uluslararası barış ve güvenliği sağlama amacına yönelik BM Güvenlik Konseyi tarafından uygulanabilen diğer yöntemlerdir (Özlük, 2014: 125-126).

Bu noktada şu belirtilmelidir ki sonuç itibariyle devletlerin egemenliğine dokunan müdahalelerin uluslararası hukuka uygunluğu veya meşru görülüp görülemeyeceği bir sorunsaldır. Uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasında Birleşmiş Milletler'in ön planda olmasının nedeni mutlak olmasa da Güvenlik Konseyi kararlarının müdahalelere nispeten uluslararası bir meşruiyet ve haklılık kazandırmasından kaynaklanmaktadır. Soğuk Savaş sonrası dönemde neredeyse tüm dünya devletlerinin seslerini duyurma imkanına kavuşması göreceli olarak dahi olsa Birleşmiş Milletler'in bir meşruiyet merkezi olarak algılanmasında etkili olmuştur. Yine bir veya birkaç devletin tek taraflı karar almasından ziyade uluslararası kuruluşlarca alınan kararlar diğer devletlerce daha meşru görülmektedir. Zira ortada bir anarşinin veya yarı anarşinin olduğu iddia edilebileceği gibi, üst düzey bir kurumsallaşmadan doğan, devletlerin birbirlerine her zamankinden daha fazla bağlandığı, uluslararası organizasyonların temel rol üstlendiği ve devletlerin artık gönüllü olarak buna uydukları bir ortamın varlığından ya da uluslararası kuruluşların belirlediği kurallar düzeyinde hareket eden bir sistem bulunmaktadır. Ek olarak mevcut sistemin gönüllülüğe dayalı bir bağlantı-katılım diğer bir deyişle de uluslararası hukuk ve kurallar sisteminin devletler arasındaki gönüllülüğe dayanması, uluslararası bir kuralın devletlerce meşru kabul edilmesini o kuralı yapan kurum ile yakından ilgili olması bağlamını ortaya koymaktadır (Kuruç, 2012: 44-47). Nitekim Tamçelik'in (2013: 1233) ifade ettiği gibi çıkarların aynı alanlarda olduğu ve "*ulusal güç*" konusunun başrolde olduğu dünya konjonktüründe ülkelerin oluşturduğu gönüllü topluluk olan BM, sınırlı bir araç olarak kalmakta diğer bir ifadeyle manevi güç olmaktan öteye geçememektedir. Son olarak BM'nin hukuki bir organ olmadığı, siyasi bir organ olduğu belirtilmelidir.

Devletlerin bu sisteme dahil olup kurallara uymasının ya da kararları meşru algılamasının diğer nedenleri ise uygulatanın cezalandırmasından çekinmesi, ulusal çıkarının bunu gerektirmesi ya da kuralı uygulayanı meşru görmesi ve kendisinin de uyması olarak sayılabilir (Hurd, 1999: 379). Nitekim günümüzde her ne kadar insani müdahale, koruma sorumluluğu, barış inşası, ulus inşası, devlet inşası gibi kavramlara gönderme yapsa da uluslararası kuruluşlardan destek almadan yapılan müdahaleler, Kosova ve Irak örneklerinde olduğu gibi büyük tepki çekmektedir. Sonuç olarak müdahalenin yapılıp yapılmaması, yapılacaksa nasıl ve kim tarafından yapılacağı tartışmalı konulardır. Ancak meşruluk düzeyi bakımından nispeten uluslararası kuruluşlar, onların içerisinde de (veto gücü ya da bütçesinin dörtte birinin ABD tarafından karşılanması gibi konularda eleştirilse ve yeni düzenlemeler şart olsa da) Birleşmiş Milletler ön plana çıkmaktadır.

Örgütlerin çatışma yönetiminde üstlendikleri roller, sadece çatışma öncesi ya da çatışmaların devam ettiği süreçle sınırlı değildir. Örgütler, çatışmaların barışçıl şekilde sonuçlandırılması ve çatışma sonrası tesis edilen barışın yerleştirilmesi ve korunması açısından da önemli girişimler de bulunmaktadır. Özellikle Soğuk Savaş sonrasında uluslararası sistemde oluşan değişimle birlikte barış çalışmaları da farklılaşmıştır (Cankara, 2015: 528). Örneğin Birleşmiş Milletler, çatışmaların yeniden başlamasını önlemeye yönelik, yeniden yapılanmayı sağlayacak teknik desteğin tedariki, barış gücünün görevlendirilmesi ya da özel temsilcilik ve gözlemci kurumunun devreye sokulması gibi yöntemleri de kullanmaktadırlar (Özlük, 2014: 126). Bunlar barışçı çözümler ile askeri zorlamalar arasında gri alanlar olması sebebiyle eski BM Genel Sekreteri Hammarskjöld tarafından Bölüm 6,5 (barışçı, geçici ve zorlayıcı tedbirler şartnamede 6. ve 7. bölümlerde yer aldığından dolayı) olarak adlandırılmaktadır (Williams, 2000: 5). Birleşmiş Milletler'in uluslararası barış ve güvenliğin yanı sıra ekonomik, sosyal ve insani sorunları da çözmeyi amaç edinmesi; Şekil 30'da gösterilen farklı yöntemleri ortaya çıkarmıştır.



Şekil 30: Birleşmiş Milletler Barış Operasyonları

Kaynak: United Nations Peacekeeping Operations, 2008, s.19.

Çatışmayı önleme; devlet içi ya da devletler arası gerilimleri ve anlaşmazlıkları şiddetli çatışmaya dönüşmemesi için yapısal veya diplomatik önlemleri kapsamaktadır. Barışı sağlamak; genellikle devam etmekte olan çatışmaları ele almak için önlemler ve çatışma taraflarını müzakere edilen bir anlaşmada bir araya getirmek için diplomatik eylemler; barışa zorlamak ise askeri güç kullanımı da dahil olmak üzere bir dizi zorlayıcı önlemlerin uygulanmasını içermektedir. Barışı koruma; sivilleri korumak, siyasi süreci kolaylaştırmak, silahsızlanmaya ve bütünleşmeye yardımcı olmak, insan haklarını teşvik etmek gibi amaçları kapsamaktadır. Barış inşası ise çatışma yönetimi için her seviyede ulusal kapasiteleri güçlendirerek ve sürdürülebilir barış ve kalkınmanın temelini atmayı amaçlamaktadır. Uzun vadeli bir süreçtir. Toplumun ve devletin işleyişini etkileyen temel meseleleri ele almakta ve devletin temel işlevlerini etkin ve meşru bir şekilde yerine getirme kapasitesini arttırmaya çalışmaktadır (United Nations, 2008: 16-17). Bu süreçlerde ihtiyaç halinde BM Genel Sekreteri arabuluculuk mekanizmasını veya güven artırıcı önlemleri uygulayabilmektedir. Ayrıca yine önlem amaçlı BM Barış Gücü kuvvetleri çatışma bölgelerine konuşlanabilmektedir (Cankara, 2015: 529).

BM Şartnamesinde uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözülememesi durumunda uluslararası barış ve güvenliğin tesis edilmesi amacıyla yetkilendirilebilecek diğer

kuruluşların olduğu ifade edilmişti. Bu kapsamda çatışma sürecinde yer alabilen aktörlerden NATO, AGİT ve AB'ye de kısaca değinmek yerinde olacaktır. Soğuk Savaş'ın bir ürünü olarak ortaya çıkan NATO, Washington Antlaşması olarak da bilinen Kuzey Atlantik Antlaşması'nın imzalanmasıyla 4 Nisan 1949'da kurulmuştur. Antlaşma, yetkisini bağımsız devletlerin bireysel veya toplu savunmaya karşı doğal haklarını tekrar doğrulayan Birleşmiş Milletler Tüzüğü'nün 51'inci maddesinden almaktadır. Kuzey Atlantik Antlaşmasının 1. maddesine göre taraflar, Birleşmiş Milletler Şartı'nda belirtildiği üzere, barışçıl yollarla dahil olabilecekleri uluslararası anlaşmazlıkları uluslararası barış, güvenlik ve adaletin tehlikeye girmeyeceği şekilde çözmeyi ve uluslararası ilişkilerinde Birleşmiş Milletler amaçlarına aykırı herhangi bir şekilde güç tehdidinden veya kullanımından kaçınmayı taahhüt etmektedir ("The North Atlantic Treaty", 1949). Üye devletlerin belirli bir coğrafi bölgede güvenliklerini tesis etmenin yanı sıra antlaşmanın diğer maddelerinde ekonomik iş birliği, temel özgürlükler, hukukun üstünlüğü ve demokrasiye atıfta bulunulsa da kurumsal yapılanma tercihleri örgütün önceliğini göstermektedir. Zira NATO'nun kuruluşundaki öncelikli amaç Soğuk Savaş döneminde komünizm tehdidine karşı müşterek bir savunma teşkilatı oluşturmak olmuştur (Çakmak, 2003: 196-197).

Uluslararası barış ve güvenliğe katkıları bakımından NATO ile BM arasında bazı farklar bulunmaktadır. NATO'nun Soğuk Savaş döneminde antlaşmanın 5. maddesinde belirtildiği gibi belirli bir alan/bölgede caydırıcılık temelli barışı ve güvenliği tesis etmeyi amaçlaması, bölgesel bir örgüt olarak uluslararası barış ve güvenliğe olan katkısını tartışmaya açmıştır. Ayrıca NATO, kendisine dahil olmayan (özellikle de Varşova Paktında yer alan) üyeler için bir tehdit unsuru olarak değerlendirilmiştir. Bu durum realistlerin uluslararası ilişkilerin sıfır-toplamlı bir oyun olduğu düşüncesine örnek teşkil etmektedir. Nitekim NATO, resmi söylemleri üzerinden ya da ittifak içinden bakarak değerlendirildiğinde kurucu antlaşmasında belirtildiği gibi uluslararası barış ve güvenlik için kurulmuş önemli bir örgüt olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Ancak uygulamalara göre değerlendirildiğinde resmi söylemin en azından Soğuk Savaş boyunca gerçeği yansıtmadığı, NATO'nun tehdit

olarak algıladığı yapılanmalara göre stratejilerini ve önceliklerini sürekli değiştirdiği görülmektedir (E. Özlük ve Özlük, 2014: 212).

İki kutuplu düzen sonrasında mevcut duruma adapte olmak suretiyle, meşruiyeti sorgulansa da varlığını devam ettirmiş ve faaliyet alanı olarak önce Bosna-Hersek ve Kosova gibi Balkan ülkelerinde, 11 Eylül saldırıları sonrasında da Afganistan ve Libya'daki icralarında görüldüğü gibi daha küresel bir örgüt konumuna gelmiştir (S. Demir, 2012: 237). Goldgeier'in (2010: 3) ifadesiyle Avrupa için "sert gücün bir aracı", ABD için ise "uluslararası eylemin meşruiyet aracı" olarak görülen NATO, Sovyetlerin dağılmasından sonra başka tehditlerin ortaya çıkması, Avrupa'da kendisine alternatif olacak bir güvenlik yapılanmasının eksikliği ve örgütün geçirdiği içsel ve dışsal uyum süreci, örgütün genişleyerek ve derinleşerek bugünlere gelmesini sağlamıştır. NATO'nun *2010 Stratejik Konsepti* bir taraftan yeni tehdit ve risklerin analizini yaparken diğer taraftan örgütün toplu savunma, kriz yönetimi ve iş birliğine yönelik güvenlik hedeflerini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda içsel ve dışsal uyum süreci diğer bir ifadeyle de dönüşüm kapsamında eski Doğu bloğu ülkeleri ile AGİT üyeleri de dahil olmak üzere global bir güvenlik konsepti benimseyerek güvenlik alanında iş birliği yapmaya başlamıştır. "Barış İçin Ortaklık" adı verilen program çerçevesinde NATO ile anlaşılan devletler, barış gücü görevleri, insani yardım gibi amaçlar bakımından birlikte askeri eğitim ve ortak etkinlik geliştirme, askeri doktrin, silah sistemleri alanında uyum gibi programları gerçekleştirme imkânlarına kavuşmuştur. Diğer taraftan BM ve AGİT ile bölge barışını korumak için iş birliği yapmaya başlayan NATO, bu teşkilatların istemesi halinde barışı korumak için kendi kaynaklarını seferber edebilmekte, barışı yeniden tesis için de silahlı güç kullanabilmektedir (Odman, 2002: 41-43).

Uluslararası barış ve güvenliğin tesis edilmesinde ön plana çıkan bir diğer örgüt, 1975 yılında kurulan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'dır. AGİT, çatışmaların ortaya çıkmasını önlemek ve mevcut çatışmaların kapsamlı siyasi çözümlerinin sürmesini kolaylaştırmak misyonuyla barış inşası ve çatışma sonrası rehabilitasyonu teşvik etmektedir. Bu amaçla, Birleşmiş Milletler gibi uluslararası ve bölgesel örgütlerin ortaklığı da dahil olmak üzere ilgili tüm aktörlerle birlikte çalışmaktadır.

AGİT'in politik-askeri, ekonomik ve çevresel ve insani yönleri kapsayan güvenlik konusunda kapsamlı bir yaklaşımı bulunmaktadır. Bu nedenle, silah kontrolü, güven ve güvenlik artırıcı önlemler, insan hakları, ulusal azınlıklar, demokratikleşme, polislik stratejileri, terörle mücadele ile ekonomik ve çevresel faaliyetler gibi güvenlikle ilgili konuları ele almaktadır. AGİT'e üye olan devletlerin tamamı eşit statüdedir ve kararlar siyasi olarak kararlaştırılır, ancak yasal olarak bağlayıcı değildir (Gündüz, 2003: 674).

Kapsamlı ve iş birliğine dayalı güvenlik kavramı çerçevesinde, AGİT'in temel işlevi çatışmaların önlenmesi alanında ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda AGİT, erken uyarı, çatışma önleme ve çözümleme, kriz yönetimi ve çatışma sonrası rehabilitasyon için "çatışma döngüsü" olarak da adlandırılan önemli bir araçtır. Örgütün bu döngüyü ele alan ana araçları arasında saha operasyonları ağı ve çatışma önleme merkezi bulunmaktadır. Bu merkez AGİT çapında erken uyarı odak noktası olarak, diyalogu kolaylaştırmakta, arabuluculuk ve diğer çatışma önleme ve çözüm çabalarını desteklemektedir (Odman, 2002: 56).

AGİT saha operasyonlarının çatışmayı önleme ve çözme alanındaki faaliyetleri; potansiyel itici güçleri ve çatışma kaynaklarını azaltmayı amaçlayan yerel aktörler için kapasite geliştirme, mümkün olan en erken aşamada çatışma risklerini ele almak için siyasi ve sivil aktörler arasındaki alışverişi kolaylaştırmak, çatışmadan etkilenen toplumlar ve topluluklar arasında diyalogun kolaylaştırılması, arabuluculuk ve güven artırıcı faaliyetlere yardımcı olmak, AGİT'e katılan devletlerde güvenlik durumunun izlenmesi, güven artırmaya yardımcı olmak, ulusal kriz müdahale planlarını desteklemek (OSCE, y.y.).

Uluslararası barış ve güvenliği tesis etme konusunda kurucu anlaşmalarına amir hükümler koyan ve çatışma sürecinde yer alabilen bir başka kurum Avrupa Birliği'dir. Bu doğrultuda Avrupa Birliği Kurucu Antlaşmalarının 43. maddesinde Birliğin görevleri; ortak silahsızlandırma operasyonlarını, insani kurtarma görevlerini, askeri danışmanlık ve destek görevlerini, çatışmaların önlenmesi ve barışın korunması görevleri ile çatışma sonrasında barışın yeniden tesis edilmesine yönelik tedbirler ve istikrarın sağlanması operasyonları da dahil, kriz yönetiminde

muharebe güçlerinin görevlerini kapsamaktadır (T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2011: 25). Soğuk Savaş yıllarında birçok çabaya rağmen üyeleri arasındaki görüş farklılıklarından dolayı güvenlik ve savunma alanlarında ortak bir politika üretemeyen ve bu süreçte savunma ve güvenliklerini ABD'ye teslim eden AB ülkeleri, güvenlik ve savunma politikalarının yokluğunda Avrupa bütünleşmesinin tamamlanamayacağı saptamıştır. Bu bağlamda ihtiyaçlarını Doğu Bloğunun yıkılmasıyla birlikte artan güvenlik risklerine karşı Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) geliştirerek karşılamıştır. Aynı zamanda AB'nin uluslararası arenada daha etkin bir konuma gelmek için Avrupa'nın sınırlarının korunmasına dayalı savunma anlayışını terk ederek sınırların ötesindeki çıkarların korunmasına dayalı güvenlik anlayışına yönelmiştir. Bu kapsamda uygulamaya geçirdiği Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) da ODGP'nin tamamlayıcı bir parçasını oluşturmuştur (Efe, 2007: 2). Diğer taraftan AB'nin ortak dış ve güvenlik politikası tesis etmek konusunda mevzuatı bulunmakla birlikte söz konusu mevzuatın fiiliyata dökülmesi için pratik altyapı eksikliğinin olduğu söylemek yanlış olmayacaktır. Ayrıca AB'ne üye olan ülkelerin birçoğunun NATO'ya da üye olmasından dolayı mevcut askeri kapasitelerin NATO kapsamında kullanılması uygulama noktasında karşılaşılan diğer bir sorundur. Nitekim Soğuk Savaş döneminden bu yana güvenlik ve savunma politikaları bu konsept çerçevesinde şekillenmiştir.

AB'nin uluslararası barış ve güvenliği sağlamadaki rolü hakkında farklı görüşlerin olduğunu belirtmek gerekir. Bunlardan biri AB'nin kendi değerlerini evrensel değerler olarak benimsetebilme hususunda diğer küresel aktörlere göre çok daha avantajlı olduğunu savunan görüşüdür. Buna göre kamu diplomasisi, genişleme politikası gibi yumuşak güç unsurlarıyla AB, istikrarsızlık ve çatışmaların yaşandığı bölgelerde demokratik ve müreffeh yapıların inşasını kolaylaştırmakta, böylelikle barış ve istikrarın sürdürülebilir olmasına katkı sunmaktadır (Akdağ ve Ekici, 2017: 59-60). Bir diğer görüş ise AB'nin bölgesindeki ihtilaflar üzerindeki etkisi üzerinden değerlendirilmektedir. Diez, Stetter ve Albert tarafından geliştirilen teorik çerçeveye göre AB'nin bölgesindeki ihtilaflar üzerindeki etkisi dört farklı şekilde gerçekleşmektedir: üyelik ilişkisi ile zorlayıcı etki, ülkeler arası sivil toplum ilişkilerini desteleyerek bütünleştirici etki, AB normlarının ihtilaflara referans

olmasıyla dönüştürücü etki ve AB söyleminin kimliklerin dönüşmesine yaptığı söylemsel etki (Diez, Stetter ve Albert, 2006: 572-574). Bu yaklaşımdan yola çıkan Rumelili'ye (2008: 54) göre AB ülkelerle kapsayıcı bir ilişki kurduğunda ihtilaflar üzerinde olumlu etki, dışlayıcı bir ilişki kurduğunda ise olumsuz etki oluşturabilmektedir.

Merkezi güç yapılarını kullanarak çatışma sürecinde etkin rol oynayan aktörlerden biri de devletlerdir. Bu kapsamda bölgesel hegemon devletler kendi toprak, ekonomik ya da sosyo-politik çıkarları için çatışmalara müdahale etme eğilimi göstermektedir. Diğer taraftan sömürgeci/ideolojik güçler ekonomik, siyasi ve sosyal bağlara sahip oldukları sömürgelerinde kültürel, diplomatik ve meşru nüfuzlarını kullanarak kritik rol oynayabilmektedir. Komşularında vuku bulan çatışmalar, güvenlik konusunda endişelere sebebiyet vermesi nedeniyle ilgili devletleri de çatışma süreci içine dahil edebilmektedir (Özerdem, 2013: 106-107).

Sivil toplum; meslek örgütleri ve organları, iş örgütleri, sendikalar, eğitim ve araştırma kurumları, kadın hareketleri, inanç grupları, dini kurumlar ve dini liderler, kültür merkezleri, geleneksel yapılar, kültürel aktörler hatta siyasi partilerin de dahil olabildiği geniş bir aktörler grubu olarak değerlendirilebilmektedir. Bu kadar geniş kapsamlı olması, sivil topluma çatışma çözümü ya da barış inşası sürecinde önemli roller biçmektedir. Bu rol ve işlevler; değişiklik yaratmak için şiddete direnme gücü, ifşa etme gücü, yeni bir çerçeveye oturtma gücü ve ortaya çıkarma / analiz etme / teklif etme gücü olarak sayılabilmektedir (Mooney vd., 2018: 37-38). Sübjektif ve objektif unsurlarıyla yıllarca sürebilen çatışmalarda barış ve müzakere süreçlerinin ve çatışan taraflar arasında ortaklaşa kabul edilen bir diyalog çerçevesine geçmenin de uzun bir zaman gerektirdiği düşünüldüğünde sivil toplum kuruluşlarının (STK) ne denli önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Devlet içi ve uluslararası çatışmalarda arabuluculuk rolünü uluslararası kuruluşlar, devletler ve STK'ların yanı sıra bireyler de üstlenebilmektedir. Bireyler tarafından sürdürülen bu arabuluculuk faaliyetleri bazen barışçı kararların alınmasını sağlayabilmektedir. 1979 yılında İsrail-Mısır Barış Antlaşmasının imzalanmasında

dönemin ABD Başkanı Jimmy Carter'ın etkisi ya da 25 yıl süren Kuzey İrlanda'daki çatışmaların bir barış anlaşmasıyla son bulmasında dönemin ABD Senatörü George Mitchell'in etkisi, bireylerin çatışma sürecinde önemli katkılar sunabildiklerini gösteren örneklerdir. Çatışmada yer alan taraflar arasında köprü vazifesi gören bireyler esas itibariyle bu süreçte kolaylaştırıcı (gizlilik ve inkâr edilebilirlik sağlayan), aracı haberci (bilgi sağlayan ve mesajları ileten), formüle eden (kabul edilebilir planlar hazırlayan) ve psikanalist (iki tarafı yüzleştiren) rolleri oynamaktadır (Bercovitch, 2008: 64-69).

Uluslararası arenadaki siyasi, ekonomik ve sosyal gelişmelerin çatışmalar üzerindeki etkilerinin yanı sıra geleneksel aktörler olarak devletlerin, siyasi, ekonomik ve sosyal aktörler olarak aydınlar, kanaat önderleri ve STK'ların, küresel düzeydeki aktörler olarak da uluslararası örgütlerin çatışmalara yönelik tutumlarını ve bu tutumlardaki değişimleri tespit edebilmek, hem doğru bir çatışma analizi için hem de çözüme yönelik doğru stratejileri belirlemek için gereklidir. Bu bağlamda üretimin sosyal ilişkilerinde, devlet biçimlerinde ve dünya düzeninde meydana gelen değişikliklerle ortaya çıkan sosyal güçlere odaklanarak hegemonya kavramı üzerinden aktörleri analiz eden neo-Gramscian yaklaşımı, çatışmalar özelinde sürece dahil olan aktörlerin hegemonik projelerini, bu projelerin aktörlerin ilişkisini nasıl tanımladığını ve tarihsel bir blok oluşturup oluşturmadığını açıklamada yardımcı olmaktadır (Tüzünkan, 2007: 9-20). Burada aktörlerin siyasi stratejileri hegemonik proje, etkileşime giren ögelerin bir birlik oluşturması ise tarihsel blok olarak ifade edilmektedir.

Çatışan taraflar farklı amaçlara, yeteneklere, yapılar, kaynaklara ve kaygılara sahip olsalar da müdahil aktörler genellikle düşmanlıkları sona erdirmek için tarafları bir araya getirmeyi amaçlar. Bu yüzden çatışmaların türüne, boyutuna göre çeşitli aktörlerin çatışmanın önlenmesi, çatışma çözümü, çatışma yönetimi ve çatışmayı dönüştürme evrelerinden birinde rol üstlenmeleri gerekmektedir. Ancak her bir aktör çatışmanın her bir evresinde etkili olamayabilir. Dolayısıyla hangi seviyedeki çatışmaya hangi aktör ile müdahale edilmesi gerektiği doğru tercih edilmelidir. Karşılaştırmalı aktörlerin ve nedensel analizin yanı sıra yaklaşım ve müdahale

yöntemlerine göre stratejiler oluşturmaya yardımcı olabilecek kapsamlı bir çatışma analiz modeli olan Stratejik Diyalog Planının önemi bu noktaya ortaya çıkmaktadır.

2.5. STRATEJİK DİYALOG PLAN

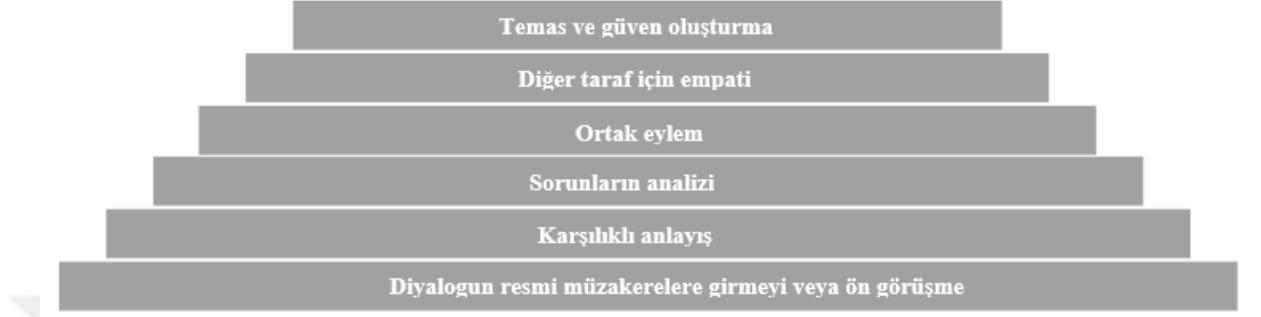
Stratejik planlama ve diyalog projesi unsurlarını birleştirerek çatışma yönetimi alt-disiplinine ilişkin teorik bir model olan Stratejik Diyalog Plan (SDP)¹⁰; ikinci nesil çatışma paradigmasını temsil ederken uzun vadeli yapıcı diyaloglar olarak formüle edilebilmekte ve çatışmalarla nasıl başa çıkılır sorusuna cevap aramakta, yine uzun vadeli yapıcı diyaloglarla çözümler ortaya koymayı amaçlamaktadır. Peki çatışmaların “strateji” ve “diyalog” boyutları neyi ifade etmektedir? En genel ifadeyle stratejik boyut; şiddetin olmaması, anlaşma, barış ya da dönüşüm gibi genel amaçlara ulaşmak için uzun vadeli planları içermektedir. Bu kapsamda stratejik planlama unsurları; ana amaç veya görev (misyon), ilgili hedeflerin açık bir şekilde belirlenmesi, çevresel tarama, SWOT analizi, hareket (eylem) planı, uygulama/yürütme ve izleme sürecidir. Diyalog boyutu ise çatışma tarafları arasında yönetilen barışçıl, sözlü etkileşimdir (CPCM, 2005). Diyalog; iki veya daha fazla kişi arasındaki karşılıklı konuşma olarak tanımlanır. Diyalogu bir tartışmadan ayrılan özellikler; kazan-kazan oryantasyonunda katılımcı, yaratıcı ve yapıcı olmasıdır. Bu bağlamda diyaloglar, çatışmalarla yapıcı bir şekilde başa çıkmanın bir aracı olarak görülebilmektedir. Nitekim Ropers (2004: 255) tarafından aktarıldığı gibi Apel; *“Birbirine bağımlı ve çoğulcu bir dünyada yaşanan sayısız çatışmalara kalıcı çözümler bulmanın başka bir yolu var mıdır?”* sorusuyla bu düşünceleri desteklemektedir.

¹⁰ Stratejik Diyalog Planı; Dr. Rolf Freier (rfciz@freier-consulting.de) öncülüğünde geliştirilen bir modeldir. Söz konusu model; Friedrich Naumann Freedom Vakfı bünyesinde yer alan International Academy for Leadership (Uluslararası Liderlik Akademisi) ve Theodor Heuss Academy tarafından 2002’de “Conflict Prevention and Conflict Management-I” olmak üzere sırasıyla 2005 (CPCM-II), 2008 (CPCM-III) ve 2011 (CPCM-IV) yıllarında düzenlenen, dünyanın farklı yerlerinden çok sayıda akademisyen, uzman ve katılımcının bir araya geldiği programlarda stratejik planlama, diyalog teorisi ve çatışma yaklaşım yöntemleri unsurlarını birleştirmek üzere ele alınmıştır. Çalışmanın bu bölümünde yer alan bilgilerin bir kısmı, Theodor Heuss Academy bünyesinde çalışan Verena Schweickhard (Verena.Schweickhard @freiheit.org) aracılığıyla kurumun arşivinden alınan yukarıda bahsi geçen programların notlarına atfedilmektedir.

Klasik diplomasi alanında müzakere ve diyalog becerileri, uluslararası ilişkilerin ihtiyatlı yönetiminin temel repertuarının bir parçasını oluşturmakla beraber, çatışma piramidinde (Şekil 2.12) yer verilen aktörlerden birinci seviye üst liderlikte iktidar siyaseti ve reel politik kısıtlamalarla arka plana itilmiştir. Buna karşın ikinci seviye orta sınıf seviye diplomasinin temsilcileri iletişimi, doğrudan karşılaşmaları ve karşılıklı anlayışı merkeze almıştır. Bu tür resmi olmayan diyalog inisiyatiflerine olan ilgi, özellikle toplum içinde giderek artan etno-politik ve uzun süreli çeşitlilikteki akut veya potansiyel olarak şiddetli tartışmaların sayısındaki artışla daha da güçlenmiştir. Şu anda, çatışmaları çözmek için tasarlanmış, tabandan liderlik seviyesine kadar çok sayıda diyalog projesi mevcuttur. Bunlara ek olarak şu unutulmamalıdır ki çatışma tarafları arasında karşılıklı anlayış sağlansa bile bir o kadar önemli olan devam eden sürecin nasıl yönetileceğidir (Popers, 2004: 255)

İlişkinin özü olan iletişim kurmanın farklı bir yolu olan diyalog aynı zamanda titiz, dikkatli bir şekilde tasarlanmış bir süreç olarak uygulandığında ve köklü çatışma bağlamına yerleştirildiğinde çelişkili, işlevsel olmayan veya yıkıcı ilişkileri dönüştürmek için sistematik bir araç haline gelebilmektedir (Saunders, 2009: 376). Diyalog seviyeleri; uluslararası, bölge içi veya bölgeler arası, ulusal, kurumsal, grup ve kişilerarası olarak ayrılmaktadır. Jay Rothman (1998: 218) tarafından da diyalog şekillerine yönelik bir sınıflandırma yapılmıştır. Buna göre; kurumsal bir diyalogda (örneğin, parlamento) yalnızca onaylama gerektiren pozisyon ve tutumlar olarak taraflar görüşlerini ifade etmektedir. İnsan ilişkileri diyalogu durumunda (örneğin, okul, işyeri) temel konulardaki görüş farklılıkları ikinci planda tutulur ve bunun yerine ilişki düzeyinde yanlış anlamaların sebepleri ve tipik olarak taraflar arasında ortaya çıkan klişelere odaklanır. Hedefler, kişilerin karşılıklı olarak tanınması ve her bir tarafın diğerine karşı saygısının artmasıdır. Aktivist diyalog (örneğin, stratejik gruplar) bir adım daha ileri giderek ortak bir zemin belirlemeyi ve ortak eylem yoluyla sorunların analiz edilmesini içerir. Problem çözme diyalogu (örneğin, zorunlu aktörler) ise tarafların iletişimlerini, farklılıklar nedeniyle sistematik olarak çalışabilecekleri şekilde düzenlemeyi kapsar. Uzun süren çatışmalar söz konusu olduğunda tartışmalı gruplar arasındaki diyaloglar çoğu zaman yıllarca süren bir dizi diyalog olarak yapılandırılmaktadır. Bu doğrultuda McCartney (1986), özellikle

taraflar arasındaki ilişkinin karakteristiğine ve ortak çabaların kilit özellik olarak başarısına odaklanmakta, böylece ilerlemeyi bir ilişki kurma süreci, problem çözüme ve işbirlikçi eylem olarak değerlendirmekte ve diyalog süreçlerindeki iş birliği düzeylerini Şekil 31'deki gibi sıralamaktadır.



Şekil 31: Diyalog Süreçlerinde İşbirliği Düzeyleri

Kaynak: McCartney, Clem, Human Rights Education, in 11th Annual Report. Standing Advisory Committee on Human Rights, London: HMSO, 1986.

Çoğu diyalog, yüz yüze iletişime izin veren bir boyutta organize olan grup buluşmaları şeklindedir. Genellikle liderlik seviyesinin altındaki kişilerle yürütülmektedir. Bu nedenle, politik ön hazırlıklar biçiminde resmi müzakereler değildir. Kural olarak toplantıların başlatılması, organizasyonu ve yönü ile ilgili sorumluluk üçüncü bir tarafça üstlenilmektedir. Üçüncü tarafın ülke dışından gelmesi şart değildir, çatışma bölgesinin içinden ılımlı kişilerden de oluşabilir. Şiddetli çatışmalarda veya bölünmüş toplumlarda, barışçıl bir buluşmayı organize etmek zor olmaktadır. Böyle durumlarda birkaç toplantı gerçekleşebilir. Sürecin genel kırılğanlığının yanı sıra zamana olan ihtiyaç, diyalog düzenleyicilerinden çok uzun bir devamlılık, zorlayıcı ve uzun vadeli bir vizyon ile kaynak temininin sağlanmasını gerekli kılmaktadır (Poppers, 2004: 259). Peki diyalog projelerinin başarısı nasıl değerlendirilecektir? Chris Mitchell, diyalog projelerinin başarısının üç düzeyde değerlendirilebileceğini belirtmektedir (1993: 82): • İlgili kişiler üzerindeki etki (tutumdaki değişiklikler, yeni davranış biçimleri); • Özellikle siyasi hedef oluşturma sürecine dahil edilen fikirler, teklifler, pratik önlemler vb.; • Genel çatışma üzerinde uzun vadeli etki.

Mitchell tarafından diyalog projesinin başarısını ölçmek için söz konu değerlendirme düzeyleri oluşturulsa da bireysel faaliyetlerin veya müdahale programlarının başarısının ölçüleceği kıstasları belirleyen mevcut bir kuram bulunmamaktadır. Nitekim sosyal karmaşıklıklar nedeniyle mikro önlemler ile makro etkiler arasında nedensel bağlantı kurmak son derecede zordur. Bu nedenle, aradaki boşluğu açıkça ele almak ve çatışma yönetimi uygulama ve araştırmasının büyük bir kısmının altında yatan sözde olmayan varsayımları izole etmenin ve incelemenin bir yolunu bulmak önemlidir (Kleiboer, 1996: 375). Bu başarısızlığı taktirde barış yapmak, sadece baskınlık ilişkilerinin dengelenmesi ya da sosyal ilişkilerin düzeltilmesi ile eş zamanlı hale gelir. Bu bağlamda diyalog projelerinin ve başarılarının ölçülmesine yönelik temel ölçütlerin daha kesin bir kavramsal sınıflaması Tablo 7'deki gibi çatışma yönetimine ilişkin teorik ve pratik yaklaşımlar çerçevesinde mümkün olabilmektedir (Reimann, 2004: 46).

Tablo 7: Çatışma Yönetimi Yaklaşımı Bağlamında Diyalog Projelerinin Rolü

| Çatışma yönetimine yaklaşım | Çatışma kavramı | Tercih Edilen Pratik Yaklaşım | Başarı ölçüleri | Diyalog projelerinin rolü |
|-----------------------------|---|---|--|---|
| Çatışma yatıştırma | Statükonun ve siyasi düzenin bir sorunu olarak çatışma | Düzyey 1: Resmi liderlik düzeyinde diplomasi ve iktidar politikaları | Sonuç odaklı: dengeleyici etkisi olan siyasi yerleşimler | Ön müzakerelerin düzenlenmesi Siyasi bir anlayış ortamını teşvik etmek |
| Çatışma çözümü | Toplumsal değişimin katalizörü olarak çatışma | Düzyey 2: doğrudan sivil toplum çatışma yönetimi, özellikle orta düzey liderlik düzeyinde | Süreç odaklı: gelişmiş iletişim, etkileşim ve taraflar arasındaki ilişkiler; farklı kolektif kimliklere saygı duymak | Diyalog deneyimi ile liderlik sınıfı yaratmak Çalıştaylar, iletişim, problem çözme vb. |
| Çatışma Dönüşümü | Sosyal adalet için şiddet içermeyen bir mücadele olarak çatışma | Düzyey 3: Dezavantajlı grupların çatışma / eylemle başa çıkma kapasitelerinin ve bölünmüş / savaş travmatize olmuş toplumların entegre olma kapasitelerinin güçlendirilmesi | Yapı odaklı: kimlik grupları arasındaki sosyo-ekonomik eşitsizliklerin ortadan kaldırılması; iyi yönetim; güç paylaşımı; kesişen sivil toplum yapısının oluşturulması; taban düzeyinde çatışma yönetimi kapasitelerinin geliştirilmesi | İletişim ve etkileşim becerilerini uygulama Polarize gruplar arasında karşılaşma ve öğrenme fırsatları sağlama Güçlendirici gruplar |

Kaynak: Reimann, C., Assessing the State-of-the-Art in Conflict Transformation, 2004, s.6.

Tablo 7’den de anlaşılacağı üzere diyalog projelerinin başarısıyla ilgili amaçlara ve içeriğe bağlı olarak farklı önlemlerin alınması gerekmektedir. Çatışma yatıştırma, nedenler dikkate alınmadan doğrudan şiddeti yönlendirme girişimlerini içerirken çatışma çözme, silahlı çatışmaları ortadan kaldırmak ve ilişkileri yeniden tesis etmek üzere orta vadeli adımları kapsamaktadır. Çatışma dönüşümü ise çatışma sonrası dönemde yapısal değişime odaklanır ve uzun vadeli stratejidir (Efegil, 2015: 27-29). Diğer taraftan diyalog projelerinin bazı kısıtlamaları mevcuttur. Bunlar; şiddet eylemini terk etmek için diyalogun ön hazırlığa ihtiyaç duyması, koordineli olmayan diyalog faaliyetleri ve stratejik eksiklikler olarak sayılabilir (CPCM, 2005).

Stratejik Diyalog Plan; diyaloga dayalı kazan-kazan dinamiği elde etmek için kolaylaştırıcı tarafından yapılandırılmış diyalog tekniklerini ve strateji planlama unsurlarını uygular. Bu doğrultuda oluşturulan modelin çerçeve öğeleri Tablo 8’de yer almaktadır.

Tablo 8: Stratejik Diyalog Plan Çerçeve Öğeleri

| | |
|-----------------------|---|
| A. Sorunu Tanımlama | A1. Arka-plan Analizi |
| | A2. Mevcut Çatışma Durumu |
| | A3. İtici/Yönlendirici Güçlerin Etkisi |
| B. Aktör Analizi | B1. Aktör/Koalisyon SWOT Analizi |
| | B2. Seçilmiş Aktör/Koalisyon Aktivite Analizi |
| C. Strateji Oluşturma | C1. Diyalogun Stratejik Amaçları |
| | C2. Stratejik Konular ve Öneriler |
| D. Uygulama | D1. Zaman/Eylem Planı |
| | D2. Kaynakları Tahsis Etme |
| | D3. İzleme ve Değerlendirme Süreci |

Kaynak: FNST, International Academy for Leadership, “Conflict Prevention and Conflict Management (CPCM)-II” Program notları, 2005.

A. Sorunu Tanımlama: Bazı çalışmalarda çatışma profili olarak da adlandırılan bu kısım, sorunu anlamak üzere sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel nedenlerin ve sonuçların tespit edilmesini içermektedir. Bağcı'nın (2014: 8) ifadesiyle diğer modellere göre daha geniş bir perspektif sunan Stratejik Diyalog Planın bu aşaması arka-plan analizi, çatışmanın mevcut durumu ve itici/yönlendirici güçlerin etkisinden oluşmaktadır. Arka-plan analizinde; tarihsel geçmiş kapsamında sosyal (nüfus yapısı, demografi, eşitlik, ayrımcılık, sağlık, eğitim vb.), siyasal (siyasi yapı, güç dağılımı, sivil asker ilişkisi, insan hakları durumu, STK ve medyanın rolü vb.), ekonomik (doğal kaynaklar, gelir, kaynak çeşitleri, ticaret, üretim, uluslararası ekonomi ile bağımlılık derecesi, şehirleşme vb.) ve kültürel (ideoloji, etnisite, din, dil, gelenek, kimlik, demokrasi kültürü, tolerans vb.) nedenler yer almaktadır. Arka-plan analizinde cevabı aranacak olan sorulara şunlar örnek gösterilebilir: Devletin siyasal rejimi nedir? İdari yapısı merkeziyetçi midir adem-i merkeziyetçi midir? Anayasası kapsayıcı mıdır yoksa dışlayıcı mıdır? Ekonomik yapısı nasıldır? Gelir dağılımında adaletsizlik var mıdır? Doğal kaynakları nelerdir? Diğer ülkelerle bağımlılık durumu nasıldır? Dil, din, etnik çeşitlilik ne durumdadır? Farklı topluluklar arası ilişki nasıl düzenlenmiştir? Toplumsal kampaşma ve ideolojik ayrışma var mıdır? Farklı kimlik grupları arasındaki öteki algısı nasıldır? Toplumlar arası çatışmayı besleyen tarihsel olgular var mıdır? Toplumda çatışmacı ve tahakkümcü bir anlayış mı mevcuttur yoksa barış ve demokrasi kültürü mü hakimdir? Nüfus yoğunluğu ve demografik yapı nasıldır? Yasalardan kaynaklı kurumsal ayrımcılık var mıdır? Çatışmanın mevcut durumu, çatışma ile ilgili doğrudan ve dolaylı aktörlerin yapıları ve çıkarları,

çatışmanın yoğunluğu, kapsamı, süresi, son gelişmeler ve dış dünyanın algısı gibi konuları kapsamaktadır. Bu doğrultuda yöneltilebilecek sorular şunlardır: Çatışma ne zamandan beri devam etmektedir? Kaçınıcı dereceden bir çatışmadır? Çatışma kapsamında yaşanan son gelişmeler nelerdir? Şiddet ilişkisi ne seviyededir? İtici/yönlendirici güçlerin etkisi ise çevre durumu (ulusal, bölgesel, yerel vb.), medya ve iletişim araçlarına ulaşma, kimlik farklılıkları, güvenlik, uluslararası ilişkiler, silahlı gruplar, yönetim, ekonomik durum (üretim, enflasyon, GSYİH, satın alma gücü paritesi vb.), eğitim, istihdam, fırsat eşitliği, yeme, giyinme, barınma ve sağlık durumları, dini ve etnik etkiler, doğal kaynaklar gibi çatışmanın geleceğini etkileyen unsurları ele almaktadır. Sorulabilecek sorular ise şu şekildedir: Son bölgesel gelişmeler nelerdir? Uluslararası ilişkiler ve dış politikanın etkisi nasıldır? Diğer çatışmaların etkisi nedir? Medyanın, STK'nın rolü var mıdır? Sonuç olarak sorunu tanımlama kısmı geniş bir çerçevede çatışmayı tanımlamayı amaçlamaktadır. Bu bölüm sonucunda elde edilen veriler müzakereciler ve arabuluculara kolaylık sağlamaktadır.

B. Aktör Analizi: Sorunu tanımlama kısmında ortaya konulan nedenlerin daha iyi anlaşılabilmesi için çatışmanın tarafları ya da genel olarak çatışmaya dahil olan tüm oyuncuların yani aktörlerin analiz edilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda aktörlerin kim olduğu (devlet, devlet-dışı vb.), kimi temsil ettikleri, birbirleri ile olan ilişkileri, pozisyonları, kapasiteleri, talepleri, çıkarları, ihtiyaçları, gizli amaçları, hakları, zararları ve faydaları, barış sürecine bakışları gibi temel sorulara, SWOT analizi kullanarak cevap bulmaya çalışılmaktadır (Akyeşilmen, 2015: 62-63). Diğer bir ifadeyle aktör analizi, çatışma oyuncularının kapsamlı bir analizini (tarih, politika, ekonomi, kültür, örgütlenme derecesi ve organizasyon kalitesi vb.) ortaya koymaktadır (CPCM, 2005). Bu kısımda cevabı aranacak sorulara örnek şu şekilde gösterilebilir: Taraflar devlet midir, yoksa devlet-dışı aktör müdür? Karar alma mekanizması nasıldır? Kimi temsil etmektedir? Kimlerle ne tür ilişkileri vardır? Çatışmadaki pozisyonu nedir? Olası bir barışa nasıl bakmaktadır? Tarafların açıkladığı talepleri nelerdir? Tarafların gizli amaçları var mıdır? Varsa nelerdir? Tarafların çıkarları, ihtiyaçları ve korkuları nelerdir? Aktörün siyasal yapısı, ideolojisi, grup taassubu, nüfus, kaynak, coğrafya, ekonomi ve üretim gibi

güç(süzlük) unsurları nelerdir? Uluslararası ve bölgesel sistemler tarafından tanınması, destek görmesi, hukuki ve moral desteği, ahlaki haklılığı, dünya kamuoyunun bakışı, tarafları etkileyebilecek meydana gelen yeni uluslararası gelişmeler ve müttefikleriyle olan ilişkiler ne durumdadır?

C. Strateji Oluşturma: Bu kısım sorunu tanımlama ve aktör analizi aşamalarında elde edilen verilerden yola çıkarak çatışma taraflarının pay sahibi olabileceği gerçekçi genel hedefleri kapsamaktadır (CPCM, 2005). Diğer bir ifadeyle çatışmalara son vermek amacıyla hayata geçirilmesi arzu edilen stratejiler bu kısımda yer almaktadır (Efegil, 2015: 26). Ek olarak, bu aşamada toplumdan elde edilen bilgiler, varsa daha önceki akademik çalışmalar ve önerilerden de yararlanılabilir. Stratejik hedefleri ortaya koyarken üçüncü taraf olarak bilinen kolaylaştırıcı, arabulucu ya da danışmanlar önemli rol oynamaktadır. Bu hedeflere ulaşmak için de stratejik öneriler geliştirilmektedir. Bu önerilerin uygulanabilir ve sürdürülebilir, tarafların korkularını giderecek ve ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde olması önemlidir (Akyeşilmen, 2015: 67). Bu kısım Bağcı (Bağcı, 2014: 10) tarafından şu şekilde tarif edilmektedir:

“Örneğin, stratejik hedefler çatışmanın durumuna göre farklılık gösterir. Bir çatışmada stratejik hedef çatışmayı yatıştırma olabilir ya da çatışmayı çözme olabilir ya da çatışmayı dönüştürme olabilir. Bu hedefi belirledikten sonra stratejik öneriler geliştirir. Stratejik hedef çatışmayı yatıştırma ise, genellikle şiddet içeren çatışmalardır ve bu durumda ateşkesin sağlanması gerekir. Ateşkesin sağlanabilmesi için öneriler geliştirmek durumundadır. Ya da çatışmayı çözme stratejik hedef olarak belirlendiyse; o zaman daha uzun vadeli, süreç odaklı politik önermeler geliştirmelidir. Örneğin, müzakerelerin başlaması, ufak tefek bir takım yasal düzenlemelerin yapılması, ya da daha ileri safhada bir barış projesi geliştirilmesi düşünülebilir. Stratejik hedef eğer çatışmayı dönüştürmek ise o zaman uzun vadeli yapısal değişiklikler gerektiren öneriler geliştirmelidir. Örneğin, yeni bir anayasa yapmak gibi, devletin yönetim şeklinin daha katılımcı ve demokratik hâle dönüştürülmesini sağlayan öneriler oluşturulur. Ya da bütün farklılıkları içeren bir yeni ulusal kimlik tanımı yapılır ve ona göre yasal ve siyasal reformlar önerilir.”

Sonuç olarak bu kısımda şu sorulara cevap aranmaktadır: Barışı kalıcı hâle getirecek ne tür bir mekanizma kurulmalıdır? Bu mekanizmada kimler hangi yetki ve rollerle yer almalıdır? Arabulucunun rolü ve yetkisi ne olmalıdır? Sorunlar çıktığında nasıl aşılacaktır? Kamuoyu sürece hangi safhada ve ne kadar katılım sağlayacaktır? Hesap verebilirlik ne düzeyde olacaktır?

D. Uygulama: Eylem planı, kaynakları tahsis etme ile izleme ve değerlendirme süreçlerinden oluşan bu kısım esas itibariyle dinleme ve konuşmaya hazırlanan güçlü, tarafsız bir kolaylaştırıcı, arabulucu ya da danışman ve çatışma aktörleriyle birlikte profesyonelce yönetilen bir stratejik diyalog sürecidir (CPCM, 2005). Eylem planı; barış sürecindeki eylemlerin takvime bağlanması (örneğin müzakereler nerede, nasıl, ne zaman gerçekleşecek vb.), kaynakların tahsisi; yine barış sürecindeki harcamaların nasıl ve kimler tarafından karşılanacağı (örneğin, müzakere, toplantı, seyahat masrafları vb.), izleme ve değerlendirme ise bu süreçte gerçekleşen faaliyetlerin takibi ve değerlendirilmesi (örneğin başarılı ve başarısız olan eylemler, ortaya çıkan sorunların nasıl aşılabileceği, gerekli görüldüğü takdirde yeni bir barış planının oluşturulması vb.) olarak ifade edilebilir (Bağcı, 2014: 11). Sonuç olarak bu kısım; çatışma analizi neticesinde geliştirilen barış sürecinin yol haritası, bu sürecin işleyişi, kalıcı ve sürdürülebilir bir barışı sağlamak için yapılan denetim şeklinde aktarılabilir.

Stratejik Diyalog Plan belirtildiği üzere dört aşamadan oluşmaktadır. İlk iki aşamada bir çatışmanın analiz edilmesini, üçüncü aşamada bir barış planı hazırlanmasını, son aşamada ise hazırlanan bu barış planının uygulanmasını öngören bir modeldir. İçerdiği çerçeve unsurlarla geniş hareket alanı sağlayarak başarılı stratejiler geliştirme imkânı sunması, bir barış geliştirme planı projesi olmasının yanı sıra çerçevenin temel bir parçası olarak çatışma analizi şeklinde de kullanılabilmesi modelin bir çatışmayı ele alırken daha başarılı sonuçlar verebileceği fikrini doğrulmuş, bu çalışmada da tercih edilmesini sağlamıştır. Ancak şunu belirtmek önemlidir ki, çatışmaların karmaşık yapısı ve kendine özgü dinamikleri sebebiyle bütün çatışmalarda başarılı sonuçlar verir gibi kesin ifadeler kullanmak mümkün değildir.

3. STRATEJİK DİYALOG PLAN PERSPEKTİFİNDE KIBRIS SORUNU

“Kıbrıs, Afrodite adası, güzellik ve sevgi adası, efsane böylece gider. Ancak Kıbrıs bir çatışma ve düşmanlık yeri olmuştur. 1974'ten bu yana bölünmüştür, bir tarafı Yunanlar, diğeri Türkler tarafından iskân edilmiştir. Bölünen ada, karşılıklı korku ve güvensizlik ile birleşiyor”.

Yiannis Papadakis, 2005: 5

Günümüzde Kıbrıs adı; başlangıcı büyük ölçüde unutulmuş ve uluslararası bir sorun haline dönüşmüş olan, çözümünü de hala bir soru işareti ile karşılık bulan mesele ile özdeşleşmektedir. Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği gibi uluslararası aktörler ile ABD, İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'nin müdahalesiyle birlikte Kıbrıs sorunu, ilgili tarafların karşılaştığı en uzun ömürlü, çözülmemiş konulardan biri olmaya devam etmektedir. BM Güvenlik Konseyi tarafından çıkarılan sayısız karar ve BM Genel Sekreterleri, garantör devletler ve diğerleri tarafından arabuluculuk konusunda çok sayıda girişim şimdiye dek sonuçsuz kalmıştır. 1821 yılındaki Yunan isyanına dayanan Kıbrıs sorununda fiili çatışmalar 1950'lerde başlamış, 1963'ün sonunda kan dökülmesiyle şiddetli bir şekilde ivme kazanmış, 1974'te Yunanistan ve Türkiye'nin müdahaleleri sonrası adanın şu anki mevcut bölünmesi gerçekleşmiştir.

Neden 50 yılı aşan bir zaman dilimi, çatışmaya karışan herkese uygun bir çözüm bulmak için yetersiz kalmıştır? Tarafların her birini tatmin edebilecek bir çözüm önerisi neden ortaya çıkmamıştır? Kıbrıslı Türkleri ve Kıbrıslı Rumları bir araya getirmek amacıyla yapılan görüşmeler neden toplulukları birbirinden uzaklaştırmıştır? Bu soruları cevaplamak ve uzun vadeli sorunu (farklı tarihsel dönemler üzerindeki süreklilikleri, dönüşümleri ve eğilimleri) anlamlandırmak için, Kıbrıs sorununu tarihsel bir bakış açısından ve tüm bu çözüm önerilerinin doğru bir şekilde okunmasını ve çatışmadan önceki barış yıllarını sunabilecek bir noktadan analiz etmek gerekir. Bu bağlamda Kıbrıs sorununun incelenmesi; iç politik sorunların uluslararası boyut kazanmasının sebeplerini, seçeneklerini ve etkilerini araştırmak için bir fırsat sunmaktadır. Kıbrıs sorununun Stratejik Diyalog Plan modeli çerçevesinde incelenmesinden önce ada ile ilgili Osmanlı dönemine kadar olan tarihi süreç hakkında genel bir bilgilendirme sunmak yerinde olacaktır.

Kıbrıs adası ile ilgili en eski bilgiler M.Ö. 18. yüzyıla ait olan Yakınoğu vesikalarında yer almakta ve *Asy* ya da *Alasia* olarak geçmektedir (Gürgen, 2017: 13). Kıbrıs isminin ise *kına çiçeği* diye bilinen bir çiçekten, aşk tanrısı olarak bilinen *Kipris*'ten ve adada bol miktarda bakır madeni bulunması nedeniyle Latince bakıra verilen *Cyprus* isminden alındığı ileri sürülmektedir (Alasya, 1988: 15).

Tarih boyunca diplomatik elçilik heyetlerinin buluşma noktası, aynı zamanda da devletlerin ilgilerinin yanı sıra seyyahların, gezginlerin ve coğrafyacılarn eserlerinin de esas konusu olan Kıbrıs'ı Evliya Çelebi "Seyahatname"sinde (Çelebi, 2011: 286) şu şekilde anlatmıştır:

"Çepçevre büyüklüğü 700 mildir. Silifke tarafında Ak Liman'dır. Geçmek istediğimiz günlerde mutedil havada dürbün ile bütün dağlarını seçip seyrettik. Ama geçmek kısmet olmadı, zira Köserelik'te kafir gemileri katı çok idiler. Kıbrıs Adasını görenler anlatır, "Gayet mamur, şenlikli ve süslü köy, kale ve beldeli bir devri zaman adasıdır" diye överler...".

Kıbrıs, Sicilya (25.710 km²) ve Sardunya (24.090 km²) adalarından sonra 9.283 km²lik yüzölçümü ile Akdeniz'in üçüncü büyük adası olup Doğu Akdeniz bölgesinde yer almaktadır (Gökten ve Özgünel, 2005: 91). Doğu-batı istikametinde 224 km, kuzey-güney istikametinde de 100 km uzanan ada, 34° 31' ile 35° 41' kuzey enlemleri ve 32° 20' ile 34° 35' doğu boylamları üzerinde Akdeniz'in güney Anadolu, Suriye-Filistin ve Mısır arasında kalan kısmında bulunmaktadır (Alasya, 1988: 1). Mevcut konumuyla Anadolu'dan 65 km, Suriye'den 95 km, Mısır'dan 400 km, Ege Adaları'ndan 480 km, Yunanistan'dan 750 km ve Londra'dan 3220 km uzaklıktadır (Ülger, 2001: 9). Jeolojik araştırmalara göre Senozoik dönemin ikinci yarısına kadar Anadolu'nun bir parçası olan Kıbrıs adası, zamanla yaşanan çökmeler ve yükselmeler sebebiyle ayrılmış ve bugünkü şeklini almıştır (Öksüzoğlu, 2015: 11). Ada aynı zamanda jeofizik özellikler ile iklim ve bitki örtüsü bakımından Toroslarla benzerlik göstermektedir (DAGM, 2000: 4). Bu noktada çalışmanın konusuyla ilgili olarak Kıbrıs'ın coğrafî konumunun güvenlik açısından Yunanistan ile Türkiye için aynı öneme sahip olmadığını belirtmek gerekir. Nitekim Kıbrıs, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki egemenliği ve etkinliği için önem arz ederken

Yunanistan adına “*Megola İdea*”¹¹ fikri çerçevesinde yayımlanacak emellerinin hedeflerinden biri olması sebebiyle önemli görülmektedir (Tarakçı, 2010: 45-46).

Ada nüfusu ile ilgili Venedikliler dönemine kadar yeterli ve sağlıklı bilgi bulunmamaktadır. *Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü*'nün verilerine göre ilk olarak 1490 yılında 106.000 olarak bilinen nüfus, 1562 yılında 180.00'e ulaşmıştır. 1571 yılında Osmanlı'nın adayı fethetmesinden önceki rakam ise 197.586'dır. Diğer taraftan Osmanlı dönemi öncesi Kıbrıs ekonomisine bakıldığında milli gelirin %22'si tarım, %22'si endüstri ve madencilik, %16'sı kamu hizmetleri, %10'u ticaret, geri kalan kısmın da diğer hizmetlerden oluştuğu görülmektedir (DAGM, 2000: 5-7). Ek olarak jeolojik yapı, bitki örtüsü gibi doğal çevre şartları, coğrafi olaylar, gelenekler, görenekler, ekonomik faaliyetler ve tarihi süreç adada kent merkezlerinin şekillenmesinde rol oynamıştır. Başlangıçta güvenlik amaçlı kale-sur şehirleri olarak kurulan kentler, topun icat edilmesiyle kale ve surların dışında da gelişim göstermiş ve bugüne ulaşmıştır (Mor ve Çitçi, 2007: 227).

Sahip olduğu konum itibarıyla Avrupa ve Asya kıtalarının birleştiği coğrafyada bulunan ve böylelikle ekonomik, politik ve güvenlik açılarından değerli olan, Karadeniz, Cebelitarık ve Süveyş üzerinden işleyen ticaret güzergahının önemli bir parçasını oluşturan, Ortadoğu ve Hazar bölgesi enerji merkezlerini ve bu merkezlere ilişkin boru hatlarını kontrol eden Kıbrıs, tarih boyunca bölgede ve dünyada hâkimiyet kurmaya çalışan güçlerin ele geçirmeye çalıştıkları bir yer olmuştur (Öztürk, 2004: 51). James'e (2002: 3) göre kaydedilen süre boyunca siyasi deneyim, iki temel coğrafi faktörün (boyut ve yer) birbirine bağlı etkisini yansıtmış ve Kıbrıs bu etkilerden kaçmamıştır. 20. yüzyılda, bölgesel ticaret ağları, petrolün keşfi ve Doğu ile Batı arasındaki ideolojik rekabet, Kıbrıs'ı enerji kaynakları ve ticaret yolları üzerindeki kontrol mücadelesinde bir savaş alanı olarak gören büyük güçleri cezbetmiştir. Hacısalıhoğlu'nun (2015) belirttiği gibi Kıbrıs, jeopolitik değerinden

¹¹ Megola İdea, “büyük fikir veya ideal” anlamına gelmektedir. 1791 yılında Rigas Ferreros adlı bir Rum tarafından gündeme getirilen bu fikir kapsamında Bizans'ı yeniden canlandırmak ve parlak günlerine geri getirmek amacıyla Yunanistan bağımsızlığını kazanacak ve Kıbrıs, Rodos, Girit, Anadolu ve İskenderiye'ye kadar olan topraklar Yunanistan'a bağlanacaktır. Böylelikle bir Helen İmparatorluğu olarak kabul edilen büyük Bizans İmparatorluğu kurulacaktır. Konu hakkında daha fazla bilgi için bakınız: İsmail, S. (1998). *150 Soruda Kıbrıs Sorunu*. İstanbul: Kastaş Yayınları.

dolayı tarih boyunca çeşitli stratejik hamlelere maruz kalırken bu durum günümüzde devam etmekte ve tüm tarafların memnun olacağı bir çözümü engellemektedir. Doğu ve Batı arasındaki yarışmada bir piyon haline gelen Kıbrıs'ın birçok farklı devlet tarafından işgal edilmesi, doğal kaynaklarının sürekli olarak kullanılmasına ve sık sık yaşanan çatışmalar sonucu adanın sosyal, politik, ekonomik gelişiminin engellenmesine yol açmış ve sakinlerinin refahı için ciddi sonuçlar doğurmuştur. Eldeki veriler ışığında adanın tarihinde yer alan devletler şu şekilde sıralanabilir: M.Ö. 1450-1320 Mısırlılar, M.Ö. 1320-1265 Hititler, M.Ö. 1265-1000 Mısırlılar, M.Ö. 1000-709 Fenikeliler, M.Ö. 709-669 Asurlular, M.Ö.669-588 bağımsız krallıklar, M.Ö. 588-525 Mısırlılar, M.Ö. 525-333 Persler (Granlılar), M.Ö. 333-301 Makedonlar, M.Ö.301-59- Mısırlılar, (Ptolemeo devri), M.Ö. 59-M.S. 395 Romalılar, M.S. 395-1191 Bizanslar, M.S. 1191-1192 Haçlı Şövalyeleri, M.S. 1192-1489 Lüzinyanlar, M.S. 1489-1570 Venedikliler, 1571-1878: Osmanlı İmparatorluğu Dönemi, 1878-1925: Osmanlı Toprağı – İngiliz Yönetimi, 1925-1960: İngiliz Kraliyet Kolonisi, 1960: Kıbrıs Cumhuriyetini Kuruluşu, 1974: Kıbrıs; güneyde Rumlar ve kuzeyde Türkler olmak üzere fiilen bölünmesi (Tutaman, 2017: 97). Bu yönetimler arasında Kıbrıs toplumu üzerinde önemli ve kalıcı bir demografik etkiye bulunanlar ise Rumlar ve Türkler olmuştur.

Kıbrıs'ta yapılan arkeolojik çalışmalar ilk yerleşimlerin Neolitik Çağ (M.Ö. 8000-5000) ile başladığını göstermektedir, diğer bir ifadeyle Paleolitik Çağ ile ilgili herhangi bir iz rastlanılmamıştır (Kınal, 1964: 383). Adanın ilk halkını oluşturanların dünyanın ilk uygarlıklarını kuran kavimlerle aynı soydan gelen Anadolu'nun güneyi ve Suriye ile Filistin kıyılarına yerleşen brakisefal topluluklar olduğu (Koç, 2005: 28) ve bu dönemde kendi kültürleriyle birlikte denizi aşarak adaya geldikleri kabul edilmektedir.¹² Kalkolitik Çağ'a (M.Ö. 5000-3000) ait mimari kalıntılar ve seramik şekilleri gibi buluntular da adaya Suriye ve Filistin'den gelenlerin olduğu ve yeni bir kültür hareketinin başladığını göstermektedir (Gürgen, 2017: 14). Tunç Çağ'da da (M.Ö. 3000-1200) bakır, demir, kereste gibi tabii

¹² Kıbrıs'ın ilk sakinlerinin Güney Anadolu kıyılarından geldiği yönündeki görüş, Yunan tarihçi Achille Emilianides tarafından kaleme alınan Histoire de Chypre (1962) adlı eserde de belirtilmektedir.

kaynakları ve coğrafi konumu nedeniyle sık bir iskâna sahne olan Kıbrıs, ekonomik açıdan gelişip Mısır, Suriye, Filistin ve Mısır gibi komşu ülkelerle sıkı ilişkiler ve karşılıklı etkileşim içinde olsa da kültür ve etnik bakımdan büyük bir değişiklik yaşanmamıştır (Erzen, 1976: 100). Ancak Mısır ve Suriye ile olan ilişkilerin Kıbrıs'ta kayda değer bir Yahudi toplumu oluşturduğu söylenebilir (Kaçar, 2017: 70). Ayrıca ilk zamanlar mahalli teşekküller halinde bağımsız hayat süren Kıbrıs, daha sonra özellikle Mısır ile kurulan siyasi ilişkiler neticesinde tabii hale gelmiştir. Hititler döneminde de ada bakır ihtiyaçlarının karşılandığı ve sürgün edilenlerin gönderildiği bir yer olarak kullanılmıştır (DAGM, 2000: 9). Özetlemek gerekirse İlkçağlarda pusulanın icat edilmemiş olması, deniz taşımacılığının kıyıları izlenerek yapılması ve sahip olunan konum ve tabii kaynaklar Kıbrıs adasının uğrak yer haline gelmesinde ve yakın çevresinde gelişen olaylardan olumlu ve olumsuz etkilenmesinde rol oynamıştır.

M.Ö. 1200'lü yıllarda yaşanan ve eskiçağ tarihinin en önemli olaylarından biri olan Ege Kavimler Göçü ile Ege ve Doğu Akdeniz ticareti olumsuz etkilenirken Kıbrıs önemli bir ticaret merkezi olarak önem kazanmıştır. Bu göçle birlikte Yakın Doğu ve Doğu Akdeniz karanlık bir döneme girerken, bu kargaşadan kaçanlar Kıbrıs'a gelip koloniler kurmuşlardır. Gelenlerin kültürünün kaynaşmasıyla adada kültürel bir zenginlik oluşmuştur. Kıbrıs'ta yaklaşık M.Ö. 1200 yıllarından sonra kültürel ve mimari değişimler gerçekleşmiştir. Ege göçleri sırasında Miken ve Dor uygarlığından adaya gelenler dil, mimari ve kültürel açıdan yerli halkı etkilemişlerdir. Böylece adada kültürel bir zenginlik oluşmuş ve melez bir halk ortaya çıkmıştır (Mutlu, 2017: 49-50). Bu bağlamda Kyriakou ve Kaya'ya (2011: 8) göre de Kıbrıslı Rumlar, kökenlerini ve adadaki varlıklarını bu Miken kolonilerine dayandırmaktadır.

M.Ö. 1000 tarihlerinde Fenikeliler, M.Ö.709'da da Asurlular'ın hakimiyet kurduğu adada koloniler bağımsızlıklarını kaybederek vergiye tabi olmak zorunda kalmışlardır. Ada, ilerleyen süreçte bir dönem bağımsız krallık ardından tekrar Mısır hakimiyeti ve yine bağımsız krallık olarak serüvenine devam etmiş, Roma idaresine geçiş de bu süreç sonunda gerçekleşmiştir (DAGM, 2000: 9).

Helenistik dönemde ortaya çıkan çatışmalardan doğrudan etkilenen ada aynı zamanda Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında asırlar boyunca süren bir mücadele alanı da olmuştur. Öyle ki Chaghlayan'a (2017) göre; günümüzde Kıbrıs Adası'nın adı uluslararası bir sorun olarak gündeme gelmesi modern olaylarla ilgili olmakla beraber Haçlı Seferleri sırasında meydana gelen olaylar da Kıbrıs sorununun çözümünü etkilemektedir (s.78). Adada Yahudi toplumunun varlığı Hristiyanlığın da çok erken bir tarihte ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. M.Ö. 62'de adayı ele geçiren Romalılar, Hristiyanlığı ada halkına din olarak benimseterek uzun yıllar adadaki varlıklarını korumuşlardır (Artuç, 1989: 13). Bizans hakimiyeti döneminde de Hristiyanlık yayılmış, Kıbrıs Ortodoks Kilisesi kurulmuş, resmî dil olarak Rumca kabul edilmiş, Kıbrıs'ta bulunan melez halk aynı din ve aynı dil topluluğu içinde toplanmıştır (Banoğlu, 1974: 10). Bu durum, adanın etnik yapısındaki gelişmelerde önemli bir safhayı oluşturmaktadır (Çevikel, 2006: 148). Artuç'a (1989) göre de bugün adadaki çoğunluğu oluşturan Rumlar, Bizans dönemi bir araya gelen ve sonrasında kökenlerini unutarak kendisini Yunan sayan melez topluluktur (s.13). Diğer taraftan Bizans döneminde adada ayrı bir hükümet kurulmamış, bunun yerine Fenike, Filistin, Suriye ve Klikya'ya bağlı bir il haline dönüştürülmüştür. Müslümanların adadaki varlığı ise ilk dönem İslam tarihi kaynaklarına göre Hz. Osman döneminde Kıbrıs'ın Muaviye tarafından fethedilmesiyle gerçekleşmiştir (Aksu, 2017: 88). 647 yılında Müslümanlar tarafından ele geçirilen ada 964'te tekrar Bizans hakimiyeti altına girmiştir (Olgun, 1999: 13).

Ortadoğu'daki son Hristiyan toprağı olan Akka'nın 1291 yılında Müslümanlar tarafından fethedilmesi, adanın Hristiyan dünyası için önemini artırırken Kıbrıs adası Katolik Lüzinyan (1192-1489) yönetimine girmiştir. Bu dönemde Avrupalı tüccarlara ekonomik imtiyazlar tanınmış ve bu sayede ticarete artış yaşanmıştır. Ancak bu gelişmeler ada halkı için refah sağlamamış, köle olarak görülmeye devam edilmiş ve haftada iki gün soylular için çalışmak zorunda bırakılmıştır. Diğer taraftan Lüzinyanlar'ın Kıbrıs'ta gerçekleştirdikleri en önemli olay; "Kıbrıs Latin Başpiskoposluğu"nu kurmak olmuştur. Böylelikle Ortodoks yerli halk ile Katolikler arasında başlayan mücadele Osmanlı'nın adayı fethetmesine kadar devam etmiştir (DAGM, 2000: 11). Venedikliler döneminde ise İslam ülkelerinin Doğu Akdeniz'de

hâkim olması, Papa'nın Müslümanlara karşı ticari ambargo uygulamasını ve satış yasağını getirmiştir. Bunun yanı sıra yine bu dönemde adaya dini ve askeri kesimden oluşan çok sayıda kişi yerleştirilmiştir. Venedik hakimiyeti altında ada Kıbrıslı soylular arasından seçilen bir askeri vali tarafından yönetilmeye çalışılmış olsa da baskı ve sömürü düzen altındaki halk önceki dönemlerde olduğu gibi ezilmeye devam etmiş, başarılı bir yönetim sergilenememiştir (Tutaman, 2017: 98).

Tarihsel süreç içerisinde çok sayıda topluluğun kendi kimliğiyle bir arada yaşadığı yer olan adada etnik-milliyetçi ideolojilerin gelişmesi katı, dışlayıcı ve farklı kimliklerin oluşmasına neden olmuştur. Ancak dinsel ve kültürel farklılıklara rağmen ada toplumu Venedik döneminin sonuna kadar bir şekilde entegre durumu sürdürmüştür (Varnava, 2010: 207).

Çalışmanın bu bölümünde yer verilen bilgiler günümüzde Kıbrıs'ta yaşanan ve siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel boyutları olan sorunun başlangıcı sayılan 1821 yılındaki Yunan isyanının da yer aldığı Osmanlı dönemine kadarki süreci kapsamaktadır. Söz konusu dönemden günümüze kadar olan süreçte yaşanan gelişmeler Stratejik Diyalog Plan modelinin ilgili kısımlarında yer alacaktır.

3.1. SORUNU TANIMLAMA

Bu bölümün ilk kısmı olan arka-plan analizinde etnik çizgiler boyunca siyasi bölünmeyle çatışmanın yaratılması ve uluslararasılaşma arasındaki ilişki incelenip çatışmanın kök nedenlerinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Kıbrıs sorununun nedenlerini tespit edebilmek için Osmanlı Devleti'nin adada hüküm sürdüğü dönemden başlamak gerekmektedir. Zira siyasi tarih incelendiğinde Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasından itibaren Osmanlı/Türkiye aleyhine gerçekleştirme fırsatı bulduğu toprak kazanımları, Osmanlı/Türkiye'nin de bunu önleme, engelleme çabaları Kıbrıs sorununun özünü oluşturmaktadır. Bu bağlamda nedensel analizde Kıbrıs'ın Osmanlı Devleti tarafından fethedildiği 1571 yılı milat kabul edilerek 1974 yılındaki Türkiye'nin Kıbrıs harekâtına kadar olan süreçte, tarihsel dönemin belirli aşamalarını ayrıntılı bir analiz olarak sunmaktan ziyade toplumlar arası çatışmaların ortaya çıkmasına ve tırmanmasına önemli ölçüde katkıda bulunan olayların, fikirlerin

ve kararların ortaya konulması hedeflenmektedir. 1974'ten günümüze kadar olan gelişmeler doğrultusunda ise önce bölümün ikinci kısmını oluşturan mevcut durum analizinde çatışmanın son durumu, yoğunluğu, dinamikleri yaşanan gelişmeler doğrultusunda ele alınacaktır. Bölümün son kısmını oluşturan ve yine aynı tarihsel dönem kapsamında incelenecek olan itici/yönlendirici güçler de ise iki kutuplu toplumda etnik bölünmelerin sürmesine neden olan diğer bir ifadeyle de toplumlararası müzakereleri olumsuz etkileyen unsurlar olarak mülkiyet sorunu, AB üyelik faktörü ve Doğu Akdeniz'deki enerji faaliyetleri üzerinde durularak çatışma anlaşılmasına ve tanımlanmaya çalışılacaktır.

3.1.1. Arka-plan Analizi

Venedik idaresindeki dönemde Ortodoks olan yerli halkın Katolik olmaya zorlanması, ağır vergilere tabi tutulması ve Venediklilerin topraklarında angarya usulüyle çalışmak zorunda bırakılması Kıbrıs'taki yerli halkın Osmanlı Devletinden yardım istemesine yol açmıştır. Öyle ki Lindley'nin (2007: 228) ifadesine göre yerli Ortodoks Rum halk, fetih sırasında Osmanlı kuvvetlerine yardımcı olmuştur. Öte yandan Doğu Akdeniz'de hakimiyet kurmak, Venedik'in Müslümanların mallarına el koyan korsanlara yardım etmesini önlemek ve Kıbrıs'taki İslâm varlığının en eski örneğini teşkil eden ve tarihi, manevi ve kültürel ortak miras değeri olan Hala Sultan ile Hz. Ömer türbelerini¹³ güvence altına almak gibi amaçların yanı sıra siyasi, askeri ve ekonomik şartların da etkisiyle Kıbrıs 4 Ağustos 1571'de Osmanlı Devleti tarafından fethedilmiştir (DAGM, 2000: 48-52). Böylelikle Akdeniz bir Osmanlı

¹³ Kıbrıs Rum kesiminin Larnaka şehri dışında Tuz gölünün yakınında bulunan türbede, Hz. Osman'ın hilâfeti zamanında (644-656) kocası Ubâde b. Sâmî ile birlikte İslâm ordularının Kıbrıs seferine katılan Hz. Peygamber'in süt halası Ümmü Harâm bint Milhân el-Ensâriyye yatmaktadır. Halk arasında Hala Sultan olarak anılan ve hakkında bazı menkıbeler rivayet edilen Ümmü Harâm türbenin bulunduğu mevkide attan düşerek şehit olmuştur. Aynı dönemde Kıbrıs'ta şehit olan Hz. Ömer ve arkadaşlarının türbesi de Girne'ye bağlı Çatalköy'de deniz kenarındadır. Konu hakkında daha fazla bilgi için bakınız: Arslan, M., 2016, "Kıbrıs'ta Tarihi, Manevi ve Kültürel Ortak Miras Değeri Olarak Hala Sultan ve Hz. Ömer Türbeleri", Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, s. 701-715.

denizi haline gelmiş ve Pax Ottomana¹⁴ için önemli bir dayanak halini almıştır (Adıyeke, 2017: 262).

Osmanlı yönetimince geleneksel fetih yönteminin tamamlayıcısı olarak adada gerçekleşen ilk icraat, idarenin tesis edilmesi ve 1572 yılında nüfus sayımı (tahrir) işleminin gerçekleştirilmesi olmuştur (İnalçık, 2013: 23-24). Fetih sonrası ada arazisi hass-ı hümayun kapsamında padişaha telakki edilmiş, ada gelir kaynaklarının en önemlileri mukataa olarak kaydedilmiş ve iltizam suretiyle ya da emaneten işletilmiştir. 1577 yılında ise tımar sistemine geçiş gerçekleşmiştir (Demiryürek, 2017: 142-143).

Diğer bir icraat ise adanın bağımsız bir eyalet olarak beylerbeyliği yapılması olmuştur. Lefkoşa, Mağusa, Girne ve Baf kazaları sancağa dönüştürülüp Anadolu'dan dört sancak (Alâiye, İçil, Sis ve Tarsus) ile birlikte adaya bağlanmıştır. Bu vesileyle beylerbeyliği olan ada Anadolu'ya raptedilmiş olup hem gelirinin artırılması hem de güvenliğin daha kolay bir şekilde sağlanması amaçlanmıştır (Çevikel, 2012: 939). Ancak Osmanlı Devleti ile Venedik arasında Girit ve Mora'da yaşanan çatışmalar nedeniyle Akdeniz'deki ticaretin olumsuz etkilenmesi, iklimin ve çekirge istilalarının kıtlığa neden olması gibi sebepler Kıbrıslıların Anadolu ve Suriye gibi yakın bölgelere göç etmesine yol açmış, bunun sonucunda da hem nüfusta hem de gelirden azalmalar görülmüştür. Böylelikle ada beylerbeyliği yıllığını karşılamayacak noktaya gelince, idaresi 1670 yılında kaptan-ı deryaya verilmiş ve onun atadığı bir mütesellim tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Adanın mütesellim tarafından yönetildiği bu süreçte ise vergi toplama imtiyazı elde edenler arasında iktidar mücadeleleri yaşanmıştır (Çiçek, 2002: 375). Hatta bu çekişmeler Boyacıoğlu Mehmed isyanını beraberinde getirmiş, yaklaşık iki yıl süren isyan Boyacıoğlu Mehmed'in yakalanıp idam edilmesiyle bastırılmıştır.

Kıbrıs'ın tarihini araştıran İngiliz seyyah Kinneir (1818: 181) da mütesellim yönetim anlayışının zorbalığa dayandığını, bundan dolayı hem Müslümanların hem de

¹⁴ Pax Ottomana, Osmanlı tarihçilerinin Osmanlı düzenine tabî milletlerin bu idare altındaki uyumunu izah etmek için kullandıkları bir deyimdir. Konu hakkında daha fazla bilgi için bakınız: Ortaylı, İ., 1999, Osmanlı Barışı, *Türkiye Günlüğü*, 58, s.12-17.

Hristiyanların ezildiğini ifade etmektedir. Nitekim adanın 1703 yılında sadrazama has olarak verilmesi bu görüşü desteklemiştir, zira gerekçesi mütesellim tarafından yönetilen adada otorite boşluğu yarattığıdır. Bu tarihten itibaren 1745-1748 yılları (Divan-ı Hümâyun tarafından atanan paşaların idaresi) hariç 1785'e kadar devam eden uygulama sonrasında Divan-ı Hümâyun'a bağlı bir muhassıllık olarak değiştirilmiş ve ada Tanzimat Fermanına kadar bu şekilde yönetilmiştir (PİO, y.y.). Tanzimat Fermanıyla başlayan yenilik hareketi esnasında ise Kıbrıs, Rodos Paşalığına bağlı bir sancak olarak yönetilmiştir. 1839 Gülhane Hattı Hümayunun öngördüğü reformlar çerçevesinde divan üyeleri sayılarında değişikliğe gidilmiş ve üyeler dördü Türk, ikisi Ortodoks Rum (Başpiskopos ve papaz), biri Maronit, diğeri ise Ermeni temsilci olarak belirlenmiştir. 1861 yılında Bâb-ı Aliye bağlı bir mutasarrıflık haline dönüştürülen Kıbrıs, 1868 yılında Vilayet Sistemi'nin gereği olarak Çanakkale vilayetine bağlı bir mutasarrıflık haline getirilmiştir. Ancak coğrafi açıdan uzak bir bölgede bulunan vilayete bağlanmış olması Kıbrıs'taki yönetimin aksamasına neden olmuş ve bu duruma 1870 yılında son verilerek statüsü bağımsız bir mutasarrıflığa dönüştürülmüştür. 1878 yılına kadar da Kıbrıs, bağımsız bir mutasarrıflık olarak yönetilmiş ve bu süreçte Rumlar adanın yönetimi ve yargı sisteminde etkinliklerini artırmıştır (Gazioğlu, 2000: 108).

Ada'da daha önce hakimiyet kuran güçlerden farklı olarak Osmanlı Devleti, Kıbrıs'ı anavatanın bir parçası şeklinde görmüş ve hem adayı yurt edinmek hem de fethin ardından oluşturulan idareye sahip çıkıp güvenliği sağlamak amacıyla iskân politikası çerçevesinde "Sürgün Hükümü" ile Anadolu'dan çoğunluğu Müslüman olan 572 haneyi Kıbrıs'a yerleştirmiştir (Halaçoğlu ve Erdoğan, 2000: 208). Zira 1572 yılında yapılan tahrir sonrası birçok yerleşim yerinin terkedildiğinin tespit edilmiş olması da bu gerekliliği ortaya koymuştur. Bu kapsamda terzi, ayakkabıcı, aşçı, dokumacı, demirci, bakkal, nalbant, kuyumcu gibi belirli meslek erbabından seçilen kişilerce gerçekleştirilen göç hareketi, bir taraftan adanın nitelikli insan gücünü oluşturmuş diğer taraftan Kıbrıs'ın kültürel ve etnik açıdan Anadolu'ya bağlılığını sağlamıştır (Jennings, 1993: 212-239; İsmail, 1998; 2). Bunun sonucunda adadaki iki büyük topluluktan biri Kıbrıs Rumları olurken diğeri de Kıbrıs Türkleri olmuştur. Coğrafi olarak bu iki toplum birbirinden tamamen ayrılmamıştır. Bazı köylerde

sadece Kıbrıs Rumları ya da sadece Kıbrıs Türkleri yaşarken bazı köylerde ise bu iki topluluk bir arada, karma bir şekilde yaşamıştır. Aynı zamanda izlenen bu siyaset ile Osmanlı hakimiyetinde adada etnik açıdan daha heterojen bir yapı oluşmuştur. Sonuç itibariyle adada bu iki büyük topluluk dışında Ermeniler, Maronitler, Yahudiler ile batılı devletlerin konsolosları ve tüccarları yaşamaktaydı (Erol, 2014: 14; Erdönmez, 2004: iv).

İskân politikası dışında Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'ta uyguladığı diğer bir yöntem istimale politikasıdır. Bu kapsamda Osmanlı idaresi adada yaşayan gayri Müslim halkı düşüncelerinde, inançlarında ve yaşam tarzlarında serbest bırakmış, “millet sistemi” olarak adlandırılan ve dini özerkliğe dayanan bir idari yapı oluşturulmuş, Lüzinyanlılar tarafından dini ve siyasi sahada temsil etme yetkisi ellerinden alınan Ortodoks Kilisesine Kıbrıs'ta siyasi ve milli alanda da yetkili olma misyonunu vermiştir (Hackett, 1901: 258; Hill, 1952: 213; İsmail, 1998: 2). Kilise, Bizans İmparatorluğu sırasında resmi bir kurum olarak sahip olduğu yetkisine yeniden kavuşmuş ve Kıbrıslı Rumların hem günlük hem de resmi faaliyetlerinin çok önemli bir parametresi haline gelmiştir. Böylece Rumlar dil, sosyal kurumlar, değerler ve gelenekler açısından Türk askerleri, yetkilileri ve yerleşimcilerinin aksine kendi ulusları ile ilgili bir anlayış geliştirmiştir. Bu farklılaşma, iki popülasyon için bağımsız bir rotanın kökenine işaret etmektedir. Nihayetinde Kıbrıslı Rumlar ve Kıbrıslı Türkler dilsel, kültürel ve dini hatlara ayrılmıştır. Bu durum da toplumların etnik kimliklerini korumalarına yardımcı olmuş, aynı zamanda etnik kökenin siyasallaşmasına da katkıda bulunmuştur (Joseph, 2009: 379).

Osmanlı döneminde Kilise'nin Rum Ortodoks kültürünün korunması ve devamının sağlanması noktasındaki toplumsal rolü milliyetçi örgütlenmede kendisini göstermektedir. Yine aynı dönemde halktan vergi toplama hakkı ile ekonomik etkinliklerde yer alması da Kilisenin zenginleşmesini sağlamıştır. Rum Ortodoks halkının eğitim faaliyetlerinin başpiskoposlar tarafından düzenlenmesi Kilise'nin sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan adada bulunan Rumlar üzerinde ne denli etkili olduğunu ortaya koymaktadır (Özkul, 2010: 97-104). Diğer taraftan Özkul'a (2010: 197) göre Kilisenin bu dönemde elde ettiği imtiyazlı durum, Kinneir'in belirttiği gibi

zaman içinde adada birtakım sebeplerden dolayı yaşanan çeşitli idari sorunlarda sadece Türk yöneticileri sorumlu olmadığını, aynı zamanda Ortodoks gayrimüslim halkın vekilleri ve temsilcileri olan piskoposların ve saray tercümanlarının kimi uygunsuz tutum ve davranışlarından kaynaklandığını göstermektedir. Bununla birlikte Osmanlı döneminde kölelik anlayışına ve feodal düzene son verilmiş, bunun yerine geleneksel vergi ve adli sistemi kurulmuştur (Karakaya, 2017: 292). Ada yönetimi için oluşturulan Divan'da Rumlarla birlikte adada yaşayan Maronit ve Ermenilere de temsil hakkı tanınmıştır (İsmail, 1998: 3). Zaman içinde Müslüman olmayan diğer dini topluluklar daha kalabalık Rum Ortodoks toplumuna asimile olmuştur (Latif, 2014: 196). Ayrıca Osmanlı genel sisteminde pek görülmeyen bir uygulamayla adada yerli halka toprak üzerinde mülkiyet hakkı tanınmıştır. Diğer taraftan Osmanlı Devleti'nin eğitimde özgürlük ve özerklik ilkesini bütün milletlere tanımasıyla Kilise, Kıbrıs Ortodoks halkının eğitiminde büyük bir serbesti kazanmıştır. Bu noktada Toluner (1977: 11), Uçarol (1978: 12) ve Özarıslan (2006: 12), Kilisenin elde ettiği bu özgürlükle eski Yunan'dan gelme bilinci yaşattığını iddia etmektedir.

Adalet işleri bakımından adayı ele geçirdikten sonra Osmanlı yönetimi, diğer bölgelerde olduğu gibi Kıbrıs'ta da şer'iyye ve nizamiye mahkemeleri kurmuştur. Şeyhülislam tarafından önerilen, Rumeli Kazaskeri tarafından atanan ve mali kontrol yetkisine sahip olan bir başkadı'nın idaresindeki bu mahkeme Kıbrıs'taki Müslüman-gayrimüslim farkı gözetmeden tüm tebaanın aralarındaki anlaşmazlıkları çözmekle yetkili kılınmıştır. Kazalarda ise yine Rumeli Kazaskeri tarafından tayin edilen kadı naibleri ilk derece mahkemesi olarak görevlendirilmiştir. Kadı naiblerince verilen kararlar ise baş kadının katıldığı ve vali başkanlığında toplanan Lefkoşa'daki "Kıbrıs Divanı"na temyize götürülebilmekteydi (Turhan, 2008: 256-257). Diğer taraftan adadaki gayrimüslimlerin kendi aralarındaki hukuki sorunları kilise mahkemelerine taşıma hakları mevcuttu. Nitekim Kıbrıslı Rumların 1821 yılından önce sorunlarını çözmek için Lefkoşa mahkemesini sıklıkla tercih ettiği şer'iyye sicillerinde görülmektedir (Erdönmez, 2004: 126-161).

Tanzimat Fermanı ile gelen bir diğerk yenilik Adli ve Danışma Meclislerinin kurulmuş olmasıdır (Beratlı, 1999: 219-220). Ayrıca kaza ve nahıye yönetiminde de değışikliğıe gidilerek kazalarda kadıların yerine kaymakamlar, nahiyelerde ise naiblerin yerine müdürler atanmıştır (Gazioğlu, 2000: 75). Köylerde de 1829 yılından itibaren seçimlerle belirlenen muhtarlar görev almaya başlamıştır (Çiçek, 1994: 1255).

Osmanlı döneminde adadaki iktisadi faaliyetlere bakıldığında ise ticarete ileri seviyede olan Venediklilerle faaliyetlerin sürmesi ve Venedikliler döneminde üretilip ticarete konu olarak gelir elde edilen şeker, pamuk ve buğday dışında üretim ve ticarete ürün çeşitliliğine gidilmesi ekonomik yapının gelişmesini sağlamıştır. İhraç edilen ürünler, ipek, tuz, kendir, pirinç, bal, zeytin, zeytinyağı, meyveler, çiftlik hayvanları ve et, yün ve yünlü kumaşlar şeklinde sayılabilir (Köse, 2010: 87). Öte yandan 18. yüzyılda yaşanan deprem, kuraklık ve kıtlık ise ada ekonomisini olumsuz yönde etkileyen faktörler olmuştur (Karakaya, 2017: 295).

1571 yılından itibaren Türklerin adaya yayılması ve Rumlarla birlikte aynı köylerde yaşaması her iki topluluk arasında ekonomik ve sosyo-kültürel ilişkilerin başlamasını sağlamıştır. Komşuluk başta olmak üzere gündelik hayattaki ilişkiler iki toplumun birbirlerine yakın olduğunu ve barış içinde yaşadıklarını göstermektedir. Adada bulunan topluluk ilişkileri bakımından evlilikler ve mülk alışverişleri yaşanmış, ticari ortaklıklar kurulmuştur (PİO, y.y.). Ancak özellikle dini farklılıklar ve cemaatlerin dinsel kimlikler üzerinden tanımlanması mevcut ilişkilerin belli bir seviyede kalmasında oldukça etkili olmuştur (Volkan, 2008: 69). Buna karşın topluluklar arası diğerk bir ilişki de ihtida hareketlerinde görülmüştür. Bu bağlamda Papadopoullas (1965: 89-92) ve Hill (1952: 213) gibi bazı tarihçiler özellikle 1821 Yunan isyanı sonrası yaşanan olaylar neticesinde Kıbrıs'ta meydana gelen ihtida vakalarının zorla gerçekleştirildiğini iddia ederken, Jennings (1993: 138-141), Bedevi (1971: 141-142) gibi yazarlar şer'iyye sicillerine dayanarak gayrimüslim tebaanın zaman zaman sosyal, ekonomik, dinî, şahsî vb. nedenlerle İslamiyet'e geçtiklerini belirtmektedir. Öte yandan Uçarol da (1978: 15) Kıbrıs'ta oluşturulan genel yapının adada yaşayan

halk tarafından hoşnutlukla karşılandığını ve adada 19. yüzyıl başına kadar devlete karşı önemli bir hareket olmadığını ifade etmektedir.

Kıbrıs'ın Osmanlı topraklarına katılmasından sonra kurulan siyasal, sosyal ve ekonomik düzen özellikle yerli Ortodoks halkın maddi ve manevi yönden kalkınmasını sağlamıştır. Nüfusun çoğunluğunun kırsalda yaşadığı ve genellikle tarımla uğraşan köylülerden oluştuğu Kıbrıs'ta bu durum 17. yüzyıldan itibaren gayrimüslim halkın ticaretle ilgilenmeye başlaması, Avrupa ile ekonomik, kültürel ve sosyal ilişkiler geliştirmesi ve kentlerde yoğunlaşmasıyla değişmiştir. Dolayısıyla adadaki Rum halk, karma bir işçi sınıfına sahip olarak gittikçe zenginleşmiştir. Bu gelişmeler sonucunda da şehirlerde kamusal alan oluşturan zengin, eğitilmiş ve etkin bir Rum burjuvazisi ortaya çıkmıştır (Fisher, 2001: 309). Buna karşılık çalışan köylü kitleye ve yönetici sınıfa sahip olmasına rağmen Türk halkının yaşam standardı seviyesi Rumlara göre daha geride kalmıştır. Türk halkının toplumsal ve ekonomik faaliyetlerinde önemli bir değişim yaşanmamıştır. Toplumlararası düzeyde beliren bu sınıfsal fark, Avrupa ile iletişime geçen Rumların milliyetçi fikirlerden ve aydınlanmadan da etkilenmesine yol açmıştır. Nitekim 19. yüzyılın başlarında Kilisenin öncülüğündeki milliyetçi hareketlerin en büyük destekçisi adadaki Rum tüccarlar olmuştur (Keyder, 2003: 21-46).

15-18. yüzyıllar arasında Avrupa'da hâkim olan Hümanizma ve Rönesans hareketleriyle Roma ve Eski Yunan kültürüne olan ilgi artmış, Avrupa kamuoyunda Yunan sempatisi ve Osmanlı aleyhtarlığı ortaya çıkmış, büyük devletler Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etmeye başlamıştır. Nitekim 1768-1774 yıllarında yaşanan Osmanlı-Rus Savaşı ile Ruslar, Mora ve Yunan adalarındaki Rum tebaayı Osmanlı'ya karşı kıskırtmış ve onlar üzerinde nüfuz elde etmiştir (Balıkcıoğlu, 2016a: 33). 19. yüzyılda da Osmanlı Devleti'nde yaşanan gerileme ve zayıflama, Kıbrıs'ta kurulan düzenin sarsılmasına yol açmıştır. Âdem-i merkeziyetçi ayaklanmaların ortaya çıkması, bu ayaklanmaların Kıbrıs ile ilgili ekonomik ve stratejik beklentileri olan İngiltere ve Çarlık Rusya'sı gibi uluslararası güç dengeleri tarafından yönlendirilmesi, kapitülasyonların ada için de geçerli olması ve yabancıların ayrıcalıklardan yararlanmaya başlaması çözümlere neden olmuş,

Fransız İhtilali sonrası artan Yunan milliyetçiliğinin etkisi ile Kıbrıs'ta Osmanlı tarafından kurulmuş olan düzen bozulmaya başlamıştır. Özellikle Mora'da 1821 yılında Yunan isyanının başlamasıyla birlikte Kıbrıs'ta Hristiyan halkın ve olayların üzerinde büyük otoriteye ve yetkiye sahip hale gelen Rum burjuvazisi ile Ortodoks Kilisesi öncülüğünde devlete karşı gerçekleşen isyanlar ve bölücülük faaliyetleri baş göstermiştir (Uçarol, 1978: 15). Olaylarla ilişkisi tespit edilip yakalananlar idamla cezalandırılırken bir kısmı ise firar etmiştir. Tereke defteri kayıtlarına göre idam edilen Rumların sayısı 74, firar edenlerin sayısı 22'dir. Kyrris, Maier ve Duckworth gibi bazı Rum ve Batılı tarihçilere göre ise idam edilenlerin sayısı 200 ila 500 arasındadır (Dinç, 2017: 398). Diğer taraftan yaşanan gelişmelere rağmen başpiskopos ve bazı din adamlarına idari yetkiler verilmeye devam edilmiştir (Çoruh, 2008: 122).

19. yüzyılda realist ve liberal kuramların yol ayrımına gelmesi ve milliyetçiliğin etnik ve kültürel boyutlara taşınması, devlet merkezli ulus anlayışında etnisite'yi ön plana çıkarmıştır (Öğün, 2000: 34). Bu durum Yunan milliyetçiliğinde de etkili olmuş ve böylelikle dil üzerinden şekillendirilmeye çalışılan ülke sınırları ve ulusal kimlik, dahili ve harici tüm Ortodoksların Helen sayılmasını sağlamıştır. Dolayısıyla genellikle bölgesel temelli yayılan milliyetçi düşünceler Helen milliyetçiliğinde ideolojik bir boyut da ortaya koymuştur. Modern toplumlardan sonra ortaya çıkan modernist olgular, siyaset, din ve kültüre dair bakış açısını değiştirmiş, bu bağlamda Helen milliyetçiliği de Yunanistan'ın bağımsızlığıyla doğmuştur. Yunanlar için "*Megola İdea*" gelişmiş bir milliyetçi görüşün temelini oluştururken bu anlayış Kıbrıslı Rumları da etkisi altına almıştır. Bu noktada Kızılyürek (2002: 75), Kıbrıslı Rumlar ile Yunanistan arasındaki dil ve kültür birliğinin Helen milliyetçiliğinin hızlı bir şekilde yayılmasını sağladığını, ulusal ve etnik etkileşimin de Rumların mücadelesini açıkladığını belirtmektedir. Nitekim modern dönemin başlangıcından sonra adadaki Rum Kilisesi, çoğu alanlarda Yunanistan'a bağlı hale gelmiş, Yunan milli akımının tesirindeki Kıbrıs Rum topluluğu da "*Megola İdea*"yı bir devlet eylemi olarak benimsemiştir (Svoronos, 1988: 58).

“*Megola İdea*” çerçevesinde Mora’da başlayan isyan sonucu kurulan devlete Kıbrıs’ı dâhil etme çabası yatmaktadır. Osmanlı Devleti aleyhine genişleme emelleri olan Rus Çarlığı ve İngiltere tarafından da desteklenen bu fikrin hayata geçirilmesi için 1814 yılında “*Filiki Eteriya*” adlı örgüt kurulmuştur. Nihayetinde Yunanistan’ın bağımsızlığını ilan etmesiyle de “*Megola İdea*” haritası içinde yer alan toprakları ele geçirmek üzere faaliyetler hız kazanmıştır. “*Filiki Eteriya*”dan sonra Yunan ordusu içinde “*Ethniki Eteriya*” adlı başka bir örgüt kurulmuştur. Her iki örgüt de “*Megola İdea*”yı benimseyerek amaçlarına ulaşabilmek için Osmanlı toprakları üzerinde gizli ayaklanma hazırlıkları yürütmüştür (İsmail, 1998: 4). Örneğin bu noktada Katsiaounes’e göre büyük ülkünün gerçekleştirilmesi için Ortodoks Rumların politize edilmesi önem arz ettiğinden Kıbrıs’taki eğitim kurumları aracılığıyla seferberlik başlatılmış, ders kitaplarının içeriği Helen bilinci aşılacak şekilde oluşturulmuştur (1996: 81-84). Genel anlamda ise konu Rum ve Batılı yazarlar tarafından “*Yunan Bağımsızlık Savaşı*”, Osmanlı kaynaklarında ise “*Rum milleti beyninde vaki olan fesad*” olarak değerlendirilmektedir (Dinç, 2017: 393). Nihayetinde bu gelişmeler, adada önceden belirli bir uyum içinde bir arada yaşayan iki toplum arasında bir ayrışmaya yol açmıştır.

1821 yılında adadan sürgün edilen papazların Roma’da düzenledikleri toplantı ile başlayan Kıbrıs’ın Yunanistan’a katılma çabası beraberinde ilk Enosis bildirisinin yayınlanmasını getirmiştir. Bu bildiriye göre tüm Hristiyan krallardan adanın Yunanistan’a ilhak edilmesi için destek istenmiştir. 1828’de ise Yunanistan Enosis’i hayata geçirmek için ilk kez resmi olarak talepte bulunmuş, İngiltere, Fransa ve Rusya’ya nota vererek Kıbrıs’ın kendisine bağlanmasını istemiştir. Böylelikle Kıbrıs’ta Rum milliyetçiliğinin fitili ateşlenmiştir. Buna karşılık Osmanlı Devleti, adadaki oluşumlar için geçici tedbirler alarak belli bir süre için egemenliğini devam ettirmiştir. Bu tedbirlerden biri 1833 yılında adadaki Hristiyanlara Yunan uyruğuna geçme hakkının verilmesi olmuştur (Adıyeke ve Adıyeke, 2002: 102-103). Fakat bu hak ile birlikte başta Kilise olmak üzere adadaki Hristiyan unsurları kendilerini Osmanlı topraklarında büyüme amacı güden Yunanistan’la özdeşleştirmeye başlamıştır. Öyle ki Kıbrıslı Rumlar ile Yunanistan ilişkilerinde yeni bir sürece girilen 1821 yılından sonra bazı Kıbrıslı Rumlar Yunanistan’a gidip Yunan vatandaşı

olmuş, bu durum da Kıbrıslı Rumların Osmanlı Devleti'nin adli, mali ve hukuki uygulamalarını istismar etmelerine yol açmıştır (Erdönmez, 2013: 177). Nitekim bu karar ve ortaya çıkardığı sonuçlar Kıbrıs'ın geleceğinde önemli bir rol oynamıştır. Diğer taraftan Kıbrıs'ta hem 18. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin zayıflaması hem de 1833'ten sonra vergiler altında ezilmeye başlaması nedeniyle Müslüman halkın başlattığı isyanlar da yaşanmıştır (Uçarol, 1978: 16-19).

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin yaşadığı hızlı gerileme dönemi, askeri başarısızlıkları da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda 1571'de Venediklilerden alınan Kıbrıs, 93 Harbi olarak da bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşından sonra imzalanan Ayastefanos Antlaşmasının ağır şartlarından asgarî zararlar kurtulmak isteyen Osmanlı hükûmetine Asya'daki topraklarının korunmasına destek olunacağı vaadi ve padişahın hâkimiyetine halel gelmemesi şartı karşılığında Berlin Muahedesi ile geçici olarak İngiltere idaresine bırakılmıştır (Ekinci, 2008: 46). İngiltere böylelikle Rus tehdidine karşı Doğu Akdeniz'deki sömürgesi Hindistan'a giden yolların güvenliğini sağlamıştır. Antlaşmalara göre İngiltere'nin Kıbrıs için Osmanlı'ya her yıl 92799 Sterlin, 11 Schilling ve 3 Penny vergi ödeme yükümlülüğü bulunmaktadır. Ancak bu durum Kıbrıs'ta huzursuzluğu da beraberinde getirmiştir. Kıbrıslılar tarafından ödenen vergi Osmanlı'ya ödenmeyerek Kırım Savaşında verilen borçlar karşılığında İngilizlerde kalmıştır. Vergilerden kalan kısım da İngilizlerin adadaki masrafları karşılanmıştır. Dolayısıyla bu uygulama Kıbrıslıları rahatsız etmiş çünkü kendilerine ait olmayan bir borcu ödemek zorunda bırakılmıştır (Solsten, 1993: 20). Diğer taraftan Osmanlı ve İngiltere arasında imzalanan 4 Haziran 1878 tarihli Kıbrıs Muahedesinin yanı sıra 1 Temmuz 1878 ve 14 Ağustos 1878 tarihli ek anlaşmalarla adada yönetimi süresince İngiltere sair mevzuat ve kanun yapma yetkisi kazanmış, dolaylı bir egemenlik tesis etme imkanına kavuşmuştur (Olgun ve Balıkçioğlu, 2012: 822). Sonuç itibarıyla bu antlaşmalarla Kıbrıs'ta 307 yıl süren Osmanlı hâkimiyeti fiilen sona ermiştir.

Her ne kadar yapılan antlaşmalarda İngiliz idaresinin geçici süreyle adada bulunacağı ve belirli şartların sağlanması halinde ortadan kalkacağı yer olsa da İngiltere, eylemleriyle adada hakimiyetini güçlendirmeye çalışmıştır. Nitekim ada yönetiminin

İngiltere'ye geçmesiyle birlikte uygulanan politikalar ve ada halklarıyla olan ilişkileri Kıbrıs'taki mevcut durumu değiştirmiştir. İngiltere Kıbrıs'ta yönetimi devraldığına, Osmanlının fiilen ada idaresinden çekilmesi sonucu asker ve bürokrat sınıfını kaybetmiş, egemen millet olma vasfını yitirmiş, daha çok tarımla uğraşan Müslüman azınlık ile adadaki Rum halkını temsil etme gücüyle bağımsız hareket eden ve ekonomik faaliyetler sonucu zenginleşmiş olan Kilise ve Rum Ortodoks çoğunlukla karşılaşmıştır (Gürel, 1995: 14). Diğer sömürgelerinde uyguladığı böl-yönet politikasını Kıbrıs'ta da sürdürerek hakimiyetini sağlamaya çalışmıştır. İlk başlarda Türklerle iş birliği yapan İngilizler daha sonraları ilişkilerini Rumlara yönelterek varlığını sürdürmüştür (Kızılyürek, 2002: 214). Türk tarafı Kıbrıs'ın Yunanistan'a verileceği kaygısıyla İngiliz yönetimine destek olmuş, buna karşılık İngilizler kamuda çalışan Türkleri emekli sevk etmiş ve hasmane bir tutum sergilemiştir (Önalp, 2010: 68). Bunun sonucunda ise ekonomik sıkıntıya giren Kıbrıslı Türklerin bir kısmı mülklerini elden çıkartarak Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Özellikle 1901-1911 arasındaki Türk-Rum nüfuslarının değişimi bu durumu özetlemektedir. Buna göre Türk nüfusunda söz konusu yıllar arasında 4879 azalma görülürken Rum nüfusunda 31741 artış yaşanmıştır (Atasoy, 2011: 37). Nihayetinde Kıbrıs'taki nüfus dengesi Türklerin aleyhine bozulmuştur.

İngiltere, Osmanlı dönemindeki idari bölünmelere dokunmamış ve muhtarlıklar ile belediye meclislerini değiştirmemiş ancak antlaşma hukukuna göre bir Yüksek Komiser görevlendirerek vali ve kaymakamları görevden almış, yerlerine de "Sivil Komiser" adı verilen İngiliz uyruklu memurlar atamıştır (Gazioğlu, 1960: 17). Yüksek Komiser ise doğrudan İngiltere kraliçesinin talimatlarını yerine getirerek doğrudan yönetim sergilenmiştir. Ayrıca Sivil Komiserlere kanunları uygulama, yargılama ve hukuki, askeri, ticari ve idari görevleri ifa etme yetkisi verilmiş, adli ve idari anlamda geniş haklar sunulmuştur (Beratlı, 1999: 34). Sonuç olarak hukuken Türk toprağı sayılmasına karşın 1878 yılındaki düzenle adada bulunan topluluklara yönetimde söz hakkı verilmemiş ve Kıbrıs fiilen bir İngiliz sömürgesi haline dönüştürmüştür. 1882 Anayasasıyla bu durum değiştirilerek Kıbrıs'ta dolaylı yönetim modeli uygulanmaya başlanmıştır. Bu kapsamda ada Londra'ya bağlı kalmakla beraber halk tarafından seçilen üyelerin olduğu, kendi yasalarını yapabilen

bir Yasama Konseyi'ne kavuşmuştur. Ancak yapılan bu idari ıslahat birtakım sorunları da beraberinde getirmiştir. Üyelerinin yarısı atanmışlardan yarısı da seçilmişlerden oluşacak olan konseyde hem Türk toplumu hem de Rum toplumu Osmanlı döneminde olduğu gibi eşit şekilde temsil edilecekti (Beratlı, 1999: 35). Fakat bu duruma Rumların itiraz edip konsey üyelerinin nüfus oranına göre belirlenmesini istemesi tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bunun üzerine İngiliz yönetimi konsey için 6 İngiliz üye dışında seçilecek olan 12 üyeden 9'unun Rum, 3'ünün Türk olması yönünde düzenlemeye gitmiştir. Gazioğlu'na (1960: 51-52) göre adaletsiz ve eşit olmayan bu karar Rumlar tarafından memnuniyetle karşılanırken, Türkler arasında huzursuzluğa yol açmıştır. Öztürk'ün (2004: 21) ifadesiyle de bu ayrımcı tutum Rumları Enosis talepleri doğrultusunda cesaretlendirerek sonraki yıllarda söylem ve eylemlerinin daha şiddetli olmasına, Türk halkı için ise günümüzde de devam eden eşitlik mücadelesinin başlatılmasına neden olmuştur.

İngiliz yönetimiyle birlikte Osmanlı döneminde uygulanan millet sistemi sona ermiş, Müslümanlar egemenliklerini, Rum Ortodoks Kilisesi de Osmanlı yönetimindeki imtiyazlarını kaybetmiştir (Latif, 2014: 196). Ayrıca Osmanlı döneminde Müslümanlar ve Hristiyanlar arasındaki din temelli belirgin ayrılık İngiliz yönetimince de devam ettirilmiş, hatta uygulanan politikalar dini kimliklerden etnik-milliyetçi kimliklere geçişe neden olmuştur. Sonuç itibariyle Osmanlı ve İngiliz egemenliği döneminde bazı faktörler iki toplumun dilsel, etnik, kültürel ve dini özelliklerinin korunması ve etnik çizgiler boyunca politik bir bölünmenin yaratılmasına katkıda bulunmuştur (Joseph, 2009: 378-379). Modern bir bürokratik yönetim kurulsada da iki etnik grup din, eğitim, kültür, kişisel statü ve toplumsal kurumlar konusunda kontrolü elinde tutmuş, bölünen eğitim sistemi çatışan etnik değerleri nesilden nesle aktararak etnik farklılığı sürdürmüştür. Çok etnili geleneksel toplumdaki modernleşmeye geçiş ve bununla birlikte gelen milliyetçilik, çatışan iki ayrı ulusal bilinç ve ulusal projenin doğmasına yol açmıştır (Kızılyürek, 2005: 30). Ancak bu noktada şu belirtilmelidir ki Kıbrıs'taki Rumların ve Türklerin milli bilinç kazanması ve bu bilincin oluşumunda etkili olan toplumsal aktörlerin ortaya çıkması iki toplum açısından farklı zamanlarda gerçekleşmiştir. Nitekim Kıbrıs'taki Rumların milli bilince sahip olmasında 18. yüzyılın ortalarında ortaya çıkan ve adadaki

Rumlarca da desteklenen Yunan milliyetçiliğinin payı büyüktür. Kıbrıslı Türklerin milli bilince sahip olması ise adadaki egemenliğin kaybedilmesi, Rum tehlikesi ve aynı dönemde Osmanlı Devleti'nde Türk milliyetçiliğinin doğuşuyla ilişkilidir (Çağlayan, 2013: 77-78). Nitekim her iki toplumun Yunanistan ve Türkiye'ye bağlılıkları bulunmaktadır. Her topluluk ulusal bayramları kutlamış, milli marşları söylemiş ve anavatanın bayrağını kullanmıştır. Her iki etnik gruptan gelen Kıbrıslılar, 1912-1913 Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve 1919-1923 Kurtuluş Savaşı sırasında karşı taraflarda gönüllü olarak savaşmıştır (Joseph, 2009: 379).

Kıbrıs'ın İngilizlerin yönetimi altına girdiği 1878 yılı adadaki her iki toplumun milli kimliklerinin inşasında ve milliyetçilik anlayışlarının kitleselleşmesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Yeni döneme tepkiler her iki toplumda farklı nedenlerden kaynaklansa da milliyetçilik anlayışları aynı yönde gelişme kaydetmiştir: Kültürel ve akademik düzeyde Osmanlı'yı ve Yunanistan'ı yakından takip edip sıkı bağlar kurarak milli kimliği beslemek ve adadaki milli bilinci kendi toplumlarında geliştirerek hem İngilizlere hem de "öteki tarafa" karşı milli varlığı korumak. Dolayısıyla bu tarihten sonra her iki toplumdaki milliyetçilik kitleselleşmeye başlamıştır (Çağlayan, 2013: 78-79). Bu bağlamda taraflar kıraathaneler ve gazeteler aracılığıyla örgütlenerek protestolar, mitingler ve gösteriler düzenlerken gruplar arasında ufak çaplı çatışmalar da yaşanmaya başlamıştır (İsmail, 1998: 11).

İngiltere döneminde adada oluşturulan yeni düzene adapte olmaya çalışan iki toplumun siyasi otoritelerinin özellikle 1900-1912 yılları arasında kendi içlerinde iktidar mücadeleleri yaşaması hem Yunan hem de Türk milliyetçiliklerinin inşasında ve olgunlaşmasında etkili olmuştur. Kıbrıs Rum toplumu açısından bakıldığında Osmanlı dönemindeki siyasi ve dini alandaki ayrıcalıklarının kaybetmekten endişelenen Kilisede başpiskoposluk seçimlerinden Roma ekolüne karşı Helen ekolünün galip çıkması Helen milliyetçiliğine daha fazla ön plana çıkarmış, eğitim ve basın yoluyla da bu milliyetçilik tahayyülünü yaygınlaştırmıştır. Benzer şekilde müftülük seçimlerinin yanı sıra gelenekseller ile Jön Türk taraftarları arasındaki çekişmeleri Jön Türk savunucularının kazanması sonucu adadaki Türk toplumu,

kendi gelecekleriyle ilgili endişelerinin de etkisiyle Türk milliyetçiliğini benimsemiş ve Rum toplumunda olduğu gibi eğitim ve basın yoluyla kitlelere ulaşmıştır (Bryant, 2007: 106-165).

Ada'nın İngiltere yönetimi ve idaresi altına girmesinin bir diğer etkisi de Kıbrıs Rum toplumunda Enosis hayalinin gerçekleşeceğine dair umutları artırması olmuştur. Zira Rum halkı, 1866 yılında İyon adalarının İngiliz denetiminden Yunan hakimiyetine geçtiği gibi benzer bir durumu Kıbrıs için de hayal etmiştir. Ancak İngilizlerin adada başta eğitim alanı olmak üzere reformlar yapmaya çalışması ve her iki toplum üyelerini bir İngiliz vatandaşı gibi disiplin altına almaya girişmesi toplumların savunma psikolojisi ile hareket etmesine yol açmıştır. Kıbrıslı Rumlar Kilise otoritesinin sarsılmasının önüne geçmek için kamuoyunun dikkatini çekmek üzere milliyetçi ajitasyona başvururken, Kıbrıslı Türkler milli birliğin yok olması olarak gördükleri Enosis talebinin gerçekleşmesine engel olmaya çalışmıştır (Richter, 2011: 56-58). Stavrinos'un (1999: 58) ifadesiyle bu süreçte Yunanlar, itibarlarını zedelememek için Türklerin korkularını anlamak ve onların haklarını güvence altına almak için hiçbir zaman çaba göstermemiş, Türk toplumunun istek ve görüşlerini görmezden gelmiştir. Nitekim Türklerin adada İngiliz yönetiminin sürmesini istemiş, İngiltere'nin ayrılması durumunda da Kıbrıs'ın kendilerine verilmesini talep etmiştir. Bu talepler de Türkleri Rumların hedefi haline getirmiş ve 1894-1895 yıllarında ilk Türk-Rum çatışmaları yaşanmıştır (Balıkcıoğlu, 2016a: 36).

1898 yılında Girit'in Osmanlı'nın hakimiyetinden çıkması Kıbrıs'taki Enosis taraftarlarını umutlandırmıştır. Adadaki Rumlar Enosis yönündeki faaliyetlerini hızlandırırken 1903 yılının temmuz ayında Türklerin katılmadığı Yasama Konseyi toplantısında Enosis lehine karar çıkartmışlardır. Buna karşılık Türkler ise ertesi gün bu karara karşı çıkarak protestolarda bulunmuş ve adanın Osmanlı'ya geri verileceğini savunmuştur. Bu tarihten itibaren gösteriler şiddet eğilimi kazanmaya başlamış, sonraki yıllarda artarak devam etmiştir (Tuncer, 2005: 32). Nitekim 1912'ye geldiğinde 5 kişinin öldürülüp 134 kişinin yaralandığı ve Kıbrıs tarihi açısından önemli bir yere sahip olan ilk kitlesel çatışma yaşanmıştır (McHenry, 1987: 26-31). Diğer taraftan 1912-1913 yılları arasında gerçekleşen Balkan

Savaşları'nda Yunanistan'ın başarı sağlaması da Kıbrıs Rumlarını Enosis faaliyetleri için teşvik eden başka bir unsur olmuştur.

Rumlar 1914'e kadar İngiliz yönetiminden taleplerini ısrarla sürdürmüştür. Bu kapsamda Rumların genel olarak istekleri şöyledir: Yasama konseyinde orantılı temsil, içişlerinin yönetiminde halka daha geniş yetkiler verilmesi, ada vergisinin kaldırılıp gelirlerin Kıbrıs halkı çıkarları için kullanılması (Olgun ve Balıkçioğlu, 2012: 841). Ancak bu talepler İngiltere'nin çıkarlarına aykırı olduğundan, gerekçe olarak da adanın Kıbrıs Konvansiyonu'na göre Osmanlı mülkiyetinde bulunması gösterilerek kabul edilmemiştir (Gazioğlu, 1960: 56).

Geçmişte çevresinde olan olaylardan, yakın devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerinden ve güçlü olmak isteyen devletlerin çıkar hesaplarından fazlasıyla etkilenen Kıbrıs, 1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşı'ndan da nasibini almıştır. Osmanlı Devletinin savaşa Almanya'nın müttefiki olarak katılması ve İngiltere ile karşı karşıya gelmesi üzerine Kıbrıs adası tek taraflı ve uluslararası antlaşmalara aykırı olarak 5 Kasım 1914 tarihinde İngilizler tarafından ilhak edilmiş, yine İngilizler tarafından Osmanlı Devletiyle Kıbrıs için yapılan önceki antlaşmaların tanınmadığı açıklanmıştır (Akdemir, 2013: 83).

Sömürgeci güç olan İngiltere kendi siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel düzenini kurmak ve yayılmak amacıyla hedefindeki bölgelerde yaşayan halkları eritme veya göçe mecbur bırakma gibi politikalara başvurmakta, yerli topluluklar arasında eşit olmayan konumlar yaratarak onları yönetmektedir. Benzer kolonileştirme stratejilerini Kıbrıs'ta da uygulayan İngiltere'nin yönetimi ele geçirmesi ile adadaki Türkler ve Rumlar arasındaki uçurum da somut bir hal almıştır.

1915'e gelindiğinde Kıbrıs, İngilizler tarafından ittifak devletlerine karşı yanında yer alması şartıyla yerli halka sorulmadan pazarlık konusu olarak Yunanistan'a teklif edilmiş, Yunanistan'ın iç meseleleri ve savaşa girmek istememesi nedeniyle bu teklif geri çevrilmiş olsa da bahsedilen durumun gelecekte gerçekleşeceğine dair inanç artmıştır. 1917 yılında ise İngiltere ve müttefiklerinin savaşı kazanacağını öngören Yunanistan kendi çıkarları gereği savaşa katılarak kazanan devletlerden biri

olmuştur. Bu durum hem Yunanistan'ın İngiltere ile ilişkilerini güçlendirmiş hem de Rumların Enosis ümidini pekiştirmiştir (Gazioğlu, 2003: 45-96). “*Megola İdea*”yı gerçekleştirmek amacıyla Yunanistan'ın İzmir'i işgal etme girişimi Kıbrıslı Rumlardan destek görmüş ancak Yunanistan'ın bu savaşı kaybetmesi Rum toplumunda huzursuzluğa neden olmuş ve stratejilerini değiştirmelerine yol açmıştır. Yeni stratejileri önce özerklik ardından Enosis olan Kıbrıslı Rumlar bu gelişmeler üzerine adanın statüsünde değişiklik yapılmasını istemiş ve Yunan İsyanının yüzüncü yıl dönümü olan 25 Mart 1921 tarihinde Güzelyurt'a bağlı Serhatköy'de Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını öngören bir plebisit düzenleyerek İngiltere'ye başvurmuş ancak bu talep de İngiltere tarafından kabul edilmemiştir (DAGM, 2000: 28-29). Kıbrıs Türkleri de bu dönemde Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşından yenilgiyle ayrılması sonucunda başlayan milli mücadeleye yoğunlaşmış, hatta bu doğrultuda bazıları destek amaçlı Anadolu'ya geçiş yapmıştır. Neticede adadaki geleceğe dair belirsizlik Kıbrıs Türklerini 1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne ve kurucusu Mustafa Kemal'e yakınlaştırmıştır.

Sonuç olarak iki toplumun Osmanlı döneminde gündelik hayatta kurdukları ilişkiler, milli kimliklerin inşa sürecinden itibaren yerini çatışmalara bırakmıştır. Bilhassa 1821 yılından sonra Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında yaşanan savaşlar, milliyetçiliğin gelişim gösterdiği adada her iki toplumun farklı tarafları desteklemelerine neden olmuş, basın ve eğitim yoluyla da ötekileştirilen toplumlar arasında gerginlikler artarak devam etmiştir (Gürel, 1995: 42).

Türkler tarafından kazanılan Kurtuluş Savaşı'nın ardından Kıbrıs'ın statüsü açısından önemli bir gelişme yaşanmış ve Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştır. İngiltere'nin adayı ilhak ederek fiilen egemenliği sağlasa da bu ilhak hukuki olarak geçerlilik taşııyordu. Bu bağlamda adadaki fiili durumuna meşruiyet kazandırmak amacıyla olan İngiltere için Lozan Antlaşması bir fırsat olmuştur. Türkiye için ise Kıbrıs konusu, Kurtuluş Savaşı'nda kazanılan zaferin milletlerarası alanda tescili ve Mîsâk-ı Millî'ye bağlı olarak tam bağımsızlığının kabul ettirilmesi için İngiltere'yle karşı karşıya gelmemek hatta desteğini alabilmek için geri planda kalmıştır (Göktaş, 1990: 30-31). Sonuç itibarıyla antlaşmanın 16. ve 20. maddesine göre Türkiye

Kıbrıs'taki tüm egemenlik haklarından vazgeçmeyi ve 1914'teki İngilizlerin ilhakını kabul etmiştir. Aynı antlaşmanın 21. maddesine göre ise 5 Kasım 1914 tarihinde Kıbrıs'ta yerleşik olan Türkler İngiltere uyruğuna geçecektir. Ancak istemeleri halinde iki yıl içinde Türk uyruğunu seçebilecek ve bu hakkı kullanmaları halinde bir yıl içinde adayı terk etmek zorunda olacaktır ("Lozan Sulh Muahednamesi", 1923: 101-103). Bu kapsamda adadan 24 bin Türk göç etmiş olup iki toplumun nüfus oranı Türk toplumu aleyhine bozulmaya devam etmiştir (Atasoy, 2011: 38). Tombazos'un (2003: 49) ifadesiyle de Türk-Yunan çatışmaları ve ardından gelen Lozan Antlaşması Kıbrıs'taki Rum çoğunluk ile Türk azınlık arasındaki ayrılığın ilk evresini oluşturmuş ve Kıbrıs'ta iki ayrı kamusal alan ortaya çıkarmıştır.

Lozan Antlaşması ve nüfus mübadelesiyle iç meselelerle karşı karşıya kalan Yunanistan'da devlet politika değişikliğine giderek toprak bütünlüğünü korumak için İngiltere ile iyi ilişkilerini sürdürmeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda "*Megola İdea*" ülküsü mevcut şartlar nedeniyle bir süreliğine askıya alınmıştır (Christofis ve Kyritsi, 2018: 10). Yunanistan'ın egemenlik ve toprak bütünlüğünü her şeyin ötesinde tutması, ilhakı şiar edinmiş Kıbrıs Rumlarını tatmin etmekten uzak kalmıştır. Kıbrıs Rumlarının Enosis isteğine Yunanların kayıtsız kalması Helenler arasında içsel bölünmeye yol açmıştır. Sonuç olarak Kıbrıslı Rumlar gelecekleri için teminat, edimleri için kefil saydıkları Yunanistan'ın her koşulda destek gösteremeyeceği hakikatiyle karşılaşmıştır (Kızılyürek, 2002: 89).

Hukuksal meşruiyetini Lozan Antlaşmasıyla sağlayan İngiltere ise adayı 1925 yılında Kıbrıs Kraliyet Sömürgesi olarak ilan etmiş ve yüksek komiser yerine vali ile yönetmeye başlamıştır (Çay, 1989: 23). Ayrıca Yasama Meclisi'nin üye sayısı 24'e çıkartılarak üyeleri 12'si Rum, 9'u İngiliz ve 3'ü olacak şekilde belirlenmiştir. Böylelikle Yasama Meclisinden Rum tarafının kendi isteği doğrultusunda bir karar çıkartabilmesi zorlaşmıştır. Bu değişiklikle sistem, grupların birbirlerine karşı rekabet içinde olmalarına neden olmuş, güvensizlik hislerini artırmış ve çıkarlarının farklı olduğu imgesi oluşturmuştur. Diğer taraftan mecliste tartışılan konuların yarattığı gerilim zaman zaman topluma da yansyarak toplumlar arasındaki ilişkileri ve bakışları da etkilemiştir. Sonuç olarak meclisteki dağılım ve istekler Rumlar ve

Türklerin arasındaki mesafeyi ve politik çıkarların farklılaştığı algısını artırmıştır (Stavrinides, 1999: 13-19) Bunun yanı sıra adadaki iki toplumun Yasama Meclisinde reddetmesine rağmen İngilizlerin kendi vergi yasa tasarısını uygulamak istemesi Rumların Enosis'i gerçekleştirmek için yaptığı girişimlerden en önemlisi olan 1931 İsyanını tetiklemiştir (DAGM, 2000: 30). Ada'yı İngiliz egemenliğinden kurtarmak isteyen Rumlar tarafından başlatılan protestolar ilerleyen süreçte şiddete dönüşmüş, eylemler İngilizlerin aldıkları sert önlemler neticesinde 6 Kıbrıslı Rum'un ölümü ve çok sayıda kişinin yaralanmasıyla bastırılmıştır (Holland, 1998: 4). İngiliz idaresince Kilisenin sorumlu tutulduğu olaylardan sonra otoriter bir yönetim sergilenerek isyanda rolü olan Yunan konsolosu ve iki piskopos dahil olmak üzere on kişi adadan sürgün edilmiş, Yasama Meclisi feshedilmiş, basına sansür uygulanmış, siyasi faaliyetler engellenmiş, milli bayrakların asılması, milli tarihlerin okutulması ve milli marşların söylenmesi yasaklanmıştır (Bryant, 2007: 177-179; İsmail, 1998: 30). Bu önlemlerin her iki nüfus için milliyetçilik duygularını vurgulaması, İngilizlerin hedeflerini gerçekleştirmesini engellerken aynı zamanda her iki toplumun kendi anavatanlarıyla olan bağlantılarını ve ilişkilerini geliştirme ve resmileştirme isteklerini artırmıştır.

Ayaklanma sonrası İngilizler ile Kıbrıslı Rumlar arasındaki ilişkiler bozulmuş, 1931'den itibaren Rumların giderek artan Enosis isteğine karşı İngiltere'nin politikası da sertleşmiştir. Bu bağlamda isyana din adamları liderlik ettiği için İngilizler Kilisenin iç işlerinin yönetimi ve başpiskoposluk seçiminde hükümetin onayının alınması konusunda bir düzenleme yapmıştır (Holland, 1998: 10). 1933 yılında ise İngiliz vali tarafından feshedilen Yasama Meclisi yerine 4 Rum ve 1 Türk üyeden oluşan Danışma Meclisi kurulurken isyandan sorumlu tutulduğu için kiliseyle bağlantılı olan hiç kimse bu mecliste yer almamıştır. Buna karşılık Rumlar meclise katılan Rum üyeleri vatan hainliği ile suçlarken eski anayasanın geliştirilerek kendilerine daha fazla yetki verilmesini talep etmiştir (Çay, 1989: 28). Diğer taraftan isyanla hiçbir ilgisi olmamasına karşın Kıbrıslı Türkler de söz konusu yasaklardan etkilenmiştir.

İngiliz yönetimine karşı artan bir muhalefet olmasına rağmen, sömürge yönetimi adaya bazı faydalar sağlamıştır. Para modernizasyon projelerine girmiş, Osmanlı yönetiminde durgun olan ekonomi iyileşmiş ve ticaret artmıştır. Finansal reformlar uygulanmış, verimli bir kamu hizmeti kurulmuştur. Kıbrıslı çocukların eğitimi için yeni okullar açılmıştır. Osmanlı döneminde sadece bir hastanenin bulunduğu yerlerde, İngilizler tarafından yenileri yaptırılmıştır. Çekirge sorunu çözülmüş, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da sıtma ortadan kaldırılmıştır. Yeni bir yol sistemi ile daha önce izole edilmiş köylere, adanın ana şehirlerine ve kasabalarına kolayca ulaşılması sağlanmıştır. Adanın çürümüş tepelerini ve dağlarını kapsayan bir ağaçlandırma programı uygulanmıştır. Bununla birlikte sanayi yok denecek kadar az olduğundan yoksulluk sürmüştür. İmalat mallarının çoğu İngiltere'den ithal edilmiştir (Yildizian, 2008: 116).

İkinci Dünya Savaşı sırasında Yunanistan'ın İngiltere ile aynı tarafta yer alması Kıbrıs Rumlarını bir kez daha Enosis konusunda umutlandırmış ve bu amaç doğrultusundaki çabalarının sürmesini sağlamıştır (Holland, 1998: 13). Bu süreçte Yunanistan içinde bulunduğu koşullar nedeniyle Kıbrıs'a yönelik etkin bir politika yürütmezken Türkiye de hem Lozan Antlaşmasıyla belirlenen statüye uygun hareket etmek hem de İngiltere ile ters düşmemek için ada ile çok ilgilenmemiştir (Sönmezoğlu, 2000: 18). 1941 yılında İngilizlerin baskıcı yönetimi esnetmesiyle de Kıbrıs'ta siyasi örgütlenmeler ortaya çıkmıştır. Ancak bu durum birtakım sorunları da beraberinde getirmiştir. Rumlar tarafından sol görüşlü ve tam bağımsızlığı savunan AKEL (Emekçi Halkın İlerici Partisi) kurulurken buna karşılık Kilise sağ görüşlü ve Enosis'i savunan Kıbrıs Ulusal Partisi'ni kurmuş ve siyasal örgütlenme yoluna gitmiştir. Bu gelişmeler de Rumlar arasında günümüzde de canlılığını koruyan ideolojik bölünmelere yol açmıştır. Aynı süreçte Kıbrıs Türkleri ise hem Türkiye'nin ilgisiz tutumu nedeniyle hem de kendilerini korumak için KATAK (Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu), Milli Cephe Partisi, Kıbrıs Türk Kurumları Birliği ve Kıbrıs Milli Türk Talebe Birliği aracılığıyla örgütlü olarak var olma mücadelesini sürdürmüştür (İşyar, 2009: 754). Sonuç itibariyle ayrı siyasi partiler altında örgütlenen Kıbrıslı Rum ve Türk elitler, iki toplumun taleplerinin temsil edildiği ortak bir ideolojik zeminde hareket etmemiş, ayrışan siyasi talepler ve bu

taleplerin İngiltere ve uluslararası toplum nezdinde karşılık bulmaması iki tarafta da direniş örgütlerinin kurulmasına ve dolaylı olarak çatışmalara zemin hazırlamıştır (Bagdonas ve A.Bagdonas, 2015: 462).

İkinci Dünya Savaşı ile birlikte yeni küresel politikaların uygulanması zorunlu hale gelmiş, savaşın müttefik devletlerin lehine döndüğü 1943 yılı itibariyle de savaş sonrası kurulacak yeni siyasal sistemle ilgili bazı planlamalar yapılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda yeni sistemde sömürgeciliğin tasfiye edilmesi ve 1945'te BM'nin temel ilkelerinden biri haline gelecek olan sömürge toplumlarına self determinasyon hakkının tanınması hususları da yer almıştır (Uçarol, 2006: 797). Bu gelişmeler neticesinde İngiltere de sömürgelerinde bazı yeni idari düzenlemeleri yürürlüğe koymuş ancak İngiliz sömürgesi olan Kıbrıs'taki gelişmeler diğer sömürgelerden farklı seyretmiştir. Zira İkinci Dünya Savaşı sonrası Mısır ve Filistin'deki gücünü kaybeden İngilizler için Doğu Akdeniz'deki son stratejik nokta olarak Kıbrıs kalmıştır.

İkinci Dünya Savaşının ardından On İki Ada'nın İtalya'dan alınıp Yunanistan'a verilmesi, Lozan Antlaşması sonrası sağlanan Türk-Yunan dengesini bozmuş, Kıbrıslı Türkler ve Türkiye açısından bu durum huzursuzluk yaratırken Kıbrıslı Rumlar ve Yunanistan için Enosis konusunda beklentileri artırmıştır. Nitekim bu gelişme üzerine Yunan Parlamentosu tarafından 27 Şubat 1947'de Enosis kabul edilerek dünyaya duyurulmuştur (Keser, 2016: 4). İngiltere ise bu süreçte ada yönetimini liberalleştirerek daha rahat bir yönetim sergilemek ve dünyada artan bağımsızlık hareketlerinden Kıbrıs'ın etkilenmesini önlemek amacıyla özerklik içeren çeşitli reform planları ve anayasa taslakları (1947 Lord Winster Planı, 1948 Jackson Planı, 1955 I. Macmillan Planı, 1955 I. ve II. Harding Planları, 1956 Lord Radcliffe Planı, 1957 Hugh Foot Muhtariyet Anayasa Tasarısı, 1958 II. Macmillan Planı) açıklayıp uygulamaya koymuştur. Bu plan ve taslakların ortak özelliği ise İngiliz hakimiyetinin devam etmesini sağlayacak hükümlerden oluşmasıdır (Aydoğdu, 2005: 15-16).

İngiltere'nin 1947 yılında uygulamaya koyduğu ilk tasarı olan Lord Winster Planına göre Vali Lord Winster öncülüğü ve Başyargıç Edward Jackson başkanlığında herhangi bir karar alma veya anayasa yapma yetkisi bulunmayan sadece vali tarafından sunulan önerileri görüşme ve bu önerilerle ilgili görüş bildirme görevini icra edecek olan yeni bir Danışma Meclisi oluşturulmuştur. Birkaç reform değişikliğini öneren bu oluşum Rumlar tarafından Enosis'i ortadan kaldırmayı amaçladığı gerekçesiyle kabul edilmemiş ve dolayısıyla sonuç vermemiş olsa da Kıbrıslı Rumlar ile Kıbrıslı Türklerin birbirinden farklılık gösteren arzu ve çıkarları bir uluslararası platformda ilk kez resmen belgelenmiştir (Emircan, 2007: 98). Diğer taraftan Danışma Meclisi'ndeki müzakerelerin çıkmaza girmesi, Kıbrıs sorununun çözümünde on yıllar boyu sürececek sonuçsuz müzakereler zincirinin başlangıcını oluşturmaktadır.

1948 yılında İngiltere Sömürgeler Bakanlığı'nca Danışma Meclisi'nin Başkanlığını yürüten Edward Jackson'dan bir anayasa taslağı hazırlanması istenmiştir. Bu taslağa göre 18'i Rum, 4'ü Türk, 4'ü de vali tarafından atanacak olan Yasama Meclisi oluşturulacak, meclis üyeleri yürütme organında da görev alabilecek, mecliste Kıbrıs'ın İngiltere idaresinde ayrılması görüşülemeyecek, önemli yasalar meclise sunulmadan önce valinin görüşü alınacak, valinin yasaları veto etme yetkisi bulunacak ve vali isterse uygun gördüğü yasaları yürürlüğe koyabilecektir. Söz konusu plan, Türkler tarafından Enosis'in gerçekleşmesini engelleyeceği gerekçesiyle kabul edilirken Rumlar tarafından tam özerklik içermediği gerekçesiyle kabul görmemiş ve netice olarak arzulanan özerkliği sağlayamamıştır (Akmaral, 2004: 79-80).

Kıbrıs'ta yaşanan bu gelişmelerin yanı sıra Rumlar, self-determinasyon ilkesinden yararlanarak Enosis'i gerçekleştirmek için girişimlerine devam etmiştir. Bu bağlamda 1950 yılında rekabet içinde olmalarına rağmen AKEL ve Kilisenin ortak katılımıyla plebisit düzenlemiş, buna göre Rum halkının %96'sı Enosis'i kabul etmiştir (İsmail, 1998: 39; Richter, 2011: 64-65). Bu plebisit sonucuna istinaden Kıbrıslı Rumlar, ulusların kendi kaderlerini tayini ilkesinin Kıbrıs halkına uygulanması isteği ile Birleşmiş Milletler Sekreteryası'na başvurmuş, Yunan

delegeleri de konuyu Genel Kurul görüşmeleri sırasında dile getirmiştir (Sönmezoğlu, 1984: 225). Tek taraflı uygulanan plebisit İngilizler ve Türkler tarafından kabul edilmemiş ancak Kıbrıslı Türklerin Enosis konusundaki endişeleri arttırmış ve İngilizler ile ortak hareket etmesini sağlamıştır (Latif, 2014: 197). Diğer taraftan 1951 yılında da Yunanistan Başbakanı Venizelos'un Kıbrıs'ın kendilerine verilmesi gerektiği yönündeki açıklamaları Türkiye'yi rahatsız etmiş ve dönemin Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü tarafından Lozan Antlaşmasına atıfta bulunularak karşı bir açıklama yapılmıştır (Esenbel, 1993: 10-15). Yaşanan gelişmeler sonucu Türkiye ilk kez Kıbrıs ile ilgili daha etkin bir politika izlemeye başlamıştır. Nitekim Kıbrıs'ta her iki toplumun kendi taleplerine ulaşma amacıyla düzenledikleri miting ve gösteriler artık Yunanistan'da ve Türkiye'de de görülmeye başlanmıştır (Koç, 2005: 122).

1952 yılında NATO üyelerinin Lizbon'da yaptığı bir toplantıda Kıbrıs sorununun sadece kendilerini ve İngiltere'yi ilgilendirdiğini belirten ve adaya ilişkin politikalarını daha rahat gerçekleştirebilmek için Türkiye'yi saf dışı bırakmak isteyen Yunanistan, daha önceki girişimlerinden sonuç alamayınca meseleyi 1954 yılında tekrar BM'ye taşıyarak adada yaşayan halk için self-determinasyon ilkesinin uygulanmasını talep etmiş ve böylelikle amacı doğrultusunda hem Kıbrıs sorununa uluslararası bir nitelik kazandırmış hem İngiltere'ye Enosis için baskı yapmış hem de İkinci Dünya Savaşı sonrası tüm dünyayı saran dekolonizasyon süreci ile bağlantı kurmuştur (Kyriakou ve Kaya, 2011: 8).

BM Siyasi Komisyonunca yapılan oylamada konunun 814 sayılı kararla açıkladığı gibi BM Genel Kurulunda görüşülmesine gerek olmadığı yönünde karar çıkınca Yunan hükümeti girişimleri sürdüreceğini belirtmiştir (Olgun, 1999: 10). Bu noktada İngiltere konunun bir iç mesele olduğunu ve BM'yi ilgilendirmediğini belirtmiş (Solsten, 1993: 27), ayrıca adada bulunan Türklerin de self-determinasyon hakkının bulunduğunu da vurgulamıştır (Çay, 1989: 38). İngiltere'nin bu savına karşılık Yunanistan ise adadaki Türklerin azınlık olduğunu öne çıkartmıştır (Toluner, 1977: 20). Hatzivassiliou'ya (2002: 50) göre de İkinci Dünya Savaşı sonrası Ortadoğu'daki konumunu ve politikasını sürdürebilmesi için Türkiye'nin müttefikliğine ihtiyaç

duyması, İngiltere'nin Kıbrıs'a yönelik tutumunu etkilemiştir. Türkiye de bu süreçte İngiltere ve Yunanistan ile ilişkilerini sürdürmek ve Sovyet tehdidine karşı NATO'da yer almak istediğinden sömürge statüsünün devamından yana olmuştur. Statünün değişmesi durumunda ise Türkiye'nin söz hakkı olması gerektiğini savunmuştur (Tuncer, 2005: 71-73). Sonuç olarak uluslararası bir mesele haline gelen Kıbrıs sorunu için çözüm daha karmaşık bir hal almıştır.

BM başvurusundan beklediği sonuca ulaşamayan Kıbrıslı Rumlar ve Yunanistan politikasını değiştirmiş, bir taraftan BM Genel Kuruluna başvurularını tekrarlayarak diplomatik girişimlerini sürdürürken diğer taraftan da Kıbrıs'ta şiddete yönelmiştir. Bu bağlamda 1955 yılında Kıbrıs'ta Başpiskopos Makarios ve Yunan askeri lider Grivas yönetiminde EOKA kurulmuş ve Enosis hedefi doğrultusundaki çabalar silahlı mücadeleye dönüştürerek sürdürülmüştür (Foley, 1964: 12-13). Kıbrıs'taki savaş ve mücadele tüm Yunan ulusunun mücadelesi gibi algılandığından kurulan komite Yunanistan tarafından asker, silah, propaganda ve diplomatik açıdan desteklenmiştir. Ayrıca Enosis amacıyla Rum Ortodoks Kilisesiyle ortak hareket eden EOKA'nın gerçekleştirdiği ve başlangıçta İngilizlerin daha sonra da Kıbrıs Türklerinin hedef alındığı bu eylemler Rumlar tarafından dünya kamuoyuna bağımsızlık için verilen bir kurtuluş mücadelesi olarak servis edilmiştir (Tarakçı, 2010: 18). İngilizler üzerinde bir baskı unsuru olması için oluşturulan EOKA'nın Kıbrıslı Türklere yönelmesindeki amaçlardan birinin de İngilizlerin EOKA'ya karşı Türkleri kullanmasıdır (Papadakis, Peristianis ve Welz, 2006: 125). İngilizlerle Rumlar arasındaki iki ateş hattında kalan Türkler ise İngiltere'nin adadan ayrılması durumunda Kıbrıs'ın kendilerine verilmesi gerektiğini düşünmekte, bu doğrultuda Enosis'e karşı İngilizlerle ortak hareket etmekteydi. Diğer taraftan EOKA'nın şiddet eylemleri Kıbrıs Türk toplumunun can güvenliğini ve ada üzerinde varlığını korumak için hareket eden ve 1957'de TMT çatısı altında birleşecek olan Kıbrıs Türk Mukavemet Birliği, Volkan ve 9 Eylül gibi direniş örgütlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

ABD'nin İngilizlerin Ortadoğu'daki etkinliğini azaltmak ve Akdeniz'de söz sahibi olmak için Rumların Enosis taleplerini destekleyerek İngilizleri zor durumda

bırakması üzerine İngiltere denge arayışına girmiştir (İsmail, 1998: 51). EOKA'nın eylemlerinden ve Kıbrıs'ta oluşan çatışma ortamından da rahatsız olan İngilizler, uzlaşma hamlesi olarak Londra'da adadaki her iki toplumun yanı sıra Yunanistan ve Türkiye'nin de katılacağı bir konferans düzenlemiştir. İngiltere bu konferansta Dışişleri Bakanının adıyla mezkûr olan Macmillan Planını taraflara sunmuştur. Bu plana göre çoğunluğa dayalı bir meclis oluşturulacak, meclis Kıbrıslılar arasından bir başbakan seçecek, İngiltere, Türkiye ve Yunanistan tarafından bazı konuların karara bağlanacağı "üçlü komite" kurulacak, komitenin kararları dışındaki diğer hususlar valinin onayı ile başbakan tarafından uygulanacaktır (Aydoğdu, 2005: 25). Yunanistan'ın "Enosis", Türkiye'nin "statükonun devamı ya da Kıbrıs'ın Türkiye'ye verilmesi" tezini savunması bu önerinin sonuçsuz kalmasına yol açmıştır. Diğer taraftan Türkiye, Londra Konferansı ile Kıbrıs sorununa dahil olmuş, onayı alınmadan adanın statüsünde herhangi bir değişikliği yapılamayacağı gerçeği ortaya çıkmıştır (Alasya, 1988: 180). Yunanistan ise Türkiye'nin Kıbrıs sorununa taraf olamayacağını savunmuştur.

Londra Konferansından bir sonuç alınamaması ve EOKA'nın Kıbrıs'ta saldırılarına devam etmesiyle adadaki durumun daha da gergin bir hal alması üzerine İngiltere 30 Ekim 1955'te John Harding'i Kıbrıs'a vali olarak atamıştır (Aydoğdu, 2005: 25). Harding ile Makarios arasında gerçekleşen gizli görüşmede Makarios'a daha önceki planlara göre geliştirilmiş bir özerklik öngören üç maddelik bir plan sunulmuş ancak Makarios kendi kaderini tayin, özerklik ve yeni anayasa talep ederek öneriyi reddetmiştir. Bu plandan sonra Harding ikinci bir plan daha önermiş ancak bu da reddedilince uzlaşmaz tavırları ve adada yaşanan eylemlerdeki rolü nedeniyle Makarios önce tutuklanmış sonra da sürgün edilmiştir (Akmaral, 2004: 83-84). Bu gelişmelerin ardından EOKA saldırıları artarak devam etmiştir (Koç, 2005: 148).

Başpiskopos Makarios'un Kıbrıs'tan sürgün edilmesinden sonra İngilizler, özerklik anayasası hazırlıklarına hız vermiş, bu doğrultuda 1956 yılında anayasa uzmanı olarak adada görevlendirilen ve çalışmalarını sürdüren Lord Radcliffe tarafından bir anayasa hazırlanmıştır. "Radcliffe Anayasası" adı verilen ve 19 Aralık 1956'da İngiltere tarafından kamuoyuna açıklanan bu anayasaya göre, İngiltere'nin adadaki

egemenliği devam edecek, savunma, dışışleri ve kamu güvenliğinde yetki valide olacak, NATO ve Bağdat Paktı'yla ilgili askeri yükümlülüklerde İngiltere Kıbrıs'ı bir üs olarak kullanabilecek, nüfus oranına göre çoğunluğu Rumların oluşturacağı (24 Rum, 6 Türk ve 6 İngiliz ye) bir yasama meclisi kurulacak, meclis üyelerinden kabine belirlenecek ve bu kabine Türk işlerinden sorumlu bir Türk bakan olacak (Tuncer, 2005: 78). Türkler tarafından ‘‘Taksim’’ tezini benimsediğinden terör ortamını durdurmak şartıyla görüşülebilir olarak nitelendirilen bu anayasa taslağı, sömürge yönetimini devam ettirdiği ve Kıbrıs halkının self-determinasyon hakkını ortadan kaldırdığı gerekçesiyle Rumlar tarafından reddedilmiştir (Gürel, 1995: 122).

Radcliffe Planından sonuç alamayan İngiltere, 1957 yılında Hugh Foot'u Kıbrıs'a vali olarak atamış ve kendisinden yeni bir özerklik anayasası hazırlamasını istemiştir. Gündeme gelen bu tasarıya göre Türk toplumunun azınlık haklarının garanti altına alındığı yedi yıllık bir özerklik dönemi sonunda her iki toplumu da kapsayan self-determinasyon ilkesinin uygulanması öngörülmüştür. Ancak bu neri Kıbrıslı Türkler ve Türkiye tarafından iki toplumun artık bir arada olamayacağı dşncesiyle reddedilmiştir. Bunun zerine İngiltere yedi yıllık süre sonunda Türkiye'ye s vermeyi nerse de Türkiye ‘‘Taksim’’ tezinde ısrarcı olmuştur. Kıbrıslı Rumlar ve Yunanistan da Türklerle verilecek en küçük bir hukuki hakkı kabul etmediklerini açıklamıştır (Aydoğdu, 2005: 30). Sonuç itibariyle bu özerklik tasarısı da İngiltere'nin önceki girişimleri gibi başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

İki toplumun Hugh Foot planında anlaşamaması, Kıbrıslı Rumlar ve Kıbrıslı Türkler arasındaki çatışmaları sert bir şekilde tırmadırmış, iki toplum arasında var olan sosyal uçurumu genişletmiş ve kaçınılmaz olarak kutuplaşmaya neden olmuştur. Kıbrıslı Rumların kendi kaderini tayin etme konusundaki ısrarı, adada sosyal kargaşa ve istikrarsızlık yaratan aşırı ve şiddetli eylemlere yol açmıştır. Rumların birleşme talebi Türk hkmetinden toplumlarını korumak için siyasi önlemler talep eden Kıbrıslı Türkleri alarma geçirirken, Kıbrıs Türk toplumunun Hugh Foot tarafından sunulan nerileri reddetmesi Kıbrıs Rum liderlerinde rahatsızlık ve endişe yaratmıştır. Bu rahatsızlığın ve endişelerin temelinde ise Yunanistan ile birleşme mücadelesinde bir başka engelin Kıbrıslı Türklerin taleplerinde ısrarcı olmalarıydı.

Bu durum EOKA'nın Kıbrıs Türk toplumunu savaşmak zorunda oldukları yeni bir cephe olarak görmesine yol açmış ve böylece EOKA, Kıbrıs Türk toplumuna karşı şiddet eylemlerini planlamaya başlamıştır (Yildizian, 2008: 126). İngiltere tarafından sunulan çözüm önerilerinin bir sonuç vermemesinin yanı sıra devam eden EOKA'nın şiddet eylemleri karşısında Türk toplumundaki direniş örgütlerinin yetersiz kalması, Kıbrıs Türk toplumunda etkili bir savunma gerçekleştirecek örgüt ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu gereksinim Türkiye'nin desteği ile 1957 yılında Rauf Denktaş, Burhan Nalbantoğlu ve Mustafa Kemal Tanrısevdi öncülüğünde kurulan Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) ile karşılanmıştır (Yüksel, 2018: 325).

1950'li yıllarda yaşanan iç ve dış gelişmeler, Kıbrıs'ta inşa sürecindeki Helen ve Türk milliyetçiliklerinin kitlesel destek görüp politik bir harekete dönüşmesine ve milliyetçi algının toplumlararası kalıcı bir nitelik kazanmasına neden olurken bu noktada EOKA ve TMT dönüm noktası oluşturmuştur. Bu iki örgüt, Kıbrıs'taki Helen ve Türk milliyetçiliklerinin kahramanlık ve şehitlik hikâyelerini zenginleştirirken, söz konusu bu milliyetçiliklerin halkın gözünde desteğinin artmasına ve kitlesel bir algılama biçimine dönüşmesine sebep olmuştur. Böylece, 1878-1955 yılları arasında Kıbrıs'taki Helen ve Türk milliyetçilikleri, toplumları içerisinde milli kimlik unsurlarını yaygınlaştırırken kullandıkları Türk ve Yunan tarih anlatılarını ve "öteki" imajlarını, 1955-1958 yılları arasında deneyimleme imkânı yakalamıştır. Bu yıllar arasında iki toplumun birbirine yönelik bakış açısı gittikçe olumsuz bir niteliğe bürünmüştür (Çağlayan, 2013: 240-241).

EOKA ve TMT'nin faaliyetlerinin kontrol edilememesi, toplumsal çekişmelerin gittikçe daha şiddetli bir hale gelmesi ve her iki toplumdan masum insanların hayatlarını kaybetmesi üzerine İngiliz hükümetince II. Macmillan Planı önerilmiştir. Bu plana göre her iki toplumun da ayrı meclisi olacak, İngiltere, Türkiye ve Yunanistan ada idaresine birer temsilciyle katılacak, herkes çift vatandaşlık sahibi olabilecek ve dileyenler İngiliz, Türk veya Yunan vatandaşlığını taşıyabilecektir (Akmaral, 2004: 86). Bu öneri de Yunanistan'ın "Enosis", Türkiye'nin "Taksim" taleplerindeki ısrarlar nedeniyle sonuçsuz kalmıştır. Nihayetinde İngiltere tarafından 1947 yılından itibaren sunulan çeşitli önerilerin hepsi Yunanistan ve Kıbrıslı Rumlar

tarafından Enosis'i engellediği gerekçesiyle, başlarda adadaki statükonun devamı isteyen Türkiye ve Kıbrıslı Türkler tarafından da 1954-1956 yılları arasında Kıbrıs'ın Türkiye'ye iadesi, 1956 yılından sonra ise Taksim talebi gerekçesiyle reddedilmiştir. Diğer taraftan gerginliklerin devam etmesi nedeniyle konu Batı ittifakının güneydoğu kanadına zarar verdiği gerekçesiyle ABD'nin girişimleriyle 1958 yılında NATO Konseyinde ele alınarak Spaak Planı çerçevesinde çözüm önerisi sunulmuş olsa da hem Yunanistan hem de Türkiye tarafından kabul edilmemiştir (Aydoğdu, 2005: 32).

1950'lerde İngiltere'ye karşı verilen bağımsızlık mücadelesinde Kıbrıslı Türkler ile Türkiye'nin Taksim, Kıbrıslı Rumlar ile Yunanistan'ın Enosis olmak üzere adanın statüsüne dair farklı vizyonlara sahip olması Kıbrıs'ta artan gerilimler yaratmıştır. Bu süreçte Süveyş Krizi'nde başarısızlık yaşayan İngiltere, bir taraftan Kıbrıs'ın mali yükünden diğer taraftan anti-kolonyal hareket ve sömürgeleştirme süreci bağlamında sorunun uluslararası boyut kazanmasından kaynaklanan baskıdan kurtulmak istediğinden adadan iki büyük üs alıp ayrılmayı ve sorunu Türkiye ile Yunanistan'a bırakmayı planlamış ve adadaki hakimiyetten vazgeçme kararı almıştır. 4 Aralık 1958'de BM Genel Kurulunda Kıbrıs konusunda uzlaşma öneren bir karar alınmasıyla da Enosis ve Taksim'e karşı orta bir yol olarak Kıbrıs'ın bağımsızlığı fikri ortaya atılmıştır. 18 Aralık 1958 tarihindeki NATO Konseyinde de İngiltere'ye Kıbrıs'ta üsler verilmek karşılığında ada idaresinin yerli halka devredilmesi gündeme gelmiştir (Sarıca, Teziç ve Eskiuyurt, 1975: 11-12). Yunan hükümeti ve Makarios'un yıllardır sürdürdüğü Enosis taleplerinin Türkiye'nin güçlü muhalefeti nedeniyle ulaşılmaz hale geldiğini fark etmesi üzerine bir uzlaşma noktasına varılabilmektedir. Böylelikle 11 Şubat 1959 tarihli "Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın Temel Yapısı ile İlgili Antlaşma"¹⁵, "Garanti Antlaşması"¹⁶ ve "İttifak Antlaşması"¹⁷ olmak üzere üç antlaşmadan oluşan Zürih Antlaşması ve 19 Şubat 1959 tarihli Londra Antlaşması imzalanmıştır.

¹⁵ Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kurulmasına İlişkin Antlaşma için bakınız: http://www.mfa.gov.tr/kibris-cumhuriyeti_nin-kurulusuna-iliskin-temel-antlasma-_1960_ingilizce_.tr.mfa

¹⁶ Garanti Antlaşması için bakınız: http://www.mfa.gov.tr/kibris-cumhuriyeti_nin-kurulusuna-iliskin-temel-antlasma-_1960_ingilizce_.tr.mfa

¹⁷ İttifak Antlaşması için bakınız: http://www.mfa.gov.tr/ittifak-antlasmasi-_zurich_11-subat-1959_.tr.mfa

Zürih Antlaşması kapsamındaki “Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası’nın Temel Yapısı ile İlgili Antlaşma” esaslarına göre Kıbrıs Devletinin rejimi Cumhuriyet olacak, Cumhurbaşkanı Rum, Cumhurbaşkanı Yardımcısı Türk olmak üzere genel oy yöntemiyle adadaki toplumlar tarafından ayrı ayrı seçilecek ve veto haklarına sahip olacak, Bakanlar Kurulu, temsilciler meclisi ve kolluk kuvvetleri nüfus oranına (70:30) göre oluşturulacak, toplumlar için önem arz eden konularda temsilciler meclisi yerine ayrı ayrı her iki toplumun kendi üyelerinden oluşan cemaat meclisleri karar verecek, temsilciler meclisi cemaat meclislerinin yetkileri dışındaki konulara bakacak, %60’ı Rum %40’ı Türk olacak şekilde iki bin kişilik ordu kurulacak, devletin resmi dilleri Rumca ve Türkçe olacak, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kendine özgü bir bayrağı, Kıbrıs bayrağı yanında Rum ve Türk bayraklarını çekme ve toplumların Yunan ve Türk milli bayramlarını kutlama hakkı bulunacak, Lefkoşa, Gazimağusa, Larnaka, Limasol ve Baf olmak üzere beş büyük şehirde ayrı Türk belediyeleri kurulacak, davalı ve davacısı aynı topluma mensup hukuk davaları bu topluma mensup hakimlerin oluşturduğu mahkeme, davalı ve davacısı farklı topluma mensup hukuk davaları kurulacak olan karma bir Yüksek Mahkeme tarafından görülecek, İngiltere, Yunanistan ve Türkiye Kıbrıs Cumhuriyeti tarafından İngiltere’ye tanınan askeri üs için imzalanan anlaşmalar dışındaki her türlü anlaşmalar için en ziyada müsaadeye mazhar ülkeler olacaktır (“Kıbrıs Cumhuriyetinin Temel Yapısı”, 1959). “Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası’nın Temel Yapısı ile İlgili Antlaşma” maddeleri incelendiğinde adada her iki toplumun eşit bir konumda kurucu oldukları görülmektedir.

Zürih Antlaşması kapsamındaki ikinci antlaşma olan “Garanti Antlaşması” esaslarına göre “Enosis” ve “Taksim” yasaklanmış ve taraflar bu taleplerinden vazgeçtiklerini beyan etmiştir. Ayrıca bu antlaşma ile Kıbrıs’a herhangi bir müdahale olması durumunda taraflara müşterek ya da uzlaşılabilmesi halinde kendi iradesiyle müdahale hakkı tanınmıştır (“Garanti Antlaşması”, 1959). Zürih Antlaşması kapsamındaki son antlaşma olan “İttifak Antlaşması” esaslarına göre de Yunanistan ve Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin savunmasına yardımcı olacak, bu doğrultuda kurulacak olan üçlü karargaha Yunanistan’dan 950, Türkiye’den 650 asker katılacaktır (“İttifak Antlaşması”, 1959). Diğer taraftan İngiltere, “Garanti

Antlaşması”na müdahil olurken “İttifak Antlaşması”na taraf olmamıştır. Londra Antlaşması ile de Zürih Antlaşmasında yer alan maddeler için İngiltere, Yunanistan, Türkiye ve Kıbrıslı Rumlar ile Kıbrıslı Türklerin mutabakat sağladıkları kabul edilmiştir (“Londra Antlaşması”, 1959). Bu antlaşmalara bağlı olarak oluşturulan 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Anayasası ile fonksiyonel bir federasyon tasarlanmış, milletlerarası hukuk açısından toplumlar kendi geleceğini belirleme dahil eşit statüye ve haklara sahip olmuş, böylelikle 1925’ten beri sömürge statüsünde olan Kıbrıs’ta ilk defa bir çözüm sağlanmış, özel bir konuma sahip ve türüne az rastlanır bir devlet olarak Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur. Kısa bir süre sonra BM’ye de üye olan Kıbrıs Devletinin Cumhurbaşkanı Makarios, Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fazıl Küçük olmuştur (Olgun, 1999: 20). Diğer taraftan 82 yıllık İngiliz yönetiminde adada demografik anlamda önemli bir değişiklik olmamıştır. 1960 yılında gerçekleşen nüfus sayımına göre de adadaki toplam nüfusun (572.707) %78.2’si Rumlar, %18.13’ü Türkler ve %3.66’sı diğerleri (Maronitler, Ermeniler ve Latinler) olarak tespit edilmiştir (Joseph, 2009: 395).

Uzun yıllar süren çabalar sonucu bağımsız bir Kıbrıs devletinin kurulmasıyla birbirini dışlayan etnik politikalar ve hedefler ortak bir noktada buluşsa da Kıbrıs anayasası toplumsal düalizme dayandığından adadaki her iki tarafın da iyi niyetle yapacakları iş birliği ile geçerlilik kazanabilirdi (Joseph, 2006: 465). Pazarcı’nın (Pazarcı, 2009) ifadesiyle de 1960 Kıbrıs Anayasası bazı kısıtlamaları içermekteydi. Oysa Kıbrıs Cumhuriyeti kurulduğunda Kıbrıslı Rumlar ve Kıbrıslı Türkler arasındaki iç çatışmanın sona ermesi umuluyordu. Ancak Kıbrıslı Rum ve Kıbrıslı Türk liderler, anayasal meseleler üzerinde sürekli bir anlaşmazlık yaşamıştır. Bu anlaşmazlığın ana nedeni, her etnik topluluk liderinin halkını ve çıkarlarını korumak zorunda kalmasıydı. Anayasa, nüfusun %80’ine sahip Kıbrıslı Rumların ve nüfusun %18’ini oluşturan Kıbrıslı Türklerin adil katılımını sağlamak için çeşitli hükümler içeriyordu. Buna karşın Clerides’e (1989: 441-445) göre her iki toplumun lideri henüz ana hedeflerinden vazgeçmeyip anavatanlarına karşı güçlü ve aşırı milliyetçiliğini bir kenara bırakamadıklarından ve inançları, bakış açıları veya tutumları bir günden diğerine değiştirmek zor olduğundan anayasada kabul edilen ve dahil edilen ilkeler uygulanamamıştır. Ona göre her şeyin üstünde etnik kimlikleri

vardı ve iki topluluk uzlaşmaya ve karşılıklı olarak kabul edilebilir bir çözüme ulaşmaya hazır değildi. Nitekim iki toplumun her ne kadar sembolik olsa da anavatanlarının ulusal günlerini coşkuyla kutlamaları Kıbrıslı vatandaşlığın bir üst kimlik olarak hiçbir zaman benimsenmediğinin bir göstergesidir. Buna karşın adada yaşayan Rumların ve Türklerin Kıbrıs Cumhuriyeti vatandaşı haline gelmeleri, her ne kadar, devletin her iki toplumdaki milliyetçi kurucu kadroları tarafından “yurttaşlık temelinde homojen bir millet” oluşturulması fikrine sıcak bakmalarını sağlamasa da, gerek Kıbrıslı Rum gerekse Kıbrıslı Türk toplumu içinde bir “Kıbrıs milleti” oluşturulmasına yönelik entelektüel bir algının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Çağlayan, 2013: 242).

Kıbrıslı Rumlar ile Kıbrıslı Türkler arasındaki güvensizliğin yanı sıra toplumsal bölünmelerin kurumsallaşması, Kıbrıs devletine karşı meşruiyet duygusunun gelişmesine engel teşkil etmiştir. Anayasa her iki toplumdan insanların zihninde ve ruhunda yıllarca süren ideolojik çatışmanın üstesinden gelmek için tasarlanmamıştır. En ciddi nokta, anayasa hükümlerinin bölünmüş etnik toplulukları yeniden birleştirmek için bir iklimi teşvik etmek yerine ayrılıkçı bir eğilimi ironik bir biçimde desteklemesiydi. Anayasanın kabulünü izleyen ilk aşamalarda ortaya çıkan ilk ciddi komplikasyonlar şunlardı: Ayrı çoğunluk sorunu, ordu, temsil sorunu, toplumsal eğitim sorunu ve ayrı belediyeler sorunu (Yıldızian, 2008: 131-132).

İki Kıbrıs toplumu anayasa tarafından ulusal bir birlik ve birbirlerine destek olmadığında bir devlet yaratmak için yapay olarak iş birliği yapmaya zorlanmıştı. Bu, kalıcı ve istikrarlı bir toplum ile temsili birleşik ve kabul edilebilir bir hükümetin kurulması için bir zorunluluktan (Salih, 1978: 45). Cumhuriyet, iç istikrar ve uygun iletişim sürdürülemediğinde ve liderlerin iki toplumun günlük yaşamlarında barış ve sosyal istikrar tesis etmek için bazı tavizler verebilecek durumda olmadığında düzgün bir şekilde işleyemezdi. Geçmişte sürekli kargaşa öyküsü olan bir adayı yönetmek, özellikle iki etnik topluluk kültürel, dini, sosyal ve politik arka planlarda farklılık gösterdiğinde kolay değildi. Dolayısıyla anayasal sorunlara yaklaşım daha esnek ve demokratik olmalıydı (Salem, 1992: 63). Ayrıca adada bulunan diğer üç azınlık grubuna (Maronitler, Ermeniler ve Latinler) ayrı bir hukuki düzenleme

yapılmayıp anayasal olarak iki hâkim toplumdaki birini seçme hakkı tanınmıştır. Bu durum da nihayetinde bu grupların siyasi yaşama katılımının sadece nüfusun hâkim kesimleri aracılığıyla dolaylı olarak yürütülmesi anlamına gelmekteydi ki bu da kaçınılmaz olarak bu grupların marjinalize edilmelerine yol açacaktı. Sonuç itibarıyla Cumhurbaşkanı Makarios ve Yardımcısı Küçük, iki toplum arasında var olan çatışmanın çözülmesinin imkânsız olacağı şekilde çerçevesi ve inşa edilmiş olmasından dolayı anayasal hükümlere ilişkin anlaşmazlıklarını çözememiştir (Stavrinides, 1999: 72). Bu noktada Clerides (1989: 447), Cumhurbaşkanı Makarios ve Yardımcısı Küçük'ün sosyal politikaların dinamikleri konusunda çok amatör olduklarını ve her iki toplumu da tatmin edici bir şekilde temsil eden bir hükümet kuramadıklarını itiraf ettiklerini belirtmektedir. Diğer taraftan Cumhuriyet anayasasını çizmedeki en büyük hatalar, iki etnik toplum liderinin sürece katılmaması ya da bazı fikirler sunamamasıydı. Sonuç olarak anayasa halkın özgür iradesi yerine dayatılarak oluşturulmuştur.

Cumhuriyetin ilk hükümetinin temel görevlerinden biri anayasa tarafından öngörülen devlet kurumlarını inşa etmektir ancak bunun zor bir görev olduğu görüldü. Nitekim Kıbrıslı Rumlar haksız buldukları bazı anayasal hükümlerin uygulanmaması için diretirken, Kıbrıslı Türkler anayasanın özellikle güvenceleri ve ayrıcalıklarına ilişkin hükümlerin tam olarak uygulanmasında ısrar ettiler. Dolayısıyla anayasanın temel maddeleri etrafından dönen bir dizi olay, devlet inşası sürecini baltaladı (Joseph, 2009: 384). Sonuç olarak Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurumsal çerçevesi, iki etnik grubun bölünmüş geçmişini ve antagonistik bağlılıklarını yansıtmıştır.

İki topluma ayrı, bağımsız siyasi birimler olarak muamele edildi ve etnik bölünmeye paralel olarak aralarında siyasi sınırlar kuruldu. Devletin siyasi kurumları, etnik farklılıkları politik yapılar ve uygulamalar yoluyla resmileştirdi ve güçlendirdi. İki topluluğun etnik parçalanması ve siyasi ayrımı yeni doğan cumhuriyeti üzerinde olumsuz bir etkiye sahipti. Etnik sınırlar boyunca siyasi ayrım, iki topluluğun ortak bir siyasi alana katılmasını ve etkileşime girmesini engelledi. Dilsel, etnik, dini, kültürel ve siyasal bölünmelerin tesadüfleri, siyasi faaliyetlerin kesişmesi, sadakatlerin fazlalığı ve devleti destekleyen paylaşılan siyasi kültürün şansını ortadan

kaldırıldı. İki toplum etnik ve politik olarak farklı kaldı ve etnikliği siyasetten ayırmadan birbirlerini etnopolitik antagonistler olarak gördü. Aksine, etnisite siyasete egemen oldu ve her iki tarafın da devleti kendi lehine etnikleştirmeye çalışması doğaldı. Sonuç olarak, Kıbrıs siyaseti etnik kökenle yoğun bir şekilde renklendirildi ve adil bir siyasi oyundan ziyade, etnik bir mücadeleye dönüştü (Jarstad, 2001: 165). Sosyal olarak da iki etnik grup büyük ölçüde bölünmüş durumda kaldı ve iki tarafın birbirleri hakkındaki olumsuz algılar giderek arttı. Özetle, geçmişten miras alınan etnopolitik kutuplaşma, yeni devletin yapısal yetersizlikleri, özyönetimde deneyim eksikliği ve etnik farklılıkları aşabilecek mutabakatla siyasi bir liderliğin bulunmaması, açık bir etnik çatışmanın ve Kıbrıs devletinin kuruluşundan üç yıl sonra çöküşünün ana faktörleriydi.

Üç yıllık gerginlik ve anayasal düzen ile bir devleti kurmak için verimsiz çabaların ardından Makarios, mevcut anayasa ile Kıbrıs Cumhuriyeti'ni yönetmenin mümkün olmadığını, bunun sebebinin ise temsil oranları, ayrı cemaat meclislerinin ve belediyelerin bulunması ile Cumhurbaşkanı Yardımcısına verilen veto hakkı gibi konularda Türklere geniş yetkiler verilmesinden kaynaklandığını savunmuş, 30 Kasım 1963'te de 6'sı değiştirilemeyecek hükümleri içeren "13 nokta" olarak bilinen anayasada değişiklik teklifinde bulunmuştur. Ancak bu teklif hem Kıbrıs Türkleri hem de Türkiye tarafından eşit ve güvenceli statüyü bozacağı için reddedilmiştir (Çay, 1989: 51).

Anayasal krizler, siyasi immobilizasyon, etnik tutku, karşılıklı güvensizlik, şüphe, korku, belirsizlik, sınırlı etkileşim ve direniş gruplarının ortaya çıkması toplumsal çatışmanın yolunu açmıştır. Kıbrıs'ta var olan çatışma alanı, iki toplum arasında var olan hassas siyasi, etnik ve jeostratejik dengeyi bozmuş ve iki anavatanı artan çatışmalara siyasi ve ekonomik olarak müdahale etmeye zorlamıştır. Anayasa değişiklik önerilerinin kabul edilmemesi üzerine Kıbrıslı Rumlar Akritas Planı'nı devreye sokmuştur. Clerides'in (1989: 225) ifadesiyle Makarios öncülüğünde hazırlanan Akritas Planının hedefleri; dış yardım gelmeden Kıbrıs Türk toplumunu baskı altına alarak boyun eğdirmek, dünya kamuoyunu 1960 anayasasının adaletsiz ve Türklerin de inatçı olduğuna ikna ederek Garanti Antlaşmasının iptalini sağlamak

ve bu minvalde Kıbrıs Türkleri dahil edilmeden anayasa değişikliğini gerçekleştirmektir. Sonuç olarak güvensizlik ve şüphe ortamında, fiziksel saldırı olasılığına karşı kendilerini silahlandıran iki toplumun paramiliter grupları arasında 21 Aralık 1963'te çatışmalar yaşanmaya başlamış, düşmanlıkların patlak vermesi toplumlararası ilişkileri daha da bozmuş, iki toplum fiziksel olarak ayrılma sürecine girmiştir (Tuncer, 2005: 72). Fiili bölünmüşlüğün sonucunda içerisinde Türklerin olmamasına rağmen dünya tarafından temsil edilen devlet, Rumların elindeki Kıbrıs Cumhuriyeti olmuştur.

“Kanlı Noel” olarak adlandırılan olaylar karşısında Türkiye askerî açıdan Lefkoşa üzerinde ihtar uçuşu düzenlerken diplomatik açıdan garantör yetkileri olan İngiltere ve Yunanistan'a çatışmayı durdurmak için müdahale çağrısında bulunmuştur. Bunun üzerine üç ülke ortak bir bildiri yayınlamış, güvenliğin sağlanması için bir NATO gücünün bulunması yönünde karar alınmıştır. Ancak Kıbrıs Rum lideri Makarios, Bağlantısız Ülkeler ve Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerinden dolayı itiraz ederek yalnızca BM gücüne razı olacağını bildirmiştir. 27 Aralık 1963'te de İngiltere komutasında üç garantör ülke askerlerinin katılımıyla adada “Barışı Koruma Gücü” görev almış, “Yeşil Hat Antlaşması” olarak adlandırılan antlaşmayla Kıbrıslı Türk ve Rum bölgeleri arasında ateşkes hattı oluşturulmuştur (Dodd, 2010: 53).

Kıbrıs çatışmasının en şiddetli aşaması olan 21 Aralık 1963-10 Ağustos 1964 arasındaki dönemde 191 Kıbrıslı Türk ve 133 Kıbrıslı Rum ölmüş, 209 Kıbrıslı Türk ile 41 Kıbrıslı Rum ise kaybolmuştur. Ayrıca olaylar tahmini 25000 Kıbrıslı Türk ile birkaç yüz Kıbrıslı Rum'un yerlerinden edilmesine neden olmuştur (Patrick, 1976: 69). Bu gelişmeler üzerine yerlerinden edilen Kıbrıslı Türkler ada yüzölçümünün %3'üne tekabül eden, denize çıkışı olmayan ve sürekli kuşatma altında tutulan kendi toplumları kontrolündeki anklavlara yerleşmek, devlet organlarındaki görevlerinden çekilmek ve düzeni sağlamak için Genel Komite adı altında kendi idari yapılarını kurmak zorunda kalmıştır. Bu durum bir taraftan Kıbrıslı Türkleri ekonomik açıdan zor durumda bırakmış, diğer taraftan Kıbrıs hükümeti olarak yürütme görevine devam eden Kıbrıslı Rumların bu durumu meşru görmelerini sağlamıştır (Mirbagheri, 1998: 48). James (2002: 179) tarafından işaret edildiği gibi 1960-1964

arası dönemde Kıbrıs sorunu bir dönüşüm geçirmiş, İngiltere ile sorunlu sömürge ilişkisi sona ermiş ve iç etnik çatışma baskın sorun olarak ortaya çıkmıştır. Cumhuriyeti kuran anlaşmaların yapısıyla da Kıbrıs sorununa dış müdahale kanalları oluşmuştur. Ayrıca İngiltere'nin Kıbrıs'tan çekilmesinin getirdiği güç boşluğu, etnik çatışmanın uluslararasılaşmasını sağlayan başka bir faktördü. Nitekim İngiliz yönetiminin adadan ayrılmasıyla bağımsızlığını kazanan Kıbrıs, süper güç siyasetinde bir “*terra nullius*” olarak görülmüştür. Sonuç olarak hem ABD hem de Sovyetler Birliği kendi çıkarları doğrultusunda adadaki gelişmeleri yönlendirmeye başladılar (Joseph, 2009: 385).

Makarios'un 1 Ocak 1964'te 1960 Antlaşmalarının yürürlükten kaldırılacağını açıklaması üzerine İngiltere'nin önerisiyle 15 Ocak 1964'te Londra Konferansı düzenlenmiş ancak herhangi bir sonuç alınamamıştır (Manisalı, 2002: 45). Adadaki çatışmaların devam etmesi üzerine Türkiye Kıbrıs'a müdahaleye hazırlanırken İngiltere 15 Şubat 1964'te BM'ne başvurmuş, BM Güvenlik Konseyinin aldığı 4 Mart 1964 tarihli ve 186 sayılı karar¹⁸ ile Kıbrıs'ta anayasal düzene geri dönülmesine yardımcı olmak için adada BM Barış Gücü (UNFICYP) görevlendirmiştir (Şener, 2013: 17-18). Aynı kararla BM Genel Sekreteri U Thant tarafından Finli diplomat Sakari Tuomioja Kıbrıs'a arabulucu olarak atanmıştır. Diğer taraftan bu karar tarafların 1960 Antlaşmalarındaki konumlarını dikkate alsa da diğer devletler tarafından Kıbrıs'ın tek temsilcisinin Rumlar olarak görülmesine yol açmıştır (Tamçelik, 2013: 1246). Zira kararın 1. maddesinde Türkiye'den Kıbrıs'a yönelik uluslararası barışı tehlikeye düşürecek herhangi bir hareketin yapılmaması istenmiş, Türkiye de bu kararı kabul etmiştir. Taraflarca farklı yorumlanan bu karar netice itibarıyla uluslararası arenada Kıbrıs Türklerinin dışlanması ve izole edilmesi sürecinin başlangıç noktası olurken Kıbrıslı Rumları Enosis konusunda cesaretlendiren ve sorunun çözümsüzlüğünde en önemli etken olmuştur. Diğer taraftan bu süreçte Yunanistan adaya gizlice asker göndermeye başlamıştır.

¹⁸ BM Güvenlik Konseyi 186 sayılı karar için bakınız: http://www.prio-cyprus-displacement.net/images/users/1/1960_Republic_of_Cyprus_Constitution-TR.pdf

Bütün uğraşlara rağmen Kıbrıs'ta çatışmaların devam etmesi, 2 Haziran 1964'te Türkiye'nin adaya bir askeri müdahalede bulunma kararı almasına neden olmuştur. Ancak tarihe "*Johnson Mektubu*" olarak geçen olayla ABD, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale etmesini engellemiştir (Uslu, 2000: 177). Ayrıca ABD Başkanı Johnson, temsilcisi Dean Acheson'ı arabulucu olarak görevlendirmiştir. "Acheson Planı" çerçevesinde gerçekleştirilen iki görüşmeden de sonuç çıkmamış, bunun üzerine 6 Ağustos'ta Grivas öncülüğünde Rum askerleri TMT denetimindeki Erenköy limanına saldırmıştır (Fırat, 2001: 729). Türk Hava Kuvvetlerine ait jetlerin bu saldırılara karşılık vermesi sonucunda ise ABD, SSCB ve 1964 tarih ve 193 sayılı kararıyla BM, Türkiye'ye ateşkes çağırısında bulunmuştur (Şener, 2013: 24). Makarios'un ablukayı kaldıracağını bildirmesi Türkiye de ateşkes çağırısını kabul etmiş ve olası bir sıcak savaşın eşiğinden dönmüştür. Yaşanan bu gelişmelerin sonrasındaki süreçte ise Kıbrıs'taki BM Barış Gücünün süresi uzatılmış, 1965 yılı itibariyle de Kıbrıs Cumhuriyetindeki idari kurumların kontrolü tamamen Kıbrıslı Rumların eline geçmiştir (Latif, 2014: 198).

BM Genel Sekreteri U Thant'ın görevlendirdiği arabulucu Sakari Tuomioja'nın çalışmalarını tamamlayamadan hayatını kaybetmesiyle aynı göreve Ekvatorlu diplomat Galo Plaza atanmış ve çalışmalarını bir rapor olarak Genel Sekreter'e sunmuştur. Bu rapora göre Türkler azınlık olarak değerlendirilmiş, Federasyonun cumhuriyeti ortadan kaldıracağı ve iki toplumun ayrı bölgelerde yaşamasının zorunlu göçle mümkün olabileceği belirtilerek Türklerin Türkiye'ye göç etmesinin kolaylaştırılması ve Rumcanın Kıbrıs'ın resmi dili olması önerilmiştir (Necatigil, 1993: 116-122). Türkiye rapora uluslararası hukuku aykırı olduğu gerekçesiyle itiraz etmiş, dolayısıyla BM'nin ilk arabuluculuk girişimi başarısız olmuştur (Tamçelik, 2015: 729).

1963-1967 yılları arası Kıbrıslı Türkler için en karanlık günler olarak hatırlanmaktadır (Patrick, 1976: 101-141). Kıbrıslı Rumların kuşatma uyguladığı bu dönemde Türk bölgelerine su, elektrik, telefon, yol gibi hizmetler verilmemiş, ticari malların girişi yasaklanmış, köylerde üretilen ürünler tahrip edilmiş ve Türk halkı ekonomik çöküntü içine itilmiştir. Hatta BM Genel Sekreteri'nin konu ile ilgili

raporları, bu kısıtlamaların sadece askeri amaçlarla ilgili maddeleri değil, sivil halkın kullandığı “zorunlu maddeleri” de içerdiğini doğrulamıştır (Vural, 1996: 176). Sonuç olarak Rumların uyguladığı politika, Türklerin uzun süre ekonomik baskı ve ambargo altında yaşamasına neden olmuştur (Ertekun, 1984: 14).

Kıbrıs’ın kaderinde rol oynayan ve 1967 yılında gerçekleşen bir diğer önemli olay Yunanistan’da askeri darbenin yaşanmış olmasıdır. Yedi yıllık bir cunta dönemine giren Yunanistan ile Kıbrıs Rumları arasında görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır (Tuncer, 2005: 84). Cunta taraftarı olan eski EOKA’çılar ani bir baskınla Türkleri etkisizleştirerek Enosis ilan edilmesini, Makarios ise böyle bir durumda Türkiye’nin müdahalede bulunacağından hedefe ulaşamayacağını dolayısıyla uzun süreli bir planla adadaki Türklere karşı ekonomik ve siyasi baskılar uygulayarak Enosis’e ulaşılmasını savunmuştur (İsmail, 1998: 118). Taraflar arasındaki fikir ayrılığı o denliydi ki bu dönemde Yunan cuntasının desteğiyle Grivas tarafından EOKA-B adlı örgüt kurulmuş, Makarios’u devre dışı bırakıp Enosis’i ilan etmek için mücadele yürütülmüştür.

1967 yılında Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanan kriz, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin çöküşünde ve adada özerk bir Türk yönetiminin kurulmasında rol oynamıştır. Cunta Yönetimi ile Türkiye arasında Keşan ve Dedeoğaç’ta gerçekleşen görüşmelerden sonuç çıkmayınca Rumların Kıbrıs’taki Geçitkale ve Boğaziçi köylerinde Türklere saldırması sonucu Türkiye savaş hazırlıklarına başlamış, ikili görüşmeler sonucunda uzlaşma sağlansa da toplulukların bir arada yaşayamayacağı dünya kamuoyuna gösterilmiştir (Alasya, 1987: 41). Ayrıca Yunanistan’ın anlaşmalar dışında adaya göndermiş olduğu bütün askeri kuvvetler geri çekilmiştir (Armaoğlu, 1989: 800). Diğer taraftan adadaki Türk bölgelerinde kamu hizmetlerinin yürütülmesi amacıyla kurulan Genel Komite teşkilatlandırılmış, yasama, yürütme ve yargı işleri düzenlenmiştir. Güler’in (2004: 108) ifadesiyle de Kıbrıs Türk Yönetimi adını taşıyan bu yapılanma ile bir federe devlet teşkilatı oluşturulmuştur.

1967 krizine kadar Kıbrıslı Rumların “asiler” olarak tanımladıkları Kıbrıs Türkleri ile müzakereleri reddetmesi, 1968 yılına kadar soruna barışçı yollarla çözüm

bulabilmenin önüne geçmiştir (Necatigil, 1985: 21). 1968-1974 yılları arasında ise BM Genel Sekreteri ve Özel Temsilcisi nezdinde toplumlararası görüşmeler gerçekleşmiş, bu görüşmelerde her ne kadar 1960 Antlaşmalarının uygulanmasında uyuşmazlığa sebep olan konuların tespit edilmesi ve Güvenlik Konseyinin 186 sayılı kararı çerçevesinde bir anlaşma zemininin aranması amaçlanmıştır (Tuncer, 2005: 86). Her ne kadar bu görüşmelerden olumlu sonuç alınamasa da Kıbrıs'taki taraflar ile Yunanistan ve Türkiye, süreç üzerinde kontrol sağlayabilmek, uluslararası toplum tarafından çözüm istemeyen taraf olarak addedilmemek ve baskı görmemek için çözüme ulaşmanın en iyi yolunun toplumlararası görüşmeler olduğunu savunmuştur (Ertuğrul, 2012: 180). En önemli anlaşmazlık konusu yerel yönetimler olurken tarafların sorunun esasına ilişkin zıt bakış açılarına sahip olmaları çözümü zorlaştırmıştır (UN Security Council, 1970: 25-27). Bu da Kıbrıs Sorununun neden uzun yıllardır çözülemediğinin en önemli nedenini ortaya koymaktadır. Türk tarafı 1971 yılına kadar yerel özerkliği, 1974 yılından itibaren de adada yaşananlar ve gerçekler temelinde iki kesimli federasyonu benimsemiştir. İleride Taksim'e yol açabileceği gerekçesiyle bu teze karşı çıkan Kıbrıs Rum tarafının benimsediği görüş ise üniter devlet olmuştur. Başka bir deyişle Türk tarafı her zaman kendisini adanın eşit sahibi olarak görmekteyken Rum toplumu adanın tek meşru yönetiminin kendisi olduğunu iddia etmektedir.

Toplumlararası iletişiminin liderlerle sınırlı kalması çözümün önüne geçen diğer bir engel olmuştur. Bu durum iki toplumun sosyal, kültürel ve psikolojik olarak ayrılmışlıklarının ve hafızlarına yerleştirilen negatif algının sürmesini sağlamış, bunu tersine çevirmek için çaba harcanmamıştır. Klerides'in Makarios gibi kendi toplumu adına karar verebilecek bir otoriteye sahip olmaması, devam eden siyasi gerilim ve EOKA-B'nin eylemleri gibi nedenler de bu süreçte görüşmelerin sonucunu olumsuz etkileyen diğer faktörler olmuştur (Ertuğrul, 2012: 182). Ayrıca iki tarafın müzakerelerle ilgili farklı yaklaşımlara sahip olması da görüşmelerin sonuçsuz kalmasında önemli rol oynamıştır. Kıbrıs Türk tarafı "toplam paket" yaklaşımını desteklemekte, imzalanmadan önce tüm konularda bir anlaşmaya varılmayı istemekten, Kıbrıs Rum tarafı, meselelerin ayrı ayrı ele alınacağı ve diğer meselelerle herhangi bir ilişkisi olmaksızın üzerinde anlaşılacağı bir "parça parça"

yaklaşım konusunda ısrar etmiştir (Sözen, 2007:4). Diğer taraftan müzakerelerin devam ettiği bu süre zarfında her iki toplumda da seçimler yapılmış, Rum tarafının lideri Makarios yeniden cumhurbaşkanlığına seçilirken, Türk tarafında görevinden çekilen Fazıl Küçük yerine Cumhurbaşkanlığı Yardımcılığı ve Türk Yönetimi Başkanlığına Rauf Denktaş seçilmiştir (Gürün, 1983: 421).

Bu dönemde yaşanan iki önemli gelişme hem toplumlararası görüşmeleri olumsuz etkilemiş hem de olayların yönünü değiştirmiştir. Birincisi, aşırılık yanlısı olarak bilinen Tuğgeneral Ioannides tarafından Yunan cunta lideri General Papadopoulos'un değiştirilmesidir. Böylelikle cunta, Enosis'i isteyen ve Kıbrıs'ta topluluklar arasında yürütülen müzakereleri olumsuz yönde etkileyen EOKA-B'yi aktif olarak destekleme şansını elde etmiştir. İkinci gelişme ise Ocak 1974'te Grivas'ın ölümüyle birlikte örgütün yeni liderini seçen cuntanın EOKA-B'yi tamamen kontrolü altına almış olmasıdır (Evriviades, 1976: 21).

15 Temmuz 1974 tarihinde EOKA-B örgütünde Nikos Sampson liderliğinde bir araya gelen Enosisciler, Yunan cuntasının desteğiyle Makarios hükümetine karşı bir darbe yapmış ve "*Kıbrıs Helen Cumhuriyeti*"ni ilan etmiştir (Tuncer, 2005: 89). Bu gelişme Kıbrıs Türk toplumunun Enosis korkusunu yeniden harekete geçirmiştir. Nihayetinde Kıbrıs Türk toplumu için Enosis, Kıbrıs Rum toplumu için ise Taksim derin köklere sahip bir korkudur ve tarafların bu korkudan kurtulmaları da kolay değildir. Kedourie'nin (2005: 654) de belirttiği gibi şayet bu korkulardan vazgeçilebilirse çözüme ulaşılabilirdi.

1960 Antlaşmalarını ihlal eden, Kıbrıs'taki anayasal düzeni ortadan kaldıran ve gayri meşru bir askeri yönetimi iktidara getiren bu darbe, Yunanistan'ın Kıbrıs'a yapmış olduğu bir müdahaleydi (Güler, 2004: 109). Makarios'un Yunan cuntasına gönderdiği mektup ve darbeyi bizzat Yunan subaylarının yönetmesi bu durumu kanıtlar nitelikteydi (Koç, 2005: 211). Kıbrıs'ta oluşan yeni yönetimi ABD dışında hiçbir ülke tanımazken Türkiye adanın Yunanistan tarafından işgal edilmesini önlemek için diğer garantör devlet olan İngiltere'ye ilk önce ortak müdahalede bulunma ardından da üslerin kullanılması teklifinde bulunmuş, ancak her iki teklif de

İngiltere tarafından kabul edilmemiştir (İsmail, 1998: 129). Bu gelişme üzerine Türkiye, Garanti Antlaşmasının 4. maddesine dayanarak Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını önlemek, adada bulunan Rum ve Yunan askerlerine karşılık denge sağlamak ve Kıbrıs Türk toplumunun güvenliğini garanti altına almak amacıyla 20 Temmuz 1974 tarihinde “Birinci Kıbrıs Harekâtı”nı başlatmıştır (Manisalı, 2002: 61). Türkmen'e (2005: 79-80) göre hukuki açıdan bakıldığında bu harekâtın yasal temelini aynı zamanda BM Antlaşmasının 51. maddesindeki meşru müdafaa hakkının kullanılması oluşturmakta, aynı antlaşmanın 2. maddesinin 4. fıkrasında yer alan kuvvet kullanma yasağı da baskı altında bulunan bir halkın haklarının korunması nedeniyle geçerlilik taşımamaktadır.

20 Temmuz 1974 tarihinde Türkiye tarafından başlatılan “Birinci Kıbrıs Harekâtı”na istinaden aynı gün BM Güvenlik Konseyi aldığı 353 sayılı karar¹⁹ ile 4 Mart 1964 tarihli ve 186 sayılı karara atıp yaparak tarafları ateşkese davet etmiş, tüm yabancı kuvvetlere Kıbrıs'tan çekilmeleri ve adanın toprak bütünlüğüne, bağımsızlığına ve egemenliğine saygı göstermeleri için çağrıda bulunmuştur (*Yearbook of The United Nations*, 1974: 291). Türkiye, Güvenlik Konseyinin bu kararı kabul etmiş ve harekâtın başlamasından iki gün sonra 22 Temmuz 1974'te ateşkes kararına uymuştur (Armaoğlu, 1989: 804). Ancak BM Güvenlik Konseyinin 20 Temmuz 1974 tarihli ve 353 sayılı kararı, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesindeki gerekçelerle ters düşmektedir (Tamçelik, 2008: 76). Nitekim Toluner'in (1977: 273-274) aktardığı gibi BM Kıbrıs özel temsilcisi Rossides'in açıklaması şu şekilde olmuştur: “*Bir saldırı başka bir saldırıyı haklı göstermez. Türkiye'nin müdahalesi Garanti Antlaşması ve BM Antlaşmasının ilgili hükümlerine uymamaktadır*”. Diğer taraftan Yunan hükümeti de bu harekâta karşı çıkmıştır ancak Oberling'in (1987: 137) aktardığına göre 21 Mart 1979'da Atina Yargıtay Mahkemesi'nin aldığı 2658/79 sayılı kararda “Birinci Kıbrıs Harekâtı”nın yasal olduğu kabul edilmiştir.

Kıbrıs'ta ateşkes sağlandıktan sonra Nikos Sampson yönetimden çekilmiş, yerine ılımlılığı ile tanınan ve Kıbrıs Rumlarının Cemaat Meclisi Başkanlığını yürüten Glafkos Klerides geçmiştir. Aynı zamanda Yunanistan'da da cunta yönetimi istifa

¹⁹ BM Güvenlik Konseyi 353 sayılı karar için bakınız: <https://digitallibrary.un.org/record/93470>

etmiş, Karamanlis başkanlığında sivil hükümet kurularak demokrasiye dönülmüştür (İsmail, 1998: 129). Ateşkes sağlandıktan sonraki diğer bir gelişme ise garantör ülkelerin dışişleri bakanlarının, ABD, SSCB ve BM'nin ise gözlemcileriyle katılım sağladığı Birinci Cenevre Konferansının²⁰ gerçekleşmesidir. 30 Temmuz 1974'te yapılan görüşmeler sonunda taraflar; 1960 Anayasa düzeninin yeniden tesis edilmesi, ateşkes çizgisi hattında BM kuvvetlerince güvenli bölgenin oluşturulması, Rum ve Yunan kuvvetlerinin Türk bölgelerinden çekilmesi ve bu bölgelerin BM kuvvetleri tarafından korunması, Cumhurbaşkanı Yardımcısı Rauf Denktaş'ın görevine devam etmesinin yanı sıra her iki toplumun otonom yönetimlerinin devam etmesi ve bir hafta içinde tekrar bir araya gelmesi konusunda mutabık kalarak protokol imzalamıştır (Arık, 2011: 18). Bu sonuçla Türkiye, Kıbrıs'a yapmış olduğu askeri müdahalenin yasal ve meşru olduğunu doğrulamış ve Kıbrıs Türk toplumunun adadaki varlığının ve özerkliğinin adadaki Rumlarla aynı statüde olduğunu kabul ettirebilmiştir. Ancak Koç'un ifadesiyle (2005: 229-230) İkinci Cenevre Konferansının yapılacağı 8 Ağustos 1974 tarihine kadar olan sürede Rum ve Yunan kuvvetler protokol esaslarına uymamış, Türklere ait olan yerleşim bölgelerini terk etmemiş hatta savunmasız Türk köylerine saldırılarını sürdürmüştür. Rum ve Yunan tarafı ise Türk birliklerinin ateşkese riayet etmediklerini ve birinci konferansın bitiminden itibaren ilerlemeye devam ettiklerini ileri sürmüştür (Şener, 2016: 414).

Türkiye, yaşananlardan sonra Kıbrıs Türklerinin Rumların yönetimi altında yaşayamayacağını, resmi Türk tezinin Kıbrıs'ın bağımsızlığının ve Kıbrıs Türklerinin güvenliğinin sağlanması şartının coğrafi esasa dayanan ikili otonom idare olduğunu açıklamıştır (Tuncer, 2005: 91). Akmaral'ın ifadesiyle (2004: 145) İkinci Cenevre Konferansında Yunan ve Rum tarafının tüm teklifleri reddetmesi ve askeri hazırlık için zaman kazanmaya çalışması sonucu görüşmeler kesilmiştir. Bunun üzerine Türkiye, Yunanistan'ın ve Rumların BM Güvenlik Konseyi'nin 353 sayılı kararı ve Birinci Cenevre Antlaşmasına uymadığını belirterek 14 Ağustos 1974'te İkinci Kıbrıs Harekâtına başlamıştır (Küçüköğlü, 2012: 223). Ne var ki birinci

²⁰ 30 Temmuz 1974 tarihli Cenevre Bildirgesi için bakınız: <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Cyprus%20S11398.pdf>

harekâtın aksine, ikinci harekât dünya kamuoyunda Türkiye'nin aleyhine bir havanın doğmasına neden olmuştur. Bu çerçevede birinci harekât Türkiye'nin "Garanti Antlaşması" kapsamında yasal ve meşru bir girişimi olarak telakki edilirken, ikinci harekât bir toprak iktisabı ve işgal olarak telakki edilmiştir. Bu gelişmeye karşılık olarak Yunanistan NATO'nun askeri kanadından çekildiğini duyurmuştur (Gürün, 1983: 430). Kıbrıs'ta iki toplumun varlığını kabul eden ancak Kıbrıs'ın NATO üssüne dönüşeceğini düşünerek Kıbrıs sorununun bütün dünyayı ilgilendiren bir durum kazandığını belirten Sovyetler Birliği de bir deklarasyonla Kıbrıs meselesinin uluslararası platformda ele alınmasını istemiş ancak ABD ve Türkiye buna karşı çıkmıştır (Armaoğlu, 1989: 807-808).

İkinci Kıbrıs Harekâtı üzerine BM Güvenlik Konseyi 16 Ağustos 1974 tarihindeki 360 sayılı kararıyla taraflara ateşkes ve yeniden görüşmelere başlanması çağrısı yapmış, Türkiye bu karara uyararak harekâtı sonlandırmıştır (Armaoğlu, 1989: 805-806). Birinci ve İkinci Kıbrıs Harekâtında yaşanan şiddetli çatışmalar esnasında çoğu Kıbrıslı Rum 4500 kişi hayatını kaybetmiş, yaklaşık 15000 kişi yaralanmıştır (Artuç, 1989: 318). Adanın kuzeyine tekabül eden, yüzölçümü olarak da %37'lik kısmını kapsayan alan Türkler tarafından kontrol altına alınmıştır (Çay, 1989: 101).

Müdahaleden sonra Türk askeri birlikleri adadan ayrılmamış ve yaklaşık 35000 kişiyle varlıklarını sürdürmüştür. 1960 anayasal düzenine geri dönülmemiş, ada fiilen ikiye bölünmüştür. Ateşkes hattı boyunca çizilen sınır (BM denetimindeki Yeşil Hat) kuzey ile güney arasındaki geçişleri engellemiştir (Latif, 2014: 199). Ayrıca Türkiye'nin İkinci Kıbrıs Harekâtı sonunda ulaştığı karasal alan Kıbrıs'ın kuzeyinde kurulacak olan Türk devletinin sınırlarını belirlemiştir (Tuncer, 2005: 91). Diğer taraftan her iki tarafın harekâta yönelik değerlendirmeleri farklı olmuş, Kıbrıslı Türkler ve Türkiye "*barış harekâtı*", Kıbrıslı Rumlar ve Yunanistan "*işgal*" olarak nitelendirmiştir. Aynı zamanda Kıbrıslı Türkler için bu harekât Enosis ihtimalini ortadan kaldırmış ve Kıbrıs'taki terör ortamını sonlandırmıştır. Rum tarafının bakış açısına göre ise 1974'te yaşananlar Kıbrıs sorununun doğasını etkilemiş, yeni bir yöne evirmiş ve toplumlararası görüşmelerin sonuçsuz kalmasına neden olmuştur (Michael, 2007: 588). BM Genel Sekreteri Waldheim de Güvenlik Konseyine

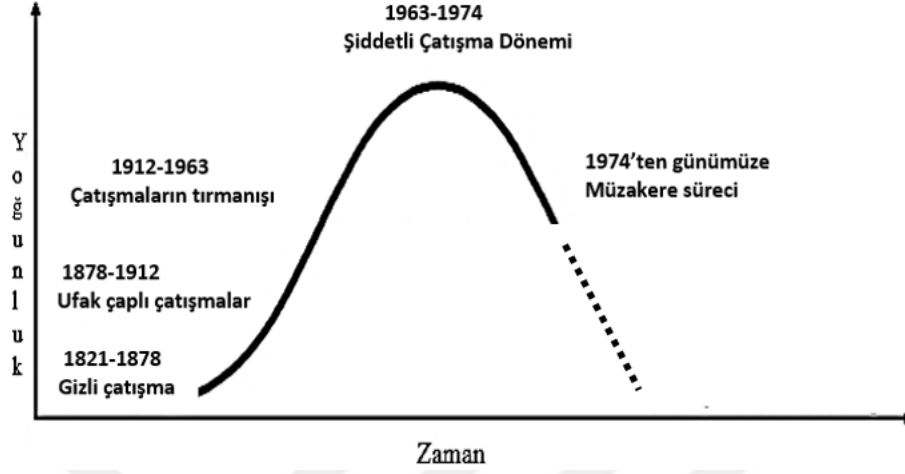
sunduğu raporda iki tarafın büyük kayıplar verdiği olayların toplumlararası var olan güvensizliği ve farklılıkları derinleştirdiğini ifade etmiştir (UN Security Council, 1974: 19).

Sonuç itibarıyla Hadjipavlou'nun (2007: 352) ifade ettiği gibi bazı görüşlerce 15. yüzyıla dayanan Osmanlı/Türk-Yunan/Rum arasındaki “tarihi düşmanlık”, 19. yüzyıldan itibaren Kıbrıs'ta kendini göstermiştir. Yunanistan'ın Ege adaları, Batı Trakya ve Girit örneklerinde elde ettiği başarıları Kıbrıs'ı da ilhak ederek sürdürmek istemesi adadaki Rum ve Türk toplumlarının çatışmasına neden olmuş, Türkiye'nin müdahalesini getirmiştir. Tarihi perspektifle incelendiğinde Osmanlı yönetiminin uyguladığı millet sisteminin getirdiği dini özerkliğe dayanan idari yapı ve İngiltere yönetiminin “böl-yönet” politikaları sonucu ortaya çıkan etnik ayrım iki toplumu birbirinden uzaklaştırmıştır. Sosyal ve siyasal örgütlenme biçimleri çatışmaları tetiklemiş, farklı milliyetçiliklerin farklı etnik ve ideolojik boyutlar taşıması da ötekileştirmelere yol açmıştır. Milliyetçiliklerin kitlesel destek bulması ve politik bir harekete dönüşmesiyle çatışmalar keskinleşmiş ve iki toplum algısal ve mekânsal düzeyde birbirinden kopmuştur. Kıbrıslı Rum ve Türk liderlerin farklı vesilelerle yaptığı hatalar, toplumlar arasındaki sosyal ve ekonomik eşitsizlikler, güven ve iletişim eksiklikleri, anavatanlara bağlılık, yabancı güçlerin çıkarları ve müdahaleleriyle uluslararası bir boyut kazanması gibi nedenler de çatışmaların derinleşmesine neden olmuştur.

3.1.2. Mevcut Durum Analizi

Arka-plan analizinde yer alan bilgiler doğrultusunda Kıbrıs'ta yaşanan çatışmanın aşamaları, Eylül 1996'da yeşil hat sınırında yaşanan münferit olaydan bağımsız olarak, Şekil 32'deki gibi gösterilebilir. Bu bağlamda 1821-1878 yılları arasında iki toplum arasında gizli çatışmanın var olduğu, 1878-1912 yılları arasında küçük çaplı çatışmaların yaşandığı, 1912 yılındaki ilk kitlesel çatışmayla birlikte çatışmalardaki tırmanışın 1963 yılına kadar sürdüğü ve 1963-1974 yılları arasında en şiddetli çatışmaların yaşandığı söylenebilir. Belirli aralıklarla kesintiye uğrasa da 1974'te başlayıp günümüze kadar süren müzakereler döneminde ise anlaşmazlıkların

çözümünün ve barış tesisinin sağlanamadığı ve bu aşamalara geçilemediği görülmektedir.



Şekil 32: Kıbrıs Çatışma Aşamaları

Kaynak: Brahm'ın Çatışma Aşamaları'ndan (Şekil 1.6) uyarlanmıştır.

Kıbrıs'ta yaşanan çatışmaların yoğunluk seviyeleri ile ilgili benzer bir değerlendirme Tablo 1'den (HIIK-Çatışma Yoğunluğu) yararlanılarak yapılabilir. Bu doğrultuda 1821-1878 yılları arası iki toplum arasındaki ilişkilere göre çatışma yoğunluk seviyesinin 1 olduğu, 1878-1912 yıllarını kapsayan dönem ise çatışmaların yoğunluk seviyesinin 2 olduğu görülmektedir. Çatışmaların kitlesellik kazanmasıyla 1912-1963 yıllarında yoğunluk seviyesinin 3'e, son olarak 1963-1974 yıllarında şiddetli kuvvetin düzenli bir şekilde tekrarlanmasıyla çatışma yoğunluk seviyesinin 4'e ulaştığından söz edilebilir.

Türkiye'nin müdahalesi sonrasında Kıbrıs ve Yunanistan'daki siyasi dinamiklerin değişimiyle birlikte 1974 yılından itibaren adada şiddet içeren çatışmalar yaşanmamıştır. Ancak geçmişte yaşanan vakalar sorunun çözümünü zorlaştırmış, çatışmayı da yeni bir düzleme taşımıştır. İki taraf arasındaki anlaşmazlıkların devam etmesi ve soruna müdahil olan devletler arasındaki gerginliklerin adaya yansımaları dikkate alındığında devam eden çatışmaları şiddet potansiyeline sahip "gizli çatışma" olarak tanımlamak yerinde olacaktır. Benzer bir değerlendirme de Bagdonas'lar (2015: 461) tarafından "görünmez şiddet" olarak yapılmıştır. Nitekim TSK tarafından gerçekleştirilen "İkinci Kıbrıs Harekâtı" sonrası şiddet içerikli çatışma

yaşanmaması bunu doğrular niteliktedir. Sonuç itibariyle Kıbrıs'ta 1974 yılında Kıbrıs Harekâtıyla oluşan ve günümüze kadar süregelen durum Şekil 33'de gösterildiği gibidir.



Şekil 33: 1974 sonrası Kıbrıs'taki durum

Kaynak: Bu harita şu web sitesinden uyarlanmıştır: “Map of Cyprus (Map Administrative Districts)”, <http://www.worldofmaps.net/en/europe/map-cyprus/map-administrative-districts.htm>, (Erişim Tarihi: 21.01.2020).

1974 yılında oluşan durumda Türk tarafı 3335 km²lik, Rum tarafı da 5896 km²lik bir alanı kontrolü almış, Kıbrıs BM Barışı Koruma Gücü askerlerinin yerleşimindeki yeşil hat ile bölünmüştür (TEPAV, 2012: 26). Benzer şekilde yeşil hat ile ikiye ayrılan Lefkoşa'nın belli bir bölümü Rum idaresinde, diğer kısmı da Türk idaresinde kalmış, Maraş bölgesi de yerleşime kapatılmıştır.

Yaşanan gelişmeler üzerine 25 Ağustos 1974 tarihinde BM Genel Sekreteri Kurt Waldheim iletişim kanalı işlevi görmek üzere Kıbrıs'a gelmiş, her iki toplumun temsilcileri olan Denktaş ve Klerides ile insani konuların ele alındığı bir görüşme gerçekleştirmiştir. BM Kıbrıs Özel temsilcisi aracılığı ile haftalık devam eden bu görüşmeler sonucu esirlerin salıverilmesi sağlanmıştır (Aydoğdu, 2005: 145).

Bu süreçte Makarios'un beklediği gelişme gerçekleşmiş, BM Genel Kurulu aldığı 1 Kasım 1974 tarihli 3212 sayılı karar²¹ ile Kıbrıs'taki yabancı kuvvetlerin çekilmesini ve kuzeyden güneye kaçan Rumların yerlerine geri dönmesi için tedbirlerin alınması istemiş, adadaki anayasal düzenin her iki toplumun meselesi olduğunu vurgulayarak bu toplumlara eşit şartlar altında, serbestçe ve karşılıklı kabul edebilecekleri bir siyasi çözüme ulaşmaya davet etmiştir (Armaoğlu, 1989: 808). Güvenlik Konseyi de 13 Aralık 1974 tarih ve 365 sayılı kararı²² ile Genel Kurulun 3212 sayılı kararını desteklemiş, böylelikle Kıbrıs Türkleri Kıbrıs Rumlarıyla eşit kabul edilerek bulunacak bir siyasi çözümde Türk toplumunun rızası ilk defa temel şart sayılmıştır (*Yearbook of The United Nations*, 1974: 296). Diğer taraftan ABD, İngiltere ve Yunanistan'ın ortak kararıyla Makarios Kıbrıs'a geri dönerek tekrar cumhurbaşkanlığı görevine getirilmiştir. Bu gelişmenin toplumlararası müzakereleri olumsuz yönde etkilediği söylenebilir zira Klerides soruna çözüm bulma gayretinde iken Makarios sorunu uluslararasılaştırma çabası içerisinde olmuştur (Asmussen, 2008: 282). Nitekim Klerides'in ifadesiyle de Makarios iki bloktan birine dahil olmayarak Bağlantısızlık siyasetini uluslararası destek sağlamak için izlemiştir (Clerides, 2008: 10). Öte yandan bu dönemde Yunanistan'ın yürüttüğü lobi faaliyetlerinin etkisiyle ABD, kendisine sattığı silahları harekât sırasında kullandığı için ikili anlaşmaları ihlal ettiği gerekçesiyle Türkiye'ye silah ambargosu uygulamıştır (Oberling, 1987: 153).

10-13 Şubat 1975 tarihleri arasında Klerides ve Denктаş BM Genel Sekreteri Özel Temsilcisi aracılığıyla birbirlerine önerilerini sunmuştur. Buna göre Kıbrıs Rum tarafı ilk kez coğrafi ayrıma dayalı federasyonu kabul etmekle birlikte gücün merkezde toplanması ve kendileri için güvensizliğe neden olan Türk askerinin adadan ayrılmasını isterken, Türk tarafı yetkilerin merkezi hükümet yerine federe devletlerde bulunmasını ve garanti antlaşmasının geçerli olmasını talep etmekteydi (Polyviou, 1980: 204). Netice itibariyle tarafların beklentileri arasındaki farklılıklar bir anlaşmanın gerçekleşmesine engel olmuştur.

²¹ BM Genel Kurulu 3212 sayılı karar için bakınız: [http://www.mfa.gov.cy/mfa/mfa2016.nsf/F87C92F69F15F20BC2257F9C00387EAD/\\$file/Resolution%201974%20%20\(3212\).pdf](http://www.mfa.gov.cy/mfa/mfa2016.nsf/F87C92F69F15F20BC2257F9C00387EAD/$file/Resolution%201974%20%20(3212).pdf)

²² BM Güvenlik Konseyi 365 sayılı karar için bakınız: <https://digitallibrary.un.org/record/93479>

İkinci Kıbrıs Harekâtı sonrası Kıbrıs Türk Yönetimi hem yaşanan gelişmelere karşı tepkisini göstermek hem adada oluşan yeni duruma hukuki bir nitelik kazandırmak hem de Kıbrıslı Türklerin ihtiyaçlarını karşılayabilmek için 13 Şubat 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin (KTFD) kurulduğunu ilan etmiştir (Hale, 2000: 156). Bunun üzerine Makarios BM Güvenlik Konseyine başvurmuş, Konsey de 12 Mart 1975 tarih ve 367 sayılı karar²³ ile daha önce aldığı 365 sayılı karara atıfta bulunarak Kıbrıs Türk Federe Devleti ilanının tanınmayacağını ve ilanın geri alınmasını belirtmiştir (*Yearbook of The United Nations*, 1975: 297-298). Ayrıca bu kararda BM Genel Sekreterine yeni bir iyi niyet girişimi kapsamında taraflar arası görüşmeleri yürütmesi görevi verilmiştir. Sonuç itibariyle çatışan tarafların tek taraflı eylemleri de müzakereleri olumsuz etkilemiştir.

KTFD'nin ilanı ve Makarios'un BM başvurusu Kıbrıs'ta taraflar arasındaki güvensizliği derinleştirirken BM Genel Sekreteri Waldheim, iyi niyet misyonu çerçevesinde 2 Ağustos 1975 tarihinde iki toplumun temsilcilerini Viyana'da bir araya getirmiş, aralıklarla 17 Şubat 1976'ya kadar süren bu görüşmelerde taraflar ilk olarak taviz elde etmeyi umduğu konuları konuşulmasını, daha sonra taviz vermeleri gereken konulara geçilmesini istediklerinden nüfus mübadelesi dışında kayda değer bir sonuç elde edememiştir. Aynı zamanda Rum basınının Klerides'i taviz verdiği yönünde eleştirmesi ve Türkiye'deki ara seçimler tarafların müzakerelerdeki pozisyonlarını sertleştirmiş, görüşmeleri olumsuz yönde etkilemiştir (Ertekun, 1977: 17; Ertekun, 1984: 257-258). Sonuç itibariyle BM Barış Gücü gözetiminde gerçekleşen mübadelede kapsamında adanın kuzeyinde bulunan 138.000 Rum güneye, adanın güneyinde bulunan 65.000 Türk kuzeye geçmiştir (Asmussen, 2008: 61). Böylelikle iki bölge etnik olarak homojen hale gelmiştir.

Kıbrıs'ta Rumların güneyde Türklerin de kuzeyde toplanmasıyla birlikte Helen ve Türk milliyetçilikleri her iki taraf resmî ideoloji hüviyeti kazanması bölünmüşlüğü derinleştirmiştir. Bunun yanı sıra 1974'te hem Yunan Cuntasının hem de Türkiye'nin adaya yaptığı müdahalenin yerli ada halkı tarafından ihanet olarak değerlendirilmesi

²³ BM Güvenlik Konseyi 367 sayılı karar için bakınız: <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Cyprus%20SRES%20367.pdf>

ve Anavatan-Kıbrıs ilişkilerinin sorgulanmaya başlaması iki farklı ideolojiyi ortaya çıkarmıştır. Bunlardan ilki Helen ve Türk kimliğini daha saf ve özgün olarak Kıbrıs'ta yaşatmayı amaçlayan Kıbrıs Rum ve Türk etnik milliyetçilikleri, ikincisi ise Helen ve Türk milliyetçiliklerine karşı ortak bir "Kıbrıslı" kimliği yaratmaya çalışan Kıbrıslılık bilincidir. Ancak her iki milliyetçilik de güçlü argümanlar ileri sürememiş ve sonuç itibarıyla kitlesel destek görememiştir (Çağlayan, 2013: 449-453).

1977-1979 yılları arasında toplum liderlerine üç farklı plan sunulmuştur. Bunlardan ilki 1977 yılında BM Genel Sekreteri Waldheim tarafından dört maddeden oluşan ilk Zirve Anlaşmasıdır. 1977 Zirve Anlaşmasına göre; 1) bağımsız, iki toplumlu bir federal cumhuriyet kurulacak; 2) her topluluğun idaresine düşen bölge, ekonomik canlılık, verimlilik ve toprak mülkiyeti ışığında ele alınacak; 3) iki toplumlu bir federal sistemin temel dayanağını ve Kıbrıs Türk toplumu için ortaya çıkabilecek bazı pratik zorlukları göz önünde bulundurarak, dolaşım özgürlüğü, yerleşme özgürlüğü, mülkiyet hakları ve diğer özel konular gibi ilkelerle ilgili sorular tartışılacak; 4) merkezi federal hükümetin yetkileri ve işlevleri, devletin iki toplumlu karakterini dikkate alarak ülkede birliğin korunmasına yönelik olacaktır (Türk, 2003: 167). Her iki tarafın da anlaşmaya vardığı bu maddeler kapsamında Rumlar ilk kez iki bölgeli bir federasyonu kabul etmiştir.

BM Genel Sekreteri Kıbrıs Özel Temsilcisi Perez de Cuellar Zirve görüşmeleri sırasında edindiği izlenimini "Makarios'un yaşadığı darbe tecrübesiyle uzlaşmaya niyetli olduğu" şeklinde aktarırken, Vassilou da "Makarios'un Kıbrıs sorunun çözmeye ikna olduğunu ancak müzakereler sırasında öldüğünü ve bu olayın Kıbrıs tarihinde bir dönüm noktası" olduğunu belirtmiştir (De Cuellar, 1997: 216; Tüzünkan, 2007: 116). Bir diğer görüş ise Makarios'un yeni ABD Başkanını kazanarak Türkiye'ye yapılan baskıyı artırmak için ikna etmek üzere tavır değişikliğine gittiği yönündedir (Polyviou, 1980: 207).

Zirve Anlaşması, temel ilkeleri ana hatlarıyla çizerken bir çözüm için kapsamlı bir çerçeve sunmamıştır. Türk ve Rum liderliğinin daha sonra Birleşmiş Milletlere sunduğu ayrıntılı çerçeveler, temel kavram olan federasyonun anlamından başlayarak

iki taraf arasındaki farklılığı göstermiştir. Türk tarafının benimsediği Kıbrıs Türk Federal Cumhuriyeti'nin kurulmasına ilişkin genel ilkeler şu şekildedir: Kıbrıs, biri Türk ulusal toplumu için kuzeyde, diğeri Rum ulusal toplumu için güneyde olmak üzere iki federe devletten oluşan bağımsız, bağlantısız, egemen, iki bölgeyi bir Rum-Türk Federal Cumhuriyeti olacak; Egemenlik, cumhuriyetin kurucuları olarak iki ulusal topluluk tarafından eşit olarak paylaşılmaya devam edecek; ve Federal Hükümetin yetkileri ve işlevleri, Kıbrıs Türk Federe Devleti ile Kıbrıs Rum Federe İdaresi tarafından aralarındaki anlaşmayla verilen yetkiler olacaktır (UN Security Council, 1977: 11-13).

Buna karşılık, Kıbrıs Federal Cumhuriyeti'nin anayasal yapısını düzenleyen Kıbrıs Rum genel ilkeleri ise şu şekildedir: Federal Kıbrıs Cumhuriyeti, Kıbrıs Rum bölgesi ve Kıbrıs Türk bölgesinden oluşan bağımsız, egemen, bağlantısız, iki toplumlu bir federal cumhuriyet olacak; Federal Cumhuriyetin toprakları tek ve bölünmez bir bütündür ve bölgelerin topraklarından oluşur; ve Federal Cumhuriyetin devlet yetkisi, bu topraklarda herkes üzerinde kullanılır (UN Security Council, 1977: 13-14). Başka bir deyişle, Kıbrıslı Türkler bölgesel federasyon talep etmekteydi. Geçmişte yaşananlardan dolayı böyle bir çözümün Kıbrıs'ın gerçeklerine uygun olduğu düşünülmekteydi (Necatigil, 1985: 27). Ancak güven ortamının oluşması için uzun zamana ihtiyaç vardı ve bu empoze edilemez, doğal yollarla gelişebilirdi. Buna karşın Kıbrıslı Rumlar ise sınırlı bir otoriteye sahip bir federasyon istiyordu. Kavramlar üzerinde bir netleşme sağlanmamış olması çözümlenmeyi getirmeyen sonraki müzakereleri de etkilemiştir. Nitekim daha sonraki günlerde Makarios'un Rum basınına yaptığı açıklama "Türlere tek bir taş bile veren antlaşmayı imzalamayacağım" şeklinde olmuştur (Birand, 1979: 297-300).

1978 yılında sunulan diğeri bir öneri ABD, Kanada ve İngiltere tarafından geliştirilen ve on iki maddeyi içeren Nimetz Planıdır (Camp, 1980: 60). Zirve anlaşması ile arasındaki temel farkın bir çözüm için ayrıntılı çerçeve sunması olan Nimetz Planının ilkeleri ise şu şekildedir: 1) Kıbrıs, biri Rumlar, diğeri Türkler tarafından olmak üzere iki bölgeye ayrılmış bir federal devlet olacaktır. Hiçbir kısmı başka bir devletle birleştirilemez; 2) Kıbrıs'ın yeni anayasal yapısı bu planın noktalarına dayanacak ve

müzakereciler görüşmelerini 1960 Anayasası ve ilgili BM kararları da dahil olmak üzere önceki anlaşmalara dayanarak yapacaklar; 3) Federal Anayasa, hareket ve mülkiyet hakları da dahil olmak üzere tüm temel hakları sağlayacaktır; 4) Federal hükümet, dış ilişkiler, savunma, para birimi ve merkez bankacılığı, bölgesel ve dış ticaret, iletişim, finans, gümrük, göç ve sivil havacılık gibi belirli işlevlere sahip olacaktır. Diğer fonksiyonlar iki bölgeye dayanacaktır; 5) Federal hükümetin özellikleri şu şekildedir: Üst meclis Türkler ve Rumlar ve alt meclis nüfusa göre eşit olarak bölünmüş iki meclisli bir meclis olacaktır; bir yasanın her iki alt mecliste de onaylanması gerekiyor, ancak üst meclis reddederse, her toplum temsilcisinin %38'i oy kullandığı sürece, alt meclis üçte iki çoğunluğu geçersiz kılabilir; başkan bir topluluktan diğeri başkan yardımcısı olacaktır; iki toplumdaki hiçbirinin %30'dan daha azına sahip olamayacağı bakanlar konseyini birlikte seçeceklerdir; başkan ve başkan yardımcısı herhangi bir federal tasarıyı birlikte veto edebilir, ancak veto her iki evde de üçte iki çoğunluk tarafından geçersiz kılınabilir; bir anayasa mahkemesi bir Kıbrıslı Rum, bir Kıbrıslı Türk ve bir dış yargıçtan oluşur; memurların isimlendirilmesinde adil bir dikkat gösterilmelidir; 6) Taraflar yürütme ve yasama organlarına sahip bölgesel hükümetler kurulacaktır; 7) İki bölge arasında pratik iş birliğini geliştirmek için bir ajans kurulacaktır; 8) Kontrol edilecek bölge ekonomik verimlilik, yaşayabilirlik, arazi mülkiyeti, güvenlik, nüfus ve tarih dikkate alınarak müzakerelerde tartışılacaktır. Türk tarafı, Kıbrıs Rum tarafı lehine önemli coğrafi değişiklikleri kabul edecektir; 9) Mülkiyeti terk etmek zorunda kalanlar geri dönebileceklerdir; bunu yapamazlarsa talepleri karşılanacaktır, 10) Anlaşmanın zorunlu bir kısmı, üzerinde anlaşmaya varılan beklenmedik durumlar hariç, tüm Kıbrıslı olmayan askeri birliklerin geri çekilmesi olacak; 11) Özel bir fon kurulacak, federal hükümet tarafından finanse edilecek ve iki bölge tarafından birlikte yönetilecektir. En çok finansal ve sosyal yardıma ihtiyaç duyan cumhuriyet bölgelerindeki kalkınma projelerinde kullanılacak; 12) İyi niyet yaratmak ve insani sorunları çözmek için, Maraş bölgesi müzakereler sırasında aşamalı olarak BM himayesinde yeniden yerleştirilecektir (Gwertzman, 1978).

Nimetz planı, Kıbrıs Rumların önceki önerilerine benzer niteliktedir ancak yerel özerkliğe sahip her türlü federasyona karşı olunduğu ve üniter bir devlet istenildiğinden Kıbrıslı Rumlar bu planı reddetmiştir (Tüzünkan, 2007: 120-121).

On maddeden oluşan üçüncüsü plan ise 1979 yılında yine BM Genel Sekreteri Waldheim tarafından önerilmiş ve ikinci Zirve Anlaşmasında taraflara sunulmuştur. Bu planın temel ilkeleri şu şekildedir: 1) Toplumlararası görüşmeler 15 Temmuz 1979'da devam edecektir; 2) 12 Şubat 1977 tarihli Makarios-Denktaş yönergeleri ve BM'nin Kıbrıs sorunuyla ilgili kararları müzakerelerin temelini oluşturacaktır; 3) Cumhuriyetin bütün vatandaşlarının insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygı gösterilecektir; 4) Görüşmelerde bütün toprak ve anayasa konuları ele alınacak; 5) Muhataplar kapsamlı bir çözümün anayasa ve toprak sorunlarını incelemeye başlarken öncelik BM gözetiminde Maraş'ın yeniden yerleşime açılmasına verilecektir. Maraş konusunda anlaşmaya varıldıktan sonra bu, Kıbrıs sorununun diğer yönleri üzerindeki tartışmaların sonucu beklenmeksizin uygulanacaktır; 6) Görüşmelerin sonucunu tehlikeye atabilecek herhangi bir eylemden kaçınmaya karar verilmiştir. İyi niyet, karşılıklı güven ve normal koşullara dönüşü teşvik etmek için her iki tarafın ilk pratik önlemlerine özel önem verilecektir; 7) Kıbrıs Cumhuriyeti'nin askersizleştirilmesi öngörülmekte ve buna ilişkin konular tartışılacaktır; 8) Cumhuriyetin bağımsızlığı, egemenliği, toprak bütünlüğü ve bağlantısızlığı, başka bir ülke ile kısmen veya tamamen birleşmeye ve herhangi bir biçimde bölünmeye karşı güvence altına alınacaktır; 9) Toplumlararası görüşmeler Lefkoşa'da yapılacaktır; 10) Toplumlararası müzakereler gecikmeden kaçınarak sürekli ve kesintisiz bir şekilde yapılacaktır (Koç, 2005: 244-245).

Kıbrıslı Türklerin bölgesel federasyon talebi karşısında Kıbrıslı Rumların sınırlı yetkiye sahip bir federasyon isteği her iki tarafı konularını meşrulaştırmak için monolitik egemenlik kavramına dayanan yasal formülasyonlara yöneltmiştir (Tocci, 2004: 58). Kıbrıslı Türklere göre ayrışma yoluyla bir federasyon, anayasal bir çökme durumunda Kıbrıslı Rumların egemenliğinin önüne geçecek dolayısıyla da herhangi bir çözüm yeni bir devletin kurulmasıyla mümkün olabilecekti. Kıbrıslı Rumlar için ise iki egemen devletin önceden varlığını kabul etmek 1974 askeri müdahalesinin ve

bölünmesinin meşruiyetinin tanınması anlamına gelmekteydi. Bu endişeler, federasyonun iki farklı bakış açısının ardındaki tarihsel korkuların baskın faktörler olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan Makarios'un 1977 yılında ölümü sonrası yerine Kyprianou geçmiş ve diğer görüşmelere Kıbrıs Rum toplumu adına liderlik etmiştir.

Kyprianou da Makarios gibi Kıbrıs sorununu çeşitli uluslararası platformlarda görünür kılmak, Türkiye'nin kınandığı karar alınmasını ve BM kararlarının uygulanmasını sağlamak, BM'yi ve etkili üyelerini kendi beklentileri doğrultusunda bir çözüm bulmak için harekete geçirmek ve Kıbrıs'ın tek yasal hükümeti olarak kabul görüldüğünü bir kez daha onaylatmak için sorunu uluslararasılaştırma çabası içinde olmuştur. Dolayısıyla Kyprianou döneminde de Kıbrıs sorununun coğrafi temelde çözülmesi zorlaşmıştır (Oberling, 1987: 170-171). Rum liderliğin uluslararası girişimlerinin dışında Kıbrıs bayrağının yanına Yunan bayrağını asması ve Kıbrıs ulusal marşı olarak Yunan marşının resmileştirilmesi gibi eylemlerde bulunması da hem toplumlararası görüşmeleri olumsuz etkilemiş hem de iletişimin liderlerle sınırlı olduğu ortamda toplumlararası mesafeyi genişletmiştir (Kalodoukas, 2003: 96).

Genel Sekreter Waldheim ise Viyana ve Lefkoşa'da gerçekleşen görüşmelerden sonuç çıkmamasını, tarafların soruna ilişkin gerçeklerle yüzleşmek istememelerine dayandırmıştır (UN Security Council, 1977b: 18). Devam eden süreçte de taraflar karşı tarafın müzakere pozisyonuna odaklanmış, temel uzlaşmazlık noktalarında herhangi bir değişiklik olmamıştır. Rum bakış açısına göre Türkler Kıbrıs'ı parçalamak ve kendi hükümetlerini yasallaştırmak istemektedir. Türk tarafının görüşü ise Rumların uluslararası alanda destek sağlamak amacıyla olup anlaşmalara uymamaktadır (UN Security Council, 1979: 13). Nihayetinde Kıbrıs sorununun anayasal yapısında "federal" ve toprak düzenlemesinde "iki kesimlilik" formülü, bu belgeden kaynaklanmaktadır.

9 Ağustos 1980'de tekrar başlayan görüşmelerde gündeme gelen belgede ilk kez iki kesimlilik ve güvenlik kavramları açıkça ele alınmış, bu görüşmede Türkler iki

toplumlu ve iki bölgele federal devlet önerisini yinelerken Rumlar iki toplumluluğu kabul ederken iki bölgeliliği reddetmiştir (Tuncer, 2005: 98). Nihayetinde Kıbrıs sorununun anayasal yapısında “federal” ve toprak düzenlemesinde “iki kesimlilik” formülü, bu belgeden kaynaklanmaktadır.

Uzlaşuya varılamaması sebebiyle Genel Sekreter Waldheim, 1981 yılının başlarında Maraş’ın BM gözetiminde yerleşime ve Lefkoşa Havalimanının sivil trafiğe açılması, Kuzey Kıbrıs’a uygulanan ekonomik ambargoların belirli oranda kaldırılması gibi iyi niyet ve güven ortamını oluşturacak meselelerin taraflarca ele alınması için ısrarda bulunmuş, ancak sonuç alamamıştır (Camp, 1989: 69). Zira Genel Sekretere göre taraflar müzakerelerde “al-ver” mantığı içinde hareket etmekte, kendi talepleri doğrultusunda ilerleyip süreci çıkmaza sokmaktadır (UN Security Council, 1980: 10). Nitekim müzakerelerde tarafları aşırı taleplerden alıkoyabilecek bir mekanizma olmadığından süreç üzerinde kontrol sahibi taraflar olmaktadır.

Karşılıklı güvensizliğin yoğun olduğu toplumlararası ilişkilerde 1979-1983 yılları arası her iki tarafın temsilcileriyle yaklaşık 250 oturum gerçekleştirilse de anayasal konulardaki farklılıklar önemli bir atılımı engellemiştir (Tüzükan, 2007: 122). Rum tarafı Türkler ile eşit statüde olmak istemezken buna karşılık Türkler iki bölgele ve iki kesimli federasyonu, kendi güvenlikleri için TSK’nın KTFD içerisinde görevine devam etmesini ve göçe zorlanmamalarını istemiştir (Tuncer, 2005: 99). Görüşmelerden anlaşma çıkmaması üzerine Kıbrıslı Rumlar ve Yunanistan toplumlararası müzakereleri sonlandırarak meseleyi bir kez daha uluslararası alana taşımıştır.

Bu dönemde Yunanistan’da Papandreu’nun iktidara gelmesiyle gerginleşen Türk-Yunan ilişkileri de toplumlararası müzakereleri etkilen bir diğer unsur olmuştur. Papandreu, Kıbrıs Cumhuriyeti’ne ekonomik yardımın da iki katına çıkarılacağını belirterek müzakerelerin Denктаş ile değil, Rumlar ile Ankara arasında olduğunu açıklamış, Kıbrıs konusunu Türkiye ile ilişkilerinde koz olarak kullanmak istemiştir. Papandreu döneminde Rum tarafındaki “redciler” önemli ölçüde destek görürken Kyprianou da müzakerelerdeki sert tavrını sürdürmüştür (Michael, 2009: 64).

Yunanistan'ın Güney Kıbrıs'a asker ve silah yığdığına dair raporların ortaya çıkması da ilişkilerin daha da gerginleşmesine yol açmıştır (Necatigil, 1985: 57-58). Türkiye'nin politika değişikliğine gitmesi için Rum tarafının izlediği sorunu uluslararası alana taşıma çabalar, Papandrea ile birlikte hat safhaya ulaşmış, çözümün ancak büyük devletlerin katılacağı uluslararası bir toplantıyla olabileceği savunulmuştur (Sönmezoğlu, 1991: 139). Bu doğrultuda Waldheim'den sonra BM Genel Sekreterliği görevini devralan Xavier Perez de Cuellar, Yunanistan ve Rum tarafının bu politikasının bir tehdit unsuru olarak kullanıldığı ve uluslararası liderlerin desteği ile sorunu Genel Kurul'a taşıyarak Türkiye üzerinde baskı uygulamaya çalıştıklarını belirtmiştir (De Cuellar, 1997: 220). Nitekim BM üyesi olan bir devletin, olmayanlara göre BM organlarında elde ettiği avantaj bu noktada ortaya çıkmaktadır. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi için BM arzulan sonucun alındığı etkili bir araç olarak olmuştur (Joseph, 1992: 31). Rum tarafı politikalarına, eylem ve taleplerine meşruiyet zemini sağlamak için BM'yi kullanmaya çalışmış ve bu nedenle de Genel Kurul'a başvurmuştur.

Rum tarafının başvurusu ve Bağlantısız ülkelerin önerisiyle BM Genel Kurulu 13 Mayıs 1983 tarihinde almış olduğu 37/253 sayılı karar²⁴ ile Kıbrıs'taki egemenlik ve denetim hakkının Kıbrıs Cumhuriyeti'nin hakkı olduğunu, tüm işgal kuvvetlerinin çekilmesi gerektiğini duyurmuştur. Bu gelişme üzerine Yunanistan ve Rum tarafı Türk askerisinin adadan çekilmesini şart koşmuş, görüşmeler bir kez daha çıkmaza girmiştir (De Cuellar, 1997: 221). Papandrea ve Kyprianou'nun çabaları ile Genel Kurul'da bu kararın alınması toplumlararası görüşmeleri göz ardı etmiş, genel bakış açısı üye ülkelerden birinin topraklarının işgal edildiği şeklinde olmaya devam etmiştir (Bölükbaşı, 1998: 422).

De Cuellar, hem Genel Kurul kararının tarafları olumsuz yönde etkilememesi hem de kesintiye uğrayan görüşmeleri yeniden canlandırmak için "yol göstericiler" adıyla taraflara iki versiyonlu çalışma sunmuştur. Ancak ilerleme sağlanamamıştır (Kalodoukas, 2003: 96). Bir görüşe göre bu öneriler sorunu çözüme kavuturacak

²⁴ BM Genel Kurulu 37/253 sayılı karar için bakınız: [http://www.mfa.gov.cy/mfa/mfa2016.nsf/87C92F69F15F20BC2257F9C00387EAD/\\$file/Resolution%201983%20\(37.253\).pdf](http://www.mfa.gov.cy/mfa/mfa2016.nsf/87C92F69F15F20BC2257F9C00387EAD/$file/Resolution%201983%20(37.253).pdf)

şekilde adil planlanmıştı ve belki de bu yüzden reddedilmişti (Camp, 1989: 70). Ertuğrul'un (2012: 242) aktardığına göre dönemin Rum Dışişleri Bakanı Rolandis'in yıllar sonra *Alithia* gazetesine verdiği röportaj da şu şekilde konuşmuştur: “*Tren istasyona her zaman gelmez. Geldiğinde de biz trenin kaçmasına izin verdik... Kıbrıs Sorununun çözümüyle ilgili olarak trene 1974'ten bu yana 7 kez binmeyi reddettik*”.

1975'ten bu yana BM'nin temsilcileri ile yürüttüğü arabuluculuk faaliyetlerine aykırı olan, Kıbrıs Türklerinin eşitlik hakkını yok sayan ve garantör devlet Türkiye'nin yapmış olduğu müdahaleyi istila şeklinde nitelendiren bu karara istinaden KTFD Meclisi Kıbrıs Türk toplumunun self-determinasyon hakkı olduğunu beyan ederek aldığı bir kararla 15 Kasım 1983'te Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin²⁵ (KKTC) kurulduğunu açıklamıştır (Dodd, 2010: 149). Ayrıca Kıbrıs Türk yönetimi, Rumların BM kararlarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak müzakereleri terk ettiğini ve başka alternatiflerinin kalmadığını açıklamıştır (Moran, 1997: 328). BM Güvenlik Konseyi de 541 sayılı karar²⁶ ile KKTC'nin hukuken geçersiz bir devlet olduğunu ilan ederek üye devletlere de KKTC'yi tanımama çağrısı yapmıştır (Tamçelik, 2013: 1251). Kıbrıs Cumhuriyeti Kıbrıslı Türklerin yokluğuna rağmen uluslararası toplum tarafından adadaki tek yasal hükümet/otorite olarak kabul edilmiştir. KKTC'nin bağımsızlığını tanıyan, diğer taraftan da Kıbrıs Cumhuriyeti'nin meşruiyetini tanımayan tek ülke Türkiye olmuştur. Türkiye ile KKTC arasında gerçekleşen büyükelçi atamaları da BM Güvenlik Konseyinin 550 sayılı kararı²⁷ ile kınanmış ve KKTC'nin tanınmaması, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün korunması çağrısı yinelenmiş, BM Genel Sekreterinin müzakere sürecini başlatması istenmiştir. Sonuç itibariyle uluslararası hukuki statüleri bakımından KKTC de facto devlet, Kıbrıs Cumhuriyeti ise bağımsız egemen devlet olarak ifade edilmektedir (TEPAV, 2012: 11).

²⁵ Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Kuruluş ve Bağımsızlık Bildirgesi için bakınız: <http://www.cm.gov.nc.tr/Bilgi/bildirge.pdf>

²⁶ BM Güvenlik Konseyi 541 sayılı karar için bakınız: <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Cyprus%20SRES541.pdf>

²⁷ BM Güvenlik Konseyi 550 sayılı karar için bakınız: <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Cyprus%20SRES550.pdf>

De Cuellar KKTC'nin ilan edilmesinin Kıbrıs'taki mevcut durumu daha da kötüleştireceğini raporunda belirtmiştir (UN Security Council, 1983: 12). Nitekim bundan sonra her ne kadar tanınmasa da KKTC'nin ilanı ile sorunun tarafları iki toplum değil iki devlet olmuştur. Rum tarafı, Türklerin bu tek taraflı eylemine sert tepki göstererek KKTC ilanı feshedilmediği müddetçe Denктаş ile görüşülmeyeceğini açıklamıştır (Bölükbaşı, 1998: 423). Diğer taraftan bu eylem Güney Kıbrıs'taki "redcileri" de güçlendirmiştir (Kalodoukas, 2003: 98).

Avrupa Topluluğu'nun KKTC Deklarasyonu karşısında vermiş olduğu beyan da şu şekilde olmuştur: Avrupa Topluluğu üyesi on devlet, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı, egemenliği, toprak bütünlüğü ve birliği için koşulsuz desteklerini yineliyor. Cumhurbaşkanı Kyprianou hükümetini Kıbrıs Cumhuriyeti'nin tek meşru hükümeti olarak görmeye devam ediyor. İlgili tüm tarafları, bölgede çok ciddi bir durum yaratan KKTC'yi tanımamaya çağırıyor (Melakopides, 2006: 79).

Kıbrıs Rum toplumunu yöneten resmi olarak tanınmış bir Kıbrıs Cumhuriyeti ile Kıbrıs Türk toplumunu yöneten tanınmamış bir KKTC'nin varlığı zaman içinde iki farklı siyasal, ekonomik, sosyal sistem ve politikalar ortaya çıkarmış, Kıbrıs sorununun kemikleşmesine katkı sağlamıştır (Tocci ve Kovziridze, 2004: 71). Ortak yönetim ya da ortak siyasi kültürün gelişmesi mümkün olmamıştır. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin siyasi üstünlüğü ve uluslararası meşruiyeti karşısında Kıbrıslı Türklerin de kendi kendini yönetme ve iç egemenlik gibi sonradan edinilmiş olan siyasi haklarını bırakmak istememesi iki tarafın orta yol bulmasını güçleştirmiştir (Uslu, 2010: 3). Ayrıca her iki taraf da müzakerelerde birbirlerini meşru hükümet olarak görmemiştir.

1974'ten beri Kıbrıslı Rumlar sorunu yabancı istila ve işgal, uluslararası hukukun ve insan haklarının ihlali olarak, Kıbrıslı Türkler ise ihmal, tahakküm ve Kıbrıslı Rumların Enosis arayışı yoluyla adada bir azınlığa dönüştürme girişimi olarak tanımlamıştır. Sorunu tanımlamadaki bu farklılığın tüm arabuluculuk çabalarının ve iki taraf arasındaki toplumlar arası görüşmelerin başarısızlığının ana kaynağı olduğu söylenebilir. Clement H. Dodd (2005: 41) ise toplumlararası müzakerelerin başarısız

olmasının beş ana nedeni olduğunu savunmaktadır: 1) federasyona göre farklılıklar, yani Kıbrıslı Rumlar bölgesel bölünme olmadan federasyonu tercih ederken Kıbrıslı Türkler bölgesel bölünme ile federasyonu tercih etmekte, 2) Yunan mültecilerin eski evlerine dönme hakları üzerindeki farklılıklar, yani Kıbrıslı Rumlar mülteciler için tam geri dönüş hakkı talep ederken Kıbrıslı Türkler tazminat talebinde bulunmakta, 3) Türkiye'den gelen göçmenlere ilişkin farklılıklar; yani Kıbrıslı Rumlar tüm göçmenlerin Kıbrıslı Türkler için kabul edilemez olan Türkiye'ye dönmelerini talep etmekte, 4) Türk askeri varlığı üzerindeki farklılıklar, yani Kıbrıslı Rumlar Türk Silahlı Kuvvetlerinin tamamen geri çekilmesini talep ederken Kıbrıslı Türkler varlıklarını adadaki güvenlik, hayatta kalma ve eşitliklerinin bir garantisi olarak görmekte, 5) Egemenlik kavramının farklı yorumları, yani Kıbrıslı Rumlar tek egemenlik talep ederken Kıbrıslı Türkler egemenlik iddiasını eşit ortaklıklarını tanıyan bir anayasaya dayandırmıştır. Dolayısıyla bir taraf için çözüm oluşturan şey, diğer taraf için sorun teşkil etmektedir.

KKTC Deklarasyonu, BM Genel Sekreter de Cuellar'ı yıllarca süren müzakerelerde varılan uzlaşma unsurlarının bir taslak anlaşma olarak sorunların çözümü için bir mekanizma ile birleştirilmesine yöneltmiştir. Bu kapsamda taslak, sonuçların entegre bir bütün olarak değerlendirileceği anlayışıyla imzalanmalıdır; yani, genel bir çözüme yönelik nihai taahhüt, tüm konuların her iki tarafın karşılıklı memnuniyetine çözülmesine bağlı olacak şekilde tasarlanmıştır. BM Genel Sekreteri de Cuellar, 1977 ve 1979 Zirve anlaşmalarına dayanarak, toplumlar arası müzakereler için kapsamlı bir yaklaşım formüle etmeye çalışmıştır. Bu girişimler sonucu "yakınlık görüşmeleri" olarak adlandırılan, tarafların yüz yüze görüşmeyip BM Genel Sekreteri de Cuellar aracılığı ile yürütülen müzakere süreci başlamıştır (Bölükbaşı, 1998: 423). 1984 ile 1986 arasında Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri de Cuellar yönetiminde üç anlaşma hazırlanmıştır: Çalışma Noktaları (1984), Entegre Belgeler (1985) ve Taslak Çerçeve Anlaşması (1986). Federal bir çözümün yapısını tanımlamak için o zamana kadar ortaya konan en kapsamlı metin olan Çalışma Noktaları, taraflarca kabul edilmesine rağmen imzalanmadan önce Kyprianou'nun Yunanistan'ı ziyareti ve Yunanistan Başbakanı Papandreou ile görüşmelerinin ardından Kıbrıslı Rum liderin

imzalamayı reddetmesi toplumlararası müzakerelerin sonuçsuz kalmasına neden olmuştur.

BM Genel Sekreterinin girişimlerine devam etmesi sonucu taraflara sunulan Entegre belgeler, kendisine danışılmadan hazırlandığı için Denктаş tarafından kabul görmemiştir. Bunun üzerine de Cuellar, taraflarla istişarelerde bulunduktan sonra yeni bir düzenlemeyle “Taslak Çerçeve Anlaşması” olarak oluşturduğu planı önermiştir. Plana göre; yeni Kıbrıs devleti anayasal ve bölgesel özellikleri bakımından iki toplumlu ve iki bölgele olacak, Kıbrıslı Türkler toprağın %29’una sahip olacak, cumhurbaşkanı Kıbrıslı Rum, yardımcısı Kıbrıslı Türk olacak, üçü Kıbrıslı Türk toplam on bakandan oluşan bir kabine oluşturulacak, 70:30 oranında Temsilciler Meclisi ve 50:50 oranında Senato kurulacak, Kıbrıslı Türkler federal hükümetin tüm kararları üzerinde veto yetkisine sahip olacak, her topluluğun kendi polis gücü olacak, geçici federal hükümetin kurulmasından önce, Kıbrıslı olmayan askeri birliklerin ve unsurların geri çekilmesi ve yeterli garantiler için bir zaman çizelgesi belirlenip kabul edilecektir (Sözen, 2007: 9).

Rum tarafı, Türkiye’nin birliklerinin Kuzeyden çekmesini, üç özgürlüğün uygulanmasını (hareket özgürlüğü, yerleşme özgürlüğü ve adanın herhangi bir yerinde mülk edinme hakkı) ve çözümün koşulu olarak uluslararası garantileri talep etmiştir. Türk tarafı ise Türkiye’nin garantörlüğünün devam etmesi istemiş, bir sonuca ulaşamamıştır (De Cuellar, 1997: 226).

Toplumlararası görüşmeler Şubat 1988’de Kıbrıs Rum toplumunda yapılacak cumhurbaşkanlığı seçimleri nedeniyle 1986’dan sonra durmuş, seçimi kaybeden Kyprianou’nun yerine Vassiliou bir sonraki Kıbrıs Rum Cumhurbaşkanı olmuştur. Girişimlerin sonuçsuz kaldığı ve tarafların pozisyonlarını koruduğu bu dönemde Genel Sekreter, içinde bulunulan durumun en önemli sebebini taraflar arasında derinleşen güvensizliğe ve iki toplum arasında her seviyede var olan iletişim eksikliğine bağlamış, güven atmosferi oluşturmadan müzakerelerle bir çözüme ulaşamayacağını ifade etmiştir (UN Security Council, 1987: 16-17).

Türk-Yunan ilişkilerinde olumlu gelişmelerin yaşandığı bir sırada, Temmuz 1989'da, de Cuellar, ilişkileri çoğunluk ve azınlık olarak değil, siyasi eşitlik olmak üzere iki toplum için yeni, ortak bir yerleşim oluşturulmasını içeren yeni bir çözüm önerisi daha sunmuştur. Bu öneriye göre iki bölge ve iki toplumlu bir federal Kıbrıs kuracak yeni bir anayasa olacaktır. Yeni devlet, tek bir uluslararası kişiliğe ve vatandaşlığa sahip olacak ancak iki toplumun siyasi eşitliğini somutlaştıracak ve federal devletin tek egemenliği bu iki topluluktan eşit olarak yayılacaktır (Tocci ve Kovziridze, 2004: 77-78). Genel Sekreterin fikirlerine dayanan müzakereler 1990 yılına kadar devam etse de bir kez daha olumlu sonuç alınamamıştır.

Müzakerelerin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine 12 Mart'ta kabul edilen Güvenlik Konseyinin 649 sayılı kararda²⁸ 1977 ve 1979 antlaşmalarının öngördüğü şekilde Kıbrıs'ın bağımsızlığı, egemenliği ve toprak bütünlüğünü güvence altına alacak, Enosis ve Taksim'i dışarda bırakan bir federal Kıbrıs Cumhuriyeti'ne yer verilmiş, Genel Sekreterin fikirlerine dayanarak iki tarafın eşit şartlarda müzakereleri sürdürmesi çağrısında bulunulmuş ve taraflardan durumu ağırlaştırabilecek herhangi bir eylemden kaçınmalarını istenmiştir. Daha önceki kararlarda olduğu gibi aynı metinde "Kıbrıs Hükümeti" ve "Kıbrıs Türk toplumu" gibi asimetrik özellikler yerine "iki topluluk" ve "topluluk liderleri" gibi simetrik özellikler yer almış, ilk kez iki toplumun eşit temelde değerlendirileceği açıkça belirtilmiştir (Sözen, 2007: 10). Bununla birlikte bu kararın ardından tekrar gerçekleşen görüşmelerde Vassiliou, Denktaş'ın Kıbrıs'ın her biri kendi kaderini tayin hakkına sahip olan iki ayrı nüfusa ev sahipliği yaptığı iddiasını kategorik olarak reddederek Kıbrıslı Türklerin sadece bir topluluk olduğunu ve dolayısıyla kendi kendini belirleme hakkına sahip olmadığını savunmuştur (Bölükbaşı, 1998: 425). Sonuç olarak bu görüşmeler de başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Bu dönemde Kuzey Kıbrıs'taki siyasi ve ekonomik koşullar nedeniyle çözüm istemediği gerekçesiyle muhalefet tarafından eleştirilen Denktaş, radikal bir şekilde cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yenilenmesi kararı vermiş ve yeniden cumhurbaşkanı

²⁸ BM Güvenlik Konseyi 649 sayılı karar için bakınız: <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Cyprus%20SRES%20649.pdf>

seçilmiştir. Seçim kampanyasında Türkiye’den gelen göçmenlere KKTC vatandaşlığı verilmesi ve Türkiye’deki televizyon programlarında Denктаş olmazsa Kıbrıs davasının kaybedileceği propagandası da yine eleştiri konusu olmuştur (Fırat, 2002: 452).

Vassiliou’nun 15 Kasım 1988’de cumhurbaşkanlığına seçildikten sonra Kıbrıs’ın Avrupa Topluluğuna üyelik başvurusunda bulunmayı amaçladığını ancak eylemin 1993’ten önce mümkün olamayacağını belirtmesine rağmen Mart 1990 zirvesinin başarısızlıkla sonuçlanması ve Denктаş’ın Mayıs 1990’da KKTC cumhurbaşkanı olarak yeniden seçilmesi bu süreci hızlandırmıştır (Montgomery, 1988). Nugent’in (2000: 136) ifadesiyle Vassiliou’nun AB motivasyonu ekonomik olmaktan çok politik bir durumu içermektedir. Zira AB Kıbrıs sorununda yeni bir aktör olarak çözüm için bir teşvik sağlayabilmenin yanı sıra Kıbrıslı Rumlar için Türkiye’ye karşı bir güvenlik kalkanı olacaktır. Bu nedenle BM’den AB’ye doğru evrilmek Kıbrıs müzakerelerinin yönünü değiştirme girişimiydi. AB’yi Türkiye üzerinde daha fazla baskı yapmak, Türkiye’yi Kıbrıslı Rumların üniter devlet kurmaya kabul etmeye zorlamak için kullanmak istemiştir. Sonuç olarak Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kuruluşundan bu yana BM himayesinde gerçekleşen tüm diplomatik görüşmeler ve arabuluculuk faaliyetlerine yeni bir aktör olarak AB de katılmıştır. Kıbrıslı Türkler ise kendilerine danışılmadan yapılan AB üyelik başvurusuna sert tepki göstermiştir. Zira Türk tarafının bakış açısına göre Rumların tek taraflı başvurusu ile kendilerine çoğunluğun isteklerine uymak zorunda olan bir azınlık muamelesi yapılmakta, Türkiye’nin üye olmadığı AB’ye Kıbrıs’ın üye olması ile Yunanistan ve Kıbrıs AB şemsiyesi altında birleşmekte ayrıca üyelik başvurusuyla 649 sayılı karara aykırı hareket edilmektedir. Nitekim bu karar tarafları içinde bulunan durumu kötüleştirecek hareketlerden kaçınmaya davet ederken Rum tarafının bu eylemi Kıbrıslı Türkler için olduğu kadar Türkiye için de olumsuz bir durum teşkil etmiş, Kıbrıs sorununa yeni bir boyut kazandırmıştır.

Kıbrıs Cumhuriyeti’nin AB başvurusuna rağmen, 1990-1993 yılları arasında BM arabuluculuk çalışmaları yoğun bir şekilde devam etmiştir. BM Genel Sekreterliği görevinin sona ermesine sayılı süre kalan de Cuellar, 1991 yılının başlarında daha

önce ele alınan başlıklar dahilinde bir taslak çerçeve şeklinde oluşturduğu “Fikirler Dizisi”ni taraflara düzenlenecek bir uluslararası konferansta kabul ettirmeyi amaçlamıştır. ABD ve BM Güvenlik Konseyi tarafından da destek gören bu girişim Cuellar’ın görev süresinde sonuçlanmamış, kendisinden sonra görevi devralan yeni Genel Sekreter Boutros Boutros-Ghali’nin yapacağı çalışmalar için temel oluşturmuştur (Ertuğrul, 2012: 273-275). Ekim 1991’de BM Güvenlik Konseyinin 716 sayılı kararı²⁹ hem müzakere sürecine hem de gelecekteki bir çözümün çerçevesi olan toplulukların siyasi eşitliğine dayanan federal bir Kıbrıs ilkesini yeniden teyit etmiştir.

Ghali ilk olarak 1991 tarihli belgeye kendisine ait sonuç ve önerileri ekleyip bunu Güvenlik Konseyinden onaylatmak istemiştir (Dodd, 2010: 170). Taraflardan da Güvenlik Konseyinin sahip olduğu bakış açısı ile uyumlu olmalarını bekleyen Ghali, böylelikle çözüme ulaşacağını düşünmüştür. Ancak BM kararlarının genellikle Rum tarafının tezlerini desteklediğini düşünen Türk tarafı için empoze edilmek istenen çözüm önerileri olumsuz bir etki yaratmış, arabuluculuk görevi üstlenen Genel Sekreterin adil olup olmadığı sorgulanmaya başlanmış ve bu durum ilerleyen süreçteki müzakereleri de etkilemiştir.

19 Aralık 1991’de Güvenlik Konseyine sunduğu raporda daha olumlu ifadeler yer veren BM Genel Sekreteri Boutros Boutros-Ghali’nin (1991: 2) açıklaması şu şekildedir: *“Bir çözümün çerçevesi netleşti. Egemenlik eşit olarak paylaşılacak ancak bölünemez olacak; çözüm, eşit temelde müzakere edilecek ve ayrı referandum yoluyla onaylanacak yeni bir anayasal düzenlemeye dayanacaktır.”* Boutros-Ghali’nin açıklaması, Birleşmiş Milletlerin gelecekteki bir çözümün temeli olarak benimsediği federalizm tanımının, toprak bütünlüğü ve bölünmez egemenliğe dayanan Kıbrıs Rumlarının tanımına benzer olduğunu göstermiştir. 1992’de BM Genel Sekreteri “Fikirler Dizisi” olarak bilinen geliştirerek bölgesel düzenlemeleri tanımlayan bir harita da eklemiştir. BM Güvenlik Konseyi de 750 sayılı kararı³⁰ ile

²⁹ BM Güvenlik Konseyi 716 sayılı karar için bakınız: <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Cyprus%20SRES%20716.pdf>

³⁰ BM Güvenlik Konseyi 750 sayılı karar için bakınız: <https://digitallibrary.un.org/record/141154>

genel sekreterin tüm çabalarına istediği anda tam ve doğrudan destek vermeye hazır olduğunu belirtmiştir.

İki federe devletten oluşan federal yapıyı esas alan Fikirler Dizisi, 1960 düzenindeki gibi Garanti ve İttifak Antlaşmalarını muhafaza etmiş, ayrıca Yunanistan ve Türkiye'ye “en çok gözetilen ülke” statüsü vermiştir. İki tarafın mutabık kalmasından sonra gerçekleştirilecek Dörtlü Konferans'ta son halini alması planlanan bu çerçeve anlaşmanın 30 gün içerisinde de iki toplumda referanduma sunulması öngörülmüştür (Sandıklı, 2010: 6)

100 paragraftan oluşan bu önerinin 91'ini kabul eden Kıbrıs Türk tarafı, diğerleri için müzakere edilmesi gerektiğini bildirmiştir. Kıbrıs Rum tarafı ise bu belgenin bir çerçeve antlaşmasına temel olabileceğini ancak müzakere edilmesi gerektiğini ve bazı değişikliklere ihtiyacı olduğunu ifade etmiştir (Dodd, 2010: 174). Ertuğrul'a (2012: 288) göre Rumlar, kabul etmeyeceği maddeler içermesine rağmen uzlaşmaz taraf olarak görünmek istemediklerinden dolayı stratejik davranmıştır. Daha ileriki müzakerelere yönelmesi ise durumu çıkmaza doğru götürmüştür. Buna karşın Genel Sekretere göre uzlaşmaz taraf olan Kıbrıslı Türklere taviz vermesi için Türkiye üzerinden baskı yapılması gerekmiştir (Newman, 1995: 101).

Ekim 1992'de, Kıbrıslı Türk ve Rum liderler Fikirler Dizisini görüşmek üzere New York'ta bir araya geldikten sonra istişare etmek üzere ülkelerine geri dönünce görüşleri değişmiştir. Doğrudan görüşmeler bir kez daha iki toplum arasındaki farklılıkları ortaya koymuştur. Sonuç itibarıyla tarafların bilinen pozisyonlarını koruduğu anlaşılmaktadır. Tarafların diğeri için öncelikler arasında yer alan bir konuda ona göre uç pozisyonda yer alması karşı tarafla uzlaşma şansını yok etmektedir. Örneğin üç özgürlükler konusunda sınırsız uygulama ve adadaki Türk askerinin tamamen çekilmesi talepleri Rum tarafının oransal bazı değişikliklerle memnun edilemeyeceği anlamına gelmektedir. Türk tarafı için ise toprak ve anayasal meseleler öncelikler arasında yer alınca ve Rum tarafı da bu konuda Türk tarafına karşı sahip olduğu bakış açısı ile doğru orantılı olarak Türk tarafının hakkı olmayan

talepler öne sürdüğünü düşününce uzlaşmak mümkün olmamıştır (Ertuğrul, 2012: 291).

Bu görüşmelerin en önemli sonuçlarından biri ise ilk kez bir BM Genel Sekreterinin iki toplum arasında Kıbrıs konusunda derin bir güven eksikliğinin varlığını açıkça kabul etmesi olmuştur. Boutrous-Ghali (Ghali, 1992: 14-15). 19 Kasım 1992 tarihli Güvenlik Konseyi raporunda bu durumu şu şekilde belirtmiştir:

“Son ortak toplantılarda, iki taraf arasında derin bir güven krizi olduğu anlaşılıyor. Bu durum devam ettiği sürece görüşmelerde başarılı bir sonuç öngörmek zordur. Her iki tarafça bir dizi güven artırıcı önlem kabul edilirse, ilerleme ihtimalinin büyük ölçüde artacağına şüphe yoktur. Her iki tarafça iyi niyetle alınan bu tür önlemlerin amacı, Güvenlik Konseyi tarafından onaylanan temelde genel bir anlaşma yapmak olan önümüzdeki ortak toplantıların amacını ilerletmek olacaktır.”

24 Kasım 1992’de BM Genel Sekreterince Güvenlik Konseyi’ne sunulan ve Mayıs 1993’te iki toplumun liderleri arasında New York’ta gerçekleşen müzakerelerde ele alınan ve öncelikle iki toplum arasında güven tesis etmeyi amaçlayan insani ve sosyo-ekonomik faaliyetleri içeren “güven artırıcı önlemler”, tarafların önkoşulsuz diğerine taviz vermek istememesi nedeniyle hayata geçirilememiştir. Genel Sekreter’e göre çözüme ulaşmak için hem Kıbrıs Türk ve Rum tarafı hem de Yunanistan ile Türkiye’nin güçlü bir irade göstermesi, birbirlerini suçlamayı bırakmaları, çözümün yerel politika bağlamında bir maliyet gerektirdiğini bilmeleri, birbirlerine tolerans göstermeleri, toplumlararası iletişimi sınırlandırmamaları ve kamuoyunda aksi yönde kampanya yürütmemeleri gerekmektedir (UN Security Council, 1993: 24-25).

Tüzünkan’a (2007: 156) göre “güven artırıcı önlemler” müzakerelerinin başarısız olmasına neden olan başka faktörler de bulunmaktadır. Bunlardan biri “Fikirler Dizisi” maddeleri üzerine görüşülebileceğini belirten Vassiliou’nun bu sebepten dolayı seçimleri kaybetmesi sonucu yerine gelen ve aşırı milliyetçiliği ile bilinen Klerides’in bu müzakerelerde bulunmasıdır. Başka bir deyişle Klerides seçimi Türk tarafına taviz vermeyeceğini ifade ederek kazanmıştır. Diğer bir faktör ise AB Komisyonunun üyelik başvurusunu tüm ada adına kabul ettiğini açıklaması üzerine

Kıbrıslı Rumların müzakerelerde isteksiz davranmasıdır. Sonuç itibariyle daha önceki BM destekli arabuluculuk çabaları gibi bu görüşmeler de sadece iki topluluk arasındaki güvensizliği derinleştirmiştir.

Avrupa Birliği Kıbrıs sorununda daha fazla rol almaya başladığında, Birleşmiş Milletler özellikle 1994'ten sonra otoritesini kaybetmeye başlamıştır. BM özel temsilcileri 1994'ten 1997 yılının ortalarına kadar Kıbrıs Türk ve Rum liderleriyle ayrı ayrı görüşmelere devam etseler de bu dönemde zirve toplantısı yapılmamıştır. Her iki taraf da ilgili konulardan herhangi birinde taviz verme niyetinde olmadığından yeni bir görüşme için istekli olmamıştır. Bu arada Klerides, çözüm için bir katalizör olacağını düşündüğünden AB üyelik çabalarını yoğunlaştırmıştır (Stavrinides, 1999: 30). Denктаş ise ekonomik açıdan çoğu Avrupa ülkesinden daha iyi standartlara sahip olan Rumların, AB üyeliği ile müzakerelerde anayasal meseleler için avantaj sağlayacağını, Türkiye'nin müdahale hakkını ortadan kaldıracığını ve askerlerini geri çekmek zorunda kalacağını düşündüğünü belirtmiştir (Denктаş, 1999: 6). Nihayetinde görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanmasının en önemli nedenlerinden birisi 1990'lardan sonra Kıbrıs Rum kesimi BM çerçevesinde yürütülen girişimlere pek önem vermemekle birlikte aslında yönünü Avrupa'ya dolayısıyla AB'ye çevirmesi olmuştur. Sonuç itibariyle Kıbrıs Rum kesimi için AB istek ve arzularını gerçekleştirebilmek adına daha iyi bir seçenek olarak görülmüştür (Dodd, 2010: 174).

Nitekim 1994 ve 1995'te alınan önemli AB kararları, Kıbrıs sorunundaki gelişmelerin önemli dış belirleyicileri haline gelmiştir. 24 Haziran 1994'te Yunanistan'ın dönem başkanlığı yürüttüğü Avrupa Konseyi Korfu Zirvesinde, "önce çözüm sonra üyelik" stratejisi değişmiş, Kıbrıs ve Malta'nın bir sonraki genişlemede AB'ye dahil edilmesi kararı alınmıştır (Tocci, 2004: 68). 6 Mart 1995 tarihinde ise AB Bakanlar Konseyi, Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne katılımı için uygunluğunu teyit etmiş ve 1996 yılındaki konferansın bitiminden altı ay sonra müzakerelerin başlaması yönünde karar verilmiştir (European Union, 1995). AB'nin Kıbrıs'ın üyeliği karşısındaki strateji değişikliği ise Yunanistan'ın Türkiye'nin Gümrük

Birliğine dahil olmasını ve Doğu Avrupa'ya yönelik genişleme sürecini veto etme tehdidi üzerine ortaya çıkmıştır (Erçin, 2008: 185).

Bu dönemde yaşanan ve Kıbrıs sorununu etkileyen bir diğer gelişme ise Avrupa Mahkemelerinde alınan iki yargı kararıdır. Bunlardan ilki Kıbrıslı Rum Titina Loizidou'nun kuzeyde kalan mallının kullanım kaybına karşı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) başvurmasıdır (Renda, 2013: 390). Bir diğer önemli mahkeme davası da Avrupa Adalet Divanı'ndaki (AAD) Anastasiou davasıdır ve bu da KKTC'ye yönelik ambargonun Avrupa Birliği genelinde uygulanmasını sağlamıştır. KKTC'nin uluslararası olarak tanınmamasına rağmen AB, adadaki iki topluluk arasında herhangi bir ayrımcılığı yasaklayan 1973 Ortaklık Anlaşması'nın 5. maddesi uyarınca Kuzey Kıbrıs ile ticaret yapmaya devam etmiştir. 1994 yılındaki Anastasiou davası ile KKTC menşeli ürünlerin Avrupa pazarına ihracatı yasaklanmıştır (Talmon, 2001: 736). Bu karar KKTC'nin hem Türkiye'ye olan bağımlılığını hem de Avrupa ile olan izolasyonunu artırmıştır (Brewin, 2000: 198). Sonuç olarak ortaya çıkan AB kararları ve davaların çatışma ve gelecekteki barış çabaları üzerinde derin bir olumsuz etkisi olmuştur (Tocci, 2004: 70).

1997 yılı Kıbrıs probleminde çok önemli bir dönüm noktası olmuştur. AB Komisyonunun Gündem 2000 raporunda Kıbrıs Türklerinin diplomatik çabaların başarısızlığından sorumlu görüldüğünü ve üyelik için uzlaşmanın artık bir şart olmadığını deklare etmesi, yine Avrupa Konseyinin Lüksemburg Zirvesinde Kıbrıs Rumları bir sonraki genişlemeye dahil olurken Türkiye'nin aday statüsünün reddedilmesi ve Rumların Rusya'dan S-300 füzeleri satın alma kararı Kıbrıslı Türklerin ve Türkiye'nin BM müzakerelerine yönelik tutumlarını değiştirmekle kalmadı, Kıbrıs sorununa olası her türlü çözüme yönelik tutumlarını da değiştirmiştir (Tüzükan, 2007: 167-169). Bu gelişmeler karşısında Türkiye Mart 1998'de ekonomik ambargoların olumsuz etkilerini hafifletmek için KKTC ile kapsamlı bir ekonomik ve ticari iş birliği anlaşması imzalamıştır. Ayrıca KKTC ile Türkiye arasında 23 Nisan 1998 tarihinde imzalanan Ortak Deklarasyonda "konfederasyon" Kıbrıslı Türkler tarafından ilk kez resmi bir çözüm olarak ifade edilmiştir (Ülger ve Efeğil, 2002: 516). Sonuç olarak hem Türkiye hem de KKTC, görüşmelerin iki

toplum arasında değil iki egemen devlet arasında yürütölmelerinde ısrar ederek gelecekteki müzakerelere bir ön koşul eklemiştir.

1998 ve 1999 yıllarında uluslararası baskı ve yoğun diplomasi trafiğinin etkisiyle dolaylı görüşmeler gerçekleştirilmiş olsa da tarafların pozisyonlarında bir değişiklik olmadığı için sonuç alınamamıştır. Güvenlik Konseyi kararlarını temel alan Klerides, tek egemenliği ve tek uluslararası kişiliği olan iki toplumlu ve iki bölgele Kıbrıs Devletini savunurken temel gerçekleri dikkate alan Denктаş kurucu iki devletin olduğu tek uluslararası kişiliğe sahip konfederasyondan yana olmuştur. Anlaşmazlık açtı ve Kuzey Kıbrıs ya yeni bir anayasa altında federalize olarak varlığını devam ettirecek ya da konfederal bir yapı ortaya çıkacaktı (UN Security Council, 2003: 5). Denктаş'a göre sorun 1963-1974 olayları göz ardı edilerek çözülemezdi. Sorunun bu doğrultuda ele alınarak çözümlenmesi gerekiyordu. Toplumlararası müzakerelerde benimsenmiş olan eski formül sadece Rum tarafının Kıbrıs'ın tek ve meşru hükümeti olmak söylemini güçlendirmeye hizmet etmişti ve bu motivasyonla Türk tarafının egemenliği ve siyasi eşitliği görmezden gelinmişti oysaki Kıbrıs Sorunu tam da bununla ilgiliydi (Denктаş, 1999: 8). Genel Sekretere göre 2000 ve 2001 yıllarında Türkiye tarafından desteklenen Denктаş'ın pozisyonunda önemli bir unsur, Kıbrıs'ın AB üyeliğinin yasadışı olarak değerlendirilmesi olmuştur (UN Security Council, 2003: 8). 2000 yılı itibariyle gelinen noktada toplumlararası görüşmeler tam 32 yıldır devam etmiş ancak tarafların birbirinin statüsü ile ilgili sahip oldukları bakış açıları değişmemiştir. Bu nedenle nasıl bir prosedür ya da çözüm önerilirse önerilsin tarafların meşru kabul etmedikleri karşı taraf ile müzakere etmesinin bir anlamı olmamaktaydı. Diğer taraftan bu dönemde Kuzey Kıbrıs'ta yaşanan büyük ekonomik kriz, halkın hükümeti ve cumhurbaşkanını istifaya çağırmasına, bunun yanı sıra AB üyeliğine destek vermesine yol açmıştır. Türk halkı sorunun çözümlenmesi için AB'ye üye olunduğu zaman yaşadıkları ekonomik sıkıntıdan kurtulacaklarını düşünmeye başlamıştır (Dodd, 2010: 205-210).

2000 ve 2001 yıllarında sonuçsuz kalan arabuluculuk çabalarının ardından BM Genel Sekreteri Kofi Annan 2002 yılında bir anlaşma sağlanması için liderlere kapsamlı bir plan sunmuştur. Uluslararası toplum tarafından yürütölen çalışmalar, 1959-1960

bağımsızlık müzakerelerinden bu yana en yoğun ve organize çabalar olmuştur (International Crisis Group, 2006: 3). Nisan 2003 ve Nisan 2004 tarihleri arasında, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin AB üyeliğinin onay sürecinde, iki taraf arasındaki farklılıkların çözüme ulaşmasını sağlamak için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Bu süreçte Rum tarafındaki başkanlık seçimlerini Klerides kaybetmiş ve yerine AKEL'in desteğiyle Papadopoulos geçmiştir (Dodd, 2010: 231). Hannay (2005: 200) Papadopoulos'un sıkı bir redçi olarak ün kazandığını, seçim propagandasından da anlaşıldığı üzere olumlu düşünceleri olmadığını ve Annan Planını beğenmeyen Rum halkının da daha esnek davranan Klerides'e bu sebeple oy vermediğini ve Papadopoulos'u seçtiklerini belirtmektedir.

2003 yılında Kıbrıs konusunda bazı önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bunlardan biri AB'nin Kıbrıs Cumhuriyeti adına Katılım Antlaşması imzalamasıdır. Bu süreçte müzakereler adanın tamamı adına yürütülmüş olsa da Türk tarafı bu sürece hiç dahil olmamış ve kuzeyde ayrı bir yönetim olduğu göz önünde bulundurulmamıştır. Nitekim bu durumun farkında olan AB, imzalanan anlaşmaya ilave edilen 10. Protokol ile KKTC'ye AB nezdinde yeni bir statü kazandırmıştır. Bu protokolde KKTC, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin etkin kontrol uygulamadığı bölge olarak ifade edilmiş ve AB müktesebatının uygulanmasının askıya alındığı bildirilmiştir. AB müktesebatının bu bölgede uygulanma şekli, Komisyon'dan gelecek öneri üzerine Konsey'e bırakılmıştır. Buna ek olarak, söz konusu Protokol'de AB, 'Kıbrıs Cumhuriyeti hükümetinin etkin kontrol uygulamadığı Kıbrıs Cumhuriyeti bölgelerinde ekonomik gelişmenin sağlanması için önlemler alınabileceğini ortaya koymuş ve böylece ekonomik gelişme için sağlanabilecek yardımların önünü kâğıt üzerinde de açmıştır. Sonuç itibarıyla AB, üyelik perspektifinde daha önce karşılaşmadığı bir ilişki biçimini kendi içinde icat etmiş ve ilk defa AB üyesi olan topraklar üzerinde etkin kontrol uygulanmadığı gerekçesiyle müktesebatını uygulamayı bu bölgede askıya almıştır (USAK, 2008: 7-8).

2003 yılındaki bir diğer önemli gelişme KKTC'nin geçen 30 yılın ardından Yeşil Hattı ilk kez açarak iki taraf arasındaki geçişleri serbest bırakması olmuştur. Türk tarafının bu girişimi Kıbrıs'ta bir değişim görmek istediğini göstermiştir (Baç ve

Güney, 2005: 290). Rum liderliği ise karşı çıkmasına rağmen halkından çok sayıda kişi kuzeye geçmiştir (Dodd, 2010: 236-237). Bunun yanı sıra her iki taraftan bazı kişiler ticari, eğitimsel ya da barışı kurma konusunda çeşitli projelerde çalışmak üzere düzenli olarak seyahat etmiştir (Bowman, 2006: 126) . Bu karar sonrası geçişlerin başlaması ile tarafların birbirini hakkındaki negatif imajlarında bir azalma olduğu birçok makalede yer bulmuş ve bunun yıllardır yaşanan en önemli gelişme olduğu belirtilmiştir (Yennari, 2003: 81).

2003 yılının sonralarına doğru yaşanan bir başka gelişmede KKTC’de yapılan parlamento seçimleridir. Denктаş’ın Kıbrıs Türk toplumunda sahip olduğu ağırlık ve kontrol, bu zamana kadar Kıbrıs Türk tarafının pozisyonunda herhangi bir değişimin olmaması ve alternatifler geliştirilememesinin nedeni olarak görüldüğünden seçimlerin sonucu önem kazanmıştır (Zartman, 2000: 258). Nitekim seçim kampanyaları Annan Planının kabulü ya da reddi üzerine yoğunlaşırken, seçimi uluslararası aktörlerin de çözüm yanlısı olarak gördükleri için desteklediği Mehmet Ali Talat’ın partisi kazanmıştır. Annan Planını reddeden Denктаş yerine çözüm yanlısı görünen Talat’ın gelişi çok önemli bir değişimin işareti olarak düşünülmüştür çünkü Kıbrıs Türklerinin sol kanattan seçilen ilk lideri olmuştur (Yakinthou, 2009: 26).

BM Genel Sekreterinin girişimleriyle iki lider, Türkiye ve Yunanistan temsilcileriyle birlikte 24 Mart 2004 tarihinde İsviçre’nin Burgenstock kentinde tekrar bir araya gelmiştir. Bu müzakereler sonucunda, 31 Mart’ta Kofi Annan, iki tarafın referandum için kabul ettiği planının beşinci versiyonunu taraflara sunmuştur. Hem Denктаş hem de Papadopolus tarafından destek görmeyen Annan Planına göre; Kıbrıs Cumhuriyeti iki kurucu devlete, tek uluslararası kişilik ve egemenliğe sahip olacak, iki kesimin kendine özgü parlamentosu bulunacak ve senatoda Türkler ile Rumlar eşit düzeyde tutulacak, Karpaz Türk Yönetiminde kalacak, Türklerin %29 oranında toprağa sahip olacak, %18 oranında Rum Kuzey’e geçecek ve adadaki Türk askerleri üç yıl içinde kademeli olarak azaltılacaktır (Altan, 2010: 271).

Genel kanı Annan Planının Rumların tezine daha yakın olduğu yönünde olmasına karşın Papadopoulos halka “hayır” demesi yönünde çağrıda bulunurken AKEL ve Kilise de plana karşı çıkmıştır (Ertuğrul, 2012: 366). Yunanistan’ın Başbakanı Mitsotakis ise Annan Planının kendi lehlerine olduğunu belirterek “planın gerektiği gibi uygulanması halinde Helenizm’in on yıl içinde Kıbrıs’a hakim olacağı” açıklamasında bulunmuştur (Kalodoukas, 2003: 112).

24 Nisan’da eşzamanlı gerçekleştirilen referandumlarda Kıbrıslı Türkler tarafından %64,9 oyla kabul edilirken Kıbrıslı Rumlar tarafından %76,8 oyla reddedilmiştir (Tüzüncü, 2007: 211). Referandumun sonucu, Kıbrıs Türk tarafının gerekli iyi niyete sahip olmasına rağmen, Kıbrıs Rum tarafının iktidarı paylaşmaya ve Kıbrıslı Türklerin siyasi eşitliğini kabul etmeye hazır olmadığını kanıtlamıştır. Bir diğer görüş ise sadece siyasi elit ile diyalog içinde olup iki toplumlu girişimlerle davranış ve algının değiştirilmesi için yeterli çabanın sarf edilmediği yönündedir (Michael, 2007: 13). Referandum sonuçlarına rağmen, 1 Mayıs 2004’te Kıbrıs Cumhuriyeti altındaki Kıbrıs Rum toplumu AB üyesi olmuş ve Kıbrıs Türk tarafı dışlanmıştır. Diğer bir ifadeyle Kıbrıslı Türkler iş birliği yapan taraf olmalarına rağmen cezalandırılırken, Kıbrıslı Rumlar uzlaşmaz taraf olmalarına rağmen AB üyeliği ile ödüllendirilmiştir (Sözen, 2007: 16).

Referandumlar sonucunda Kıbrıs’ta yeni bir durum ortaya çıkmıştır. BM, AB gibi uluslararası kuruluşların yanı sıra İngiltere, ABD, Almanya gibi ülkelere Kıbrıs Türk tarafının tutumunu destekleyen, Rum tarafının planı reddetmesinden üzüntü duyulduğunu beyan eden ve Kıbrıs Türk tarafının izolasyonun artık devam edemeyeceğini vurgulayan açıklamalar gelmiştir. Plan’ın Kıbrıs Rum tarafınca reddedilmesinden sonra Kofi Annan, yazdığı raporunda uluslararası toplumu Kıbrıslı Türklere uygulanan ekonomik kısıtlama ve engelleri kaldırmaya çağırmıştır. ABD eski Dışişleri Bakanı Colin Powell, AB Komisyonunun genişlemeden sorumlu eski üyesi Gunter Verheugen ile İngiltere eski Başbakanı Tony Blair ve genişleme öncesinde AB Bakanlar Konseyi de benzer çağrılarını tekrarlamıştır. Bu çağrılar doğrultusunda İslam Konferansı Örgütü (İKO), Kıbrıs Türk kurucu devletini tanımıştır (International Crisis Group, 2006: 12). Ancak bu konuda bazı adımlar atılmışsa da

bugün gelinen noktada Kıbrıslı Türklerin uzun süredir maruz kaldıkları izolasyonun kırılması sağlanamamıştır.

Uluslararası Kriz Grubu'nun raporuna göre bu çağrının arkasında üç önemli sebep vardır. Bunlardan ilki, Annan Planı'nı referandumda kabul etmelerine rağmen AB üyeliğinin faydalarından yararlanamayacak olan Kıbrıslı Türkleri tazmin etmektir. İkincisi, KKTC'nin ilanı sonrası Kıbrıs'ın bölünmesini önlemek için alınan 541 ve 550 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararları, Kıbrıs Türklerinin birleşme yönündeki oylarıyla izolasyonun siyasi mantığını geçersiz kılmıştır. Üçüncüsü ise izolasyonların kaldırılmasıyla iki taraf arasındaki ekonomik açığın kapatılması ve yeniden birleşme yolunda olumlu bir adım atılması planlanmıştır (International Crisis Group, 2006: 12). Annan'ın BM Güvenlik Konseyine sunduğu rapor Rusya tarafından veto edilince AB, Brüksel Komisyon paketi ile Kuzey Kıbrıs ve AB piyasaları arasında doğrudan ticaret ve 249 milyon Euro mali yardım önermiştir. Ancak bu öneriler de adanın kuzeyinin Kıbrıs Cumhuriyetinden ayrı bir toprak parçası olarak görülmesinin AB uygulamalarına aykırı olduğu gerekçesiyle hayata geçmemiştir (Yeşilada ve Sözen, 2008: 106). 2006 yılında ise herhangi bir açıklama metni olmadan mali yardım tüzüğü kabul edilmiştir.

Referandumlardan sonra günümüze kadar süregelen zaman diliminde Kıbrıs Türk toplumunda Rauf Denktaş'tan sonra sırasıyla Mehmet Ali Talat (2005), Derviş Eroğlu (2010) ve Mustafa Akıncı (2015) cumhurbaşkanı olarak görev almıştır. Kıbrıs Rum toplumunda ise referandum yapıldığında cumhurbaşkanı olan Tassos Papadopoulos'u sırasıyla Dimitris Hristofyas (2008) ve Nikos Anastasiades (2013) takip etmiştir. BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın yerini de önce Ban Ki-moon (2007) ardından ise Antonio Guterres (2017) almıştır. Bu dönemde yönetim ve güç, toprak ve güvenlik, mülkiyet, ekonomik konular, AB konuları ve garantiler başlıklarında altı çalışma grubu ile ekonomik ve ticari konular, kriz yönetimi, sağlık, çevre, insani konular, suç ve suça ilişkin konular ve kültürel miras başlıklarında yedi teknik komite oluşturulmuştur. Ayrıca yine bu dönemde taraflar birçok kez bir araya gelmiş olup güven artırıcı önlemler kapsamında Lefkoşa'yı ve adayı birbirinden ayıran Lokmacı sınır kapısı ile Bostancı ve Yeşilirmak geçiş

noktalarının açılması, mayınlı arazilerin büyük bir kısmının arındırılması, kayıp şahıslara yönelik araştırmaların yürütülmesi gibi gelişmeler yaşanmış olsa da çözüme ulaşılamamıştır. Ancak Güney Kıbrıs'ta 2010 yılından itibaren yaşanmaya başlanan ekonomik krizin ve Annan Planını desteklemiş çözümler yanlış siyasetçilerin toplumlarına liderlik etmelerinin müzakereleri olumlu yönde etkilediğini de belirtmek gerekir (Ekinci, 2017: 2).

Sonuç olarak Kıbrıs sorununda bir çözümler bulunması için 1968 yılında başlayan toplumlararası görüşmeler, 50 yılı aşkın bir süre geçmesine rağmen sonuçsuz kalmıştır. Bu bağlamda tarafların Tablo 9'da gösterildiği gibi önemli konular üzerindeki görüş farklılıklarına sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 9: Kıbrıs'ta Tarafların Müzakere Konularına Bakış Açılı

| Müzakere Konuları | Yunanca (Kıbrıslı) Pozisyonu | Türkiye'nin (Kıbrıslı) Konumu |
|--------------------------|---|--|
| Politik Sistem | Üniter devlet yapısı tercih etmektedir. Kıbrıslı Türklerin "özerkliğe" sahip olabileceği bir federasyon ya da Kıbrıs Türk toplumunun eşitliği olmadan iki toplumlu, iki bölgeci bir federasyonu kabul edebilir. İki federe devletin siyasi eşitliğe sahip olacağı iki bölgeci, iki toplumlu bir federasyonun kabulü için ise şartlar öne sürmektedir. | "İki egemen devlet" veya "iki egemen devlet" in iki bölgeci, iki toplumlu "konfederasyonu" tercih edilir. Bununla birlikte, bazı şartlarla Kıbrıs Türk toplumu için belirli siyasi eşitliğe sahip iki bölgeci, iki toplumlu bir federasyon kabul edilebilir. |
| Federal güçler | Güçlü federal (merkezi) sistem. | Çok zayıf konfederal/federal (merkezi) sistem. |
| Devlet yetkileri | Çok zayıf ve sınırlı güçler. | Çok güçlü ve kapsamlı güçler. Özellikle, devletler egemen olacaktır. |
| Egemenlik | Tüm ada için tek egemenlik (yani her iki topluluk için). | Her topluluğun kendi kaderini tayin hakkına dayalı olarak her insan/ulus (topluluk) için ayrı egemenlik. |
| Temsil | Kıbrıs Rum Cumhurbaşkanı, belki Kıbrıs Türk Başkan Yardımcısı olabilir (dönemsel başkanlık yok). Nüfus oranına göre bakanlar konseyi, federal yasama organı ve kurumlar. Rumların Türklere oranı (80:20) | Cumhurbaşkanlığında dönem başkanlığı, Federal ya da konfederal kurumlarda 50:50 oranında Rum ve Türk temsilciliği. |
| Garantörlük | NATO veya BM kuvvetleri gibi çok uluslu bir güç. Türkiye için tek taraflı müdahale hakkı yok. | 1960 Garanti Antlaşması'nın geçerliliğini koruması (Türkiye için tek taraflı müdahale hakkı). |
| Hareket Özgürlüğü | Mutlak özgürlük. | Eski EOKA teröristlerinin engellenmesi şartıyla. |
| Yerleşme Özgürlüğü | Mutlak özgürlük. | İki bölgeye saygı duyulması için kontenjan konulması. |
| Mülkiyet hakkı | Mutlak özgürlük. | Güçlü kısıtlamalar ve bir moratoryumdan sonra. |
| Bölgesel Uyum | Arazinin %80'ine sahip olmak. Yaklaşık %75'e kadar düşebilir. | Arazinin en az %29'una sahip olmak. |
| Askeri Birikim | Adanın askersizleştirilmesi. Kıbrıslıların düzenini koruyan çok uluslu bir güç ve hafif silahlı polis gücü. | Her devlet için ayrı savunma güçleri ve polis. Türkiye, Kıbrıslı Türklerin güvenliği için adada bir grup bulundurmalı. |
| Yerinden Edilmiş Kişiler | Yerinden edilmiş tüm kişilerin mülklerine dönme hakları olmalı. | Yerinden edilmiş kişilere sınırlı haklar. Yerinden edilmiş kişilere tazminat ödemeleri ve iki bölgecilik saygı gösterilmesi için bölgesel düzenleme. |
| Göçmenler | Tüm Türk yerleşimciler Türkiye'ye dönmeli. | Tüm Türk göçmenler Kıbrıs'ta kalmalıdır. |
| Enerji Kaynakları | Tek taraflı anlaşmalar yaparken hak paylaşımını çözüm sonrasına bırakmakta. | Çözüm bulunmadan Rum tarafının tek taraflı anlaşmalar yapmasına karşı çıkmakta. |

Kaynak: Ahmet Sözen'in (2007) "The Cyprus Negotiations and the Basic Parameters: From the 1963 Inter-communal Negotiations" isimli çalışmasından uyarlanmıştır.

Tarafların müzakere konularındaki farklı beklentilerinin yanı sıra görüşmeleri olumsuz yönde etkileyen dolayısıyla da bir çözüme ulaşmayı zorlaştıran bazı etkenler olduğu görülmüştür. Özetlemek gerekirse bunlar; tarafların sorunun esasına ilişkin farklı bakış açılara sahip olmaları ve gerçeklerle yüzleşmek istememeleri, görüşmelerin seyrini olumsuz yönde etkileyecek tek taraflı eylemlerde bulunarak taraflar arasındaki güvensizliği derinleştirmeleri, iki toplumun sosyal, kültürel ve psikolojik olarak ayrılmışlıklarının ve hafızlarına yerleştirilen negatif algının sürmesini sağlayan toplumlararası iletişimin olmaması diğer bir ifadeyle de iletişimin liderlerle sınırlı kalması, tarihi derin köklere sahip olan Enosis ve Taksim korkusu, tarafların genelde taviz elde etmeyi umduğu konuların önce, taviz vermeleri gereken konuların sonra görüşülmesini istemeleri, çatışan tarafların temsilcilerinin üyeleri adına eylem planı belirleyebilmek için yeterli otoriteye sahip olmaması, tarafların gerek esas, gerekse prosedür konusundaki farklılıklar ve içinde bulunulan çıkmaz sebebiyle karşılaştıkları siyasi güçlüklerin üstesinden gelebilmek için liderlerin destek, anlayış ve esnekliğine ihtiyaç duyması, görüşmelerin seçim malzemesi yapılması, liderlerin iktidarı kaybetme ve gelecek tepkileri karşılayamama endişesi, seçimler nedeniyle müzakerelerin ertelenmesi, tarafların BM kararlarını kendi lehleri doğrultusunda yorumlaması, müzakereler için ön şartlar sunulması, müzakerelerde tarafları aşırı talepte bulunmaktan alıkoyabilecek bir mekanizmanın olmaması sebebiyle tarafların “al-ver” mantığı içinde hareket etmemesi, her iki tarafın genel bir davranış tarzı olarak karşı tarafın herhangi bir eylemini kabul edilemez bulduğunda toplumlararası görüşmeleri terk etmesi ya da tekrar masaya oturduklarında bir önceki pozisyonlarından daha geriye gitmeleri ve taraflarının müzakerelerde birbirlerini resmi hükümet olarak görmemeleri şeklinde sayılabilir.

3.1.3. İtici/Yönlendirici Güçlerin Etkisi

Ada'nın ikiye bölünmesinden itibaren devam eden çözüm girişimlerinin yanı sıra başka önemli gelişmeler de yaşanmıştır. 1974'ten sonra Kıbrıslı Rumların ekonomisinde hızlı büyüme görülürken Kuzey Kıbrıs'ın tanınmaması özel sektörün ve yabancı yatırımcının önünü tıkamış, Kıbrıslı Türklerin ekonomisinin durağan bir niteliğe bürünmesine neden olmuştur. Kuzeye uygulanan ekonomik ambargo yıllar

içinde iki tarafın ekonomi ve yaşam standartları arasındaki farkın açılmasına yol açmıştır. 1990'lı yıllardan itibaren ticaret, yatırım, turizm ve bankacılık hizmetleri güneyde ekonomik refaha yol açarken, uluslararası izolasyon adanın kuzeyini Türkiye'ye bağımlı hale getirmiştir (Kalodoukas, 2003: 92). Bu noktada Ertan (2016: 733) tarafların iç dinamikleriyle Kıbrıs sorununu ele alarak Kuzey Kıbrıs'ta ekonomik bağımlılığa, siyasal sisteminin ganimet dağıtan yapısına, sosyal ve kültürel bütünlüğü tehdit eden ayrımcılıklara, Güney Kıbrıs'ta da 2008 küresel kriziyle birlikte yaşadığı ekonomik buhrana, bankacılık sektöründeki krizlere ve kendi iç kırılmalarına vurgu yaparak iki sağlıksız yapıya sahip toplumun mevcut durumlarıyla tek bir devlet çatısı altında birleşmesi halinde uzun vadeli bir çözüm olamayacağını ifade etmektedir.

Yeşil Hat ile ayrılan sınırların 2003 yılına kadar kapalı tutulması sosyal, ekonomik ve kültürel bağların kurulmasını engellemiş, sınırın diğer tarafındakilerle hiçbir teması olmadan yetişen yeni nesiller eğitim sistemi, medya ve milliyetçi söylemlerin etkisiyle karşılıklı önyargı ve güvensizlik geliştirmiştir. 1974'ten bu yana Kıbrıs sorununa ilişkin liderler düzeyinde çok sayıda görüşme yapılsa da çözüme ulaşılamamış, bu süreç adada birbirinden ayrı iki anayasal düzen, ekonomi, sosyal ve sivil yapıları olan iki toplum ortaya çıkarmıştır. İnsan haklarının korunması konusunda iki taraf da evrensel alanda kabul edilen temel hak ve özgürlüklerin listesini içeren anayasanın yanında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini (AİHS) iç hukuka dahil etmiş olsa da Kıbrıs sorunu her iki tarafın insan hakları ve sivil topluma olan bakışını etkilemiştir. Sivil toplum örgütleri kendi hükümetleriyle ilgili iş birliği ya da muhalefet ilişkisi kurarken Yeşil Hattın diğer tarafındakilerle etkili bir diyalog veya iş birliğini tercih etmemiştir. Dolayısıyla biz-öteki dikotomisi ve milliyetçi söylemler insan hakları ve sivil toplum algılarımızı da etkilemiştir (Demetriou ve Gürel, 2009: 18).

Her ne kadar Kıbrıs sorununun ortaya çıkmasında siyasi ve kültürel sebepler daha önemli bir rol oynamış olsa da görüşmelerde iki toplumun ortak bir zeminde buluşmasını engelleyen başka etkenler de bulunmaktadır. Bunlardan birisi yaşanan çatışmalar sonucu toplumların gerideki bıraktıkları taşınmaz mallardan kaynaklı

ortaya çıkan mülkiyet sorunudur. Bu sorun Kıbrıs'ta siyasi çözüm olmadan geçen sürede mülk satışları, miras yoluyla el değiştirme ya da inkişaf gibi durumlardan kaynaklı daha da çetrefilli bir hal almıştır. Mülkiyet sorunuyla bağlantılı olan duygu yüklü pek çok siyasi, normatif ve kişisel hassasiyet, kapsamlı bir anlaşmaya varılması durumunda bile hemen ortadan kalkmayacaktır. Aksine, bunların çözüm ertesinde de etkili olmaya devam etmesi ve herhangi bir yeniden birleşme anlaşmasının uygulanması sırasında ortaya çıkabilecek sorunların çözümünü daha da güçleştirmesi beklenmelidir. Bu nedenle, mülkiyet meselesinin geniş kapsamlı siyasi önemini her yönüyle anlamak zorunludur.

İçerdiği birçok sosyal, ekonomik ve yasal güçlük nedeniyle Kıbrıs sorununda önemli bir yer teşkil eden mülkiyet konusu, tarafların atfetmiş oldukları siyasi önemle daha karmaşık ve tartışmalı hale gelmektedir. Kıbrıslı Türkler “iki bölgelilik ilkesi” çerçevesinde mülkiyet sorununu ele almaktadır. Bu yaklaşım doğrultusunda yerlerinden edildikleri 1963 yılı mülkiyet sorununun başlangıcı kabul edilmekte, çözüm için “global takas ve tazminat” yöntemi esas alınmaktadır. Böylelikle kuzeyde Rumlara ait özel mülkiyet kalmayacak, Rumların adaya hâkim olma düşüncesine karşı teminat sağlanmış olacaktır (Gürel ve Özersay, 2006: 12-20). Kıbrıslı Türkler göre 1975 yılındaki “Viyana Nüfus Mübadelesini Anlaşması” da bu çözümü öngörmektedir ve bu anlaşma Rumlar tarafından kabul edilmiştir (Ertekun, 1977: 41). Ancak bu anlaşmada mülklere dair bir hükmün bulunmaması Kıbrıslı Türklerin anlaşmayı farklı yorumladıklarını göstermektedir.

“İnsan haklarına saygı ilkesi” perspektifiyle mülkiyet sorununu ele alan Kıbrıslı Rumlara göre ise Türkiye ve Kıbrıslı Türkler kendi ata topraklarını işgal etmiştir. Bu bağlamda mülkiyet sorununun başlangıcı 1974 yılı kabul edilmekte ve bu insan hakları ihlalleri ortadan kalktığında sorun da çözülmüş olacaktır. Mülkiyet sorununu dolaşım ve yerleşim özgürlüğünü ile birlikte değerlendiren Rumlar, böylelikle Kıbrıslı Türklerin ayrı bir yönetim olarak tanınmasının önüne geçmiş olacaktır. Aynı zamanda AİHM kararlarını benimsediği anlayış doğrultusunda yorumlamakta ve bu kararlara Türk tarafının takas, tazminat ya da iki bölgelilik taleplerinin geçersiz olduğu gibi daha geniş anlamlar yüklemektedir (Gürel ve Özersay, 2006: 20-27).

Fakat AİHM insan haklarının korunmasına yönelik konular dışında bir hükümde bulunmamaktadır.

Bunlara ek olarak her iki tarafça doğru kabul edilen veriler bulunmamakla birlikte Kıbrıs Türk Harita Dairesi ile Kıbrıs Rum Arazi ve Kadastro Dairesi'nin 1974 yılı öncesi için vermiş olduğu özel mülkiyetin toplumlara göre dağılımını gösteren rakamlar arasında da farklılıklar bulunmaktadır. Kıbrıslı Rumlar bu oranları kendileri için %81,4 Türkler için %16,8 olarak açıklarken Kıbrıslı Türklere göre ise bu oranlar Rumlar için %71,5 kendileri için %26,7 şeklindedir (Gürel ve Özersay, 2006: 6).

Her iki toplum ortak bir şekilde karma hukuk sistemine (Kara Avrupa/Anglo-Sakson hukuk sistemi) sahip olsa da nüfus mübadelesini takip eden dönemde benimsedikleri anlayışla mülkiyet konusuna dair farklı iç hukuk mevzuatları geliştirmiştir. Sorunu daha da derinleştiren durum ise tarafların uygulamaya koydukları bu iç hukuk mevzuatlarının uluslararası hukuk yerleşik içtihatları ve bireylerin mülkiyet haklarını düzenleyen uluslararası sözleşmeler ile çelişmesidir (Bagdonas ve A.Bagdonas, 2015: 466). Türk yönetimi tapudaki kayda bakmaksızın sahipsiz ya da terk edilmiş tüm taşınmaz malları KKTC'nin mülkiyeti kabul etmekte, anayasasında mülkiyetlerin iadesini değil tazminine yer vermektedir. Rum yönetimi ise güneyde mal bırakan Türklerin mülkiyet haklarını çözüm sonrasına bırakmakta, bu süre zarfında kamulaştırma ya da kiralama yoluna gitmektedir. Ayçiçek (2018: 89), Rumların amacının mülkiyet meselesini Kıbrıs sorunundan bağımsız olarak bireysel haklar çerçevesinde çözüp iki kesimliliği sonlandırmak olduğunu belirtmektedir. Diğer taraftan ulusal seviyede anayasalar ile güvence altına alınan mülkiyet hakkı, uluslararası hukukta ise öncelikle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi çerçevesinde değerlendirilmektedir (Gözlügöl, 2012: 190). Avrupa insan hakları hukuku açısından da Kuzey Kıbrıs'taki siyasi otorite Türkiye kabul edildiğinden adanın kuzeyindeki mülkiyet davalarında ihlal ve sorumluluklar Türkiye'ye ait olmaktadır. Dolayısıyla mülkiyet sorununun çetrefilli hale gelmesindeki diğer bir etken konuya Türkiye'nin de dahil olmasıdır (Dereboylular ve Arman, 2018: 322). Sonuç itibarıyla iki tarafın mülkiyet konusuna bakışlarının birbirine karşıt olmasının esas nedeninin tarafların iki kesimlilik ve insan haklarına saygı ilkeleri konusunda birbiriyle çatışan algılayış

ve yaklaşımlarda ısrar etmeleri olduğudur. Bu çatışmanın kökeninde yatan ise iki tarafın Kıbrıs sorunundaki uzlaşmaz ve hatta gerçekte birbirini dışlayan duruşlarıdır.

Barışın sürdürülebilmesi amacıyla ülkelerin siyasi ve ekonomik yönden birleşmesi fikrine dayanan AB'nin Rum tarafının üyelik başvurusu ile Kıbrıs sorununa dahil olması, paradigma değişikliğine yol açan diğer bir konudur. AB sahip olduğu üyelik gücü ile devletlerin karar alma süreçlerinde etkin bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda üye olmak isteyen devletle yapılan görüşmelerde AB'nin beklentisi, üyeliğe aday devletlerin kendi iç yapılarında belli düzenlemeleri gerçekleşmesi ve özellikle komşu ülkeler başta olmak üzere sorun yaşadığı ülkelerle ilişkilerinde uzlaşmacı bir tutum takınmasıdır (Diez vd., 2006: 10). Aday ülkelerin de özellikle bu konularda tavizler vermeyi kabul edeceği düşünülmektedir. Kimlik dönüşümü olarak da ifade edilen bu durum, üyeliği sadece rakiplerine karşı bir araç olarak görenler için işlevsel olmamaktadır (Oğuzlu, 2002: 83). Kıbrıs sorununda da AB üyeliğinin her iki toplumu uzlaşmacı davranmaya sevk edeceği düşünülmüştü. AB üyeliğinin çekici gücü sayesinde Kıbrıs'taki toplumlar sorunun çözümünü üyelik için şart olduğunu bildiğinden bu doğrultuda hareket edecek, dolayısıyla AB katılım süreci bir katalizör görevi görüp BM'nin çözüm çabalarına da destek olacaktı (Eralp ve Beriker, 2005: 179-186). Ancak uygulamada genel kriterlerinin dışına çıkan AB, üyelik konusunda Rumlara herhangi bir şart sunmayarak Kıbrıs sorununda paradigmaları değiştirmiştir. Nitekim üye olacaklarını bilen Rumlara için müzakerelerde istekli olmanın ya da Annan Planını kabul etmenin gerekliliği ortadan kalkmıştır. Aynı zamanda mevcut sorunların çözümü gerçekleşmeden Rumlara AB'ye üye olup Türklerin dışlanması taraflar arasındaki asimetriyi genişletmiş, Kıbrıs sorununu başka bir noktaya taşımıştır. AB müktesebatının getirdiği kazanımlarla Avrupa ülkeleri ile ekonomik bütünleşme sürecine giren Rum tarafı ile diğer ülkelere tanınmayarak izole bir yaşam süren Türk tarafının temel ekonomik göstergeleri de bu farkı ortaya koymaktadır.

Tablo 10: Kuzey Kıbrıs Türk Yönetiminin Makroekonomik Göstergeleri

| | 2010 | 2011 | 2012 | 2013 | 2014 | 2015 | 2016 | 2017 |
|--|----------|----------|----------|----------|----------|----------|----------|---------|
| GSYİH (milyon \$) | 3.727 | 3.878 | 3.863 | 3.984 | 4.040 | 3.749 | 3.838 | 4.245 |
| GSYİH Reel Büyüme Hızı (%) | 3,7 | 3,9 | 1,8 | 1,1 | 4,8 | 4,0 | 3,6 | 5,4 |
| Kişi Başına GSMH (\$) | 14.703 | 15.404 | 15.038 | 15.302 | 15.109 | 13.721 | 13.902 | 14.187 |
| Enflasyon Oranı (%) | 3,3 | 14,7 | 3,6 | 10,2 | 6,5 | 7,8 | 10,2 | 14,7 |
| Bütçe Açığı (milyon \$) | -375,8 | -299,1 | -128,2 | -285,0 | -195,0 | -138,2 | 66,1 | 82,4 |
| Nüfus | 286.973 | 283.281 | 292.129 | 301.988 | 313.626 | 326.158 | 335.455 | 346.287 |
| İstihdam Oranı (%) | 43,7 | 45,0 | 44,9 | 44,2 | 44,6 | 47,1 | 48,2 | 48,2 |
| İşsizlik Oranı (%) | 11,9 | 9,5 | 8,7 | 8,4 | 8,3 | 7,4 | 6,4 | 5,8 |
| İhracat (milyon \$) | 96,2 | 152,9 | 122,4 | 120,7 | 133,9 | 118,1 | 105,5 | 106,2 |
| İthalat (milyon \$) | 1.604,1 | 1.699,9 | 1.705,3 | 1.699,4 | 1.784,3 | 1.500,6 | 1.554,9 | 1.778,5 |
| Dış Ticaret Dengesi (milyon \$) | -1.508,0 | -1.547,0 | -1.582,9 | -1.578,7 | -1.650,4 | -1.382,5 | -1.449,4 | -1.663 |

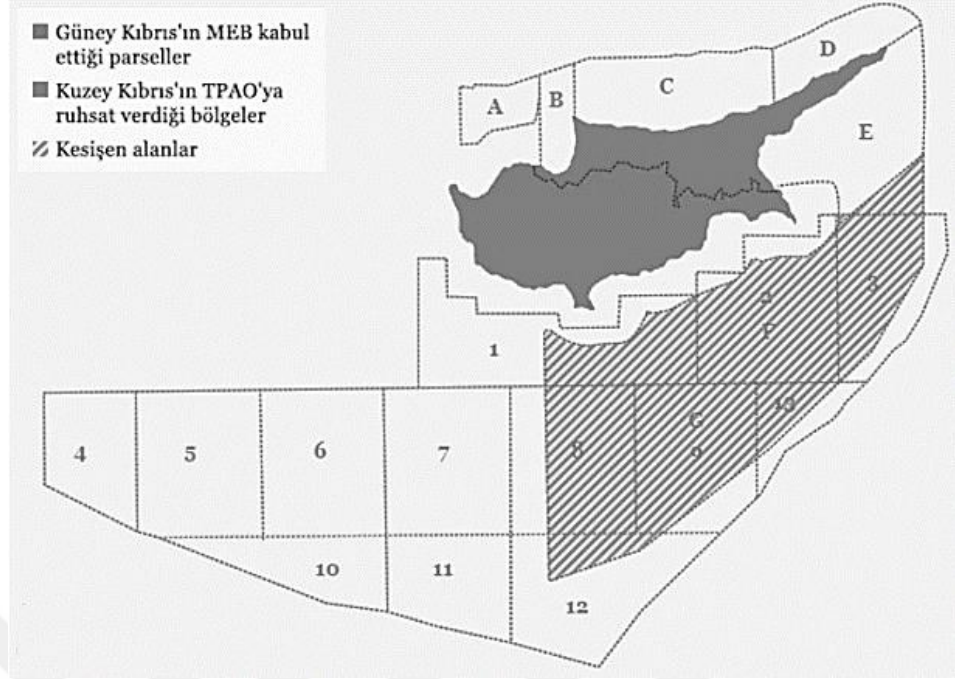
Kaynak: KKTC Devlet Planlama Örgütü'nün 2016 ve 2017 Ekonomik ve Sosyal Göstergeler Raporlarından uyarlanmıştır.

Tablo 11: Güney Kıbrıs'ın Rum Yönetiminin Makroekonomik Göstergeleri

| | 2010 | 2011 | 2012 | 2013 | 2014 | 2015 | 2016 | 2017 |
|---------------------------------------|---------|---------|---------|---------|---------|---------|---------|---------|
| GSYİH (milyon €) | 19.299 | 19.377 | 18.819 | 17.728 | 17.495 | 17.839 | 18.697 | 19.488 |
| GSYİH Reel Büyüme Hızı (%) | 1,3 | 0,3 | -3,1 | -5,9 | -1,4 | 2,0 | 4,8 | 4,2 |
| Kişi Başına GSMH (€) | 22.561 | 22.765 | 21.128 | 19.616 | 19.768 | 21.183 | 21.512 | 22.055 |
| Enflasyon Oranı (%) | 2,4 | 3,3 | 2,4 | -0,4 | -1,4 | -2,1 | -1,4 | 0,5 |
| Bütçe Açığı (milyon €) | -911 | -1.122 | -1.082 | -931 | -1.577 | -236 | 60 | 344 |
| Nüfus | 831.263 | 840.407 | 843.604 | 844.918 | 846.634 | 848.300 | 854.800 | 864.200 |
| İstihdam Oranı (%) | 60,2 | 58,7 | 55,9 | 53,3 | 53,5 | 53,0 | 53,3 | 54,8 |
| İşsizlik Oranı (%) | 6,3 | 7,9 | 11,9 | 15,9 | 16,1 | 14,9 | 12,9 | 11,0 |
| İhracat (milyon €) | 1.136 | 1.403 | 1.422 | 1.609 | 2.453 | 3.027 | 2.714 | 2.964 |
| İthalat (milyon €) | 6.517 | 6.310 | 5.742 | 4.830 | 6.070 | 6.435 | 7.118 | 8.228 |
| Dış Ticaret Dengesi (milyon €) | -5.380 | -4.906 | -4.320 | -3.221 | 3.617 | -3.408 | -4.404 | -5.264 |

Kaynak: GKRY İstatistik Dairesi verilerinden uyarlanmıştır.

AB'nin Rum yönetimini adanın tamamını temsilen üyeliğe kabul etmesi ile daha karmaşık bir hâl alan Kıbrıs sorununda taraflar arasında devam eden müzakereleri doğrudan etkileyen bir diğer gelişme, Doğu Akdeniz'de önemli enerji kaynaklarının keşfedilmiş olmasıdır. Bu durum Kıbrıs'ı geleneksel sorunun ötesinde şekillenen küresel enerji siyasetinin bir nesnesi yaparken, bölge ülkelerin keşfedilen enerji kaynaklarında hak sahibi olma mücadeleleri de denizlerin paylaşımı sorununu ortaya çıkarmaktadır. 1982 tarihli BM Denizler Hukuk Sözleşmesi'ne göre bir kıyı devleti Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) olarak adlandırılan 200 deniz miline kadar olan alanda egemenlik haklarını kullanabilmektedir (Orhun, 2017: 42). MEB sınırlarının tek taraflı ilan edilemeyeceğine dair bir hüküm bulunmazken, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesinde MEB sınırlarının adil bir şekilde belirlenmesi için sahilleri bitişik ya da karşı karşıya olan devletlerin aralarında antlaşma yapmaları gerektiği belirtilmektedir (Yaycı, 2012: 15). Ancak GKRY, KKTC, Türkiye, Yunanistan, Filistin, Ürdün, İsrail, Suriye, Mısır ve Lübnan'ın yer aldığı Doğu Akdeniz'de fiziki yapının dar olması ve ülke sınırlarının çakışmasının sorun olması nedeniyle tüm ülkelerin anlaşmasından ziyade tek taraflı MEB ilanı ya da ikili antlaşmalar görülmektedir. Sonuç olarak birçok devletin MEB'leri kesiştiğinden bölgedeki kaynakların paylaşımı da uluslararası bir soruna dönüşmektedir (Cankara, 2016: 31). Bu bağlamda Kıbrıs özelinde ortaya çıkan ihtilafli durum Şekil 34'de gösterildiği gibidir.



Şekil 34: Kıbrıs Çevresindeki İhtilaflı Deniz Alanları

Kaynak: Faustmann, Gürel ve Reichberg, Kıbrıs Deniz Hidrokarbonları: Bölgesel Siyaset ve Servet Dağılımı, 2012, s.26.

Kıbrıs Rum Yönetimi bir taraftan 2004 yılında 13 parselden oluşan alanı MEB olarak ilan ederken Lübnan, Mısır ve İsrail ile enerji kaynaklarının işletilmesi ve paylaşılmasını içeren antlaşmalar imzalamıştır. Buna karşılık Türkiye, bölge kaynaklarında Rumlar kadar Kıbrıslı Türklerin de hakkının olduğunu savunarak KKTC ile Akdeniz Kıta Sahaneliğinin Sınırlandırılması Antlaşması imzalamış ve bu doğrultuda Türk Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) KKTC'den petrol ve doğalgaz arama ruhsatı almıştır. Sonuç itibariyle Kıbrıs'taki tarafların enerji arama sahası olarak belirlemiş oldukları alanlar birbiriyle kesişmesi ve çözülmesi gereken bir başka konu olarak Kıbrıs müzakerelerindeki yerini almaktadır.

3.2. AKTÖR ANALİZİ

Bu bölümün temel hedefi Kıbrıs sorunundaki tüm aktörlerin adaya olan ilgisini hangi strateji üzerine inşa ettiğini, çıkarları doğrultusunda nasıl hareket ettiğini ve diğer aktörlerin eylemleri karşısında nasıl etkilenip dönüşüm geçirdiğini açıklamaktır. Kıbrıs'taki aktörlerin stratejik ve ulusal çıkarları için “hegemonik” kavramına atıf yapılmakta, soruna bir bütün olarak ışık tutabilmek adına ideolojik perspektife

dayanan hegemonik söylemlerin ne olduğu, hegemonik projelere nasıl dönüştüğü ve nasıl yeniden düzenlendikleri, birbirlerini nasıl etkiledikleri ve karşı hegemonik projelere nasıl yol açtıkları analiz edilecektir. Aktör analizinde, başta Kıbrıs sorununun birincil tarafları Kıbrıslı Rumlar ile Kıbrıslı Türklerin hegemonik söylem ve projeleri olmak üzere Londra ve Zürih Antlaşmaları tarafından belirlenen garantör devletler Türkiye, Yunanistan ve İngiltere ele alınmaktadır. Ayrıca, 1964'ten günümüze kadar geçen süreçte çatışmanın gerek seyrinde gerekse önlenmesinde dolaylı etkiye sahip olan ABD, BM ve AB'ye yer verilmektedir.

3.2.1. Aktör/Koalisyon SWOT Analizi

Kıbrıslı Rumlar: 1821 yılında Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra Enosis'i benimseyen Kıbrıslı Rumlar için hegemonik söylemin tohumları İngilizlerin ada yönetimine gelmesiyle atılmıştır. Rumlar, Osmanlı yönetimini Enosis'e ulaşmak için ciddi bir engel olarak gördükleri için İngiliz yönetimini memnuniyetle karşılamıştır (Gazioğlu, 2000: 435). Zaman içerisinde Kıbrıs Rum toplumunun İngiliz sömürge idaresine karşı rahatsızlığı artarken bu durum 1930'larda Kıbrıs'ta iki rakip hegemonik proje ortaya çıkarmıştır: bir tarafta Kıbrıs'ın stratejik önemine dayanan İngiliz hegemonik projesi, diğer tarafta Enosis'i amaçlayan Rum hegemonik projesi. Girne Piskoposu Makarios'un 1947'de Kıbrıs başpiskoposu seçilmesi Enosis'i Kıbrıs Rumlarının liderliği altında resmi politikaya dönüştürmüştür. Makarios liderliğinde Rumlar, Kıbrıs'ın bir Yunan adası olabilmesi için bu süreçte hem kendilerine self-determinasyon hakkı verilmesi için uluslararası destek bulmak amacıyla girişimlerde bulunmayı sürdürmüş hem de adada kendilerine engel olduğunu düşündüğü İngiliz ve Türklere karşı terör faaliyetleri yürütmeye devam etmiştir (Rosenbaum, 1967: 223). Sonuç olarak Kıbrıslı Rumların 1878 yılından itibaren ürettiği hegemonik söylem Enosis'e ulaşmak olmuştur. 1959 yılındaki Londra-Zürih anlaşmalarını hegemonik söylemlerini somutlaştırmak için geçici bir adım olarak gören Kıbrıs Rum toplumu, bu durumu hem zaman hem de nihai hedeflerine ulaşmak için potansiyel fırsat olarak değerlendirmiştir (Joseph, 1999: 114). Nitekim 1960 yılındaki bağımsızlıktan üç yıl sonra Rumlar, Cumhurbaşkanı yardımcısının veto hakkını adanın bölünmesi için kullandığını ileri sürerek anayasa

teklifi değişikliğinde bulunmuştur (Tzermias, 2001: 480). Bu teklif Kıbrıslı Türkler ve Türkiye tarafından kabul edilmeyince anayasal sistemin çöktüğünü belirtip tek taraflı bir kararla anlaşmaların geçersiz olduğunu açıklayarak hegemonik söylemini hegemonik projeye dönüştürmüştür. Böylelikle 1960 yılında oluşan tarihsel blok yıkılırken Kıbrıslı Rumlar Türkiye'nin askeri müdahalesini önlemek ve BM çatısı altındaki diğer devletlerden uluslararası destek sağlamak için girişimlerde bulunmuştur. Joseph'in (1999: 114) ifadesiyle uluslararası siyasi ortam, Kıbrıslı Rumlar'ın ileri sürdüğü kavramlar için elverişli olduğundan Kıbrıs Rum tarafı BM kurumlarını ulusal politika araçlarına dönüştürmeyi başarmış, bu bağlamda da BM, diplomatik manevralar, politik tartışmalar için bir platform, yabancı hükümetleri ve dünya kamuoyunu Kıbrıs'ın bağımsızlığını, birliğini ve bağlantısızlığını desteklemek için harekete geçirmek için bir araç sağlamıştır. BM'nin Lefkoşa'da iki tarafı ayıran bir tampon bölge oluşturulmasından sonra çatışmaların sürmesi üzerine Kıbrıslı Türklerin kuzeye yönelik nüfus hareketini ve önce anklavlara yerleşimi sonrasında da geçici yönetim ilanını adanı bölünmesi için yapıldığını belirten Rumlar tarafı, bu gelişmeler karşısında hegemonik projesini kendi yönetimi altında üniter bir devlet oluşturmak, Kıbrıslı Türklere azınlık statüsü vermek ve Yunanistan'la Enosis'e kavuşmak için anayasal düzeni değiştirmek şeklinde dönüştürmüştür (Tüzünkan, 2007: 91). Nitekim Kıbrıslı Rumlar güç paylaşımını Kıbrıslı Türklere azınlık statüsü vermek olarak görmüştür.

Adanın fiili olarak bölünmesi ve KTFD'nin ilan edilmesi sonrasında ise Kıbrıslı Rumların hegemonik projelerini bölgesel bölünme olmaksızın federasyon olarak yeniden tanımlamıştır. Bu tarihten itibaren Kıbrıslı Rumlar, Yunanistan'ın da desteğiyle liderliğini Kıbrıs'ın meşru hükümeti olarak tanıtmak için uluslararası aktörlerden destek sağlamak için girişimlere başlamıştır. KKTC'nin ilan edilmesi sonrasında da Türk tarafının izole edilmesi için bu çabalar artmıştır. Nitekim Kıbrıs Rum tarafı AB üyeliği için başvurusu bu duruma bir örnek oluşturmaktadır. Tek taraflı yapılan bu girişim ile Kıbrıslı Rumlar, AB'yi kendi çıkarlarına göre Kıbrıs'a bir çözüm getirmek için kaldıraç olarak kullanmayı amaçlamıştır (Tüzünkan, 2007: 146). Sonuç itibariyle Kıbrıslı Rumlar hegemonik söylemlerini ve üniter bir devlet hedeflerini AB uygulamaları ve müteakip katılım müzakereleri yoluyla

pekiştirmiştir. Annan Planına karşı çıkan Rumların beklentileri, özellikle 2008 yılından sonra yaşadığı ekonomik krizin etkisinden kurtulmak ve AB üyeliğinin ekonomik kazanımlarından daha fazla yararlanmak için Türkiye'nin limanlarını açması, Türk askerinin adadan çekilmesi ve Maraş'ın kendilerine iade edilmesidir. Aynı zamanda Kıbrıs'ın kıta sahanlığında bulunan enerji kaynaklarının kontrolü ve Avrupa'ya taşınmasına yönelik yaptığı anlaşmalara ve arama çalışmalarına Türkiye'nin karışmasına karşı çıkmakta, kaynakların paylaşımını çözüm sonrasında ertelemektedir (Bagdonas ve A.Bagdonas, 2015: 472).

Kıbrıslı Türkler: Osmanlı döneminde adada 307 yıl egemen toplum olan Kıbrıslı Türkler, bir yandan Kıbrıs'ın Hıristiyan bir monarşi tarafından işgal edilmesine izin verdiği için padişah tarafından kendilerini ihanete uğramış olarak hissedip Enosis'e karşı çıkarken diğer yandan İngiltere adayı terk etmeye karar verdiğinde Kıbrıs'ın Osmanlı İmparatorluğu'na geri verileceğini hayal etmiştir (Salih, 1967: 32). Diğer taraftan İngiltere'nin Rum talepleri karşısında temsilde eşitliği Kıbrıslı Türklerin aleyhine olacak şekilde değiştirmesi ve bunun sonucu olarak Rumların Enosis için umutlanması, Kıbrıslı Türkleri huzursuz etmiş, eşitlik mücadelesi vermesine yol açmıştır. Genel olarak Kıbrıslı Türkler, Enosis'i önlemenin tek yolu olduğuna inandıkları için güç paylaşım sistemini tercih etmiştir. Ancak böyle bir sistem gerçekleştirilemezse, İngiliz sömürgesi olarak devam etmek azınlığa dönüşme karşısında bir güvence olarak gören Kıbrıslı Türkler için kabul edilebilir bir alternatif olmuştur. Sonuç itibarıyla 1878-1959 yılları arasında Kıbrıslı Türkler, Kıbrıslı Rumların hegemonik söylemlerine karşı Yunan hakimiyetini önlemek, adadaki azınlık statüsüne düşmemek için esas olarak Enosis'i önleme, eşitlik ve güç paylaşımını güvence altına alma şeklinde hegemonik söylem üretmiştir (Tüzünkan, 2007: 44).

1959 yılındaki Londra-Zürich Anlaşmaları, Kıbrıslı Türklere hayatta kalmalarını sürdürmeleri ve siyasi haklarının tanınması için fırsat sağlamıştır. Ancak 1963 yılında anayasal düzenin bozulması ve çatışmaların yaşanması ile birlikte Kıbrıslı Türkler, siyasi eşitliğe ulaşma ve adadaki azınlık statüsünden kaçınma olan hegemonik söylemlerine hayatta kalmayı da eklemiştir. Bu hegemonik söylemlerin

projelere dönüşmesi ise 28 Aralık 1967'de Kıbrıslı Türk liderlerin adada Türk bölgelerinde yaşayan tüm Türkler üzerinde yargı yetkisine sahip bir geçici yönetim kurmasıyla gerçekleşmiştir. Kıbrıslı Türklerin bu girişimde savunduğu tez 1960 anlaşmalarıyla tanınan temel hakları korumak olmuştur. Kıbrıslı Türkler güç paylaşımı, haklarının korunmasını ve eşit temsil edilmesini sağlayan bir araç olarak görmüştür. Adanın fiili olarak ikiye bölünmesinden sonra gerçekleşen toplumlararası müzakerelerde taraflar arasındaki görüş farklılıkları, Kıbrıslı Türklerin hegemonik projelerini KTFD'nin ilanıyla adanın Türkler ve Rumlar arasındaki coğrafi bölünmeyi içeren bölgesel federasyon şeklinde dönüştürmüştür. Diğer taraftan hem Yunanistan'ın hem de Kıbrıslı Rumların uluslararası destek arayışları Kıbrıslı Türkleri harekete geçirmiş, bağımsızlık ve uluslararası tanınırlık ilanının Kıbrıslı Rumları, iki bölge, iki toplumlu bir federal sistem olan topluluklar arası ortaklığa dayanan bir çözüme doğru yönlendireceğini düşünen Kıbrıs Türk liderliğini KKTC ilanı için teşvik etmiştir (Denktaş, 1988: 119). 1990'lı yıllara gelindiğinde ise Kıbrıslı Rumların AB üyelik başvurusu ve AB'nin almış olduğu kararlar, Kıbrıs Türk tarafının pozisyonunun sertleşmesine yol açmıştır. Hegemonik söylem konfederasyona yükseltirken diğer taraftan da Türkiye'nin AB ile ilişkileri dikkate alınmaya çalışılmıştır. Geline nokta ise uzlaşmayan taraf olarak değerlendirilen Kıbrıslı Türkler Annan Planını kabul ederken temel önceliklerinin uluslararası toplum ve dünya ekonomisiyle bütünleşmek olduğunu ortaya koymuştur.

Hegemonik söylem ve projeleri birbirinden farklı olan ve dolayısıyla çatışan Kıbrıs sorunundaki birincil aktörlerin SWOT Analizi Tablo 12 ve Tablo 13'te gösterildiği gibidir.

Tablo 12: SWOT Analizi (Kıbrıs Rum Tarafı)

| | | |
|------------------------|---|---|
| Kıbrıslı Rumlar | Güçlü Yanlar | Zayıf Yanlar |
| | -Tek egemen olarak tanınması -AB üyeliği -Ekonomik üstünlük | -Mevcut siyasi meşruiyet tartışmaları -Ekonomik büyümede yavaşlama |
| | Fırsatlar | Tehditler |
| | -Türkiye'nin AB üyeliği isteği Doğalgaz | -BM'nin Kıbrıs misyonuna son vermesi -KKTC'nin tanınma ihtimali |

Kaynak: Latif, D., "Kıbrıs Sorunu: BM Neden Başaramadı?", Barışı Konuşmak, 2014, s. 205.

Tablo 13: SWOT Analizi (Kıbrıs Türk Tarafı)

| | | |
|-------------------------|---|--|
| Kıbrıslı Türkler | Güçlü Yanlar | Zayıf Yanlar |
| | -Adadaki Türk ordusu -Türkiye'nin Yunanistan karşısında ekonomik ve siyasi gücündeki artış | -Tanınmama -Uluslararası izolasyon -Türkiye'ye bağımlılık |
| | Fırsatlar | Tehditler |
| | -AB Mali Yardım ve Yeşil Hat Tüzükleri -Taşınmaz Mal Komisyonu -Türkiye su projesi | -AİHM mülkiyet davalarının etkileri -Kıbrıs sorunundaki belirsizlik -Demografik yapıdaki değişim |

Kaynak: Latif, D., "Kıbrıs Sorunu: BM Neden Başaramadı?", Barışı Konuşmak, 2014, s. 205.

Güçlü ve zayıf yönler incelendiğinde taraflar arasındaki güç eşitsizliğine yol açan en önemli unsur, 1963 yılından itibaren Kıbrıslı Rumların uluslararası alanda adadaki tek egemen devlet olarak kabul edilmesi karşılığında KKTC'nin tanınmamasıdır. Ekonomik üstünlük ve AB üyeliği de Rumların Türklere karşı avantajlı olduğu diğer bir konudur. Kıbrıslı Türkler açısından ise güçlü yönler Türk askerinin adadaki varlığı ve Türkiye'nin Yunanistan karşısında artan siyasi ve ekonomik gücü olarak ifade edilebilir. Rumların bilhassa 2008 yılından sonra yaşamaya başladığı ekonomik kriz, Kıbrıslı Türklerin de tanınmama ve ambargoların neden olduğu ekonomik zorluklar her iki tarafın da zayıf yönleri olmaktadır. Tablolarda yer alan fırsatlar ve tehditler ise tarafların tutumlarıyla doğru orantılı olarak sorunun çözümünü destekleyebilecek ya da yeni gerginliklere neden olabilecek potansiyele sahip konulardır (Latif, 2014: 205-206).

3.2.2. Seçilmiş Aktör / Koalisyon Aktivite Analizi

Yunanistan: 1821’de bağımsızlığını kazanan ve Megola İdea ülküsü doğrultusunda ilk Enosis girişimini 1828 yılında gerçekleştiren Yunanistan, Kıbrıslı Rumlara kendi çıkarları müsaade ettiği müddetçe destek olmayı sürdürmüştür. Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında hem kendi iç sorunları hem Türkiye ile dengeler hem de İngiltere ile ilişkiler doğrultusunda Kıbrıs konusunda açık bir politika yürütmeyen Yunan hükümeti, Enosis hareketine 1951 yılında Paris’teki BM toplantısında Kıbrıs sorununa atıfta bulunarak daha aktif bir şekilde dahil olmuştur. Bu tarihten sonra Kıbrıs konusu Yunanistan için dış politikasında öncelikler arasında yer almıştır (Tüzükan, 2007: 35). Kıbrıslı Rumlarla birlikte BM başvurularından sonuç alamayacağını gören Yunanistan’ın 1959’da benimsediği hegemonik söylem dönemin uluslararası konjonktürü göz önüne alındığında Enosis’in ertelenmesi şeklinde olmuş ve bu doğrultuda Kıbrıs Anlaşması kabul edilmiştir. Böylelikle Yunanistan, tarihte ilk kez Kıbrıs anlaşmazlığında yasal bir aktör olmuştur.

1963 yılında yaşanan çatışmalardan sonra Yunanistan, Türkiye’nin olası bir saldırı karşısında savunma amaçlı olduğunu belirterek adaya asker gönderme kararı almıştır (Heraclides, 2002: 123-125). 1967’de Yunanistan’da darbe ile yönetime gelen cunta, 1974 yılında da Kıbrıs’ta Enosis girişiminde bulununca Türkiye’nin askeri müdahalesini beraberinde getirmiş, adanın fiili olarak bölünmesine yol açan bu gelişme Yunanistan’ın hegemonik söyleminde dönüşüme neden olmuştur. Bu doğrultuda sorunu uluslararasılaştırarak Kıbrıslı Türklerin coğrafi bölünme taleplerinin önüne geçmek ve Kıbrıs’ın Rum yönetimi olarak tanınmasını sağlamak için BM’ne başvurmuştur. Aynı zamanda Bölükbaşı’nın (1998: 422) ifade ettiği gibi Yunanistan, Denктаş’ın Ankara tarafından kontrol altında tutulduğunu, dolayısıyla Türkiye’ye uluslararası baskı yapılarak sorunun çözülebileceğini düşünerek bu tarihten itibaren uluslararası aktörlerden destek sağlamak için diplomatik girişimler başlatmıştır. Kıbrıslı Rumlar gibi Yunanistan da AB’nin kurumsal kapasitesini Türkiye üzerinde daha fazla baskı uygulamak ve Türkiye’yi Kıbrıslı Rumların şartlarını kabul etmeye zorlamak için kullanmak istemiştir (Tüzükan, 2007: 146). Sonuç itibariyle Kıbrıslı Rumların tezini destekleyen ve Türkiye’nin “işgal ettiği” topraklardan çekilmesini

isteyen Yunanistan, Ege adalarında olduğu gibi Kıbrıs konusunda da Türkiye ile karşı karşıya gelmektedir. Bununla birlikte Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarının Avrupa'ya transferinde alternatif konumda olması ve Kıbrıs Rum yönetimi ile MEB belirlemesi, Türkiye ile olan bir diğer anlaşmazlık konusudur (Bagdonas ve A.Bagdonas, 2015: 475).

Türkiye: Yunanistan'ın Birleşmiş Milletlere başvurmasından önce, Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik düşüncesi, adanın İngiltere'ye ait olduğu ve bu statükonun korunması gerektiği şeklinde olmuştur. Ancak Türkiye'nin bu politikası, Yunanistan'ın desteklediği Rumların Enosis'e ulaşmanın bir yolu olarak self-determinasyon hakkının verilmesi için BM başvurusu ile değişmeye başlamıştır. Nitekim Türk yetkililer hem ırksal, tarihi ve sözleşmeye bağlı nedenlerle Kıbrıs'ın statüsüyle ilgilendiklerini hem de Türkiye'nin güneyi ve Doğu Akdeniz'in savunma güvenliği için Kıbrıs sorununa dahil olduklarını belirtmiştir (Tüzüncü, 2007: 35). Diğer bir ifadeyle Kıbrıs'ın Türkiye açısından önemi hem milli bir dava hem de ulusal güvenlik ve bölgesel çıkarlar bağlamında ortaya konulmuştur. Dolayısıyla bu yeni politika, Kıbrıs konusunda Türk hegemonik projesinin başlangıcını oluşturmuştur.

1960'a gelindiğinde ise Türkiye'nin benimsediği hegemonik söylem Lozan Anlaşması ile kaybedilen hukuki ve meşru aktör statüsünü tekrar kazandığı için Kıbrıs Anlaşmasını onaylamak olmuştur. Böylelikle Türkiye, Osmanlı Devleti'nin 1878'de kaybettiği Kıbrıs'ta yasal aktör rolü geri almıştır. Ancak 1963'te Makarios'un anayasa değişikliği teklifi sonrası Kıbrıs'ta başlayan çatışmalar ve Yunanistan'ın adaya asker sevkıyatı Türkiye'nin müdahalesini gündeme getirmiştir. Bu tarihten itibaren Türkiye, her ikisi de Amerikan ve İngiliz diplomasisi tarafından engellenen iki kez askeri müdahaleler planlamıştır. Türkiye ilk olarak çatışmaların başlangıcında 1964'te müdahale etmeye çalışmış ancak İngiltere'nin BM'ne itiraz etmesi, Güvenlik Konseyi'nin 186 sayılı kararına ve BM Barış güçlerinin Kıbrıs'a konuşlandırılmasına yol açmıştır. Kasım 1967'de ise Yunanistan'daki darbe ve Kıbrıs Türk yerleşim bölgelerine yönelik yenilenen bir saldırılar sonrasında meydana gelen ikinci girişim, ABD diplomasisiyle NATO müttefikleri arasında topyekûn bir

savaş yaşanmaması için engellenmiştir (Tocci, 2004: 54). 1974'te ise Yunanistan'ın Makarios'a darbesi Türkiye tarafından Enosis girişimi olarak değerlendirilmiş ve bunun önüne geçmek için Kıbrıs'a müdahalede bulunmuştur. Böylelikle Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki hegemonik söylemi, 1960'larda savunulan statükonun korunmasından iki bölgeyi federasyonu desteklemek olarak değişmiştir. KKTC'nin ilanından itibaren ise dünyadan izole edilen Kıbrıslı Türklerin haklarını korumak için uluslararası alanda mücadelesini sürdürmüştür. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin AB üyelik müzakerelerinde Annan Planının destekleyen Türkiye, Kıbrıs'ta Türk kesimine ait toprakların güvence altında olduğu ve siyasi eşitlik temelinde kurulan bir federasyon ile daimî çözüme ulaşamadığı sürece KKTC'deki askeri varlığını devam ettirme konusundaki ısrarını korumaktadır. Türkiye'nin diğer bir beklentisi ise KKTC'ye uygulanan ekonomik ambargoların kaldırılmasıdır. Ekonomik kısıtlamalar kaldırılmadığı müddetçe kendi limanlarını Kıbrıs'a açmayı reddeden Türkiye bir taraftan da AB'nin Annan Planı öncesi KKTC'ye verdiği sözleri tutmadığının altını çizmektedir. Kıbrıs'ta devam eden diplomasi trafiğinde etkin bir rol almayan Türkiye, son dönemde enerji alanında yaşanan gelişmeler sonucu Kıbrıs sorununa aktif bir şekilde müdahil olmuştur. Kıbrıs Rum yönetiminin tek taraflı eylemlerinin hem kendisinin hem de KKTC'nin haklarını ihlal ettiğini belirterek bu politikalara karşı çıkmaktadır (Bagdonas ve A.Bagdonas, 2015: 474-475).

İngiltere: İngiltere'nin Kıbrıs için geliştirdiği hegemonik söylem, adanın Levant bölgesine olan yakınlığı sebebiyle stratejik konuma dayanmaktadır (Baker, 1959: 245). 19. yüzyılda İngilizlerin Orta Doğu ve Hindistan'daki çıkarlarını tehdit etme potansiyeli olarak gördüğü Rusya'nın Doğu Akdeniz'de yayılmasının engellenmesi için Kıbrıs, Osmanlı Devletinin de içinde bulunduğu durumdan yararlanılarak kontrol altına alınmıştır (Temperley, 1931: 459). İngiltere bir taraftan Kıbrıs'ın stratejik konumundan yararlanarak bölgedeki askeri, siyasi ve ekonomik çıkarlarını korumaya çalışırken diğer taraftan adadaki Rumların Enosis talepleri ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Kıbrıs'taki İngiliz yönetimini sona erdirmek için Rumlar tarafından başlatılan mücadele 1931 İsyanıyla ciddiyetini ortaya koysa da İngiltere, Orta Doğu'daki çıkarları için vazgeçilmez bir önem atfettiği Kıbrıs'taki askeri ve

siyasi varlığını sürdürmek amacıyla Rum isteklerine olumsuz karşılık vermiştir (Babaoğlu, 2016: 303).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, birçok Avrupa ülkesinin Arap topraklarından gelen petrole bağımlı olmaya başlaması sonucu İngilizler için Kıbrıs'ın stratejik değeri daha da artmıştır. Sonuç olarak İngiltere için Kıbrıs'a hâkim olmak prestijin yanı sıra Ortadoğu'daki menfaatleri korumak için gerekli hale gelmiştir. Soğuk Savaş siyaseti de Kıbrıs'ın İngiltere için önemini artırmıştır (Hyam, 2007: 153). Diğer taraftan bu dönemde uluslararası alanda sömürgecilik karşıtı hareketlerin ortaya çıkması ve Kıbrıs'ta komünist parti AKEL'in kurulmasıyla Rumların Enosis yönünde baskılarını artırması, İngilizler için Doğu Akdeniz'de Rus egemenliği ile eşdeğer görülmeğe başlanmıştır (Rosenbaum, 1970: 623). Bu doğrultuda Ortadoğu faaliyetleri için önemli bir yer olan Kıbrıs'ta Rusya'ya karşı Türklerle iş birliği yapmanın önemi daha da güçlü bir şekilde ortaya çıkmıştır. Rumların Enosis'i hayata geçirmek için Bağlantısızlar grubunun desteğine başvurması ve BM nezdinde başlatılan girişimler NATO'nun bölgedeki stratejisine ters olduğu gerekçesiyle İngiltere tarafından desteklenmemiştir (Holland, 1998: 41). BM'nin Rumların self-determinasyon başvurusunu reddetmesinin ardından EOKA'nın İngiliz yönetimine karşı silahlı eylemlerde bulunması, soruna farklı bir boyut kazandırmıştır. Bu süreçte İngiltere, bir taraftan Süveyş Kanalı'nı kaybedip bölgedeki hegemonyasını ABD'ye kaptırırken diğer taraftan ABD ile Kıbrıs'ta bütün tarafları uzlaştırmaya yönelik çeşitli formüller geliştirmiştir (Manisalı, 2002: 32). İngiltere'nin Süveyş Kanalı'nı kaybetmesi ve askeri stratejisini yeniden yapılandırması sonucu gelinen noktada İngiltere için önemli olan Kıbrıs'taki egemen üslerin korunması olmuştur. Sonuç itibariyle Kıbrıs konusunda İngiliz hegemonik projesinin günümüzde de devam eden temel dayandığı adanın stratejik önemidir.

Kıbrıs'ta toplumlararası çatışmaların yaşandığı 1963-1974 yılları arasındaki İngiliz hegemonik projesi ise NATO üyeleri Yunanistan ile Türkiye arasındaki güç dengesinin korunmasını da içeren Soğuk Savaş gerçeklerine göre tasarlanmıştır (Tüzünkan, 2007: 92). Adadaki varlığını 1960 Anayasasına göre "Egemen Üs Bölgesi" statüsündeki İngiliz üsleri ile meşrulaştıran İngiltere, başka herhangi bir

gücün Kıbrıs'ta yasal aktör olmasının önüne geçmeye çalışmakta, aynı zamanda da Kıbrıs'ın çevresinde keşfedilen enerji kaynaklarından yararlanmak istemektedir. Dolayısıyla İngiltere'nin ada ile olan ilgisinin ekonomik alana kaydığı söylenebilir. Bu bağlamda İngiliz üsleri arasındaki Limasol açıklarında HMS Enterprise adlı gemi petrol araştırması yapmış ve Lordlar Kamarası da aldığı bir kararla Kıbrıs'ta bulunan üslerinin karasularında petrol ve doğalgaz arama yetkisinin GKRY'de değil, İngilizlerin yetkisinde olduğunu açıklamıştır. Bu durum, İngiltere'nin bölgedeki gelişmelere kayıtsız kalmadığını ve Kıbrıs'ta petrol veya doğalgaz bulunması halinde daha aktif tutum alacağı ve pay isteyeceğini göstermektedir (Tamçelik ve Kurt, 2014: 892). Ayrıca İngiltere, Kıbrıs sorunu çözülmeden Kıbrıs Rum Yönetiminin ilan ettiği tek yanlı MEB'e itiraz etmiştir. Sonuç olarak Kıbrıs Cumhuriyeti dışındaki oluşumlar İngiltere'nin çıkarlarıyla uyuşmamaktadır (Özgöker ve Çelik, 2016: 543).

ABD: İngiltere'nin Orta Doğu'da gücünü kaybetmeye başlaması bölgedeki hegemonik güçlerin dönüşümünü beraberinde getirmiş, İngiliz hegemonyasının yerini ABD hegemonyası almıştır (Ehrlich, 1974:5). İkinci Dünya Savaşı sonra oluşan iki kutuplu dünya düzeninde Doğu Bloğunun genişlemesinin ve komünizmin yayılmasının önüne geçmek ABD için öncelikli hale gelmiştir. Bu bağlamda Sovyetler Birliği Kıbrıs'ın NATO'nun etki alanına girmesini önlemek için bölünme ya da ilhakına karşı çıkıp bağımsızlığını desteklerken, ABD de Soğuk Savaş döneminde Kıbrıs'ta Sovyetler Birliğinin yararına olacak bir durumun ortaya çıkmasını engellemeye çalışmıştır. Kıbrıs sorununun BM'de tartışılmasını NATO'nun bölgedeki stratejilerine ters olduğunu düşünen ABD, bu dönemde Kıbrıs'taki mevcut statükonun korunmasını savunmuştur (Holland, 1998: 41). Öte yandan ABD için öncelik Kıbrıs'taki durumdan ziyade, NATO'nun iki müttefikinin dış politika öncelikleri içinde birincil derecede bir yere sahip ve kolay kolay baskıyla çözülemeyecek olan Kıbrıs sorununda Yunanistan ile Türkiye arasında dengeleri sağlamak olmuştur. Bu doğrultuda ABD politikası, Batı bloku içerisinde müttefikler arası ilişkiler çerçevesinde her iki taraf için milli bir dava olan sorunda tarafları ortak bir noktada buluşturma olmuştur. Zira ABD açısından bu dengeyi kurmanın bir diğer önemi şudur ki bir tarafta Türkiye ile askeri ilişkileri bulunurken diğer tarafta ülkesinde yaklaşık 3 milyon Yunan asıllı seçmenin oy kullandığı düşünüldüğünde

sivil toplum ve dış politikada lobi baskısıyla karşılaşılabileceği gerçeğidir. Armaoğlu'nun (1996:750) belirttiği gibi Yunanistan-Türkiye arasındaki gerginliğin böyle bir tehdit oluşturduğu düşünülürse, Kıbrıs konusunda 1960 yılındaki anlaşma ve İngiliz üslerinin varlığı ABD'nin çıkarlarına hizmet etmiştir. Londra-Zürih anlaşmaları ile ABD hem iki NATO müttefiki olan Yunanistan ve Türkiye arasında bir çatışma yaşanmasını önlemiş hem de Kıbrıs'ı komünizme karşı korumuştur. Ayrıca ekonomik kalkınma, serbest demokratik kurumlar ve Batı yanlısı bir yönelim üzerinde durulması ve adadaki mevcut iletişim tesislerinin sınırsız kullanımının yanı sıra dokunulmaz ve mevcut kalacak İngiliz egemen üslerine erişimden yararlanılabilecek olması yine ABD lehine olan durumlardır (Adams ve Cottrell, 1968: 56).

Kıbrıs'ta toplumlararası çatışmaların yaşandığı 1963-1974 yılları arasında ise ABD, Türkiye'nin Kıbrıs'a olası müdahalesi sonucu Sovyetler Birliği'nin Kıbrıs sorununa müdahil olabileceğini düşündüğünden bu girişimlerin önüne geçmiştir. 1974 Krizinden sonra da Soğuk Savaş çerçevesinde hareket etmiş, kendi ulusal çıkarlarını maksimize edecek şekilde ve konjonktürel gelişmelere göre Kıbrıs politikasını Türkiye ve Yunanistan dengesi üzerinden yürütmüştür. Kıbrıs sorunun ilk dönemlerinde Amerika'nın Kıbrıs politikası; tarafların müzakereler sonucunda üzerinde anlaştıkları çözüm önerilerini desteklemek ve sessiz bir politika izleyerek BM'nin adadaki düzenleyici rolünü tümüyle destekleme olmuştur (Adams ve Cottrell, 1968: 57). Soğuk Savaş sonrası değişen konjonktürle birlikte Kıbrıs sorunu ABD için öncelikli bir konu olmaktan çıkmış, daha çok taraflar arası arabuluculuk çabaları ve atanan Kıbrıs Özel Temsilcileri vasıtasıyla ile ilgilenilmiştir.

ABD'nin Kıbrıs sorunu ile ilgili çözüme ilişkin temel görüşü ise iki toplumlu ve iki bölgeci bir federasyonun kurulması olmuştur (Şöhret, 2013: 139: 141). Diğer taraftan hem Soğuk Savaş döneminde hem de Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD'nin Kıbrıs sorunun çözebilecek kapasiteye sahipken çözüme istekli olmadığı ve zamana bıraktığı söylenebilir. Nitekim ABD'nin eski Ankara büyükelçisinin şu sözleri bu durumu doğrular niteliktedir: "Uluslararası ilişkilerde bazı sorunlar hiç çözülmez ama onunla birlikte yaşamayı öğrenirsiniz. Kıbrıs da öyledir. İlişkinizi öyle

ayarlırsınız ki, bu sorun ilişkinin tümünü tehdit etmez.” (Bostanoğlu, 1999: 471). Bunun yanı sıra ABD, bölgede vuku bulan hidrokarbon arayışlarına kayıtsız kalmazken Rum yönetiminin belirlediği MEB’de arama faaliyetlerine katılması dolaylı olarak Rumların desteklendiğini göstermiştir. Ayrıca ABD’nin Büyük Ortadoğu Projesi çerçevesinde Doğu Akdeniz’i de şekillendirmeyi tasarladığı ve bu ülkeler içerisinde Türkiye, Mısır, Suriye, Lübnan ve Libya’nın da yer aldığı göz önünde bulundurulduğunda, bölgeye olan ilgisinin devam edeceği anlaşılmaktadır (Tamçelik ve Kurt, 2014: 894).

BM: Dünya çapındaki siyasal sorunların tartışıldığı ve çok yönlü diplomasinin yürütüldüğü başlıca forumlardan biri olan BM’nin çoğunlukla öneri niteliğinde kararlar alan bir örgüt olduğu, bu kararlara uyulmadığında dünya kamuoyu ile öteki devletlerin olumsuz tepkisiyle karşılaşıldığı ve böylelikle ilgili devletlerin davranışlarını sınırlandırdığı daha önce ifade edilmişti. Buradan hareketle BM’nin Kıbrıs sorunu ile ilişkisi ele alındığında hem Güvenlik Konseyinin hem de Genel Kurulun Kıbrıs ile ilgili çok sayıda karar aldığı görülmektedir. Böylelikle BM, Kıbrıs sorununun tartışıldığı uluslararası platform olmakla kalmayıp alınan kararlar ve iyi niyet misyonları ile 1960’lardan itibaren çatışmanın seyri ve çözümünde aktif rol oynayan bir aktör olmuştur. Ancak Türk tarafının bakış açısı, Bölükbaşı’nın (1998: 429) belirttiği gibi müzakerelerin sağlıklı bir zeminde ilerlemesi ve Kıbrıs’ta barışın korunması ve tesisi için önemli katkıları olmuş olsa da BM’nin sorunun başlangıcından günümüze kadar tarafsız ve başarılı bir arabulucu vazifesi görmediği yönündedir. Zira 1963 olaylarıyla birlikte Kıbrıs Cumhuriyeti’nin 1960 Anayasasında öngörülen niteliği kaybetmesine rağmen o günden itibaren yasal hükümet olarak benimsenmiş ve Türk tarafı yok sayılmıştır (Türk, 2003: 163). Aynı şekilde Türkiye’nin 1974’teki müdahalesini “işgal” olarak değerlendiren BM, ABD ve İngiltere’nin baskısıyla KKTC’nin 1983’teki ilanının “yasa dışı” olduğunu dünya kamuoyuna duyurmuştur. Nitekim “yasa dışı” olup olmadığı yönünde kararı mahkeme aracılığıyla tespit edilebilmekteyken siyasi bir organ olan Güvenlik Konseyi bu yönde bir karar almıştır (Tamçelik, 2013: 1238). Özellikle Rum tarafının, BM Genel Kurulunu açık bir tartışma alanı olarak kullanması, davasına evrensel meşruluk kazandırmak istemesi, Kıbrıslı Türkler ile Ankara’nın BM’yi barışçı

çözüm için güvenilir bir yol olarak görmesine neden olmuştur. Kıbrıslı Rumlar, BM'deki çoğunluğun Türk pozisyonuna karşı çıkmasından cesaret alarak çözüm için daha uzlaşmaz bir tutum takınmasında ısrar etmiştir. Diğer taraftan Soğuk Savaş dönemi gerçekleri ve BM Genel Kurul oylamalarında Bağlantısız ülkelerin kendi çıkarlarına uygun olarak tam bağımsız bir Kıbrıs'ı desteklemesi, BM'nin soruna ilişkin tutumunda kendi içinde bir tutarlılık sağladığı yönünde değerlendirilebilir (Sönmezoğlu, 1984: 253-254). Sonuç itibariyle BM, Kıbrıs sorununa uluslararası hukuk ve politika perspektifiyle ele alırken iç siyasal ve toplumsal süreçleri göz ardı etmiş, dolayısıyla ortaya koyduğu çözüm önerileri başarısız olmuştur. Zira BM'nin Kıbrıs'ta bulacağı her türlü çözüm, öncelikle çözüm iradesinin olacağı ortak bir evrenin inşasını gerektirmektedir. Dolayısıyla adada ortak çözümün bulunması, hem insanî değerlerin, hem de temel hak ve hürriyetlerin sentezleneceği makul bir yapının inşasını zorunlu kılmaktadır (Tamçelik, 2013: 1263). Netice olarak BM'nin hegemonik söylemi 1974 olaylarına dayanmakta olup öncesini dikkate almamaktadır.

AB: BM gibi AB üyeleri de Kıbrıs'taki anayasal düzenin işlerliğini kaybetmesine ve Türklerin sistem dışında kalarak asgari hayat standartlarında yaşamalarına yol açan şiddet olaylarına sessiz kalırken 1974'teki Yunanistan'ın darbesi sonra Enosis tehlikesi karşısında Türkiye'nin gerçekleştirdiği harekâtı Kıbrıs'ın bölünmesine yol açan dış müdahale ve işgal olarak değerlendirmiştir. Bu çerçevede 1974 öncesini yok sayan AB'nin gözünde Kıbrıs'ın bütünleştirilmesi ve bir ortaklık devleti haline dönüştürülmesi vazgeçilmez bir gereklilik haline gelmiştir. 1990 yılında Rumların tam üyelik başvurusuyla AB'nin soruna dahil olması, söz konusu bütünleşmenin AB'nin teşviki, çabaları ve araçlarıyla gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceği sorusunu gündeme getirmiştir (Uslu, 2010: 2).

AB, Kıbrıs sorununun tarihsel gerçeklerini ve hukukilik boyutunu göz ardı etmiş ve Kıbrıslı Türklerin eşit haklarını yeniden oluşturmaksızın Kıbrıslı Rumlarla birlikte hareket etmeyi tercih etmiştir (Uslu, 2008: 43). Günümüzde ise AB, GKRY'nin münhasır ekonomik bölge politikasını ve hidrokarbon rezervleri arayışına karşı çıkan Türkiye'yi soruna karışmaması için uyarmakta ve Rum yönetiminin faaliyetlerine devam etmesi hususunda destekleyerek bölgede taraf olduğunu göstermektedir

(Tamçelik ve Kurt, 2014: 893). Sonuç itibariyle gelinen noktada AB, genişleme politikasında hareket ederken Kıbrıs sorunundaki çatışma dönüşüm yönlerini ihmal etmiş (Eralp ve Beriker, 2005: 189), Türk tarafının pozisyonunda sertleşmesine yol açmıştır.

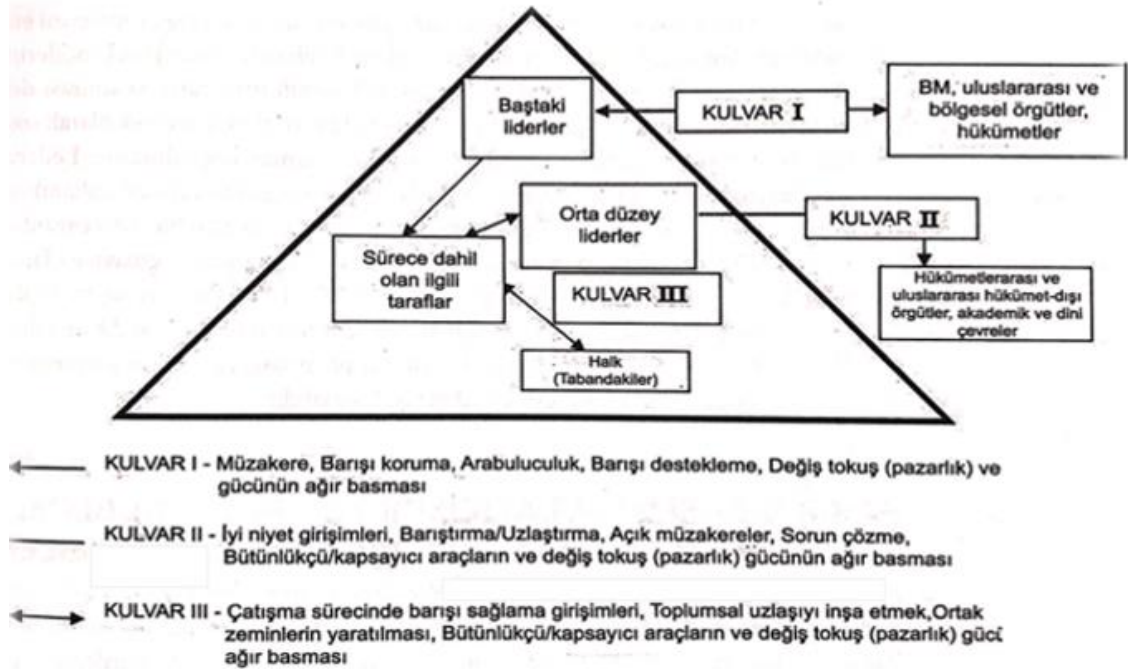
3.3. STRATEJİ OLUŞTURMA

Sorunu tanımlama bölümünde görüldüğü üzere Kıbrıs'taki çatışmalar, farklı etnik ve dinsel kökenden gelen ve aynı ada üzerinde yaşayan iki grubun çelişen amaçları üzerinden verdikleri mücadelenin yansımasıdır. İki toplum arasındaki çatışmalarda etnik kimliklerin ve hedeflerinin temel unsur olduğu, dinsel kimlikler tarafından da ayrışmanın desteklendiği tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra her ne kadar çelişen hedefler çatışmalarda temel unsur olsa da somut hedefler üzerinden verilen mücadelelerin yol açtığı çatışmaların arka planında psikolojik öğeler yer almıştır. Aktör analizinde ise sorunun esas muhatapları olan Kıbrıs'taki iki toplumun yanı sıra garantör devletler ile ada üzerinde kontrol sağlamak isteyen küresel güçlerin hegemonik söylem ve projelerinin farklı olduğu, çözüm taleplerinin birbirleriyle örtüşmediği, süreç ve sonuç üzerinde etkili oldukları görülmüştür. Netice olarak da bu komplike sorunun çözümü için gerçekleştirilen çok sayıda müzakere sonuçsuz kalmıştır. Bu bağlamda strateji oluşturma bölümünde tercih edilmesi düşünülen çatışma yaklaşım ve müdahale yöntemi kapsamında stratejik hedefler belirlemek ve bu hedeflere ulaşmak için stratejik öneriler geliştirmek amaçlanmaktadır.

3.3.1. Diyalogun Stratejik Hedefleri

Kıbrıs'ta proje temelli barış inşası faaliyetleri mevcut olmasına rağmen, adadaki siyasi, kültürel ve psikolojik bölünmeyi ortadan kaldırmak için etkili bir strateji bulunmamaktadır. Bu durum adadaki görünmez çatışmayı devam ettirmekte ve kalıcı bir barış anlaşması yaratmanın önünde bir engel oluşturmaktadır. Sorunu tanımlama ve aktör analizinde tespit edilen bulgular, liderler düzeyinde bir uzlaşma olsa bile toplumlararası iletişim sağlanmadan, taraflar arasında bir güven atmosferi ve bir anlayış çerçevesi yaratılmadan mevcut statükonun değişmeyeceğini ortaya koymaktadır. Başka bir ifadeyle sürdürülebilir barış için siyasi anlaşmanın yanı sıra

taban desteği de şarttır. Nitekim kapsayıcı ve katılımcı barış süreçleri sürdürülebilir çözüm şansını artırır. Bu bağlamda kökleri derine inen ve çatışan taraflar arasında geleceği de etkilemesi kaçınılmaz ilişkiler söz konusu olan Kıbrıs sorununda belirlenen stratejik hedef pozitif barışın oluşturulması için çatışmanın dönüştürülmesi olmalıdır. Toplumlararası barışı sağlamak amacıyla gerçekleştirilecek olan bu dönüşüme herkesi dahil etmek paydaşları aktörlere dönüştürür, sosyal bütünleşmeyi sağlar, uzlaşmayı geliştirir ve bütün bunlar da sürdürülebilir barışı güçlendirir (Caeymaex, Zwart ve Beswik, 2019: 9). Kıbrıs'ta da sadece liderlik düzeyinde yürütülen resmi müzakerelerin sonuç vermediği düşünüldüğünde çatışma dönüşümü sürecine Şekil 35'teki gibi tüm aktörlerin dahil etmesi gerekmektedir. Bu bağlamda çatışma dönüşümündeki stratejik hedefler şu şekilde ifade edilebilir: Barışma ve uzlaşma, can ve mal güvenliği algısının pekiştirilmesi, psikolojik ve duygusal bariyerlerin aşılması, ortak sadakatın geliştirilmesi, ortak bir gelecek beklentisi, barış eğitimi ve toplumsal ahenk ve kapsayıcılık.

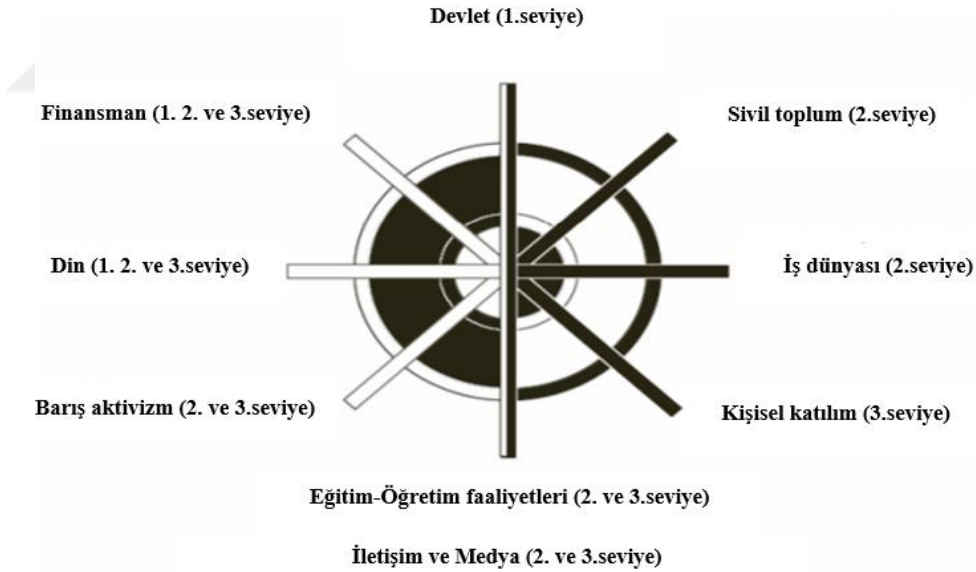


Şekil 35: Çatışma Piramidinde Aktör Düzeylerine Göre Kulvarlar ve Dış Açılımlar
Kaynak: Lederach, J.P., Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies, 1998.

Barış inşası için standartlaştırılmış formüllerin her çatışma ortamı için işe yaramadığı yaygın olarak kabul edilse de barış inşasının temel amacı, sosyal yapılardaki eşitsiz ilişkileri, dahil olan tüm grupların temel insani ihtiyaçlarını sağlamak için gereken

kaynaklara eşit erişim ve kontrole sahip olduğu yeni ilişki kümelerine dönüştürmektir (Lederach, 2003: 14). Bu amaca ulaşmak için her çatışma ortamına özgü belirlenen stratejilerin, bu ortamdaki bireylerin ve grupların ihtiyaçlarına cevap vermesi gerektiği belirtilmelidir.

Köklü sosyal çatışmaların eğitim ve iletişim yoluyla dönüşümünü kolaylaştırmak için Louise Diamond ve John McDonald tarafından geliştirilen “multi-track diplomacy” (çok-yönlü diplomasi) model, bireyler, kurumlar ve toplulukların birbirlerine bağlı ve bütüncül faaliyetlerini ortak amaç olan barışçıl bir dünya için harmanlamaktadır. Bu bağlamda çatışma dönüşümünde yol gösterici olabilecek olan Şekil 36’daki bu araç, düşmanlık algısını dönüştürmeyi, çatışan taraflar arasında karşılıklı anlayışı geliştirmeyi, düşmanlar arasında güven oluşturmayı, geçmiş şikayetleri uzlaştırmayı ve kültürel farkındalık oluşturmayı hedeflemektedir (McDonald, 2012: 66). Çok yönlü diplomasi modelinin en önemli özelliği, seviyeler arasındaki kesişmeyi ve birbiriyle ilişkisini göstermesidir.



Şekil 36: Çok-Yönlü Diplomasi Modeli

Kaynak: McDonald, J., The Institute for Multi-Track Diplomacy, *Journal of Conflictology*, 2012, s. 68.

Çok-yönlü diplomasi modelinin temel prensipleri ise şu şekildedir: Toplumda bireyler ve gruplar arasında ilişkiler kurmak, bireylerin uzun vadeli barış sürecine inanmasını ve güvenmesini sağlamak, tüm tarafların kültürel bilgeliğine saygı duymak ve kültürel

sinerji oluşturmak, ortak çıkarlara dayalı stratejiler geliştirip iş birliğini pekiştirmek, teknolojiden yararlanmak ve gerektiğinde yeni yöntemler oluşturmak, tarafların kendi geleceklerine dair sorumluluk almalarında yardımcı olmak, bireylerin kendi toplumlarında değişim ve dönüşümün aracı olabilmeleri için yardımcı olmak, yaptıklarımızdan öğrenmek ve tecrübelerimizi başkalarıyla paylaşmak, herkese açık olan bir sistem kurmak, sistem içinde güven tesis edecek ilişkileri kurmak, kurulan barışçıl sistemin sorumlu, aktif ve ilgili ortakları olmaya çalışmak, bütün yapıların, değerlerin, inançların, davranış ve düşüncelerin değişim araçları olmak (Akyeşilmen, 2014: 38).

Araştırmacılar barış inşası, çok yönlü diplomasi ve çatışma dönüşümü teorisi gerekliliğini analiz ederken, Notter ve Diamond (1996) bu üçünün bütünleşmesinin teorik çerçevenin ötesine geçmesi ve bir sistem yaklaşımı olarak kullanılması gerektiğini savunmaktadır. Sistem yaklaşımını da şu şekilde tanımlanmaktadır: “bir çatışma hakkında neyin değişmesi gerektiği (çatışma dönüşümü), bu değişikliğin nasıl etkilendiği (barış inşası) ve ilgili aktörler ve bu değişikliğin gerçekleştiği ortam (çok yönlü diplomasi)”. Bu yaklaşım, bir toplumdaki çatışmanın her düzeyde dönüşümünü sağlamaktadır.

3.3.2. Stratejik Konu ve Öneriler

Etnik çatışmalar politik bir çözüm gerektirmekle birlikte siyasi düzeyde mutabakata varılan bir anlaşma, barış inşası sürecinin sadece başlangıcını oluşturmaktadır. Çatışma durumlarında barışın önündeki en ciddi engellerden biri, barış kavramının taraflarca farklı yorumlanmasıdır. Kıbrıs bu durum için bir istisna değildir ve iki toplumun barış konusunda farklı görüşlere sahip olduğu bilinmektedir. Kıbrıs Türk liderliğine göre barışı sürdürmek için gerekli olan uluslararası toplumca statükonun meşrulaştırılmasıdır. Kıbrıs Rum liderliğinin görüşü ise 1974'ten bu yana meydana gelen insan hakları ihlalleri düzeltilene kadar barışın var olamayacağı yönündedir. Tek başına ele alındığında, bu çok farklı barış görüşleri müzakere masasındakiler için büyük bir zorluktur. Ancak daha da önemlisi, barışı sadece iki toplum arasında imzalanmış bir anlaşma olarak mı yoksa iki toplumun ortak bir geleceğe yönelik

birlikte çalışmak için karşılıklı güven, saygı ve isteklilik geliştirdiği sürdürülebilir bir durum olarak mı görmesidir. Şimdiye kadar taraflar birincisine direnmiş, ikincisinden de kaçınmıştır.

Yakınlaşma, uzlaşma ve istikrarlı barış uluslararası ilişkiler literatüründe iç içe geçmiş kavramlarken barış ve çatışma çalışmalarında bu durum farklılık göstermektedir. Özellikle derin köklere sahip çatışmalar özel olarak ele alınmakta ve kalıcı bir barış için üst düzey ya da diplomatik yakınlaşmanın ötesinde hem yapısal, işlevsel, kurumsal ve de araçsal koşullar hem de toplumsal anlamda bilişsel ve duygusal değişimler gerekmektedir (Mandacı, 2012: 415-417). Bu noktada barış inşa sürecini ilk etapta yakınlaşma, ardından uzlaşma ve sonrasında ise nihai bir durum olarak kalıcı barış şeklinde belirtmek yanlış olmayacaktır. Zira uzlaşmanın oluşması ve ardından nihai safha olarak barışa ulaşılması kuşkusuz zor bir durumsallığa sahiptir. Nitekim Kupchan (2010) da benzer bir ayrıma giderek barış sürecinin eşiklerden oluştuğu belirtmiştir. Buradaki varsayım yakınlaşma olmadan uzlaşmanın, uzlaşma olmadan da kalıcı barışın olamayacağıdır. Ancak her yakınlaşmanın uzlaşma ya da her uzlaşmanın kalıcı barışı sağlayacağı düşünülmemelidir. Bu bağlamda burada verilen stratejik önerilerin uygulanabilir bir anlaşmaya varılmasını diğer bir ifadeyle de uzlaşmayı kolaylaştıracak ve imzalanan herhangi bir anlaşmanın başarılı bir şekilde uygulanması olasılığını artıracak yakınlaşma önerileri olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca belirtilmelidir ki tüm bu öneriler çok yönlü diplomasi modelinden ve etnik ya da politik nedenlerle bölünmüş toplulukların barış inşa süreçlerinden referans almaktadır.

- *Müzakerelerin mümkün olduğunca teknikleştirilmesi:* Üst seviyede devam eden görüşmeler ne kadar çok teknikleşirse toplum liderlerinin müzakereleri politize etmesi veya kendi çıkarları doğrultusunda suiistimal etmesinin önüne geçilmiş olur. Özellikle uzlaşmazlık yaşanan teknik konulara o alandaki uzmanlar dahil edilmeli, var olan çıkmazlarla ilgili alternatif çözümler liderlere sunulmalıdır. Dolayısıyla hem liderler teknik konular üzerinden tartışmalara girmemiş olur hem de toplumların o konu ile ilgili öneriyi benimsemesi kolaylaşır.

- *Siyasi figürler ile orta seviye ve taban arasındaki iletişim eksikliğinin giderilmesi:* Barış müzakereleri kapalı kapılar ardında gerçekleşebilir ve siyasi liderlerin tüm barış inşası etkinliklerine katılmaları beklenmemelidir. Ancak Kıbrıs'ta siyasi figürler ile orta seviye ve taban arasında ciddi bir iletişim eksikliğinin olduğunu gösteren bazı araştırmalar (Tziarras, 2018) bulunmaktadır. Dolayısıyla siyasi liderler, sahadaki araştırmacılar ve uzmanlar tarafından verilen politika önerilerini tartışmak ve adadaki mevcut barış inşası faaliyetlerini değerlendirmek için müzakerenin çeşitli aşamalarında orta seviye liderleriyle buluşmalı ve iş birliği yapmalıdır. Bu, önde gelen araştırmacıların ve diğer orta seviye liderlerinin üst seviye diplomatlarına periyodik olarak rapor sunmaları veya toplantılar şeklinde gerçekleşebilir. Ayrıca tüm siyasi parti grup temsilcilerden oluşan bir komisyon kurularak halkın sürece daha fazla dahil edilmesi sağlanabilir. Böylelikle hem üst ve alt seviye aktörler arasında bağlantı kurulmuş olur hem de toplumların kendi içlerinde sağlanan bir siyasi uzlaşmadan bahsedilebilir.
- *Liderlerin halkı sivil katılıma teşvik etmesi:* PRIO (2007) raporu Kıbrıslıların STK'lara sivil katılımının zayıf olduğunu, katılanlar arasından ise yakınlaşma faaliyetlerinde rol alanların uzlaşma, bir arada yaşama ve affetme konularında olumlu görüş taşıdıklarını ortaya koymaktadır. Diğer bir ifadeyle sivil katılım ile iki toplumun bir çözüm bulacağı arzusu ve inancı arasında bir ilişki bulunmaktadır. Bu bağlamda toplum liderleri halkın bu faaliyetlere katılımını desteklemeli, teşvik edici ve yönlendirici olmalıdır. Bu, barış inşası etkinliklerinde daha güçlü bir mevcudiyete sahip üst seviye diplomatları tarafından yapılabilir. Bunun gerçekleşmesi, toplumun tüm seviyelerinin barış için çalışma olasılığını artıracaktır.
- *Sosyal uzlaşma komitesinin oluşturulması:* CEPS (2008) raporu her iki toplumun mevcut siyasi durumdan memnun olmadığını, şüphe ve güvensizlik durumunu incelemeye odaklanan bir sosyal uzlaşma komitesinin kurulmasını talep ettiklerini göstermektedir. Bu komite, Kıbrıs'ı her açıdan ele almalı ve her yaştan, cinsiyetten vb. kapsayıcı olmalıdır. Böylelikle toplumlar arasındaki şüphe ve güvensizliğin üstesinden gelmek için öneriler geliştirilebilir.

- *Kayıp Şahıslar Komitesi'nin (CMP) güçlendirilmesi:* Çatışma ve baskı mağdurlarının sesinin duyurulması ve şiddetin temel nedenlerinin araştırılması için irade gösterilmesi, ortak değerlerin ve toplumlar arasındaki güvenin oluşturulmasında önemli bir etkidir. Tüm politikacı ve karar vericiler tarafından ele alınması gereken insani bir sorun olan bu konu, öncelikle kayıp olanların yakınları ardından da kaybolmaların gerçekleştiği topluluklar ve toplumlar üzerinde bir dalgalanma etkisi oluşturarak güvensizlik ve korku üretmektedir. İki toplumlu Kayıp Şahıslar Komitesi 1981 yılında kurulmuş olsa da siyasi çözümsüzlük, etkili faaliyetlerin önüne geçmektedir. Nitekim AİHM, Kıbrıs'ta kayıp şahıslar meselesini etkin bir şekilde ele almak için güçlü bir siyasi iradenin olmadığını, ilgili taraflar ile mevcut mekanizmaların etkili bir şekilde çalışmadığını ve çatışmanın her iki tarafının da kayıp kişiler sorununa siyasi açıdan hassas “bir yaklaşımı tercih edebileceğini” belirtmiştir (ECHR, 2009: 54). Ayrıca PRIO (2019) raporu da kayıp yakınlarının yeterli katılımının olmadığını, onların ihtiyaçlarının anlaşılmasında sınırlı çabalar gösterildiğini ve şeffaflık eksikliğinin bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda onlarca yıllık gecikmelerin neden olduğu olumsuz etkilerin azaltılmasını sağlamak için bu mekanizmanın güçlendirilmesi gerekmektedir. Kayıp şahıslar gibi insan haklarıyla ilgili sorunların çözümü, travmanın iyileşmesini sağlayıp “ötekine” duyulan güveni artıracığından genel bir çözüm şansını artırabilir, geçmişle yüzleşerek toplumsal değişime katkı sağlanabilir.
- *Eğitim müfredatının güncellenmesi:* Papadakis (2008) tarafından yapılan araştırma Kıbrıs'ta toplumlararası iş birliğine veya etkileşime önem vermeyen, etnik milliyetçiliğe vurgu yapan, Yunanistan ve Türkiye'nin tarihini yansıtan, diğer toplumdaki bireyleri acımasız suçları işleyen korkunç, insanlık dışı varlıklar olarak tasvir eden tarih kitaplarının ve eğitim anlayışının ortaya koymaktadır. Genç nesil, adadaki tüm olasılıkların konsolidasyonu için önemlidir ancak bölünmüş bir adanın gerçeğiyle doğup, “diğeri” hakkında öğretilen hikayeler, önemli olaylar, sıkıntılar ve travmalar ile büyümektedir. Buna karşılık eğitim, barış değerlerini desteklemek için önemli bir işlev görmektedir. Bu bağlamda müfredat değişikliğine gidilerek ortak değerler vurgulanarak engellerin ve

önyargıların kaldırılması vurgulanabilir, çatışma dönüşümü ve diyalog geliştirme konusunda öğrenciler ve öğretmenler donanımlı hale getirilebilir. Ayrıca toplumlararası iletişimin desteklenmesi amacıyla eğitim alanında ortak aktiviteler ya da değişim programları gibi uygulamalar da hayata geçirilebilir.

- *Çatışma dilinin terkedilmesi:* Çatışma öncesinde, sürecinde ve sonrasında dilin, olumlu ve olumsuz etkiler oluşturabilecek birbirinden farklı işlevleri bulunmaktadır. Örneğin, taraflar arasında iletişimi sağlayarak arabuluculuk sürecini, anlaşmayı veya iş birliğine gitmeyi kolaylaştırabilmektedir ya da siyasi yapıcılar, kanaat önderleri ve medya tarafından nefreti tırmandırmak veya kamuoyunun düşüncelerini yönlendirerek ayrımcı politikaları veya fiziksel gücü meşrulaştırmak için kullanılabilir. Çatışmalarda dilin olumsuz işlevi farklılıkların altını çizen, düşmanlık taşıyan, gerginliği tırmandırıcı veya gerçekleri çarpıtıcı bir dil kullanımında, bir çatışma veya tahakküm aracı olarak propagandada ve kendi söylemini hâkim kılma çabasıyla karşı tarafı baskı altına almada kendini göstermektedir. Nitekim dilin bu olumsuz kullanımına Kıbrıs'ta toplumun her düzeyinde rastlanmaktadır. 2004 yılındaki referandum öncesi yürütülen “hayır” kampanyası buna örnek gösterilebilir. Diğer taraftan bazı araştırmalar (Trimikliniotis ve Bozkurt, 2012) problem çözme çalıştaylarının sonuçlarının da her iki toplumdaki bireylerin sahip oldukları bakış açılarından dolayı nefret söylemlerinde bulunduğunu göstermektedir. Sonuç olarak çatışma dili olarak bilinen bu dilin terk edilmesi tarafların birbirini anlama ve diyaloga hazır olma sürecini hızlandırabilir.
- *Çatışmaya duyarlı bir medya anlayışının benimsenmesi:* 2010 yılındaki PRIO raporu Kıbrıs medyasında en belirgin aktörlerin siyasiler, söylemin ise Kıbrıs sorunu olduğunu göstermekte, genellikle farklılıkların vurgulanıp “diğerine” yapılan atıfların olumsuz resmedildiğini, gerçeklerin ise siyasi görüş ve konuların bir dereceye kadar yansımaları haline getirildiğini ortaya koymaktadır. Diğer bir ifadeyle her iki tarafın medyasında Kıbrıs sorunu, ideolojik eğilimlerle özdeşleşerek tarafsızlığını kaybetmektedir. Konu ne olursa olsun, tüm medya çatışmaya duyarlı olmalıdır. Başka bir deyişle medya, şiddet içeren çatışma dinamiklerinin karmaşık bir anlayışını yansıtan ve medyanın bu dinamikler

içindeki aktörler üzerindeki etkisini dikkate alan içerik üretmelidir. Bunlar; “iyi”, “kötü”, “terörist” veya “aşırılık yanlısı” gibi indirgeyici terimlerin yanlış kullanımından kaçınmak ve söylentilerle spekülasyonları çürütmek için bilgi teyidinde bulunmak olabilir. Ayrıca medya, çözüm ve barış inşası girişimleri için daha fazla fırsat sunmanın yanı sıra çatışma paydaşları arasındaki ortak zemini vurgulayarak barışa daha fazla ve aktif olarak katkıda bulunabilir.

- *Sanatsal ve kültürel aktivitelerle toplumların bir araya getirilmesi:* Sanat ve kültür, birbirlerinin dünya görüşlerinin ve fikirlerinin alışverişi için bir araçtır ve nüfuslar arasında karşılıklı anlayış oluşturmak için temel olabilir. Konserler, sergiler, spor faaliyetleri, inançlar arası projeler gibi etkinlikler, sosyal etkileşim yoluyla insanları bir araya getirerek diyalog ve etkileşim için fırsatlar yaratarak barış inşası açısından değerli faaliyetlerdir. Örneğin 1995 yılında BM'nin 50. yıldönümü nedeniyle UNFICYP tarafından organize edilen etkinliklere her iki taraftan da geniş katılımın olması iki toplumun da birbiri ile iletişimi geliştirmeye istekli olduğunu göstermiştir. Ancak bu etkinliklerin tek bir projeden ziyade belirli periyotlarla tekrarlanması önemlidir. Ayrıca tek taraflı bir kimlik hikayesi oluşturmak veya bir grubun üstünlüğüne dair fikirleri teşvik etmek için manipüle edilmemesi gerekir.
- *Ticari ve ekonomik ortaklıkların desteklenmesi:* Ersözer (2019) tarafından yapılan araştırma, Kıbrıs Rum toplumundaki birçok kişinin Kıbrıs Türk toplumunu ekonomik olarak desteklemenin uygunsuz ve hatta yanlış olduğuna inandığını, bunun nedeninin ise adanın yeniden birleşmesini engelleyeceğine dair siyasi inanç, ekonomik rekabet korkusu ve potansiyel iş kayıpları olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde Türk toplumunda da ekonomik kaygılar nedeniyle muhalif olan bir kesimin Rumlar ile ortak faaliyetlere karşı olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla bu inançlar ve toplumlararası ticarete katılmaya yönelik çeşitli protestolar ve baskılar, toplumlararası ekonomik faaliyetin gelişiminin önlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Oysa iş sektöründeki ortak projeler bir çatışmanın iki veya daha fazla tarafı arasındaki iş birliğini teşvik ederse, ilgili taraflar düşman klişelerini parçalayabilir ve iş birliği yoluyla güveni artırabilir. Bu, iki veya daha fazla grup arasındaki ortak projelerin tanıtımını veya desteğini

gerektirir ve grupların birbiriyle çatıştığı veya yaşadıkları çatışma bağlamında uygulanabilir. Örneğin, etnik gruplar arası iş ortaklıkları, tarım kooperatifleri, sınır ötesi ticaret veya sınır bölgelerindeki pazarlar bu kapsamda sayılabilir. Bu tür faaliyetler, çatışmanın farklı taraflarından bireyler için, karşılıklı olarak teşvik edilecek şiddet içeren veya politik bir bağlamın dışında birbirleriyle etkileşimde bulunma ya da birbirlerine maruz kalma fırsatları yaratarak şiddetli çatışma ve barışa bağlanır. Amaç, şiddete bölünmüş topluluklar veya devletlerarasındaki şiddet içermeyen etkileşimleri güçlendirmek veya çoğaltmaktır. Nitekim ekonomik bağımlılık uzun zamandır barışın inşasında değerli bir faktör olarak görülmektedir. Bu bağlamda Kıbrıs'ın önemli bir coğrafi konumu ve güzel bir iklimi olduğu düşünüldüğünde turizm sektöründe yürütülecek bir ortaklık her iki taraf için de kazanç sağlayabilir.

- *Doğal ve çıkarılabilir kaynakların yönetimi:* Doğal kaynakların yönetimi, anlaşmazlıkların çözümü için güçlü ve güvenilir bir çerçeve içeriyorsa, paydaşlar arasındaki anlaşmazlıkların artması önlenir. Kaynak yönetiminin farklı yönleriyle ilgili olanlar, kaynakla ilişkili politik ekonomi, paydaşlar ve ihtiyaçlar hakkında güçlü bir anlayışa sahipse, faaliyetleri çatışmaya duyarlı bir şekilde planlamak ve tasarlamak mümkündür. Bu, paydaşların yaşamları, geçim kaynaklarını olumsuz yönde etkileyebilecek veya gerilimleri tetikleyebilecek riskleri önlemeye veya azaltmaya yardımcı olabilir. Doğal kaynak yönetimi ile ilgili kararlara katılımcı bir şekilde, paydaşlardan (özellikle etkilenen topluluklar) danışma ve girdi yoluyla ulaşırsa, bu tür bir karar alma yoluyla oluşturulan diyalog ve güven, sosyal bir sözleşme ve şiddetli çatışmalarla başa çıkmanın devamlı bir aracı olarak kullanılabilir. Doğu Akdeniz'de keşfedilen enerji kaynaklarının da Kıbrıs sorununda bir katalizör görevi üstlenebileceğine dair genel bir görüş mevcuttur.
- *Ortak sorunlar karşısında birlikte hareket etmek:* İki toplum için ortak öneme sahip olan bazı sorunların üstesinden gelebilmek için birlikte hareket etmek, tarafların birbirleri hakkındaki olumsuz düşüncelerin değişmesine destek olabilir. Bu doğrultuda iklim değişikliği ya da hayati doğal kaynaklar (örneğin su) gibi çevresel sorunlar, altyapı problemleri ya da günümüzde de etkili olan COVID-19

gibi pandemik hastalıklar sınır ötesi iş birliği gerektirmektedir. Bu bağlamda tarafların dayanışma içinde olması bir yandan bu sorunların daha rahat bir şekilde çözülmesinde rol oynarken diğer taraftan da toplumları birbirlerine yakınlaştırır. Nitekim 1999’da yaşanan trajik olayların ardından Yunanistan ile Türkiye’nin “deprem diplomasisi”nde aralarındaki sorunları bir kenara bırakarak yakınlaştığı bilinmektedir.

Liderlerin 2008 yılından itibaren “her şey kabul edilinceye kadar hiçbir şeyin kabul edilmemesi” koşulunda diğer bir ifadeyle de kapsamlı çözüm üzerinde mutabakata vardığı ve bu doğrultuda hareket ettikleri bilinmektedir. Bu durum ise “ya hep ya hiç” ideolojisine dönüşmektedir. Aynı zamanda toplumları çıkmazdan kurtaracak teşviklerin yokluğu tarafların statükoya yenik düşmesine yol açmaktadır. Ancak her iki taraf da barıştan acısız, tek yanlı bir kaçış yolunun olmadığını bilmelidir. Rumlar süreçten ayrılmayı düşünürse adanın kalıcı şekilde bölünmesine yol açabileceğini, Türkler de süreçten ayrılmaya çalışırsa statükonun olumsuz etkilerine daha fazla maruz kalacağını hesaba katmalıdır. Buradan hareketle sunulan önerilerin iki taraf arasında güven oluşturmaya yönelik, daha az başarısızlık riski taşıyan ve başarısızlık bedelini en aza indiren, başarılı olması halinde de halk tarafından kolayca gözlemlenebilecek nitelikte olduğu unutulmamalıdır.

SONUÇ

Tarih, insan topluluklarının çatışmalar yoluyla gerçekleştirdikleri mücadelelerle doludur. Dolayısıyla çatışmaların insanlık tarihi kadar eski bir olgu olduğu söylenebilir. Sosyal bir fenomen olan çatışma bu yönüyle sosyolojiden psikolojiye, uluslararası hukuktan siyaset bilimi ve uluslararası ilişkilere kadar birçok disiplinin araştırmalarına konu olmaktadır. Teorik yaklaşımlar farklılık gösterse de çatışmaların her düzey ilişkide yaşanabileceği ve çatışmalara neden olan unsurlar konusunda genel bir uzlaşma olduğu belirtilebilir. Diğer taraftan çatışmalar, mutlak kötü olarak değerlendirilmemekte ve iyi yönetilmesi halinde olumlu sonuçlar doğurabilmektedir. Bu çalışmaya başlamanın ardındaki motivasyon da barış ve istikrarın sağlanması için çatışmaların hangi yöntemle ele alınması gerektiğinin tespit edilmesi olmuştur.

Uluslararası ilişkiler disiplini içinde bir alt disiplin olarak yerini alan barış ve çatışma çalışmaları, disiplinler arası bir yaklaşımla çatışma nedenlerini açıklamada, çatışmaların analizinde ve çatışmalara müdahale yöntemlerinde teorik ve pratik uygulamalarıyla ön plana çıkmaktadır. Çatışmayı doğru bir şekilde değerlendirebilmek için öncelikle anlamak gerekir. Bu ise ele alınacak çatışmanın kendi gerçekleri doğrultusunda analiz edilmesini zorunlu kılar. Zira her çatışma; nedenleri, aktörleri ve süreciyle özeldir. Bu bağlamda Kıbrıs sorununun analizi çalışmanın esas amacını oluşturmuştur. Çalışmanın diğer bir amacı ise uygulanan analiz modelinin değerlendirilmesiyle ilgilidir. Çatışma analizi olarak kullanılacak farklı formatlarda oluşturulmuş çok sayıda model bulunmaktadır. Bunlardan birisi de çalışmada yer verilen “Stratejik Diyalog Plan”dır. Bu model, temelde bir barış projesi geliştirme planı olmasının yanı sıra bir çatışma analizi çerçevesi olarak da kullanılmaktadır. Nitekim çalışmanın başlığı da bu doğrultuda belirlenmiştir. Buradan hareketle modelin, araştırma kapsamında sadece bir analiz çerçevesi şeklinde mi yoksa çatışma analizinin ötesinde bir barış projesi olarak mı kullanılacağını tespit etmek çalışmanın diğer bir amacı olmuştur.

Çatışma analizine geçmeden önce çalışmada, konuya dair bir bütünlük kazandırmak için çatışmaya ilişkin kavramsal boyut ve kuramsal çerçeve çizilmiştir. Barış ve çatışma araştırmalarının çok disiplinli bir alan olmasından hareketle ilk olarak farklı

disiplinlere ait çatışma tanımlarına yer verilmiştir. Etkileri toplum yaşamının birçok yönüne yayılan ve çok boyutlu karmaşık bir yapıya sahip çatışmanın kavramsal boyutunun, ele alındığı bilim dalına ve teorisyenlerin bakış açılarına göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Buna karşın tüm tanımların ortak paydasında bir anlaşmazlık durumunun olduğu görülmüştür. Tanımlamanın ardından kavramı daha anlaşılır kılabilmek için çatışma unsurları irdelenmiştir. Bu noktada ise çatışma unsurlarını sınıflandırmanın mümkün olmadığı belirtilerek bireyler arası, gruplar arası, sınıflar, toplumlar arası ve uluslararası temel ihtiyaçlar, çıkarlar, kısıtlı kaynaklar, kimlik farklılıkları ya da duygular, önyargılar, değerler, tutum ve davranışlar ile iletişim şekilleri ve etkileşim gibi nedenlerle çatışmalar yaşanabildiği açıklanmıştır. Aynı zamanda bu alanda çalışmalar yürüten uzmanların teorilerine yer verilmiş, çatışma türüne bakılmaksızın temel unsurları belirlemenin, çatışma faktörlerini anlamak ve çatışmaları analiz etmeye ve yönetmeye ilişkin ilk adımı oluşturduğu belirtilmiştir. Devamında bu çatışma unsurlarından birinin veya birkaçının bir araya gelerek farklı alanlarda çatışmalar ortaya çıkarabildiği ve bu bağlamda ilgili alana özgü yaşanan çatışmaları açıklayan teoriler aktarılmıştır. Birinci bölümün son kısmında ise farklı çatışma türleri olabileceği gibi çatışmaların süreç içinde yoğunluğuna göre seviyelere ayrıldığı vurgulanmıştır. Böylelikle bu bölümle birbirinden farklı çok sayıda unsurun farklı alanlarda çatışmalara neden olabildiği ve çatışmaların başlangıç, yükseliş ve düşüş dönemlerinin bulunduğu gösterilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde öncelikle çatışma analiz süreci ve bu süreçte farklı bakış açılarıyla çatışmayı anlamak için kullanılabilecek araçlara yer verilmiştir. Bu bağlamda çatışma analizinin bir çatışmayı anlamak için farklı yöntemler ve çerçevelerden oluştuğu, literatürde çok sayıda modelin bulunduğu ve uygulayıcıların öne çıkardığı kriterler doğrultusunda bir modelden yararlandığı ya da aynı amaçla yeni bir model oluşturduğu görülmüştür. Çatışma analizi sonucu tespit edilen bulgular doğrultusunda ele alınan çatışmayı hangi yaklaşımla değerlendirip müdahale edilmesi gerektiğine, diğer bir ifadeyle de çatışmayla başa çıkmak için hangi yöntemin kullanılması gerektiği sorusuna cevap verilmiştir. “Çatışma yaklaşım ve müdahale yöntemleri” başlığıyla açıklanan bölümde her yaklaşımın farklı çatışma

anlayışını taşıdığı, yöntemin her çatışma için kendi özelinde değerlendirilmesi gerektiği ve bir çatışmada birden fazla yaklaşımın ele alınabileceği belirtilmiştir. Devamında da uluslararası çatışmalarda barışçı çözüm yolları ve çatışma sürecinde yer alabilecek aktörlere yer verilerek çatışmalara dair farklı bir perspektif sunulmaya çalışılmıştır. Son olarak bu çalışma kapsamında çatışma analizinde uygulanacak modelin genel hatları açıklanmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Kıbrıs sorunu belirlenen model çerçevesinde analiz edilmiştir. Arkaplan analizi kısmında Osmanlı/Türk-Yunan/Rum arasındaki tarihi düşmanlığın, 19. yüzyıldan itibaren Kıbrıs'ta kendini gösterdiği, Osmanlı yönetiminin uyguladığı millet sisteminin getirdiği dini özerkliğe dayanan idari yapı ve Britanya yönetiminin "böl-yönet" politikaları sonucu keskinleşen etnik ayrımın iki toplumu birbirinden uzaklaştırdığı, sosyal ve siyasal örgütlenme biçimlerinin çatışmaları tetiklediği, farklı milliyetçiliklerin farklı etnik ve ideolojik boyutlar taşımasının ötekileştirmelere yol açtığı, milliyetçiliklerin kitlesel destek bulması ve politik bir harekete dönüşmesiyle çatışmaların güçlendiği ve iki toplumun algısal ve mekânsal düzeyde birbirinden koptuğu tespit edilmiştir. Ayrıca Kıbrıslı Rum ve Türk liderlerin farklı vesilelerle yaptığı hatalar, toplumlar arasındaki sosyal ve ekonomik eşitsizlikler, güven ve iletişim eksiklikleri, toplumların anavatanlarına olan bağlılıklar, sorunun yabancı güçlerin çıkarları ve müdahaleleriyle uluslararası bir boyut kazanması gibi etkenlerin çatışmanın derinleşmesine neden olduğu görülmüştür.

Mevcut durum analizi kısmında, Türkiye'nin 1974 yılındaki müdahalesiyle birlikte çatışmaların sona erdiği, aynı zamanda ilk kez 1968 yılında başlayan toplumlararası müzakerelerin belirli dönemlerde kesintiye uğramakla birlikte günümüze kadar sürdüğü ve bir uzlaşmaya varılamadığı tespit edilmiştir. Bunca zamandır sürdürülen görüşmelerin başarısız olmasında etkili olan faktörler ise şu şekilde belirlenmiştir: Tarafların sorunun esasına ilişkin farklı bakış açılara sahip olmaları ve gerçeklerle yüzleşmek istememeleri, görüşmelerin seyrini olumsuz yönde etkileyecek tek taraflı eylemlerde bulunarak taraflar arasındaki güvensizliği derinleştirmeleri, iki toplumun sosyal, kültürel ve psikolojik olarak ayrılmışlıklarının ve hafızlarına yerleştirilen

negatif algının sürmesine yol açan toplumlararası iletişimin olmaması (diğer bir ifadeyle de iletişimin liderlerle sınırlı olması), tarihi derin köklere sahip olan Enosis ve Taksim korkusu, tarafların genelde taviz elde etmeyi umduğu konuların önce, taviz vermeleri gereken konuların sonra görüşülmesini istemeleri, çatışan tarafların temsilcilerinin üyeleri adına eylem planı belirleyebilmek için yeterli otoriteye sahip olmaması, tarafların gerek esas, gerekse prosedür konusundaki farklılıklar ve içinde bulunulan çıkmaz sebebiyle karşılaştıkları siyasi güçlüklerin üstesinden gelebilmek için liderlerin destek, anlayış ve esnekliğine ihtiyaç duyması, görüşmelerin seçim malzemesi yapılması, liderlerin iktidarı kaybetme ve gelecek tepkileri karşılayamama endişesi, seçimler nedeniyle müzakerelerin ertelenmesi, tarafların BM kararlarını kendi lehleri doğrultusunda yorumlaması, müzakereler için ön şartlar sunulması, müzakerelerde tarafları aşırı talepte bulunmaktan alıkoyabilecek bir mekanizmanın olmaması sebebiyle tarafların “al-ver” mantığı içinde hareket etmemesi, her iki tarafın genel bir davranış tarzı olarak karşı tarafın herhangi bir eylemini kabul edilemez bulduğunda toplumlararası görüşmeleri terk etmesi ya da tekrar masaya oturduklarında bir önceki pozisyonlarından daha geriye gitmeleri ve tarafların müzakerelerde birbirlerini resmi hükümet olarak görmemeleri. Sonuç itibariyle 1974 yılında çatışmaların fiilen sona ermesiyle birlikte ortaya çıkan “negatif barış” durumu, uzlaşma ve kalıcı barış aşamalarına geçememiştir. Yine bu süreçte tarafların mülkiyet, AB üyeliği ve enerji meselelerinde farklı bakış açılarına sahip olmasının uzlaşmayı zorlaştırdığı görülmüştür.

Aktör analizinde ise Kıbrıs sorununda yer alan aktörlerin adaya olan ilgisini hangi strateji üzerine inşa ettiği, çıkarları doğrultusunda nasıl hareket ettiği ve diğer aktörlerin eylemleri karşısında nasıl etkilenip dönüşüm geçirdiği açıklanmıştır. Bu bağlamda sorunun esas muhatapları olan Kıbrıs’taki iki toplumun yanı sıra garantör devletler ile ada üzerinde kontrol sağlamak isteyen küresel güçlerin hegemonik söylem ve projelerinin farklı olduğu, çözüm taleplerinin birbirleriyle örtüşmediği, süreç ve sonuç üzerinde etkili oldukları görülmüştür.

Sorunu tanımlama ve aktör analizi sonucu elde edilen bulgular doğrultusunda strateji oluşturma bölümünde öncelikle bir barış planı için stratejik hedefler ortaya

konulmuştur. Bu bağlamda Kıbrıs sorununda pozitif barışın sağlanması için çatışma dönüşümü yaklaşımının benimsenmesi gerektiği belirtilip bu yönde öneriler geliştirilmiştir. Bu önerilerin de Kıbrıs sorununda kolaylaştırıcı, uygulayıcı ya da arabuluculuk olarak görev alanlara yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Çatışma dönüşümü; çatışmanın kişisel, yapısal, ilişkisel ve kültürel yönleri olmak üzere geniş yelpazedeki değişiklikleri içermektedir. Bu değişikliklerden bazılarının uygulanabilmesi için toplumlararası bir uzlaşma gerekmektedir. Örneğin kimliğin tanınması, mülkiyet meselesindeki sorunların hukuki çözümü ya da bir barış anayasasının kabul edilmesi sadece yakınlaşma olarak belirtilen durumsallık ile mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla çalışmada barış inşası yakınlaşma, uzlaşma ve kalıcı barış şeklindeki süreç olarak tarif edilmiş, uzlaşma ve kalıcı barış çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Başka bir deyişle çalışmada Kıbrıs sorunu için uzlaşmanın nasıl sağlanacağı ya da uzlaşma sonrası kalıcı barışın nasıl tesis edileceği sorularına cevap aranmamaktadır. Nitekim komplike bir mesele olan Kıbrıs sorununda uzlaşma sağlanabilmesi için devam eden liderlik düzeyindeki diplomasinin yanı sıra toplumlararası yakınlaşmanın gerçekleşmesi ve çatışmaya dahil olan tüm aktörlerin asgari müşterekte buluşması gerekmektedir. Öte yandan çalışmada Kıbrıs sorununun analizinde kullanılan modelin uygulama bölümü de stratejik önerilerin tatbik edilmesiyle ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla uygulama bölümü de benzer şekilde bu çalışmanın sınırları dışında kalmıştır. Bu bağlamda Stratejik Diyalog Plan çalışmada çatışma analizi çerçevesi olarak kullanılmıştır. Diğer bir ifadeyle modelin çatışma analizinin ötesinde bir barış projesi olarak değerlendirilebilmesi için önce uzlaşma, ardından da kalıcı barış için uygulamaya konulan reformların izlenip değerlendirilmesi gerekir. Ayrıca bu sürecin belki de on yıllar alabileceği unutulmamalıdır. Bu nokta, bu çalışmanın sınırlılığı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç itibariyle Kıbrıs sorununun analiz edildiği bu çalışmada çatışmanın kök nedenleri, çatışmayı tetikleyen unsurlar, çatışmaya dahil olan aktörler ve müzakerelerin başarısız olmasına yol açan faktörler tespit edilmiştir. Bu çok bileşenli sorunun analizinde elde edilen bulgular ise toplumların bir dönüşüm geçirmesi, psikolojik bariyerlerin aşılması ve belirli koşullar altında gittikçe olgunlaşan

karşılıklı toplumsal dostluk, güven ve empatiden kaynaklanan bir yaklaşmanın sağlanması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu yaklaşmanın uzlaşmaya giden yolda olmazsa olmaz bir şart olduğu, aksi takdirde uzlaşma ve kalıcı barıştan söz edilemeyeceği görülmüştür.



KAYNAKÇA

- Aall, P. (2007). *Natural Resources, Conflict and Conflict Resolution*. Washington DC.
- Adams, T. W., & Cottrell, A. J. (1968). *Cyprus Between East and West*. Baltimore: Johns Hopkins Press.
- Adıyeke, A. N. (2017). Osmanlı Egemenliğinin Kurgulanması Açısından Kıbrıs ve Girit'in Karşılaştırılması, Benzerlikler ve Farklılıklar. O. Köse (Ed.), *Tarihte Kıbrıs (İlkçağlardan 1960'a kadar) 1.cilt* (ss. 262–270). Bursa: Dokuzonbeş Matbaacılık.
- Adıyeke, A. N., & Adıyeke, N. (2002). *Kıbrıs Sorununun Anlaşılmasında Tarihsel Bir Örnek Olarak Girit'in Yunanistan'a Katılması*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Ak, G. (2015). *Çatışma Çözümleri Kapsamında Çatışma Analizi, Yönetimi ve Çözümü Yöntemleri*. Ankara: Motif Matbaacılık.
- Akdağ, Z., & Ekici, S. (2017). Avrupa Birliği'nin Uluslararası Politikada Etkili Olma Aracı: Yumuşak Güç. *Birey ve Toplum*, 7(14), 33–64.
- Akdemir, B. (2013). *Kıbrıs*. İstanbul: Güloğlu Yayıncılık.
- Akkurt, A. (1999). *Türk Mukavemet Teşkilatı*. İstanbul: Bayrak Matbaacılık.
- Akmaral, K. (2004). *Akritas Planı ve Kıbrıs: Kıbrıs Türk'ünü İmhayı Hedefleyen Annan'a Dek Uzanan Planlar Süreciyle*. İstanbul: Bilge Karınca Yayınevi.
- Aksaygın, M. G. (2000). *Kıbrıs Türk Milli Mücadele Tarihinde Kanlı Noel (21 Aralık)*. İstanbul: Turan Kültür Vakfı.
- Aksu, A. (2017). Emeviler ve Abbasiler Döneminde Kıbrıs. O. Köse (Ed.), *Tarihte Kıbrıs (İlkçağlardan 1960'a kadar) 1.cilt* (ss. 79–88). Bursa: Dokuzonbeş Matbaacılık.
- Aktuğ, G. (1990). *Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni Hazırlayan Siyasal Nedenler*. Lefkoşa.
- Akyeşilmen, N. (2014). Çatışma Yönetimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Analiz. N. Akyeşilmen (Ed.), *Barışı Konuşmak , Teori ve Pratikte Çatışma Yönetimi* (ss. 18–44). Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Akyeşilmen, N. (2015). Çatışma Analizi: Hak-temelli Stratejik Barış Modeli. E. Efeğil (Ed.), *Türkiye'nin Yakın Havzasındaki Devlet-içi Çatışmaların Analizleri* (ss. 39–76). İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Alasya, F. (1987). *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Tarihi*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Alasya, F. (1988). *Tarihte Kıbrıs*. Ankara: Kıbrıs Türk Kültür Derneği.
- Allan, K. (2013). *The Social Lens : An Invitation to Social and Sociological Theory*. New York: Sage.
- Altan, Ü. (2010). *Kıbrıs Sorunu Çözüm Sürecinde Annan Planı: KKTC ve Kıbrıs Rum Basınındaki Yansımaları*. Ankara Üniversitesi.

- Andrews, I. R., & Tjosvold, D. (1983). Conflict Management Under Different Levels of Conflict Intensity. *Journal of Occupational Behaviour*, 4, 223–228.
- Aritzeta, A., Ayestaran, S., & Swailes, S. (2005). Team role preference and conflict management styles. *The International Journal of Conflict Management*, 16, 157–182. <https://doi.org/10.1108/eb022927>
- Arık, U. (2011). Kıbrıs Krizi. *Lefke Avrupa Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 3–21.
- Arım, R. (2002). *Cyprus and International Law*. Ankara: Foreign Policy Institute.
- Armaoğlu, F. (1963). *Kıbrıs Meselesi 1954-1959*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Armaoğlu, F. (1989). *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1980*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Armaoğlu, F. (1996). Amerikan Belgelerinde Kıbrıs Sorunu, 1958-1960. *Belleten*, 60(229), 745–782.
- Arsava, F. (2009). Self Determinasyon Hakkı ve Kosova. *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 5(17), 1–21.
- Arslan, H. K. (2018). Sunuş. *Barış Çalışmaları* (s. ix-x). İstanbul: Liberte Yayınları.
- Arslan, M. (2016). Kıbrıs'ta Tarihi, Manevi ve Kültürel Ortak Miras Değeri Olarak Hala Sultan ve Hz. Ömer Türbeleri. *Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği Uluslararası Sempozyumu* (ss. 701–715). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu (Atatürk Araştırma Merkezi).
- Artuç, İ. (1989). *Kıbrıs'ta Savaş ve Barış*. İstanbul: Kastaş Yayınları.
- Ashmore, R. D., Jussim, L., & Wilder, D. (2001). *Social Identity, Intergroup Conflict, and Conflict Reduction, Volume 3*. New York: Oxford University Press.
- Asmussen, J. (2008). *Cyprus At War: Diplomacy and Conflict during the 1974 Crisis*. New York: I.B. TAURIS.
- Atasoy, A. (2011). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Nüfus Coğrafyası. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 29–62.
- Avruch, K. (2002). Cross-cultural conflict” (Conflict Resolution). *Encyclopedia of Life Support Systems (EOLSS)*. Oxford, U.K.: Eolss.
- Axt, H.-J., Milososki, A., & Schwarz, O. (2006). Conflict – a literature review. 07 Mart 2019 tarihinde <https://www.researchgate.net/publication/323847788> adresinden erişildi.
- Ayçiçek, H. İ. (2018). Kıbrıs'taki Mülkiyet Davaları (Loizidou ve Xenides- Arestis Davası). *Toros Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 87–108.
- Aydınalp, H. (2010). Sosyal Çatışma ve Din. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19, 187–215.
- Aydoğdu, A. (2005). *Kıbrıs Sorunu Çözüm Arayışları/Annan Planı ve Referandum Süreci*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Babaoğlu, R. (2016). Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kurulması ve Makarios'un Türkiye

- Ziyareti (22-26 Kasım 1962). *Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği Uluslararası Sempozyumu* (ss. 301–328). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu (Atatürk Araştırma Merkezi).
- Babbitt, E., & Hampson, F. O. (2011). Conflict resolution as a field of inquiry: Practice Informing Theory. *International Studies Review*, 13, 46–57. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2486.2010.00997.x>
- Baç, M. M., & Güney, A. (2005). The European Union and the Cyprus Problem 1961-2003. *Middle Eastern Studies*, 41(2), 281–293.
- Bağcı, H. (2014). Önsöz Yerine: Çatışma Analizi. N. Akyeşilmen (Ed.), *Barışı Konuşmak , Teori ve Pratikte Çatışma Yönetimi* (ss. 3–17). Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Bagdonas, Ö. D., & Bagdonas, A. (2015). Kıbrıs Sorunu ve Çözüm Olasılıkları. E. Efeğil (Ed.), *Türkiye'nin Yakın Havzasındaki Devlet-içi Çatışmaların Analizleri* (ss. 459–484). İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Bajja, N. L., Genneby, N., Markosyan, R., & Ohana, Y. (2012). *Youth transforming conflict-12*. (Y. Ohana, Ed.). Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Baker, E. (1959). The Settlement in Cyprus. *The Political Quarterly*, 30(3), 244–253. <https://doi.org/10.1111/j.1467-923X.1959.tb01690.x>
- Balıkçioğlu, E. (2016a). Kıbrıs Müzakerelerinde “Taksim” Tartışmaları (1956–1959). *International Journal of Historical Researches*, 1(2), 30–61.
- Balıkçioğlu, E. (2016b). *Taksim Tezi Bağlamında Kıbrıs (1954-1960)*. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi.
- Banoğlu, N. A. (1974). *Kıbrıs Dosyası*. İstanbul: Kervan Yayınları.
- Bar-Tal, D. (2000). From Intractable Conflict Through Conflict Resolution to Reconciliation: Psychological Analysis. *Political Psychology*, 21, 351–365. <https://doi.org/10.1111/0162-895X.00192>
- Bartos, O. & Wehr, P. (2002). *Using Conflict Theory*. New York: Cambridge Press.
- Bedevi, V. (1971). Kıbrıs Ser'î Mahkeme Sicilleri Üzerinde Araştırmalar. *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliğleri* (ss. 139–148). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Beratlı, N. (1999). *Kıbrıslı Türklerin Tarihi*. Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları.
- Bercovitch, J. (2003). “Characteristics Of Intractable Conflicts.” Beyond Intractability. 30 Mart 2019 tarihinde https://www.beyondintractability.org/essay/characteristics_ic adresinden erişildi.
- Bercovitch, J. (2008). *Studies in International Mediation*. London: Palgrave Mcmillan.
- Bercovitch, J. (2009). Mediation and Conflict Resolution. J. Bercovitch, V. Kremenyuk & W. Zartman (Ed.), *The SAGE Handbook of Conflict Resolution* (ss. 340–357). London: Sage Publications.
- Bercovitch, J., Kremenyuk, V. A., & Zartman, W. (2009). Introduction: The nature

of conflict and conflict resolution. J. Bercovitch, V. Kremenyuk & W. Zartman (Ed.), *The SAGE Handbook of Conflict Resolution* (ss. 1–14).

- Berkowitz, L. (1989). Frustration-Aggression Hypothesis: Examination and Reformulation. *Psychological Bulletin*, 106, 59–73. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.106.1.59>
- Birand, M. A. (1979). *Diyet, Türkiye ve Kıbrıs Üzerine Pazarlıklar 1974–1979*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- BM Genel Kurulu 3212 sayılı karar. (1974). 28 Şubat 2020 tarihinde [http://www.mfa.gov.cy/mfa/mfa2016.nsf/F87C92F69F15F20BC2257F9C00387EAD/\\$file/Resolution 1974 \(3212\).pdf](http://www.mfa.gov.cy/mfa/mfa2016.nsf/F87C92F69F15F20BC2257F9C00387EAD/$file/Resolution%201974%20(3212).pdf) adresinden erişildi.
- BM Genel Kurulu 37/253 sayılı karar. (1983). 16 Şubat 2020 tarihinde [http://www.mfa.gov.cy/mfa/mfa2016.nsf/F87C92F69F15F20BC2257F9C00387EAD/\\$file/Resolution 1983 \(37.253\).pdf](http://www.mfa.gov.cy/mfa/mfa2016.nsf/F87C92F69F15F20BC2257F9C00387EAD/$file/Resolution%201983%20(37.253).pdf) adresinden erişildi.
- BM Güvenlik Konseyi 186 sayılı karar. (1964). 12 Ocak 2020 tarihinde http://www.prio-cyprus-displacement.net/images/users/1/1960_Republic_of_Cyprus_Constitution-TR.pdf adresinden erişildi.
- BM Güvenlik Konseyi 353 sayılı karar. (1974). 12 Ocak 2020 tarihinde <https://digitallibrary.un.org/record/93470> adresinden erişildi.
- BM Güvenlik Konseyi 365 sayılı karar. (1975). 12 Ocak 2020 tarihinde <https://digitallibrary.un.org/record/93479> adresinden erişildi.
- BM Güvenlik Konseyi 367 sayılı karar. (1975). 21 Ocak 2020 tarihinde [https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Cyprus SRES 367.pdf](https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Cyprus%20SRES%20367.pdf) adresinden erişildi.
- BM Güvenlik Konseyi 541 sayılı karar. (1983). 06 Mart 2020 tarihinde [https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Cyprus SRES541.pdf](https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Cyprus%20SRES%20541.pdf) adresinden erişildi.
- BM Güvenlik Konseyi 550 sayılı karar. (1984). 06 Mart 2020 tarihinde [https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Cyprus SRES550.pdf](https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Cyprus%20SRES%20550.pdf) adresinden erişildi.
- BM Güvenlik Konseyi 649 sayılı karar. (1990). 13 Mart 2020 tarihinde [https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Cyprus SRES 649.pdf](https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Cyprus%20SRES%20649.pdf) adresinden erişildi.
- BM Güvenlik Konseyi 716 sayılı kararı. (1991). 17 Mart 2020 tarihinde [https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Cyprus SRES 716.pdf](https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Cyprus%20SRES%20716.pdf) adresinden erişildi.
- BM Güvenlik Konseyi 750 sayılı karar. (1992). 16 Mart 2020 tarihinde <https://digitallibrary.un.org/record/141154> adresinden erişildi.
- Boardman, S. K., & Horowitz, S. V. (1994). Constructive conflict management and social problems: An introduction. *Journal of Social Issues*, 50, 1–12. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1994.tb02394.x>
- Bölükbaşı, S. (1998). The Cyprus Dispute and the United Nations: Peaceful Non-

- Settlement between 1954-1996. *International Journal of Middle East Studies*, 30(3), 411–434. <https://doi.org/10.1017/S0020743800066241>
- Bölükbaşı, S. (2001). *Barışçı Çözumsuzlük*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Bostanoğlu, B. (1999). *Türkiye ABD İlişkilerinin Politikası: Kuram ve Siyasa*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Boulding, E. (1976). *The Underside of History: A View of Women through Time*. Westview Press.
- Bowman, J. (2006). Seeing What is Missing in Memories of Cyprus. *Peace Review*, 18(1), 119–127.
- Brahm, E. (2003). Conflict Stages. 16 Ağustos 2018 tarihinde <http://www.beyondintractability.org/bi-essay/conflict-stages> adresinden erişildi.
- Brewin, C. (2000). *The European and Cyprus*. The Eothen Press.
- Brown, K., & Stewart, F. (2015). *Economic and Political Causes of Conflict: An Overview and Some Policy Implications* (No. 81). 18 Mayıs 2019 tarihinde https://pdfs.semanticscholar.org/f083/0e83ec84a0470ecd8dd4d52040e5dc20adf3.pdf?_ga=2.233618525.2130243302.1574611265-1036167877.1574611265 adresinden erişildi.
- Bryant, R. (2007). *Tebaadan Vatandaşa Kıbrıs'ta Modernite ve Milliyetçilik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Burton, J. W. (1979). *Deviance, Terrorism and War: The Process of Solving Unsolved Social and Political Problems*. Oxford University Press.
- Burton, J. W. (1990). *Conflicts: Human Needs Theory*. New York: St. Martin's Press.
- Burton, J. W. (1993). Conflict resolution as a political system. 25 Mayıs 2019 tarihinde <https://promotingpeace.org/2007/4/burton.html> adresinden erişildi.
- Burton, J. W. (1997). *Violence Explained: The Sources of Conflict, Violence, and Crime and Their Prevention*. Manchester: Manchester University Press.
- Burton, J. W. (2001). Conflict Provention as a Political System. *The International Journal of Peace Studies*, 6(1), 23–38. <https://doi.org/10.1504/IJEIM.2001.000442>
- Büyükakıncı, E. (2018). Giriş, Barışa Giden Yolları Ele Almak. E. Büyükakıncı (Ed.), *Barış Çalışmaları* (ss. 1–9). İstanbul: Liberte Yayınları.
- Caeymaex, O., Zwart, D., & Beswik, T. (2019). *Barışı Birlikte İnşa Etmek*. Brüksel: Avrupa İşleri Quaker Konseyi (QCEA).
- Çağlayan, P. (2013). *Kıbrıs'taki Milliyetçiliklerin Düşünsel Kökenleri ve Tarihsel Gelişimi (1878-2004)*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora tezi.
- Çakmak, H. (2003). *Avrupa Güvenliği*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Calothchos, V. (1998). *Cyprus and its People: Nation, Identity and Experience in Unimaginable Community, 1955-1997*. West View Press.

- Camp, G. D. (1980). Greek-Turkish Conflict over Cyprus. *Political Science Quarterly*, 95(1), 43–70. <https://doi.org/10.2307/2149584>
- Camp, G. D. (1989). Cyprus Between The Powers: 1980-1989. *Cyprus Review*, 1(2), 65–90.
- Cankara, Y. (2015). BM ve NATO'nun Devlet-içi Çatışmalarda Rolü. E. Efegil (Ed.), *Türkiye'nin Yakın Havzasındaki Devlet-içi Çatışmaların Analizleri* (ss. 521–554). İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Cankara, Y. (2016). Doğu Akdeniz'in Artan Petropolitik Önemi Ve Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs Siyaseti. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 47, 18–35.
- Çay, A. (1989). *Kıbrıs'ta Kanlı Noel 1963*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Çelebi, E. (2011). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çelik, A. B. (2009). Etnik Çatışmaların Çözümünde Siyaset Bilimi ve Uyumazlık Çözümü Yaklaşımları. N. Beriker (Ed.), *Çatışmadan Uzlaşmaya: Kuramlar, Süreçler ve Uygulamalar* (ss. 163–188). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çevikel, N. (2006). *Kıbrıs Akdeniz'de Bir Osmanlı Adası (1570 -1878)*. İstanbul: 47 Numara Yayıncılık.
- Çevikel, N. (2012). Osmanlı Kıbrıs'ında Müslim-Gayrimüslim İlişkileri Ve İhtidâ Meselesi (1746-1801). *38th International Congress of Asian and North African Studies* (ss. 939–965).
- Chaghlayan, Y. (2017). The Crusade Phase of The History of Cyprus. O. Köse (Ed.), *Tarihte Kıbrıs (İlkçağlardan 1960'a kadar) 1.cilt* (ss. 75–78). Bursa: Dokuzonbeş Matbaacılık.
- Christofis, N., & Kyritsi, T. (2018). Introduction: Cypriot Nationalism(s) in Context. T. Kyritsi & N. Christofis (Ed.), *Cypriot Nationalisms in Context (History, Identity and Politics)* (ss. 1–24). Cham: Palgrave Mcmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-97804-8>
- Christophorou, C., Şahin, S., & Pavlou, S. (2010). *Media Narratives, Politics and the Cyprus Problem*. Lefkoşa.
- Çiçek, K. (1994). Kıbrıs'ta Muhtarlık Teşkilatının Kuruluşu. *XII. Türk Tarih Kongresi* (ss. 1254–1261). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Çiçek, K. (2002). Kıbrıs. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 18 Eylül 2019 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/kibris#3-osmanli-donemi> adresinden erişildi.
- Clerides, G. (1989). *Cyprus: My Deposition*. Lefkoşa: Alithia Publishing.
- Clerides, G. (2008). *Negotiating for Cyprus 1983-2003*. Ruhpolding: Verlag Franz Philipp Rutzen.
- Collier, P. (2000). *Economic Causes Of Civil Conflict and Their Implications For Policy*. 08 Haziran 2019 tarihinde <http://web.worldbank.org/archive/>

website01241/WEB/IMAGES/ECONONMI.PDF adresinden erişildi.

- Çoruh, H. (2008). “II. Mahmud Döneminde Kıbrıs’ın İdarî, İktisadî ve İctimai Yapısı (1808-1839)”. Marmara Üniversitesi.
- Coser, L. A. (1956). *The functions of social conflict*. Routledge.
- Coser, L. A. (1967). *Continuities the Study of Social Conflict*. New York: Free Press.
- CPCM. (2005). Conflict Prevention and Conflict Management-I.
- Cunningham, W. G. (2006). *Terrorism and Conflict Resolution: Theory and Practice*. George Mason University.
- DAGM. (2000). *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs: Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları*. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.
- Dahrendorf, R. (1958). Toward A Theory of Social Conflict. *The Journal of Conflict Resolution*, 2(2), 170–183.
- Darby, J., & Ginty, R. M. (2003). *Contemporary Peacemaking: Conflict, Violence and Peace Processes*. New York: Palgrave Mcmillan.
- Davies, J. (1962). Toward a Theory of Revolution. *American Sociological Review*, 27, 5–19. <https://doi.org/10.2307/2089714>
- De Cuellar, P. (1997). *Pilgrimage for Peace: A Secretary General’s Memoir*. New York: St. Martin’s Press.
- Demetriou, O., & Gürel, A. (2009). *Kıbrıs İhtilafı’nda Sivil Toplum ve İnsan Hakları*.
- Demir, İ. (2017). Çatışma ve Çatışmaya Yaklaşım Yöntemlerinin Teorik Çerçevesi. *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 5, 1–53. <https://doi.org/10.16954/yalovabaccd.329875>
- Demir, S. (2012). 21. Yüzyılda Bariş ve Güvenliğin Tesisinde NATO’nun Rolü. *Gazi Akademik Bakış*, 9(18), 235–252.
- Demiryürek, M. (2017). 1 Numaralı Kıbrıs Mukataa Defterine Göre Kıbrıs Adasında Mukataa Uygulaması (Mesarya Kazası). O. Köse (Ed.), *Tarihte Kıbrıs (İlkçağlardan 1960’a kadar) 1.cilt* (ss. 141–152). Bursa: Dokuzonbeş Matbaacılık.
- Denktaş, R. R. (1988). *The Cyprus Triangle*. New York: K . Rustem & Bro. and George Allen & Unwin.
- Denktaş, R. R. (1999). The Crux of the Cyprus Problem. *Perceptions*, 4(3), 1–10.
- Dereboylular, Ö., & Arman, P. (2018). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Kıbrıs ile İlgili Verdiği Kararların KKTC ve TÜrkiye’ye Etkisi. *TBB Dergisi*, 136, 293–326.
- Deutsch, M., Coleman, P. T., & Marcus, E. C. (2011). *The handbook of conflict resolution: Theory and practice*. John Wiley & Sons.
- Diez, T., Stetter, S., & Albert, M. (2006). The European Union and Border Conflicts:

- The Transformative Power of Integration. *International Organization*, 60(3), 563–593. <https://doi.org/10.1017/S0020818306060218>
- Dinç, G. (2017). 1821 Yılında Kıbrıs'ta Yaşanan Gelişmeler ve Emvâl-ı Metrûke. O. Köse (Ed.), *Tarihte Kıbrıs (İlkçağlardan 1960'a kadar) 1.cilt* (ss. 393–404). Bursa: Dokuzonbeş Matbaacılık.
- Dodd, C. (2005). Constitutional features of the UN plan for Cyprus and its antecedents. *Turkish Studies*, 6(1), 39–51. <https://doi.org/10.1080/1468384042000339311>
- Dodd, C. (2010). *The History and Politics of the Cyprus Conflict*. London: Palgrave Mcmillan.
- Dollard, J., Doob, L. W., Miller, N. E., Mowrer, O. H., & Sears, R. Q. (1939). *Frustration and Aggression*. Yale University Press.
- Doucey, M. (2011). Understanding the Root Causes of Conflicts: Why it Matters for International Crisis Management. *International Affairs Review*, 20, 1–11.
- Dougherty, J. E., & Pfaltzgraff, R. L. (2001). *Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey*. Pearson College Division.
- Doyle, M. W. (1983). Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs. *Philosophy & Public Affairs*, 12(3), 205–235. <https://doi.org/10.2307/2265298>
- DPÖ. (2016). *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler*. Lefkoşa.
- DPÖ. (2017). *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler*. Lefkoşa.
- ECHR. (2009). *Case of Varnava and Others v. Turkey*. Strasbourg.
- Edles, L. D. (2006). *Uygulamalı Kültürel Sosyoloji*. İstanbul: Babil.
- Efe, H. (2007). AB'nin “Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası” Oluşturma Çabaları. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 1–31.
- Efegil, E. (2015). Devlet-içi Çatışmalara Yönelik Teorik Yaklaşımlar. E. Efegil (Ed.), *Türkiye'nin Yakın Havzasındaki Devlet-içi Çatışmaların Analizleri* (ss. 17–37). İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Ehrlich, T. (1974). *Cyprus 1958-1967: International Crisis and the Role of Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Einstein, A. (1984). *The World as I See It*. Secausus: NJ: Citadel Press.
- Ekinci, E. B. (2008). Osmanlı İdaresinde Adem-i Merkezîyet ve İmtiyazlı Eyaletler. *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, (6), 7–84.
- Ekinci, M. U. (2017). Kıbrıs'ta Müzakerelerin Çöküşü. *Seta Perspektif*, 177, 1–6.
- Emilianides, A. (1962). *Histoire de Chypre*. Paris: Presses Universitaires De France.
- Emircan, M. S. (2007). *Kıbrıs Türk Toprağıdır Bütün Türklerin Vatanıdır*. Ankara: TÜRKAR Türk Metal Sendikası Araştırma Bürosu.
- Eralp, D. U., & Beriker, N. (2005). Assessing the Conflict Resolution Potential of the EU: The Cyprus Conflict and the Accession Negotiations. *Security Dialogue*, 36(2), 175–192. <https://doi.org/10.1177/0967010605054647>

- Erçin, E. (2008). A Critical Assesment of the EU Dynamics Prevailing in Cyprus. A. Sözen (Ed.), *The Cyprus Conflict: Looking Ahead* (ss. 176–195). Gazimagusa: Eastern Mediterranean University Press.
- Erdönmez, C. (2004). *Şer'iyye Sicillerine Göre Kıbrıs'ta Toplum Yapısı (1839-1856)*. Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Erdönmez, C. (2013). Tanzimat Devrinde Bazı Kıbrıs Rumlarının Yunan Vatandaşlığına Geçmelerinden Kaynaklanan Hukukî Meseleler. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 64, 175–198.
- Erol, H. (2014). *Kıbrıs Politikalarında Lider Rauf Denктаş'ın Rolü*. Marmara Üniversitesi.
- Erol, H. (2015). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Kuruluş Süreci. *The Journal of Academic Social Science*, 296–313.
- Ersözer, F. (2019). *The Green Line Regulation and its Potential for Cooperation in Cyprus*. Lefkoşa.
- Ertan, B. (2016). KKTC'de Ekonomik, Siyasal, Sosyal ve Kültürel Bölünmüşlük ve Kıbrıs Sorunu. *Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği Uluslararası Sempozyumu* (ss. 731–752). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu (Atatürk Araştırma Merkezi).
- Ertekin, N. M. (1977). *Inter-Communal Talks and the Cyprus Problem*. Lefkoşa: Kıbrıs Türk Federe Devleti Basımevi.
- Ertekin, N. M. (1984). *The Cyprus Dispute and The Birth of The Turkish Republic of Northern Cyprus*. Lefkoşa: Rustem Brother Press.
- Ertuğrul, S. (2012). *Kıbrıs Sorunu ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreterlerinin Çözüm Önerileri*. İstanbul Üniversitesi.
- Erzen, A. (1976). *İlkçağ Tarihinde Kıbrıs*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Esenbel, M. (1993). *Kıbrıs: 'Ayağa Kalkan Adam'*. Ankara: Bilgi Yayımevi.
- European Union. (1995). General Affairs Council of Ministers Decision on Cyprus's Accession. 20 Mart 2020 tarihinde http://kypros.org/CY-EU/eng/07_documents/document002.htm adresinden erişildi.
- Evriviades, M. L. (1976). The Problem of Cyprus. *Current History*, 70, 2–28.
- Faustmann, H., Gürel, A., & Reichberg, G. M. (2012). *Kıbrıs Deniz Hidrokarbonları: Bölgesel Siyaset ve Servet Dağılımı*.
- Fenn, P., & Gameson, R. (1992). *Construction conflict management and resolution*. London: Chapman and Hall.
- Fetherson, A. B. (2000). Peacekeeping, conflict resolution and peacebuilding: A reconsideration of theoretical frameworks. *International Peacekeeping*, 7, 190–218. <https://doi.org/10.1080/13533310008413825>
- Fisher, R. J. (2001). Cyprus: The Failure of Mediation and the Escalation of an Identity-Based Conflict to an Adversarial Impasse. *Journal of Peace Research*2, 38(3), 307–326. <https://doi.org/10.1177/0022343301038003003>

- Fisher, S., İbrahim Abdi, D., Ludin, J., Smith, R., Williams, S., & S., W. (2000). *Working With Conflict: Skills and Strategies for Action*. London: Zed Books.
- Fixsen, D., Metz, A., Blase, D., & Van Dayke, M. (2015). *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Oxford: Elsevier.
- Fırat, M. (2001). Yunanistan'la İlişkiler. B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, (1919-1980)* (ss. 716–748). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fırat, M. (2002). Yunanistan'la İlişkiler. B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, (1980-2001)* (ss. 440–480). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fjelde, H., & Østby, G. (2014). Socioeconomic Inequality and Communal Conflict: A Disaggregated Analysis of Sub-Saharan Africa, 1990–2008. *International Interactions*, 40, 737–762. <https://doi.org/10.1080/03050629.2014.917373>
- Foley, C. (1964). *The Memoirs of General Grivas*. London: Longman Publishers.
- Fromm, E. (1993). *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri*. Payel Yayınları.
- Galtung, J. (1958). *Theories of Conflict*.
- Galtung, J. (1969). Violence, Peace, and Peace Research. *Journal of Peace Research*, 6(3), 167–191. <https://doi.org/10.1177/002234336900600301>
- Galtung, J. (1976). Three Approaches to Peace: Peacekeeping, Peacemaking, and Peacebuilding. J. Galtung (Ed.), *Peace, war and defense: essays in peace research* (ss. 282–304). Copenhagen: Ejlers.
- Galtung, J. (1990). Cultural Violence. *Journal of Peace Research*, 27, 291–305. <https://doi.org/10.1177/0022343390027003005>
- Galtung, J. (1996). *Peace By Peaceful Means*. London: Sage.
- Galtung, J. (1997). Religions, Hard and Soft. *Cross Currents*, 47(4), 437–450.
- Galtung, J. (2004). Violence, war, and their impact: On visible and invisible effects of violence. *Forum for Intercultural Philosophy*, 5, 12–32. 12 Ağustos 2019 tarihinde <https://them.polylog.org/5/fgj-en.htm> adresinden erişildi.
- Galtung, J. (2009). *Çatışmaları Aşarak Dönüştürmek, Çatışma Çözümüne Giriş*. Ankara: Usak Yayınları.
- Galtung, J. (2010). Peace studies and conflict resolution: The need for transdisciplinarity. *Transcultural Psychiatry*, 47, 20–32. <https://doi.org/10.1177/1363461510362041>
- Garanti Antlaşması. (1959). 04 Şubat 2020 tarihinde http://www.mfa.gov.tr/garanti-antlasmasi-_zurich_11-subat-1959_.tr.mfa adresinden erişildi.
- Gazioğlu, A. C. (1960). *İngiliz İdaresinde Kıbrıs, Statü ve Anayasa Meseleleri*. İstanbul: Ekin Basımevi.
- Gazioğlu, A. C. (2000). *Kıbrısta Türkler, 1570-1878: 308 Yıllık Türk Dönemine Yeni Bir Bakış*. Lefkoşa: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi.
- Gazioğlu, A. C. (2003). *Kıbrıs'ta Cumhuriyet Yılları ve Ortaklığın Sonu (1960-*

- 1964). Lefkoşa: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi.
- Ghali, B. B. (1991). *Report of the Secretary-General on His Mission of Good Offices in Cyprus*. New York. 12 Ocak 2020 tarihinde <https://digitallibrary.un.org/record/133969> adresinden erişildi.
- Ghali, B. B. (1992). *Report of the Secretary-General on His Mission of Good Offices in Cyprus*. New York. 12 Ocak 2020 tarihinde <https://digitallibrary.un.org/record/154666?ln=en#record-files-collapse-header> adresinden erişildi.
- Glasl, F. (1982). The Process of Conflict Escalation and Roles of Third Parties. G.B.J. Bomers (Ed.), *Conflict Management and Industrial Relations* (ss. 119–140). Boston: Kluwer-Nijhoff.
- Gleditsch, K. S., & Hug, S. (2010). *Political Institutions and Political Violence*. St. Gallen.
- Gökten, E., & Özgünel, C. (2005). Salamis (Kıbrıs) Antik Kenti Yerleşim Alanı ve Çevresinin Jeolojisi. *Türkiye Kuvatener Sempozyumu*. İstanbul: İTÜ Avrasya Yer Bilimleri Enstitüsü.
- Göktepe, C. (2009). Demokrat Parti Dönemi İç ve Dış Siyasi Gelişmeler 1950-1960. *Osmanlı'dan İkibinli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Göktepe, C., & Bilgiç, T. Ü. (2014). İngiliz Güvenlik ve Dış Politikasında Kıbrıs (1945-1974). *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 141–168. 22 Ocak 2020 tarihinde <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423872925.pdf> adresinden erişildi.
- Gökтуğ, G. (1990). *Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni Hazırlayan Siyasal Nedenler*.
- Göktürk, T. B. (2008). Rumların Kıbrıs'taki Enosis İsteklerinin Şiddete Dönüşmesi: 1931 İsyanı; Öncesi ve Sonrası. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 335–363. 18 Eylül 2019 tarihinde https://ataturkilkeleri.deu.edu.tr/ai/uploaded_files/file/yeni_dergi_16-17/turgay_bulent_gokturk_2.pdf adresinden erişildi.
- Goldgeier, M. J. (2010). *The Future of NATO*.
- Gowa, J. (1999). *Ballots and Bullets: The Elusive Democratic Peace*. New Jersey: Princeton University Press.
- Gözlügül, S. V. (2012). Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs'ta Özel Mülkiyet Hakkını Koruma Yükümlülüğü. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 189–222.
- Gülboy, G. P. E. (2014). *Çatışma Yönetiminde Ortaklıkçı Model 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Örneği*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Doktora tezi.
- Güler, Y. (2004). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Kadar Kıbrıs Meselesi. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 101–112.
- Gün, A. R. (2003). *Uluslararası Çatışma ve Çatışma Çözümü Temelinde Türk-İran İlişkileri*. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Doktora tezi.
- Gündüz, A. (2003). *Uluslararası Hukuk, Temel Belgeler-Örnek Kararlar*. İstanbul:

Beta Kitapevi.

- Gürel, A., & Özersay, K. (2006). *Kıbrıs'ta Mülkiyet ve Siyaset (Kıbrıs'taki İki Toplumun 'İki Bölgelilik' ve 'İnsan Hakları' Temelindeki Çatışması)*. Oslo.
- Gürel, Ş. S. (1995). *Kıbrıs Tarihi (1878–1960)*. Ankara: Kaynak Yayınları.
- Gürgen, İ. (2017). M.Ö. 2. Binyılda Kıbrıs. O. Köse (Ed.), *Tarihte Kıbrıs (İlkçağlardan 1960'a kadar) 1.cilt* (ss. 13–28). Bursa: Dokuzonbeş Matbaacılık.
- Gurr, T. (1970). *Why Men Rebel*. Princeton University Press.
- Gürün, K. (1983). *Dış İlişkiler ve Türk Dış Politikası (1939'dan Günümüze Kadar)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Gwertzman, B. (1978, Kasım 29). US Offers New Cyprus Plan in an Effort to Revive Talks. *NY Times*. 24 Ocak 2020 tarihinde <https://www.nytimes.com/1978/11/29/archives/us-offers-new-cyprus-plan-in-an-effort-to-revive-talks-turkish-arms.html> adresinden erişildi.
- Hacısalihoğlu, İ. Y. (2015, Mayıs 02). Vazgeçilmeyen Stratejik Hedef: Kıbrıs. *Türkiye Gazetesi*. 16 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/prof-dr-yasar-hacisalihoglu/586004.aspx> adresinden erişildi.
- Hackett, J. (1901). *A history of the Orthodox church of Cyprus from the coming of the apostles Paul and Barnabas to the commencement of the British occupation (A. D. 45-A. D. 1878) together with some account of the Latin and other churches existing in the island*. London: Methuen&Co.
- Hadjipavlou, M. (2007). The Cyprus Conflict: Root Causes and Implications for Peacebuilding. *Journal of Peace Research*, 44(3), 349–365. <https://doi.org/10.1177/0022343307076640>
- Halaçoğlu, Y., & Erdoğan, M. A. (2000). Kıbrıs'ın Alınmasından Sonra Ada'ya Yapılan İskânlar ve Kıbrıs Türklerinin Menşei. *Rauf Denktaş'a Armağan* (ss. 208–219). İstanbul: Turan Kültür Vakfı.
- Hale, W. (2000). *Turkish Foreign Policy 1774-2000*. London: Routledge.
- Hamad, A. (2005). The Reconceptualisation of Conflict Management. *Peace, Conflict and Development: An Interdisciplinary Journal*, 7, 1–31. 26 Temmuz 2019 tarihinde <http://hdl.handle.net/20.500.11889/2648> adresinden erişildi.
- Hamza, A. M., & Todorovic, M. (2017). Peaceful Settlement of Disputes. *Global Journal of Commerce & Management Perspective*, 6(1), 11–17. 18 Ekim 2019 tarihinde <https://www.longdom.org/articles/peaceful-settlement-of-disputes.pdf> adresinden erişildi.
- Hanh, T. N. (1991). *Peace is Every Step, the Path of Mindfulness in Everyday Life*. New York: Bantam Books.
- Hannay, D. (2005). *CYPRUS: The Search For a Solution*. London and New York: I. B. Tauris.
- Hasgüler, M. (2007). *Kıbrıs'ta Enosis ve Taksim Politikalarının Sonu*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Hasgüler, M. (2009). *Kıbrıslılık*. İstanbul: Agora Kitaplığı.

- Hatzivassiliou, E. (2002). *The Cyprus Question, 1878-1960: The Constitutional Aspect*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Hein, J., & Faust, H. (2014). Conservation, REDD+ and the struggle for land in Jambi, Indonesia. *Pacific Geographies*, 41, 20–25. 29 Eylül 2019 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/285905921_Conservation_REDD_and_the_struggle_for_land_in_Jambi_Indonesia adresinden erişildi.
- Heraclides, A. (2002). *Kıbrıs: Karşılaştırma ve Seçim*. Atina: I. Sideris Yayınları.
- Heywood, A. (2013). *Küresel Siyaset*. Ankara: Adres Yayınları.
- HIİK. (2003). *Conflict Barometer 2003*. 18 Temmuz 2019 tarihinde <https://hiik.de/conflict-barometer/bisherige-ausgaben/?lang=en> adresinden erişildi.
- HIİK. (2009). *Conflict Barometer 2009*. 18 Temmuz 2019 tarihinde <https://hiik.de/conflict-barometer/bisherige-ausgaben/?lang=en> adresinden erişildi.
- HIİK. (2018). *Conflict Barometer 2018*. 18 Temmuz 2019 tarihinde <https://hiik.de/conflict-barometer/current-version/?lang=en> adresinden erişildi.
- Hill, G. (1952). *A History Cyprus*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hoffmann, M. H. G. (2005). Logical argument mapping: A method for overcoming cognitive problems of conflict management. *The International Journal of Conflict Management*, 16, 304–334. 26 Temmuz 2019 tarihinde <https://pdfs.semanticscholar.org/df79/5979197b457b197c06a2c902da8389ec4d11.pdf> adresinden erişildi.
- Holland, R. F. (1998). *Britain and the Revolt in Cyprus 1954-1959*. Oxford: Oxford University Press.
- Holsti, K. L. (1996). *The State, War, and the State of War*. New York: Cambridge University Press.
- Huffman, C. C. (2009). The Role of Identity in Conflict. Dennis J.D. Sandole (Ed.), *in Handbook of Conflict Analysis and Resolution* (ss. 19–31). London and New York: Routledge.
- Humphreys, M., & Varshney, A. (2004). Violent Conflict and the Millennium Development Goals: Diagnosis and Recommendations. *The meeting of the Millennium Development Goals Poverty Task Force Workshop* (s. 40). Bangkok.
- Huntington, S. P. (1965). Political Development and Political Decay. *World Politics*, 17(3), 386–430. <https://doi.org/10.2307/2009286>
- Huntington, S. P. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Simon & Schuster USA.
- Hurd, İ. (1999). Legitimacy and Authority in International Politics. *International Organization*, 53(2), 379–408. <https://doi.org/10.1162/002081899550913>
- Hyam, R. (2007). *Britain's Declining Empire: The Road to Decolonisation, 1918-1968*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Iakovou, N., & Kornioti, N. (2019). *Missing Persons in Cyprus: Observations from the past and recommendations for the future*. Lefkoşa.

- IEP. (2019). *Global Peace Index*. 16 Haziran 2019 tarihinde <http://visionofhumanity.org/app/uploads/2019/06/GPI-2019-web003.pdf> adresinden erişildi.
- İnalçık, H. (2013). *Kıbrıs Tahrir Defterleri : Mufassal, İcmal ve Derdest*. Ankara: Tıpkı Basım.
- İnat, K., Duran, B., & Ataman, M. (2007). *Dünya Çatışma Bölgeleri*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- International Crisis Group. (2006). *The Cyprus Stalemate: What Next?* Brüksel. 06 Ocak 2020 tarihinde <https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/171-the-cyprus-stalemate-what-next.pdf> adresinden erişildi.
- İsmail, S. (1998). *150 Soruda Kıbrıs Sorunu*. İstanbul: Kastaş Yayınları.
- İşyar, Ö. G. (2009). *Karşılaştırmalı Dış Politikalar Yöntemler-Modeller-Örnekler ve Karşılaştırmalı Türk Dış Politikası*. Bursa: Dora Yayıncılık.
- İttifak Antlaşması. (1959). 04 Şubat 2020 tarihinde http://www.mfa.gov.tr/ittifak-antlasmasi-_zurich_11-subat-1959_.tr.mfa adresinden erişildi.
- James, A. (2002). *Keeping the Peace in the Cyprus Crisis of 1963–64*. London: Palgrave Mcmillan.
- Jarstad, A. (2001). *Changing the Game: Consociational Theory and Ethnic Quotas in Cyprus and New Zealand*. Uppsala.
- Jennings, R. C. (1993). *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World, 1571-1640*. New York and London: New York University Press.
- Jeong, H. (2000). *Peace and Conflict Studies An introduction*. New York: Ashgate Publishing.
- Jeong, H. (2008). *Understanding Conflict and Conflict Analysis*. London: Sage.
- Joseph, S. J. (1992). The International Power Broker: A Critical View of the Foreign Policy of Archbishop Makarios. *Mediterranean Quarterly*, 3(2), 17–33.
- Joseph, S. J. (1999). *Cyprus: Ethnic Conflict and International Politics*. UK: Palgrave Mcmillan.
- Joseph, S. J. (2006). The Political Context and Consequences of the London and Zürich Agreements. H. Faustmann & N. Peristianis (Ed.), *Britain in Cyprus: Colonialism and Post-Colonialism 1878-2006* (ss. 460–485). Otto Harrassowitz.
- Joseph, S. J. (2009). Cyprus: Domestic Ethnopolitical Conflict and International Politics. *Nationalism and Ethnic Politics*, 15(3–4), 376–397. <https://doi.org/10.1080/13537110903346668>
- Julius, A. A., Scofield, M., & Gichoya, F. W. (2014). Causes of International Conflicts and Insecurities: The Viability and Impact of Conflict Management Mechanism in International Relations. 10 Mayıs 2019 tarihinde https://www.academia.edu/10036496/CAUSES_OF_INTERNATIONAL_CONFLICTS_AND_INSECURITIES_THE_VIABILITY_AND_IMPACT_OF_CONFLICT_MANAGEMENT_MECHANISM_IN_INTERNATIONAL_RELATIONS adresinden erişildi.

- Jussim, L., Ashmore, R. D., & Wilder, D. (2001). *Social Identity and Intergroup Conflict: Introduction*. New York: Oxford University Press.
- Kaçar, T. (2017). Erken Hristiyanlık Tarihinde Kıbrıs Üzerine Bazı Notlar. O. Köse (Ed.), *Tarihte Kıbrıs (İlkçağlardan 1960'a kadar) 1.cilt2* (ss. 69–74). Bursa: Dokuzonbeş Matbaacılık.
- Kadayıfçı-Orellana, S. A. (2003). Religion Violence and the Islamic Tradition of Nonviolence. *Turkish Yearbook of International Relations*, 34, 23–62. https://doi.org/10.1501/Intrel_0000000071
- Kadayıfçı-Orellana, S. A. (2009). Ethno-Religious Conflicts: Exploring the Role of Religion in Conflict Resolution. J. Bercovitch, V. Kremenyuk & W. Zartman (Ed.), *The SAGE Handbook of Conflict Resolution* (ss. 264–284). SAGE.
- Kahl, C. H. (2006). *States, Scarcity, and Civil Strife in the Developing World*. New Jersey: Princeton University Press.
- Kalodoukas, A. (2003). İkinci Dünya Savaşı'ndan Annan Planı'na. A. An vd. (Ed.), *Kıbrıs Dün ve Bugün* (ss. 69–136). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Karakaya, T. (2017). Fransızca Kaynaklarda Kıbrıs'ta Osmanlı Hâkimiyeti ve Yapılan Çalışmalardan Örnekler. O. Köse (Ed.), *Tarihte Kıbrıs (İlkçağlardan 1960'a kadar) 1.cilt* (ss. 291–302). Bursa: Dokuzonbeş Matbaacılık.
- Katsiaounes, R. (1996). *Labour, society, and politics in Cyprus during the second half of the nineteenth century (Texts and studies of the history of Cyprus)*. Lefkoşa: Cyprus Research Centre Press.
- Kaufman, E. (1996). Possible and Impossible Solutions to Ethnic Civil Wars. *International Security*, 20, 136–175. <https://doi.org/10.2307/2539045>
- Kaya, İ. S. (2017). Uluslararası Örnekler Çerçevesinde Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözüm Yolları. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 7, 153–163. 25 Ocak 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/391361> adresinden erişildi.
- Kaya, Y. (2000). Sosyal Farklılaşma ve Çatışma Sürecinde Çalışma İlişkileri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 195–207. 16 Eylül 2019 tarihinde <http://web.firat.edu.tr/sosyalbil/dergi/arsiv/cilt10/sayi2/195-208.pdf> adresinden erişildi.
- Kaymak, E., Lordos, A., & Tocci, N. (2008). *Building Confidence in Peace: Public Opinion and the Cyprus Peace Process*. Brüksel.
- Kedourie, E. (2005). The Cyprus Problem and Its Solution. *Middle Eastern Studies*, 41(5), 649–660.
- Kelman, H. C. (2010). Conflict resolution and reconciliation: A social psychological perspective on ending violent conflict between identity groups. *Landscape of Violence*, 1, 1–9. 22 Eylül 2019 tarihinde https://scholar.harvard.edu/files/hckelman/files/conflict_resolution_and_reconciliation_lov_2010.pdf adresinden erişildi.
- Kelman, H. C., & Fisher, R. (2016). Social-Psychological Dimensions of International Conflict (2007). H.C. Kelman & R. Fisher (Ed.), *A Pioneer in the*

- Social Psychology of Conflict Analysis and Resolution* (ss. 47–86). New York: NY: Springer.
- Keser, U. (2016). Strateji ve Güvenlik Bağlamında CIA ve Yunan İstihbarat Belgelerinde Kıbrıs. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 3–34.
- Keyder, Ç. (2003). *Memalik-i Osmaniye'den Avrupa Birliği'ne*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kinneir, J. M. (1818). *Journey Through Asia Minor, Armenia and Koordistan in the years 1813-and 1814*. London: John Murray.
- Kıbrıs Cumhuriyeti İstatistik Dairesi. (y.y.). 22 Ocak 2020 tarihinde https://www.mof.gov.cy/mof/cystat/statistics.nsf/publications_en/publications_en?OpenForm&OpenView&RestrictToCategory=1&SrcTp=1&Category=1&Subject=0&SubSubject=0&subsubtext=0&adresinden erişildi.
- Kıbrıs Cumhuriyetinin Temel Yapısı. (1959). 04 Şubat 2020 tarihinde http://www.mfa.gov.tr/kibris-cumhuriyetinin-temel-yapisi-_zurih_11-subat-1959_.tr.mfa adresinden erişildi.
- Kıbrıs Türk Federe Devleti Kuruluş Bildirgesi. (1975). 26 Ocak 2020 tarihinde <https://kktcb.org/tr/belgeler/kibris-sorunu/1963-1983 adresinden erişildi>.
- Kınal, F. (1964). *İlk Çağlarda Kıbrıs*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kızılyürek, N. (2002). *Milliyetçilik Kıskaçında Kıbrıs*. Ankara: İletişim Yayınları.
- Kızılyürek, N. (2005). *Doğmamış Bir Devletin Tarihi Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koç, S. (2005). *Dünden Bugüne Kıbrıs Sorunu ve Stratejik Yaklaşımlar*. İstanbul: IQ Kültür-Sanat Yayıncılık.
- Konuralp, E. (2018). Kimliğin Etni ve Ulus Arasında Salınımı: Çokkültürcülük mü Yeniden Kabilecilik mi? *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13(2), 133–146. <https://doi.org/10.17153/oguiibf.400350>
- Konuralp, E., & Adaş, S. (2018). Ya Brexit Sonrası? Birleşik Krallık'ın AB'den Kopuş Dönemeci ve Alternatifleri. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 518–540.
- Köse, M. Z. (2010). *1600-1630 Osmanlı Devleti ve Venedik, Akdeniz'de Rekabet ve Ticaret*. İstanbul: Giza Yayınları.
- Kramer, H. (2001). *The EU Before the Accession of a Divided Cyprus, Some thoughts on the Possible Consequences*. Berlin: German Institute for International Politics and Security.
- Kremenjuk, V. A. (2002). Conflict management in the 21st century: new challenges, adequate responses. *The Process of International Negotiation Process*, 1–3.
- Kroeber, A. L., & Kluckhohn, C. (1952). *Culture: A Critical Review of Concept and Definitions*. Cambridge Press.
- Küçüköğlü, B. (2012). *Kıbrıs Sorununda Liderlik Olgusu (1954-1974)*. Ankara Üniversitesi.

- Kupchan, C. A. (2010). *How Enemies Become Friends: The Sources of Stable Peace*. Princeton: Princeton University Press.
- Kurunç, H. (2012). *Birleşmiş Milletler Müdahaleleri: Barışkoruma ve Barışa Zorlama Operasyonlarının İncelenmesi*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora tezi.
- Kyriakou, N., & Kaya, N. (2011). *Azınlık hakları: Kıbrıs anlaşmazlığına yönelik çözümler*. 24 Şubat 2020 tarihinde <https://kisa.org.cy/wpcontent/uploads/2019/09/MRG-Tr.pdf> adresinden erişildi.
- Latif, D. (2014). Kıbrıs Sorunu: BM Neden Başaramadı? N. Akyeşilmen (Ed.), *Barışı Konuşmak , Teori ve Pratikte Çatışma Yönetimi* (ss. 195–216). Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Layne, C. (1994). Kant or Cant: The Myth of the Democratic Peace. *International Security*, 19(2), 5–49.
- Le Billon, P. (2009). Economic and Resource Causes of Conflicts. J. Bercovitch, V. Kremenyuk & W. Zartman (Ed.), *The SAGE Handbook of Conflict Resolution* (ss. 210–224). SAGE.
- Lederach, J. P. (1998). *Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies*. Washington DC: United States Institute of Peace Press.
- Lederach, J. P. (2003). *The Little Book of Conflict Transformation: Clear Articulation*.
- Leonhardt, M. (2001). *Conflict Analysis for Project Planning and Management*. Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit.
- Levinger, M. (2013). *Conflict Analysis: Understanding Causes, Unlocking Solutions*. Washington DC: U.S. Institute of Peace Press.
- Licklider, R. (2008). Ethical advice: conflict management vs. human rights in ending civil wars. *Journal of Human Rights*, 7, 376–387. <https://doi.org/10.1080/14754830802476886>
- Lindley, D. (2007). Historical, Tactical, and Strategic Lessons from the Partition of Cyprus. *International Studies Perspectives*, 8(2), 224–241. <https://doi.org/10.1111/j.1528-3585.2007.00282.x>
- Loadenthal, M. (2019). Structural Conflict, Systemic Violence, and Peace: A Guided Reading. *In The Routledge History of World Peace since 1750* (ss. 70–84). New York: Routledge.
- Londra Antlaşması. (1959). 04 Şubat 2020 tarihinde http://www.mfa.gov.tr/kibris-sorununun-uzerinde-anlasmaya-varilan-nihai-cozumun-temelini-aciklayici-muhtira_londra_19__subat-1959_.tr.mfa adresinden erişildi.
- Lorenz, K. (2008). *İşte İnsan (Saldırganlığın Doğası Üzerine)*. Cumhuriyet Kitapları.
- Lozan Sulh Muahednamesi. (1923). 13 Ocak 2020 tarihinde <http://ua.mfa.gov.tr/detay.aspx?88> adresinden erişildi.
- Lund, M. S. (1996). *Preventing violent conflicts: A strategy for preventive diplomacy*. Washington DC: United States Institute of Peace Press.

- Lund, M. S. (2009). Conflict Prevention: Theory in Pursuit of Policy and Practice. J. Bercovitch, V. Kremenyuk & W. Zartman (Ed.), *The SAGE Handbook of Conflict Resolution* (ss. 287–308). London: Sage.
- Lütem, Ö. E. (2015). Türkiye-Ermenistan İlişkilerinin Güncel Durumu. *Ermeni Araştırmaları*, 50, 231–373. 25 Aralık 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/639201> adresinden erişildi.
- Madden, F., & McQuinn, B. (2014). Conservation's blind spot: The case for conflict transformation in wildlife conservation. *Biological Conservation*, 178, 97–106. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2014.07.015>
- Malanczuk, P. (1997). *Akehurst's Modern Introduction To International Law*. London and New York: Taylor & Francis Group.
- Mandacı, N. (2012). Egemen Devletler Arasında İstikrarlı Barış ve Uzlaşma Süreci. *Ege Akademik Bakış*, 12(3), 415–433.
- Manisalı, E. (2002). *Dünden Bugüne Kıbrıs*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Mansfiel, E., & Snyder, J. (1996). Democratic Transitions, Institutional Strength, and War. *International Organization*, 56(2), 297–337.
- Mansfiel, E., & Snyder, J. (2007). Turbulent Transitions: Why Emerging Democracies Go to War in the Twenty-first Century. F. O. Hampson & C. Crocker (Ed.), *Leashing The Dogs of War Conflict Management In A Divided World* (ss. 161–176). Washington DC: United States Institute for Peace.
- Map of Cyprus. (y.y.). 14 Ocak 2020 tarihinde <http://www.worldofmaps.net/en/europe/map-cyprus/map-administrative-districts.htm> adresinden erişildi.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Marx, K. (1962). Preface to A Contribution to the Critique of Political Economy. *Karl Marx and Frediric Engels-Selected Works*. London: Lawrence and Wishart.
- Maslow, A. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50, 370–396. 19 Ocak 2020 tarihinde <http://downloads.joomlancode.org/trackeritem/5/8/7/58799/AbrahamH.Maslow-ATheoryOfHumanMotivation.pdf> adresinden erişildi.
- Mason, S., & Sandra, R. (2005). Conflict Analysis Tools. 02 Haziran 2019 tarihinde <https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/Conflict-Analysis-Tools.pdf> adresinden erişildi.
- Mayer, W. (2013). Religious Conflict: Definitions, Problems and Theoretical Approaches. W. Mayer & B. Neil (Ed.), *Religious Conflict from Early Christianity to Early Islam*. (ss. 1–19). Berlin: Arbeiten zur Kirchengeschichte.
- McCartney, C. (1986). Human Rights Education. *Standing Advisory Committee on Human Rights*. London: HMSO.
- McDonald, J. W. (2012). The Institute for Multi-Track Diplomacy. *Journal of Conflictology*, 3(2), 66–70.
- McHenry, J. A. (1987). *The Uneasy Partnership on Cyprus, 1919-1939: The*

- Political and Diplomatic Interaction between Great Britain, Turkey, and the Turkish Cypriot Community (Modern European History)*. Dissertations-G.
- Melakopides, C. (2006). Implications of the Accession of Cyprus to the European Union for Greek-Turkish and Euro-Turkish Relations. *Mediterranean Quarterly*, 17(1), 73–101.
- Mengiler, Ö. (2005). *Birleşmiş Milletler Çerçevesinde Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü*. Ankara: Platin Yayınları.
- Merrills, J. G. (1998). *International Dispute Settlement*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mial, H., Ramsbotham, O., & Woodhouse, T. (2007). *Contemporary Conflict Resolution: The Prevention, Management and Transformation of Deadly Conflicts*. Cambridge: Polity Press.
- Michael, M. S. (2007). The Cyprus Peace Talks: A Critical Appraisal. *Journal of Peace Research*, 44(5), 587–604.
- Michael, M. S. (2009). *Resolving the Cyprus Conflict: Negotiating History*. New York: Palgrave Mcmillan.
- Milliyet. (1975). Kıbrıs Federe Türk Devleti Kuruldu. 27 Aralık 2018 tarihinde http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/PTgRRabR5bSURvy_x2B_JTQ6Mw_x3D__x3D_ adresinden erişildi.
- Mirbagheri, F. (1998). *Cyprus and International Peacemaking*. New York and London: Taylor & Francis Group.
- Mitchell, C. R. (1981). *The Structure of International Conflict*. London: Macmillan.
- Mitchell, C. R. (1993). Problem-Solving Exercises and Theories of Conflict Resolution. J. D. Sandole & H. V. D. Merwe (Ed.), *Conflict Resolution Theory and Practice: Integration and Application* (ss. 78–94). Manchester University Press.
- Mock, S., & Dixon, T. H. (2015). *The Ideological Conflict Project Theoretical And Methodological Foundations*.
- Montgomery, P. L. (1988, Kasım 15). Cyprus Chief Seeks to Join Europe Bloc. *The New York Times*. 04 Şubat 2020 tarihinde <https://www.nytimes.com/1988/11/15/business/cyprus-chief-seeks-to-join-europe-bloc.html> adresinden erişildi.
- Mooney, D., Caicedo, L. P., Villellas, A., Oruç, H., Çiçek, C., & Avşar, G. (2018). Çatışma Çözümünde Uluslararası STK Deneyimleri (s. 112). İstanbul: Barış Vakfı Yayınları.
- Mor, A., & Çitçi, M. D. (2007). KKTC’de Kentleşme. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 18, 225–245. 16 Ekim 2019 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunidcd/issue/2443/31168> adresinden erişildi.
- Moran, M. (1997). *Rauf Denktash at the United Nations: Speeches on Cyprus*. UK: The Eothen Press.
- Moran, M. (1998). *Sovereignty Divided: Essays on the International dimension of*

- the Cyprus Problem*. Lefkoşa: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi.
- Morgan, B. (2008). *The New Politics of Conflict Resolution Responding to Difference*. London: Palgrave Mcmillan.
- Muller, E. N. (1985). Income Inequality, Regime Repressiveness. *American Sociological Review*, 50, 47–61. <https://doi.org/10.2307/2095339>
- Munduate, L., Ganaza, J., Peiro, J., & Euwema, M. (1999). Patterns of styles in conflict management and effectiveness. *The International Journal of Conflict Management*, 10, 5–24. <https://doi.org/10.1108/eb022816>
- Mutlu, S. A. (2017). Egeli Kavimler Göçü'nün Alaşia (Kıbrıs) Krallığı'na Sosyo-Ekonomik Etkileri. O. Köse (Ed.), *Tarihte Kıbrıs (İlkçağlardan 1960'a kadar) 1.cilt* (ss. 43–54). Bursa: Dokuzonbeş Matbaacılık.
- Necatigil, Z. M. (1985). *The Turkish Republic of Northern Cyprus In Perspective*. Lefkoşa: Tezel Offset and Printing.
- Necatigil, Z. M. (1993). *The Cyprus Question and the Turkish Position in International Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Necatigil, Z. M. (2006). *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve AİHM Kıskaçında Türkiye*. Ankara: Turhan Kitapevi.
- Newman, E. (1995). Cyprus and the United Nations Secretary General. *The Cyprus Review*, 7(2), 88–108.
- Nieuwmeijer, L., & Cloete, F. (2001). Conflict management: Theory, analysis and practice.
- Notter, J., & Diamond, L. (1996). *Building Peace and Transforming Conflict: Multi-Track Diplomacy in Practice*. Arlington.
- Nugent, N. (2000). EU Enlargement and the Cyprus Problem. *Journal of Common Market Studies*, 38(1), 131–150. <https://doi.org/10.1111/1468-5965.00212>
- Oberling, P. (1987). *Bellapais'e Giden Yol*. Ankara: Genel Kurmay Basımevi.
- Oberschall, A. (1978). Theories of Social Conflict. *Annual Review of Sociology*, 4, 291–315. <https://doi.org/10.1146/annurev.so.04.080178.001451>
- Odman, T. (2002). *Uluslararası Uyuşmazlıkların Yargı Dışı Barışçıl Yöntemlerle Çözümlemesi ve Barışı Destekleme Operasyonları*. Mersin: Çağ Üniversitesi Yayınları.
- Öğün, S. S. (2000). *Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Oğuzlu, H. T. (2002). Perennial conflict or everlasting peace: the European Union's involvement in Cyprus. *Perceptions*, 7(2), 79–101.
- Okyar, O. (2016). İslami Mezhepler Arası Çatışmaların Temelleri: Bir Model Arayışı. *Akademik ORTA DOĞU*, 11, 85–110. 24 Temmuz 2019 tarihinde https://www.academia.edu/33883227/İslami_Mezhepler_Arası_Çatışmaların_Temelleri_Bir_Model_Arayışı_Bases_of_Islamic_Sectarian_Conflicts_Quest_for_a_Model adresinden erişildi.

- Olgun, A. (1999). *Dünden Bugüne Kıbrıs Sorunu*. İstanbul: Zafer Yayınevi.
- Olgun, K., & Balıkçioğlu, E. (2012). The Times Gazetesi'ne göre İngiliz Dönemindeki Kıbrıs'ta İdari Islahat. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 9(1), 816–844.
- Oliva, F., & Charbonnier, L. (2016). *Conflict Analysis Handbook: A field and headquarter guide to conflict assessments*. United Nations System Staff College.
- Önalp, E. (2010). *Geçmişten Günümüze Kıbrıs*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Oppenheim, L. (1952). *International Law-A Treatise, Vol. II, Disputes, War, and Neutrality*. Frankfurt: Outlook Verlag.
- Orhun, F. Ç. (2017). Doğu Akdeniz'de Enerji Kaynaklarının Kıbrıs Sorununa Muhtemel Etkileri. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 36–54.
- Ortaylı, İ. (1999). Osmanlı Barışı. *Türkiye Günlüğü*, 58, 12–17.
- OSCE. (y.y.). Conflict prevention and resolution. 20 Ekim 2019 tarihinde <https://www.osce.org/conflict-prevention-and-resolution> adresinden erişildi.
- Özçelik, S. (2020). *Uluslararası Çatışma Analizi ve Çözümü*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Özerdem, A. (2013). *Barış İnşası Kuram ve Uygulaması*. Nobel Yayıncılık.
- Özersay, K. (2002). *Kıbrıs Sorunu: Hukuksal bir İnceleme*. Ankara: Asam Yayınları.
- Özgöker, U., & Çelik, H. (2016). Kıbrıs'ta Enerji Politikaları ve İngiltere İlgisi. *Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği Uluslararası Sempozyumu* (ss. 531–549). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu (Atatürk Araştırma Merkezi).
- Özkul, A. E. (2010). *Kıbrıs'ın Sosyo- Ekonomik Tarihi (1726-1750)*. İstanbul: Dipnot Yayınevi.
- Özlük, D. (2014). Çatışma Yönetimi Aracı Olarak Uluslararası Örgütler. N. Akyeşilmen (Ed.), *Barışı Konuşmak , Teori ve Pratikte Çatışma Yönetimi* (ss. 108–130). Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Özlük, E., & Özlük, D. (2014). NATO'yu Anlamak: Dönüşümü, Yeni Kimlikleri ve Uyum Süreçleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31, 209–225.
- Özturanlı, B. (2014). *Devletlerarası Tahkim*. Ankara Üniversitesi.
- Öztürk, O. M. (2004). Kıbrıs Konusunda Perde Arkası Önemli. *2003 Dergisi*, (35), 10–56.
- Page, M. T. (2002). The birth of a discipline? peace and conflict research in the new millennium. *Studies in Conflict and Terrorism*, 25, 57–65. <https://doi.org/10.1080/105761002753404159>
- Papadakis, Y. (2005). *Echoes from the Dead Zone: Across the Cyprus Divide*. New York: I. B. Tauris.
- Papadakis, Y. (2008). *Bölünmüş Kıbrıs'ta Tarih Eğitimi: Kıbrıslı Rum ve Kıbrıslı*

- Türklerin "Kıbrıs Tarihi" Konulu Ders Kitaplarının Bir Karşılaştırması.* Oslo.
- Papadakis, Y., Peristianis, N., & Welz, G. (2006). *Divided Cyprus: Modernity, History, and an Island in Conflict.* Indiana: Indiana University Press.
- Papadopoullas, T. (1965). *Social and Historical Data on Population (1570-1881).* Lefkoşa: Cyprus Research Centre Press.
- Parekh, B. (2008). *A New Politics of Identity.* New York: Palgrave Mcmillan.
- Partsch, K. J. (1981). Fact-finding and Inquiry. *Encyclopedia of Public International Law: Decisions of International Courts and Tribunals and International Arbitrations.* Amsterdam: North-Holland Publishing Company.
- Patrick, R. A. (1976). *Political Geography and the Cyprus Conflict.* Waterloo: University of Waterloo Press.
- Pazarcı, H. (2009). *Uluslararası Hukuk.* Ankara: Turhan Kitapevi.
- Pazarcı, H. (2016). *Uluslararası Hukuk Dersleri 4.Kitap.* Ankara: Turhan Kitapevi.
- Pfetsch, F. R. (1994). *Internationale Politik.* Stuttgart.
- Pfetsch, F. R. (2010). Krieg und Frieden. F. Sauer & C. Masala (Ed.), *Handbuch der Internationalen Politik* (ss. 368–382). VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- PİO. (y.y.). Kıbrıs'ın Sosyal, Ekonomik ve Siyasi Tarihi. 20 Aralık 2019 tarihinde <https://pio.mfa.gov.ct.tr/kibrisin-sosyal-ekonomik-ve-siyasi-tarihi/> adresinden erişildi.
- Polyviou, P. P. (1980). *Cyprus: Conflict and Negotiation 1960-1980.* London: Duckworth.
- Posthuma, R. A. (2005). The need for more influential international conflict management research. *The International Journal of Conflict Management*, 16, 212–217. <https://doi.org/10.1108/eb022929>
- Ramsbotham, O. (2005). The analysis of protracted social conflict: a tribute to Edward Azar. *Review of International Studies*, 31, 109–126. <https://doi.org/10.1017/S0260210505006327>
- Reimann, C. (2004). Assessing the state-of-the-art in conflict transformation reflections from a theoretical perspective. 22 Haziran 2019 tarihinde http://edoc.vifapol.de/opus/volltexte/2011/2568/pdf/reimann_handbook.pdf adresinden erişildi.
- Renda, Y. (2013). Loizidou Kararından Bugüne Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Kararları ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararlarının Kıbrıs'taki Mülkiyet Sorununa Etkisi. *Ankara Barosu Dergisi*, 1, 389–397.
- Resource Pack. (2004). *Conflict-sensitive approaches to development, humanitarian assistance and peacebuilding: A Resource Pack.* London: Consortium of Humanitarian Agencies, Forum on Early Warning and Early Response, International Alert and Saferworld. 16 Kasım 2019 tarihinde www.conflictsensitivity.org adresinden erişildi.
- Rhydderch, A. (2009). *Scenario Planning.* 07 Temmuz 2019 tarihinde <https://www.eisf.eu/library/scenario-planning/> adresinden erişildi.

- Richmond, O. (1998). *Mediating in Cyprus: The Cyprus Communities and the United Nations*. London: Frank Cass.
- Richter, H. A. (2011). *Çağdaş Kıbrıs'ın Kısa Tarihi 1878-2009*. Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları.
- Robbins, S. P. (1978). Conflict management and conflict resolution are not synonymous terms. *California Management Review*, 21, 67–75. <https://doi.org/10.2307/41164809>
- Ropers, N. (2004). From Resolution to Transformation: The Role of Dialogue Projects. A. Austin, M. Fischer & N. Ropers (Ed.), *Transforming Ethnopolitical Conflict* (ss. 255–269). VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden.
- Rosenbaum, N. (1967). Cyprus and the United Nations: An Appreciation of Parliamentary Diplomacy. *Canadian Journal of Political Science*, 33(2), 218–231. <https://doi.org/10.2307/139773>
- Rosenbaum, N. (1970). Success in Foreign Policy: The British in Cyprus, 1878–1960. *Canadian Journal of Political Science*, 3(4), 605–627.
- Ross, M. H. (2007). *Cultural Contestation in Ethnic Conflict*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rothbart, D., & Cherubin, R. (2009). Causation as a Core Concept in Conflict Analysis. J. D. Sandole vd. (Ed.), *Handbook of Conflict Analysis and Resolution* (ss. 59–70). London and New York: Routledge.
- Rothman, J. (1998). Dialogue in Conflict: Past and Future. E. Weiner (Ed.), *The Handbook of Interethnic Coexistence* (ss. 216–235). New York: Continuum Press.
- Roy, R. (1990). Social Conflicts and Needs Theories: Some Observations. J. Burton (Ed.), *Conflict: Human Needs Theory* (ss. 125–148). London: The Macmillan Press.
- Rumelili, B. (2008). Avrupa Birliği ve Bölgesel İhtilafların Çözümü. *Uluslararası İlişkiler*, 4(16), 51–78.
- Şahin, Y. (2013). Çatışma Kuramları ve Kimlik Temelli Çatışmalar; Teorik Bir Giriş. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 1, 32–55. 09 Ağustos 2019 tarihinde http://scholar.google.com.tr/scholar_url?url=https://dergipark.org.tr/download/article-file/203069&hl=tr&sa=X&scisig=AAGBfm2Xw7zEqqZufMpJc90viH9mt_Y0Sg&nossl=1&oi=scholar adresinden erişildi.
- Salem, N. (1992). *Cyprus: A Regional Conflict and its Resolution*. Palgrave Mcmillan.
- Salih, H. İ. (1967). *Cyprus: An Analysis of Cypriot Political Discord*. Washington DC: The American University Press.
- Salih, H. İ. (1978). *Cyprus: The Impact of Diverse Nationalism on a State*. Tuscaloosa: University Alabama Press.
- Sandıklı, A. (2010). Yeni Kıbrıs Stratejisi “Tanınma”. *Bilge Strateji*, 2(2), 1–22.
- Sandole, D.J.D. (1998). A Comprehensive Mapping of Conflict and Conflict

- Resolution: A Three Pillar Approach. *Peace and Conflict Studies*, 5, 1–34. 22 Ağustos 2019 tarihinde <https://nsuworks.nova.edu/pcs/vol5/iss2/4/> adresinden erişildi.
- Sarıca, M., Teziç, E., & Eskiuyurt, Ö. (1975). *Kıbrıs Sorunu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Saunders, H. H. (2009). Dialogue as a Process for Transforming Relationships. J. Bercovitch, V. Kremenyuk & W. Zartman (Ed.), *The SAGE Handbook of Conflict Resolution* (ss. 376–391). London: Sage Publications.
- Schock, K. (1996). A Conjunctural Model of Political Conflict: The Impact of Political Opportunities on the Relationship between Economic Inequality and Violent Political Conflict. *Journal of Conflict Resolution*, 40, 98–133. <https://doi.org/10.1177/0022002796040001006>
- Sen, A. (2008). Violence, Identity and Poverty. *Journal of Peace Research*, 45, 5–15. <https://doi.org/10.1177/0022343307084920>
- Şener, B. (2013). Kıbrıs Krizi: Türk Dış Politikası Tarihinde Askeri, Siyasal ve Hukuksal Boyutlarıyla Bir Zorlayıcı Diplomasi Uygulaması. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 205, 1–34.
- Şener, B. (2016). Kıbrıs Barış Harekâtı'nın Meşruiyeti ve Uluslararası Hukuk Açısından Bir Değerlendirmesi. *Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği Uluslararası Sempozyumu* (ss. 395–433). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu (Atatürk Araştırma Merkezi).
- Seymour, C. (2003). Social Psychological Dimensions of Conflict. 05 Haziran 2019 tarihinde https://www.beyondintractability.org/essay/social_psychological adresinden erişildi.
- Shaw, M. N. (1991). *International Law*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Singer, K. (1941). *The Idea of Conflict*. Melbourne University Press.
- Sitas, A., Latif, D., & Loizou, N. (2007). *Prospects of Reconciliation, Co-Existence and Forgiveness in Cyprus in the Post-Referendum Period*. Oslo.
- Sites, P. (1990). Needs as Analogues of Emotions. *Conflict: Human Needs Theory* (ss. 7–33). London: The Macmillan Press.
- Siver, S. (2005). A process oriented view of conflict resolution. 18 Nisan 2019 tarihinde https://www.deepdemocracyinstitute.org/fileadmin/user_upload/PDF_DOCS/Deep_Democracy_-_A_Process_oriented_View_of_Conflict_and_Diversity.pdf adresinden erişildi.
- Sjöstedt, G. (2009). Resolving Ecological Conflicts: Typical and Special Circumstances. J. Bercovitch, V. Kremenyuk & W. Zartman (Ed.), *The SAGE Handbook of Conflict Resolution* (ss. 225–245). SAGE.
- Skoog, L. (2015). Political conflicts and the mechanisms behind the concept. *Paper presented at the XXIV Nordic Conference on Local Government Research* (ss. 1–18). Gothenburg.

- Smith, A. D. (1999). *Milli Kimlik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şöhret, M. (2013). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD'nin Kıbrıs Politikası. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(5), 111–144.
- Solsten, E. (1993). *Cyprus: A Country Study*. United States Govt Printing Office.
- Sönmezoğlu, F. (1984). Kıbrıs Sorunu ve Birleşmiş Milletler (1954-1975). *İstanbul Üniversitesi İktisad Fakültesi Mecmuası*, 2, 223–256.
- Sönmezoğlu, F. (1991). *Tarafların Tutum ve Tezleri Açısından Kıbrıs Sorunu (1945-1986)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Sönmezoğlu, F. (2000). *Türkiye-Yunanistan İlişkileri ve Büyük Güçler: Kıbrıs, Ege ve Diğer Sorunlar*. İstanbul: Der Yayınları.
- Sözen, A. (2007). The Cyprus Negotiations and the Basic Parameters: From the 1963 Inter-communal Negotiations to the Annan Plan. A. Sözen (Ed.), *The Cyprus Conflict: Looking Ahea* (s. 21). Gazimagusa: Eastern Mediterranean University.
- Stavrines, Z. (1999). *The Cyprus Conflict: National Identity and Statehood*. Lefkoşa: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi.
- Stuchtey, B. (2011). *Colonialism and Imperialism, 1450-1950*. 20 Nisan 2019 tarihinde <http://ieg-ego.eu/en/threads/backgrounds/colonialism-and-imperialism> adresinden erişildi.
- Svoronos, N. (1988). *Çağdaş Hellen Tarihine Bakış*. İstanbul: Belge Yayınevi.
- Swanström, N. L. P., & Weissmann, M. S. (2005). Conflict, Conflict Prevention, Conflict Management and Beyond: a conceptual exploration. *Central Asia-Caucasus Institute Silk Road Studies Program* (ss. 1–32).
- T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği. (2011). *Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma*.
- Tajfel, H., & Turner, J. (1979). An Integrative Theory of Intergroup Conflict. S. Worchel (Ed.), *The Social Psychology of Intergroup Relations* (ss. 33–47). Brooks/Cole.
- Talmon, S. (2001). The Cyprus Question before the European Court of Justice. *European Journal of International Law*, 12(4), 727–750. <https://doi.org/10.1093/ejil/12.4.727>
- Tamçelik, S. (2008). *Kıbrıs Meselesinin Çözüm Planları (BM'nin 789 sayılı kararına göre)*. Gazi Üniversitesi.
- Tamçelik, S. (2013). BM Güvenlik Konseyinin Kıbrıs'la İlgili Aldığı Bazı Kararların Özellikleri ve Analitik Değerlendirmesi (1964-1992). *Turkish Studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(12), 1229–1268.
- Tamçelik, S. (2015). BM Genel Sekreteri'nin Kıbrıs'a Yönelik İyi Niyet Misyonu ve Bununla İlgili Bazı Kararların Değerlendirmesi (1954-1992). *Turkish Studies*, 10(1), 715–752.
- Tamçelik, S., & Kurt, E. (2014). Türkiye'nin Münhasır Ekonomik Bölge Algısı ve Yakın Tehdit Alanı: Kıbrıs. *Uluslararası Güvenlik Kongresi Bildiriler Kitabı*

- (*Cilt 3*) (ss. 882–913). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları.
- Tarakçı, M. (2010). *Kıbrıs Barış Harekatı*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- TDK. (y.y.). Türk Dil Kurumu. 13 Nisan 2019 tarihinde http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5cb1ef431b5c09.50741797 adresinden erişildi.
- TDK. (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Temperley, H. (1931). Further Evidence on Disraeli and Cyprus. *The English Historical Review*, 46(183), 457–460.
- TEPAV. (2012). *Kıyaslama Çalışması (Küçük Ülkeler ve KKTC)*. Ankara.
- Tepebaş, U. (2007). Bölgesel Sorunların Çözümünde Uluslararası Örgütlerin Rolü. *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, (10), 88–97.
- The North Atlantic Treaty. (1949). Tarihinde 29 Ekim 2019, adresinden erişildi https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm
- Tjosvold, D. (1989). Interdependence Approach to Conflict Management in Organizations. *Managing Conflict: An Interdisciplinary Approach*. New York: Praeger Publishers.
- Tocci, N. (2004). *EU Accession Dynamics and Conflict Resolution: Catalyzing Peace or Consolidating Partition in Cyprus*. Hampshire: Ashgate Publishing.
- Tocci, N., & Kovziridze, T. (2004). Cyprus. B. Coppieters vd. (Ed.), *Europeanization and Conflict Resolution: Case Studies from the European Periphery* (ss. 63–108). Gent: Academia Press.
- Toluner, S. (1977). *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Tombazos, S. (2003). Kıbrıs Milliyetçilikleri. A. An vd. (Ed.), *Kıbrıs Dün ve Bugün* (ss. 45–68). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Trimikliniotis, N., & Bozkurt, U. (2012). *Beyond a Divided Cyprus, a Society in a State of Transformation*. New York: Palgrave Mcmillan.
- Tuncer, H. (2005). *Kıbrıs Sarmalı*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Turhan, T. (2008). Tarihsel Bakış Açısıyla Kıbrıs Türk Hukuk Sistemi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 57(2), 253–286. https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000000285
- Türk, H. S. (2003). *Kıbrıs Sorunu: Çözüm Zamanı*. Ankara: TESAV.
- Türkeş, M. (2007). Cycles of Transformation of the Cyprus Question. N. A. Güney (Ed.), *Contentious Issues of Security and the Future of Turkey* (ss. 159–176). Routledge.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (1984). *1983 Nisan-Kasım Döneminde Kıbrıs Sorununda Meydana Gelen Gelişmeler ve KKTC'nin Kuruluşu Hakkında Belgeler*. Ankara.
- Türkmen, F. (2005). Cyprus 1974 Revisited: Was It Humanitarian Intervention? *Perceptions*, 61–88.

- Tutaman, F. T. (2017). 1489 - 1570 - Kıbrıs'ta Venedik Hâkimiyeti. O. Köse (Ed.), *Tarihte Kıbrıs (İlkçağlardan 1960'a kadar) 1.cilt* (ss. 97-14). Bursa: Dokuzonbeş Matbaacılık.
- Tüzünkan, M. (2007). *The Cyprus Question: Continuity, Transformation and Tendencies*. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Doktora tezi.
- Tzermias, N. P. (2001). *Kıbrıs Demokrasi Tarihi*. Atina: LIBRO EPE Publications.
- Tziarras, Z. (2018). *Pre-Conditions for Peace: A Civil Society Perspective on the Cyprus problem*. Lefkoşa.
- UAD. (1949). *Birleşmiş Milletlerin Hizmetindeki Zararların Onarımı*. 04 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.icj-cij.org/files/case-related/4/004-19490411-ADV-01-00-EN.pdf> adresinden erişildi.
- Uçarol, R. (1978). *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı İngiliz Anlaşması*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Uçarol, R. (2006). *Siyasi Tarih: 1789-2001*. İstanbul: Der Yayınları.
- Ülger, İ. K. (2001). *Avrupa Birliği Kıskaçında Kıbrıs Meselesi*. Ankara: HD Yayınları.
- Ülger, İ. K., & Efeğil, E. (2002). *AB ve Kıbrıs*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- UN. (1945). BM Antlaşması. 14 Şubat 2020 tarihinde <https://www.tbmm.gov.tr/komisyoin/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf> adresinden erişildi.
- UN. (2008). *United Nations Peacekeeping Operations Principles and Guidelines*.
- UN Security Council. (1970). *Report By the Secretary-General on the United Nations Operation in Cyprus (S/9814)*. New York. 18 Şubat 2020 tarihinde <https://digitallibrary.un.org/record/502618?ln=en> adresinden erişildi.
- UN Security Council. (1974). *Report By the Secretary-General on the United Nations Operation in Cyprus (S/11568)*. New York. 18 Şubat 2020 tarihinde <https://digitallibrary.un.org/record/489202?ln=en#record-files-collapse-header> adresinden erişildi.
- UN Security Council. (1977a). *Report By the Secretary-General on the United Nations Operation in Cyprus (S/12323)*. New York. 18 Şubat 2020 tarihinde [https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Cyprus S12323.pdf](https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Cyprus%20S12323.pdf) adresinden erişildi.
- UN Security Council. (1977b). *Report By the Secretary-General on the United Nations Operation in Cyprus (S/12463)*. New York. 18 Şubat 2020 tarihinde <https://digitallibrary.un.org/record/564979?ln=en#record-files-collapse-header> adresinden erişildi.
- UN Security Council. (1979). *Report By the Secretary-General on the United Nations Operation in Cyprus (S/13672)*. New York. 18 Şubat 2020 tarihinde <https://digitallibrary.un.org/record/9650?ln=en#record-files-collapse-header> adresinden erişildi.
- UN Security Council. (1980). *Report By the Secretary-General on the United Nations Operation in Cyprus (S/14275)*. New York. 18 Şubat 2020 tarihinde

- <https://digitallibrary.un.org/record/133070?ln=en#record-files-collapse-header> adresinden erişildi.
- UN Security Council. (1983). *Report By the Secretary-General on the United Nations Operation in Cyprus (S/16192)*. New York. 19 Şubat 2020 tarihinde <https://digitallibrary.un.org/record/61023?ln=en#record-files-collapse-header> adresinden erişildi.
- UN Security Council. (1987). *Report By the Secretary-General on the United Nations Operation in Cyprus (S/18880)*. New York. 19 Şubat 2020 tarihinde <https://digitallibrary.un.org/record/135632?ln=en#record-files-collapse-header> adresinden erişildi.
- UN Security Council. (1993). *Report By the Secretary-General on the United Nations Operation in Cyprus (S/26777)*. New York. 20 Şubat 2020 tarihinde <https://digitallibrary.un.org/record/177263?ln=en> adresinden erişildi.
- UN Security Council. (2003). *Report of the Secretary-General on his mission of good offices in Cyprus (S/2003/398)*. New York. 22 Şubat 2020 tarihinde <https://digitallibrary.un.org/record/491574?ln=en> adresinden erişildi.
- Ünay, S., & Dilek, Ş. (2018). *Yeni Korumacılık ve Ticaret Savaşları*. 16 Eylül 2019 tarihinde https://setav.org/assets/uploads/2018/01/A228_.pdf adresinden erişildi.
- UNDP. (2003). *Conflict-related Development Analysis (CDA)*.
- UNDP. (2016a). *Conducting A Conflict And Development Analysis*.
- UNDP. (2016b). *United Nations Conflict Analysis Practice Note*.
- UNDP. (2018). *Human Development Indices and Indicators*.
- UNEP. (2009). *Renewable Resources and Conflict*.
- UNEP. (2018). *Renewable Resources and Conflict*. 12 Temmuz 2019 tarihinde https://postconflict.unep.ch/publications/GN_Renewable_Consultation_ES.pdf adresinden erişildi.
- UNHCR. (y.y.). 18 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.unhcr.org/tr/> adresinden erişildi.
- USAK. (2008). *Kıbrıs Sorununa Alternatif Yaklaşımlar: Çok-Bileşenli Adım Modeli*. Ankara.
- Uslu, N. (2000). *Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs*. Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları.
- Uslu, N. (2008). Avrupa Birliği Kıbrıs Sorununa Çözüm Getirebilir mi? *Avrasya Etüdüleri*, 35–60.
- Uslu, N. (2010). Kıbrıs'ın Bütünleştirilmesinde AB'nin Olası Rolü ve Açmazlar. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 6(22), 1–22.
- Varnava, A. (2010). The State of Cypriot Minorities: Cultural Diversity, Internal-Exclusion and the Cyprus “Problem”. *The Cyprus Review*, 22(2), 205–218.
- Vasquez, J. A. (1995). No Title Why Do Neighbors Fight? Proximity, Interaction, or Territoriality. *Journal of Peace Research*, 32(3), 277–293. <https://doi.org/10.1177/0022343395032003003>

- Vinogradov, S., Wouters, P., & Jones, P. (2003). *Transforming Potential Conflict Into Cooperation Potential: The Role of International Water Law*.
- Viotti, P. R., & Kauppi, M. V. (2012). *International Relations Theory*. Pearson Education.
- Volkan, V. (1985). The Need to Have Enemies and Allies: A Developmental Approach. *Political Psychology*, 6(2), 219–245.
- Volkan, V. D. (2006). *Killing in the Name of Identity: A Study of Bloody Conflicts*. Charlottesville: VA:Pitchstone.
- Volkan, V. D. (2008). *Kıbrıs: Savaş ve Uyum, Çatışan İki Etnik Grubun Psikanalitik Tarihi*. Everest Yayınları.
- Volkan, V., Julius, D., & Montville, J. (1990). *The Psychodynamics of International Relationships: Concepts and Theories*. Lexington Books.
- Vural, Y. (1996). *Kıbrıs'ta Etnik İlişkilerin Gelişimi ve Siyasal Sisteme Etkileri*. Ankara Üniversitesi.
- Wallensteen, P. (2002). *Understanding Conflict Resolution: War, Peace and the Global System*. London: SAGE.
- Waltz, K. (1954). *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*. New York: Columbia University Press.
- Weber, M. (2005). *Sosyoloji Yazıları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Weisiger, A. (2011). Ideology, Ideologues, and War. *Midwest Political Science Association Annual Conference* (ss. 1–37). Indiana: MPSA.
- Williams, A. (2000). *Preventing War: the United Nations and Macedonia*. New York: Rowman & Littlefield.
- Wolf, E. (2010). *Europe and the People without History: With a New Preface*. University of California Press.
- World Bank. (2011). *World Development Report: Conflict, Security and Development*. Washington DC.
- Wright, Q. (1942). *A Study of War*. Chicago: University of Chicago Press.
- Yakinthou, C. (2009). Consociational Democracy and Cyprus: The House That Annan Built? A. Varnava & H. Faustmann, *Reunifying Cyprus: The Annan Plan and Beyond* (ss. 25–39). London and New York: I. B. Tauris.
- Yaycı, C. (2012). Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye. *Bilge Strateji*, 4(6), 1–70.
- Yearbook of The United Nations*. (1974). New York.
- Yearbook of The United Nations*. (1975). New York.
- Yellice, G. (2012). 1878'den 1931'e Kıbrıs'ta Enosis Talepleri ve İngiltere'nin Yaklaşımı. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 13–26. 18 Ekim 2019 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/233461> adresinden erişildi.
- Yennari, K. (2003). Building Bridges in Cyprus The Role of the European Union In

- the Reconciliation of the Two Communities. *The Cyprus Review*, 15(2), 81–101.
- Yeşilada, B. A., & Sözen, A. (2008). Emperor Has No Clothes: EU's Cyprus Challenge. A. Sözen (Ed.), *The Cyprus Conflict: Looking Ahead* (ss. 103–120). Gazimagusa: Eastern Mediterranean University Press.
- Yildizian, A. M. (2008). *The contact hypothesis: Its application to the Cyprus problem*. Durham University, Doktora tezi.
- Yılmaz, M. E. (2006). *Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü*. Nobel Yayıncılık.
- Yılmaz, M. E. (2010). *Savaş ve Uluslararası Sistem*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Yılmaz, S. (2017). *Uluslararası Güvenlik: Teori, Pratik ve Gelecek*. Ankara: Kaynak Yayınları.
- Yüksel, D. Y. (2018). Kıbrıs'ta Yaşananlar ve Türk Mukavemet Teşkilatı (1957-1964). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 34(98), 311–376.
- Zartman, W. (1995). Introduction: Posing the Problem of State Collapse. *Collapsed States: The Disintegration and Restoration of Legitimate Authority* (ss. 1–11). London: Lynne Rienner Publishers.
- Zartman, W. (2000). Mediating Conflicts of Need, Greed, and Creed. *Orbis*, 44(2), 255–266.
- Zartman, W. (2009). Conflict Resolution and Negotiation. J. Bercovitch, V. Kremenyuk & W. Zartman (Ed.), *The SAGE Handbook of Conflict Resolution* (ss. 322–339). London: Sage Publications.
- 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası. (1960). 15 Aralık 2019 tarihinde http://www.prio-cyprus-displacement.net/images/users/1/1960_Republic_of_Cyprus_Constitution-TR.pdf adresinden erişildi.
- 30 Temmuz 1974 tarihli Cenevre Bildirgesi. (1974). 22 Şubat 2020 tarihinde https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Cyprus_S11398.pdf adresinden erişildi.

ÖZGEÇMİŞ

Adı – Soyadı: Burak ERÇOŞKUN

Doğum Yeri: Şanlıurfa

E-Posta: burak.ercoskun@yeniyuzyil.edu.tr

Mezun Olduğu Lisans Programı: Anadolu Üniversitesi

Mesleki Deneyim: 2011 yılında Polis Okulundan mezun oldu. 2013 yılında İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler anabilim dalında başladığı yüksek lisans eğitimini 2015 yılında “Suriyeli mültecilerin Türkiye’ye sosyokültürel ve sosyoekonomik etkileri” başlıklı tezini savunarak tamamladı. 2015 yılında zorunlu hizmetini tamamlamasını müteakip kendi isteği ile Emniyet Genel Müdürlüğündeki görevinden ayrılarak İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Dış Ticaret Programında öğretim görevlisi oldu. Siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler alanlarında çeşitli akademik çalışmalar yürüten ve akademik dergilere makaleler yazan Öğr. Gör. Burak ERÇOŞKUN, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Dış Ticaret Programında bölüm başkanı olarak görev yapmaktadır.